

Vet. Dr. M. Nuri DERSİMİ

Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair

HATIRATIM

Özge

Vet. Dr. Nuri Dersimi

Dersim'e ve Kürt Milli Mücadelesine Dair

HATIRATIM

Sadeleştirerek, Notlayarak ve Resimleyerek

Yayına Hazırlayan

Mehmet BAYRAK

Öz-Ge Yayınları : 9

Birinci Baskı : Roja Nû Yay. İsveç-1987

Geliştirilmiş Yeni Basım - 1992

Yönetim Yeri : Öz-Ge Yayınları
Meşrutiyet Cd. 17/19
Tel: 418 22 96 Kızılay - ANKARA

Dizgi : R Prodüksiyon
Meşrutiyet Cd. 10/44
Tel: 425 39 20 Kızılay - ANKARA

Baskı : Seçkin Ofset Matbaacılık
Ziya Gökalp Cd. Sağlık Sk. 56/G
Tel: 435 62 47

Kapak : Ümit Sarıaslan

Kapak Resmi : Dr.Nuri Dersimi (sağda), arkadaşları Kımıl Aziz ve Mehmet Ali ile, boyunlarına zincirli lale takılmış olarak Divriği Hasiphanesi'nde (1337 /1921)

Vet. Dr. M. Nuri DERSİMİ

Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair

HATIRATIM

**Sadeleştirerek, Notlayarak ve Resimleyerek
Yayına Hazırlayan
Mehmet BAYRAK**

İÇİNDEKİLER

ROJA NÔ YAYINEVİ'NİN ÖNSÖZÜ	9
YAYINEVİMİZİN "ÖNSÖZ"Ü	12
BEN KİMİM: SOYUM-SOPUM	13
Birleşmemenin Yolaçtığı Olumsuz Gelişmeler.....	18
Babam: Kürt Halk Şairi Milla İbrahim.....	19
Özel Medrese.....	20
Abdülhamid'in Amacı ve Aşiret Mektebi.....	20
Kürt Aydınları.....	21
DERSİM'DEKİ MEKTEP HAYATIM	24
Harput İdadi Mektebinde.....	25
Kürt Talebe Birliği.....	26
İstanbul'a Gidişim.....	28
İSTANBUL'DAKİ MEKTEP HAYATIM (1911-1913)	30
Kürt Talebe Hevî Cemiyeti'ne Girişim.....	31
Kürdistan Muhiban Cemiyeti.....	33
1913 Yılında İstanbul'daki Mektep Hayatım.....	37
İttihad-Terakki ve Yoğunlaşan Milliyetçilik Akımları.....	37
Başarısızlığın Nedenleri.....	39
ERMENİ MESELESİ	43
Kürt-Ermeni Dosluğunun Bozulmasında Üç Etken.....	44
Kürtler'in Ermeniler'e Yardımı.....	45
Abdülhamid'in Kürdistan Politikası.....	48
Ermeniler'in Kürtler'e Yönelik Mezalimi.....	49
Dersimli Seyid Rıza'nın Gözlemi.....	51
Kürdistan Teâli Cemiyeti Örgütleniyor.....	53
II.Abdülhamid'in Kürt-Ermeni Politikası.....	54
Ermeniler'e İlişkin "İslahat Projesi".....	57
"İslahat Projesi'nin Kürtler Açısından Anlamı.....	66
Proje'nin Oluşumu ve Sonucu.....	67
Ermeni Katliamı.....	73
1914'TEN SONRA HAYATIM	77
I.Dünya Savaşı Başlıyor.....	77
Erzincan'daki Hayatım ve Savaşta Kürtler (1914-1916 Yılları).....	79
Çelebi Cemalettin Efendi Dersim'e Gönderiliyor.....	83

Kangal'daki Görevim ve Evlenmem.....	86
Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapısı ve Faaliyetleri.....	91
Mondros Anlaşması ve Ulusal Faaliyetlerimiz.....	95
Divan-ı Harbe Veriliyorum.....	97
Sevr Anlaşması, İttihadçılar'ın Tutumu ve Tutuklanmam	99
Sevr Anlaşması ve Kürt Sorunu.....	101
Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin Tutumu.....	103
Koçgiri-Dersim Yöresine Gidişim.....	104
1919-1920 SIVAS MINTIKASI MÜCADELE	
HAYATIM	106
Mustafa Kemal'in Önerisi.....	106
Divriği'de Tutuklanmam ve Mustafa Kemal'in Emriyle	
Tahliye Edilmem.....	107
Mustafa Kemal'in Beni Kazanma Çabaları.....	110
Koçgiri Dönüşü Dersim'deki Çalışmalarım.....	110
Topal Osman Kuvvetlerinin Cezalandırılması.....	111
Ankara Hükümeti Nezdinde Girişimlerimiz.....	112
1920'DEN 1926 BAŞLARINA KADAR	
DERSİM'DEKİ HAYATIM	113
Aşiretleri Barıştıрма Çabalarım.....	113
Alişan Bey'in Hükümete Teslim Olması Sonrasında	
Çalışmalarımız.....	114
Koçgiri Hareketi Sonrasında Durum.....	115
DERSİM SEYİTLERİ	
(ŞARKİ VE GARBİ DERSİM)	124
Ağuçan Seyitleri.....	124
Derviş Cemal Seyitleri.....	130
Sultan Hıdır (Üryan Hıdır) Seyitleri.....	133
Şıx Hasan.....	133
Garbi Dersim Aşiretleri Dökümü.....	136
ŞECERE MESELESİ	137
Sarı Saltık (Sarı Sultan) Seyitleri.....	143
ŞARKİ DERSİM SEYİTLERİ	144
Kureş.....	144
Seyit Mansur.....	145
DÜŞKÜN OCAKLARI	147
ŞİLLİK, ALEVİLİK, KIZILBAŞLIK	151
Alevilik, Sûnnilik Ya Da İki Parti.....	151

Kızılbaşlık.....	156
Horasan'dan Kürdistan'a Göçen Alevi-Kürt Aşiretler.....	163
Kürt Gençliğine Tavsiye.....	169
ALEVİLİKTE AYIN	171
İbadet-Ayin-Cem.....	171
DERSİM'DE KARŞILAŞTIĞIM ZORLUKLAR	174
Seyid Rıza: Saygın Bir Yurtsever.....	174
Hükümetçe Benim İçin Planlanan Suikast Girişimleri.....	175
Koçgiri Hareketinin Sonuçları.....	179
Şeyh Sait İsyanı'nda Dersim'in Tutumu.....	180
Sıra Dersim'e Geliyor.....	181
YURT DIŞINA ÇIKIŞIM	184
Ayrılış Hazırlıkları.....	184
İstanbul'a Gidişim.....	185
Avrupa'ya Geçme Teşebbüsüm.....	185
Suriye'ye Geçişim.....	186
Koco Ağa'nın Yanına Gidişim Ve Diplomatik Çabalarım..	191
Halep'e Gidişim.....	196
Kürt Hoybun Cemiyeti'ne Girişim.....	198
Baytar Olarak Ürdün'e Geçişim.....	199
Suriye Vatandaşlığına Geçişim.....	204
Suriye'ye Dönüşüm ve Buradaki Hayatım.....	207
1946 Yılı Sonrası Hayatım.....	212
Dr. Ahmet Nafiz Bey'le Çiftçiliğim.....	214

NOTLAR

(217-260)

Mehmet BAYRAK

EKLER

1- Eşi Feride Hanım'a Mektup.....	263
2- Dicle Kaynağı Gazetesine Mektup.....	268
3- Osmanlı Tarihine Bir Bakış.....	270

RESİMLER

(Öz-Ge Yayınevi)

283-344

ROJA NÜ YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Kürt toplumunun geçmişteki sosyal yapısı ve Kürt ulusal hareketleri üzerine kendi kaynaklarımız çok sınırlı ve zayıftır.

Kürt aydınlarının, hatta geçmişteki ulusal hareketlerde önemli roller almış olanların, kendi anılarını yazma gelenekleri pek yoktur. Bu da geçmiş dönemin olaylarını, toplumumuzun geçmişteki ekonomik ve sosyal yapısını değerlendirmeyi güçleştiriyor ve daha çok dış kaynaklara başvurmayı zorunlu kılıyor. Örneğin Kürtler, 19. yüzyılda Osmanlı ve İran devletlerine karşı güçlü başkaldırılarda bulundular; ama bu olayları yaşayan veya onlarda rol alan Kürt aydın ve önderleri bunu yazıya dökmemişlerdir. Yazılanlar varsa bile bugüne ulaşmamıştır.

*Cumhuriyet dönemindeki Kürt ayaklanmaları bakımından da durum pek farklı değil. Örneğin Şeyh Sait Hareketi'ne, Ağrı ve Dersim ayaklanmalarına katılan, olayların öncesini ve sonrasını yaşıyor aydınlar içinde kaç tanesi bunu düşünmüş ve yapmıştır? Bu konuda, yalnızca, bu anıların yazarı olan Dr. Nuri Dersimi'nin "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eseriyle Zinar Silopi'nin (Kadri Cemil Paşa) —o da olayların ayrıntılarına pek inmeyen, ancak sınırlı bilgi veren "**Doze Kürdistan**" adlı eseri var.*

Geçmiş dönemin Kürt yurtseverleri, aydınları, bu bakımdan bugünkü kuşaklara iyi bir miras bırakmadılar. Bunda elbet ağır ve güç koşulların da payı var. Bu tür eserleri yurt içinde basma olanağı hemen hemen olmadığı gibi, yurt dışında da yeterince elverişli koşullar yoktu. Bu türden bir kitap, geçmişte, onu buldurana ipe götürübelirdi... Bu nedenle de, geçmişten kalan kimi eserler, değerli el yazmaları bile, baskı dönemlerinde ya yakıldı, ya toprak altında çürüdüler. Bugün de durum pek değişmiş değil.

Okuyucu, bu anılardaki kimi görüşlere, yazarın değerlendirmelerine katılmıyabilir. Bu elbet, bizzat onu yayınlayan yayınevinde de söz konusudur. Bir eseri yayınlamak, ondaki tüm görüşlere katılmak anlamına gelmez. Ama yazarın, bir dönemin olayları ve en azında, Kürdistan'ın bir yöresinin -Dersim bölgesi'nin- toplumsal yapısı, dini inançları, gelenekleri hakkında verdiği bilgilerin, o dönemin olaylarını kavramak isteyenler ve araştırmacılar için oldukça değer taşıdığı inancındayız.

Olayların içinde yaşamış, çekişmelere taraf olmuş ve kendileri hakkında da hükümler veren insanların, elbet kimi durumda öznel bir yaklaşımı öne çıkarmaları mümkündür. Eğer bu tür eserler yeterince var olsaydı, onlarda gerekli ayıklamayı da yaparak, geçmiş dönemlerin olaylarına yolaçan nedenleri, bu olayların gelişimini ve sonuçlarını daha kolaylıkla ortaya koyabilirdik. Elbet, bu iş bugün de tümünden olanaksız değil. Herşeye rağmen, bir bölümü dış kaynaklar, bir bölümü ise bizzat bu ulusal hareketleri bastıran devletlerin, olaylara tek yönlü yaklaşan objektiviteden yoksun ve bulunup incelenmesi kolay olmayan kaynakları da olsa, bir dizi kaynak var.

Dr. Nuri Dersimi, 1973 yılında Suriye'nin Halep kentinde öldü. Mezarı Afrin'dedir.

Dr.Nuri'nin Türkçesi, uzun zaman yurt dışında kalmış olmanın da

etkisiyle oldukça eskidir. Okurlar onu anlamakta yer yer güçlük çekecekler. Ama, özellikle ilk basımda, eserin orijinal diline dokunma hakkını kendimizde görmedik, onu aynen koruduk. İlerde, yeni bir baskısı yapıldığında bugünün Türkçesine uyarlanabilir ve kanımızca bu gereklidir.

Anılarını yayınlamak üzere, halen Halep'te yaşayan eşi Feride Dersimi'den aldık. Orijinali Arap harfleriyle yazılmıştı. Latinceye çevrilirken, özellikle Arap kökenli sözcüklerin yazılışında hatalar yapılmıştı. Bunlar düzeltilirken gözden kaçanlar ve bizzat bizim de hatalarımız olabilir. Bu nedenle de okuyucudan hoşgörü bekliyoruz.

Ağustos 1986

ÖNSÖZ

Roja Nû'nun "Önsöz"ünde de vurgulandığı gibi, Dr. Nuri Dersimi'nin "Hatırat"ında kullandığı Türkçe, uzun süre yurt dışında kalmış olmasının da etkisiyle oldukça eskiydi. Bugünkü kuşakların bu dili anlaması mümkün değildi ve eserin yeni baskısında bugünkü dile uyarlanması, en azından anlaşılır kılınması zorunluydu. Dahası, yanlış okunan Arapça kelimelerin de düzeltilerek bugünkü dile aktarılması gerekiyordu.

Dr. Nuri Dersimi'nin diğer eseri "Kürdistan Tarihinde Dersim", Kadri Cemil Paşa'nın "Doza Kurdistan", Ekrem Cemil Paşa'nın "Muhtasar Hayatım", İhsan Nuri Paşa'nın "Ağrı Dağı İsyanı" ve Musa Anter'in "Hatıralarım" gibi, Kürt aydın ve önderlerinin doğrudan gözleme dayalı az sayıdaki ürünlerinden biri olan "Hatıratım" adlı eseri de, Kürt yaşam ve ulusal mücadelesi açısından büyük önem taşıyor. Bu nedenle eserin, sadeleştirilip ara başlıklarla beslenerek ve notlanarak bugünkü kuşaklara ulaştırılması bir görevdi.

Yirminci yüzyılın başından itibaren Kürt ulusal uyanışını bizzat yaşayan, Koçgiri ve Dersim Hareketlerini doğrudan yönlendiren aydın ve önderlerden biri olan Nuri Dersimi'nin, çok yakın gözlem ve değerlendirmeler içeren bu anılar kitabı, açıktır ki birinci elden bir kaynak olarak Kürdoloji çalışmalarının vazgeçilmez kaynaklarından biridir.

Dr. Nuri Dersimi'nin, "Hatırat"ına eklenen iki mektubuyla, Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin değerlendirme yazısının ve Yayınımızca eklenen resimlerin, eseri daha da önemli ve anlamlı kıldığına inanıyoruz. Bunlara rağmen, görülecek eksikliklerden dolayı okuyucunun bizi hoşgörüle karşılayacağını umuyoruz.

Öz-Ge Yayınları

BEN KİMİM : SOYUM-SOPUM

Kürdistan tarihinde pek önemli bir bölge olarak tanınmış olan Dersim'li bir Kürt olmaktan şeref duymaktayım. Dersim'in asırlarca evvel ve bugünkü yerli sahipleri bulunan **Mıl** oğullarına mensup (Mılan) kabilesinin çocuğuyum. Büyük dedem **Colo**, Dersim'de Burnak köyünün kurucusudur. Bu köy Dersim'de eskiden Kürt emirliklerinden olan Çemişkezek mıntıkasının 30 km kuzeydoğusunda Munzur Dağlarına doğru Bilgeş (Mılgeş) dağları eteğinde verimli ve üretken bir köydür.

Yakın zamanlarda Türkiye hükümeti bu bölgede "Ovacık" adıyla yeni bir kaza kurduğundan bu münasebetle mensup olduğum **Mılan** kabilesi hakkında birkaç satır yazmayı faydalı gördüm.

Birçok tarihçinin inceleme ve yazılarına göre Türkiye'de bulunan Kürtler üç bölüme ayrılmıştır ki, bu bölümlenin dil açısından yapılmış olması muhtemeldir:

1. **Baba Kurdi**
2. **Kurmanç**
3. **Zaza**

1. **Baba Kurdiler**; Van vilayetinin kuzey mıntıkasındaki bölgelerde, Şımak, Hakkari, Şemdinan, Pervari, Cizre, Botan aşiretleri, Hezanlı Selahattin ve aşireti, Garzan'da Reşkotan, Beşiri'de Reman, Midyat'ta arabyan aşiretleri; Sason kabilesi ve Bitlis'in Atmanan,

Azan aşiretleri, Motki, Sarı Musa, Haliyan, Mekıran kabileleri; Muş vilayetinin kuzey dağlarında Huditi, Beleki, Bediri, Şifohiyan aşiretleridir.

2. Kurmanç: Bu bölüm iki kola ayrılmaktadır ki, bunlar **Mıl** ve **Zıl**'dir.

MIL: Bundan Milan aşireti, Karakeçi kabilesi, Berezan, Çıran (Varto, Bulanık, Karlıova ilçelerinde); Malazgirt'te Hasenan aşireti, Hınıs, Karayazı ve Tatos ilçelerinde Zerkan, Seyhan, Karabaş kabileleri; Eleşgirt'de Seyhan, Muş'ta Seydan kabilesi ayrılmıştır. Bundan dolayı sözkonusu aşiretler aslen Milan aşiretlerine mensupturlar. Merhum Emin Zeki Bey'in (**Hülasatül Tarih el Kurd û Kurdistan**) adlı kıymetli eserinin ⁽¹⁾ 419. sahifesinde ayrıntılı olarak bildirildiği üzere, Dersim'de Mıl ailesine mensup, isimleri ayrı ayrı yazılmış olan 55 kabile Dersim'den ayrılarak Elcezire'nin kuzey mıntıka ve havalisinde yerleşmişlerdir. Bu yerleşmenin Abbasi Halifeliği devrinde gerçekleştiği de beyan edilmektedir. Ve kısmen de Osmanlı Sultanı Selim döneminde bu mıntıkaya geldikleri zikredilmektedir. Bu bilgilere göre, Mıl oğullarına mensup Milan aşireti bütününden yüzlerce aşiretin doğarak Kurdistan'ın çeşitli mıntıklarına ve muhtelif isimler altında ayrılmış oldukları açıklıkla anlaşılmaktadır.

ZIL: Ağrı'da, Zilan, Celali aşiretleri, Van, Erciş, Muradiye, Patnos'da Hayderan, Adımañ, Takaryan, Mişkan aşiretleri de bu partiye bağlıdırlar ki bu aşiretler de sonuçta Mıl kolundan gelmedirler.

3. Zaza: Diyarbekir, Siverek, Elaziz (Dersim kısmen), Ergani ve Maden mıntıklarınının bazı yerlerinde, Hazro ve Karkın beyleri, Palu halkı, Gökdere, Musyan, Okçıyan, Azan, Halilan aşiretleri, Çabakçur beyleri, Midan, Botan kabileleri, Genç ve Darahini beyleri, Solhan, Zeyni, Umran aşiretleri ve Motki Zazadırlar.

Netice itibariyle Türkiye'nin çeşitli bölge ve noktalarında yani

Kürdistan bölgesinde, yukarıda yazılı kollardan başka yüzlerce ve hatta binlerce Kürt aşiret ve kabilesi mevcut bulunmaktadır.

Burnak köyü artık Ovacık ilçesine bağlanmıştır. Bu münasebetle Munzur kaynağına 5 km mesafede bulunan Burnak köyü Ovacık ilçesinin önemli, sulu bir yerleşim birimidir.

Yukarıda tafsilatını bildirdiğim, Dersim'in en eski sakinlerinden bulunan Mıl (Mılan) Kürt aşiretleri, birçok sebeple Dersim'den ayrılarak Kürdistan'ın muhtelif mıntıkalarına göç etmişlerdir. Ancak Doğu Dersim'in bazı yerlerinde dağınık biçimde sınırlı sayıda aileler bugüne kadar kalmışlardır.

Büyük atam **Colo** ise Burnak köyünün ziraate pek elverişli ve önemli olması yüzünden mensup olduğu kabile ve akrabasıyla sözkonusu köyden ayrılmamıştır. Burnak köyü, Munzur suyu ve Çağaçur ile Bilgeş dağlarından toplanan suların ortasında ve Ovacık ovasının güney batısında yerleşmiş tarıma elverişli bir köydür.

Eski Arya lisanlarında "Born" kuvvetli kaynak, "ag" su anlamında bulunmasına göre Burnak'ın toplanmış su kaynağı, kuvvetli su merkezi, kuvvetli su gözü anlamına geldiğine hiç de şüphe yoktur.

Eski Midya ve özellikle eski Cermen (Alman) lisanında ise "Born" doğmak, "ag" su demek olmasına göre, Burnak'ın su kaynağı demek olduğuna şüphe olamaz. Büyük atam **Colo** ismine gelince, bugüne kadar bütün sülalemize "Colikoğulları", "Colikzadeler" denilmektedir. Dolayısıyla Colo'dan türemiş Colik, Kürtçe'de su toplantı mahallerine denilmekle beraber Midya dillerinde "co" su, "lik" dolu demek olduğundan Colik'in, su ile dolu anlamında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu münasebetle Dersim'deki sülalemize **Colikoğulları** denmiştir. Binaenaleyh Arya lisanlarına yakınlığı olan gerek köy yani Burnak, gerekse ceddimin Colo isimlerinin Ari lisanları açısından anlam ve kavram itibarıyla bir diğerlerine benzerlikleri incelenmeye değer-

dir.⁽²⁾ Ve konuyla ilgili Dersim bölgesindeki diğer eserlere bakarak bu bölgenin Midya İmparatorluğu'nun ana hatları dahilinde Kürdistan'ın esas bir parçası olduğuna hiç de şüphe yoktur. Bazı Yezidi Kürt şahsiyetlerinin isimlerinin de Colo olduğuna rastlamışımdır. Yezidi Kürt aşiretlerinin bu bölgeden (Dersim'den) göçerek Kürdistan'ın muhtelif bölgelerinde iskân etmeleri ihtimal dahilinde ve Dersimliler'in eski Arya dini olan Zerdüş't inanç ve geleneklerine bağlı oldukları göstermektedir ki, Emin Zeki Bey'in "Tarih el Kurd û Kurdistan" adlı eserinin 419. sahifesinde; Irak, Cezire'nin kuzey bölgesiyle Sincar dağlarında yerleşik Yezidi Kürtleri'nin tamamen Dersim'den bu bölgelere gelmiş oldukları, kıyafetleri, fizyonomi ve karakterlerinin aynen Dersim Kürtleri'ne benzerliği zikr edilmektedir. Netice itibariyle Ari lisanına uygun olmak üzere Burnak köy ismiyle, kurucusu Colo arasındaki benzerlik dikkate değerdir.

Atam Colo zamanında bir rivayete göre, Horasan'dan göç ederek⁽³⁾, Dersim'in Çemişgezek bölgesinde yerleşmiş olan Seydan aşiretine mensup kabileler arasında Burnak köyü için senelerce tartışma ve kavgalar olmuş. Ve birçok kavgadan sonra köy tamamen Palan aşireti tarafından zapt edilmiştir. Arzettiğim Palan aşireti, Batı Dersim'de Seydan aşiretinin küçük bir kabilesidir. Ve bu kabile, adı geçen aşiretin birinci derecede çocuklarındandır. Ayrıca çocuklarına ileride tafsilatını bildireceğim veçhile Seydan aşiretleri çocuklarına tarikat bakımından "Rehber" derler. Bu nedenle şurası dikkate değerdir ki, merhum Emin Zeki Bey'in "**Hülasatül Tarih el Kurd û Kurdistan**" adlı eserinin 419. sahifesinin devamında, Abbasi Halifeleri döneminde Milan aşiretlerinden yani Milan aşireti çocuklarına mensup 55 aşiretin, Dersim'den göçerek Cezire'nin kuzey mıntıklarına yerleştiklerini zikr ediyor. Ve mezkur kabileler arasındaki birinci aşiretin ismine de **Seydan** diyor. Bu bilgiye göre halihazırda Batı Dersim'de varlığını koruyan, keza Dersim'de birçok kabilelere ayrılarak muhtelif isimler almış olan Seydan aşiretinin de Dersim'in pek eski yerli sahipleri butunan Mıl

oğullarından geriye kalan Milan kabilesine mensup olduklarına hiç de şüphe yoktur. Yukarda, Horasan'dan göçerek Dersim'in Çemişgezek bölgesinde yerleşmiş olan Seydan aşiretleri ve kabileleri tarzındaki yazılarım, tarihi bir bakıştan kaynaklanmayıp aşağıda tafsilatın bildireceğim üzere Dersimliler'in hurafeleri bakış açısından yazılmıştır ki bu hususa dair yaptığım incelemelerim ve kanaatım da ilave edilecek ve Seydan aşiretleri hakkında gerçekler ortaya konacaktır. Şimdilik şurasını açıklamak isterim ki, köyümüz olan Burnak ve havalisi, aynı ırk ve ahfadımıza mensup Milan kabilesinin Palan aile ve çocuklarının zorbalığıyla zaptedilmiş olduğuna hiç de şüphe yoktur ki aynı kabileler arasındaki çatışma ve mücadeleler özellikle arazi yüzünden devam etmekte ve bu sebepten bir karış toprak için yüzlerce ırkdaşlarının katline maalesef sebebiyet verilmektedir. Bu sebeple kabilemize mensup 30 hane, Burnak köyünden göçerek Sivas vilayetinin Koçhisar kazasının ⁽⁴⁾ Celallı nahiyesine halihazırda bağlı bulunan verimli bir araziye mesken tutarak barınmış ve icat ettikleri sözkonusu köye Kürtçe "yükledik, göç ettik" anlamında olan "Barkın" ismini vermişler. Mezkur köyün Kızılırmak nehrine yakın "Gönmeşan" aşireti içerisinde ve aynı bölgede bulunması dolayısıyla öz lisanlarını ve milli ananelerini bugüne kadar korumaya muvaffak olmuşlardır. Öz sülalemize mensup olduklarından akrabamız olduklarını itiraf ederler. Ve Barkın köyünde aile reisleri de 40 nüfustan ibaret olan Milla İsmail ve Hoca adıyla bölgenin tanınmış kişilerinden sayılırlar.

Burnak köyünden yine aynı sebepten geri kalmış olan 4 ailenin çocukları da göçerek Elaziz vilayetinin eski merkezi olan Harput'un Ebu Tahir mahallesinde yerleşmişlerdir. Fakat ceddim Colo sebat ederek Burnak köyünü terk etmemiş ve oğlu Hasan'a Çemişgezek'te tahsilini tamamlattıktan sonra Burnak'ta ölmüştür. Colo oğlu Hasan adıyla tanınmış ve aynı köyde vefat etmiştir. Colo Mustafa Colikoğlu Milla Hasan sülalesinden gelmiş olan büyük pederim Colikzade Milla

Mehmet Ali, Palan aşiretinin zülüm ve baskılarına bir türlü tahammül edemediğinden söz konusu köyden göçerek Dersim'in **Şıx Hesanan** aşiretlerinin baş reisi ve Dersim'de "**Bavo**" namıyla anılan ve pek büyük idari ve Şıx Hesanan aşiretleri arasında manevi yüksek yeri bulunan **Seyid İbrahim**'e özel kâtip olmuş. Ve bu suretle Burnak köyü Palan aşireti mensuplarının, netice itibariyle tamamen Palan aşireti reislerinin şahsi tasarrufları ve nüfuzları altına girmiş. Bugüne kadar aşiretler ve halk arasında Burnak köyündeki tarla ve araziler Colikin tarlaları diye anılmakta ve bu isimle bilinmektedir. Bu sebeple Colo Mısto ahfadından gelmiş olan bütün sülalemize "**Colo, Colikoğulları, Colikzadeler**" diye ad verilmiştir. Ve atalarımızdan ünlenenlere bir de "**Mılla**" lafzı ilave edilmiştir ki, Mılla kelimesi mensup olduğum sülalenin ekseri şahsiyetlerinin tahsil ve yetenek sahipleri bulunmalarından Dersim aşiretleri arasında soy adımız olan **Colik, Colo** söyleyişine ek olarak bir de **Mılla** denilmiştir. Esasen Kürtler okumuş herhangi bir şahsa Mılla demektedirler.

Birleşmemenin Yolaçtığı Olumsuz Gelişmeler

Yakın çağlara, yani 1300 senesine kadar ⁽⁵⁾ Çemişgezek'in Hozat, Mazgirt, Pertek merkezleri müstesna olmak üzere Dersim genel aşiretleri arasında sülalemize mensup şahsiyetlerden başka katiyen hiç bir okur-yazar tahsil sahibi kimseye maalesef tesadüf edilmiştir. Dersim aşiretleri tam manasiyle göçebe bir tarzda yaşamış ve bu sebeple daima birbirleriyle çatışma ve mücadelede bulunarak hiç bir zaman birbirleriyle anlaşmamış ve birleşmemişlerdir. Aralarında sürekli olarak kardeş kanı akmış ve hatta bu acıklı hal 1936 senesine kadar devam ederek, birleşmemeleri dolayısıyla 1938 senesi faciaları karşısında kalarak Türk orduları tarafından katliama maruz kalmışlardır. Ceddin Mılla Mehmet Ali, Seyid İbrahim'e kâtip olduktan sonra yüksek bilgi ve ilmi-irfanı sayesinde Şıx Hasenan aşiretleri arasından sıyrılmış ve sözkonusu aşiret reisleri ve özellikle Seyid İbra-

him'e ders vererek milli hislerini kendisine aşlamıştır. Bu suretle "Bavo" adıyla anılan Seyid İbrahim devrinde Dersim, tam manasiyle kati surette bağımsız olarak Türk–Osmanlı saltanatına boyun eğmemiştir.

Ceddım Mehmet Ali, Burnak köyünden Harput'un Ebu Tahir mahallesine göçmüş olduklarını yukarıda zikr ettiğim Milân aşiretinden İsmail Ağa'nın kızı "Uzun Sultan" adıyla tanınan kızla izdivaç etmiş olduğundan oğlu İbrahim ve Hasan'ı bizzat kendisi okutmuş ve daha sonra Hozat merkezinde tahsillerini orta derecede tamamlatmaya muvaffak olmuştur. Bundan sonra öz pederim olan İbrahim'i, Seyid İbrahim aracılığıyla Hozat liva⁽⁶⁾ merkezine bağlı Karaca köyünde oturmakta olan Ağuçan sülalesinden Seyid İsmail'in kızı (Zalxe) Zeliha ile 1891 senesinde evlendirmiştir. Ceddım Milla Mehmet Ali, kızı Gülizar'ı da Hozat'da Tetikan sülalesinden Kortik Süleyman adında bir Kürd'e vermiş. Hozat merkezinde keza Tetikan sülalesinden o zaman kadınları arasında okumuş hoca ve cadalozluğuyla tanınmış "Kara Fatik" isminde bir kadınla evlenerek bu kadından çocuk olmamış ve Hozat merkezinde vefat etmiş. Ve Hozat'tan Karaca köyüne gidilen yolun üst tarafında dağ eteğinde gömülmüştür. Allah rahmet etsin. Amin.

Babam: Kürt Halk Şairi Milla İbrahim

Bundan sonra pederim olan Colikoğullarından Milla İbrahim bir müddet Karaca köyünde oturmak üzere Seyid İbrahim Ağa'ya kâtiplik yaparak Şıx Hasenan aşiretleri arasında okur-yazarlığıyla belirmiş. Kürt halk şairi olarak tanınmış, Kürtçe ve Türkçe şiirler yazmış, müsikiye olan arzu ve aşkı dolayısıyla şiirlerini daima çok hazin terennüm ettirdiği kemanıyla ve tamburiyle seslendirerek aşiretlerin milli duygularını heyecana getirmiş, Kürtlüğün yüksek emellerini sözünde ve sazında dile getirmiş, Kürdün elem ve kederlerini yüksek ruhuyla, söz ve saziyla ağılatmış bir Dersim halk şairi olmuştur.

Özel Medrese

Pederim Mılla İbrahim, Seyid İbrahim öldükten sonra oğlu Seyid Rıza'nın da tahsiline devam etmiş ve bir müddet sonra aşiret mensuplarının tahsile devamlarını kendisine vazgeçilmez bir görev sayarak, bütün kudretiyle bu hususun teminine çalışmış ve Hozat livasına bağlı Karabal aşireti reisi Gangozade Yusuf Ağa'nın kâtibi olarak Ağzunik köyünde hususi bir medrese açmıştır. Yusuf Ağa öldükten sonra meşhur oğlu **Mehmet Ağa** (Dersim aşiretleri arasında İngiliz şöhretiyle, siyasi bir şahıs ünvanını kazanmış olan) tarafından yapılan gayretlendirmeye ve yardım vasıtasıyla oğlu **Mehmet Ali**, biraderinin oğlu **Hasan Hayri**, **Ahmet Ramiz**, **Ali Niyazi**, amcazedesi **Yusuf Cemil** ve diğer aşiret efradından birçokları pederimin medresesinde tahsile koşmuşlardır.

Abdülhamid'in Amacı Ve Aşiret Mektebi

Pederim Mılla İbrahim Ağzunik köyünde ihdas ettiği (açtığı) söylenen medresede isimleri zikr edilen aşiret reislerinin evlat ve efradının tahsillerine çaba göstermiş, ruhunda kaynayan milli emelleri bu gençlere telkin etmiş. Pederim Mılla İbrahim'in yetiştirmiş olduğu bu talebeler, Türk hükümdarlarından Sultan Hamit tarafından İstanbul'a götürülerek dört sene müddetle Yıldız Sarayı'nda eğitim gördükten sonra Kürdistan'ın muhtelif mıntıkalarına yaver yüzbaşı ve vali muavinliği vazifelerine taltif edilmişlerdir. Sultan Hamid'in en çekindiği şey, Kürt aşiretlerinin harhengi bir yabancı teşvikiyle istiklal talebinde bulunmak üzere isyan etmeleri meselesiydi. Bunun için Kürt aşiret reislerini İstanbul'a getirterek Yıldız Sarayı civarında hususi bir dairede misafir ederek hürmet ve muhabbetlerini kazanmak isterdi. Bu münasabete Kürt aşiret reislerinin çocuklarına İstanbul- Beşiktaş'ta **Aşiret Mektebi** adı altında bir okul kurmuştu. ⁽⁷⁾ 1895 Senesinde kurulmuş olan sözkonusu okula 4. ve 6. Ordular mıntikasında bulunan aşiret reislerinin 10-15 yaşlarında olan evlatları getirildi. Ve 4 sene müddetle cüzi bir tahsil yaptırıldıktan sonra herbiri (Yaver-i Fahri Hazret-i Şehriyari) ünvanıyla kendi mıntikalarına gönderilerek reislerin memuniyet-

leri sağlanırdı. Ve bunlar kendi çevrelerinde Zati Şahanedden (Pa-dişahant) gördükleri iltifat ve yardımları nakl eder ve aşiretlerin Pa-dişaha olan sadakat ve bağlılıklarını sağlamaya yardımcı sayılırlardı Netice itibariyle bu bedbahtlar buldukları memleketlerinde ortaya çıkan olaylar arasında herbirleri birer suretle eriyip gitmişlerdir.

Kürt Aydınları

Başta Dersim Kahramanı **Seyid Rıza**⁽⁸⁾ olmak üzere, iş bu genç-ler pederim Milla İbrahim'den almış oldukları milli ruh ve duygu do-layısıy-la buldukları mıntikalarda daima Kürt davası uğrunda çalışmışlar, hayatlarını Kürt milletinin hürriyetine adanmışlar ve her birleri bu mukaddes ideal uğruna idam olmak, kurşuna dizilmek sure-tiyle Kürdistan şehitleri arasına karışmışlardır. İşte **Milla İbrahim**'in yeteneği ve ilmi irfanı, yetiştirmiş olduğu talebelerinin milli dava uğrundaki mücadeleye, kavga ve netice itibariyle hayatlarını Kürdistan kurtuluş ilanına kurban vermeleri derecesiyle ölçülebilmektedir.

Pederim Milla İbrahim'in bu çalışma devresi sıralarında mart ayının perşembe günü Hozat livasına (Hozat Dersim merkeziydi) bağlı **Ağzunik köyünde Karabal** aşiret reisi Gangozade Mehmet Ağa'nın odasında şu fani dünyaya ben de ayak basmışım. Binaena-leyh; babam öz **Mılan** kabilesinden, annem **Ağuçan** sülalesindedir. Bir müddet annemin ninnisiyle büyüdüm. Pederimle annem arasındaki ailevi anlaşmazlık yüzünden tarafların rızasıyla (çocuk-luğum dolayısıyla hatırlayamadığım bir yaşımda) maalesef ayrılmak vaki olduğundan, anne tarafından yetim kaldım.

Annem, Seyit Rıza'nın amcazadelerinden Rehber isminde bir seyidle izdivaç ederek bir sene zarfında ömürleri vefa etmeyip Hozat merkezi civarında Teçami köyünde çocuksuz Seyid Rehber'le ölmüşlerdir. Pederim, beni o esnada Ferhadan aşiret reisi Kahraman Ağazade Süleyman Ağa'ya kâtiplik yapmakta olan Colikoğul-ları'ndan amcam Milla Hasan'ın yanına getirmişti. 5-6 yaşımda bulun-makta olduğum bu zamanda Hozat livasına bağlı ve Sorpiyan köyünde Süleyman Ağa'nın konağında amcam Milla Hasan tarafı-

ndan bana ilk eğitim verilmeye başlanmıştı. Bu münasabetele Hozat'ın **Sorpiyan köy sicil nüfusuna da Colikoğulları'ndan İbrahim oğlu Mehmet** ismi ile kayd edilmiştim.

Gerek pederim İbrahim ve gerekse amcam Milla Hasan ve büyük dedem Mehmet Ali Efendi, mezkur köy ismiyle Hozat merkezinde nüfusa kayıtlı bulunmaktaydılar.

Amcam merhum Milla Hasan ders esnasında bazen beni tokatlar-ken diğer talebelere karşı mahçubiyetinden gözlerimden yaşlar ak-makta olduğu hatırımdadır. Vaziyetinden müteessir olan zavallı am-camın gözlaşırlarımla beni öptüğü ve kucaklıyarak, ileride vatana hiz-met edici bir insan olacağıma ümitli bulunduğuna dair şefkatli sözlerini ve temennisini bir türlü unutamıyorum.

Ders haricinde Süleyman Ağa'nın konağında aşiret reislerinin ço-cukları sınıfında sevimli bir mevkide idim. Amcamın eşi Kume Ha-tun'un bana olan ihtimamı pek fazla idi. Bir anne şefkati görüyordum. Ferhadan aşiretinden ve Sorpiyan köyünden orta tabakaya mensup fakir bir Kürt ailesinin dilber bir kızıydı.

Sözkonusu aşiretin reisi bulunan, Kahraman Ağazade Süleyman Ağa ise Dersim aşiret reisleri arasında büyük şan ve şöhret sahibi idi; zekası, konuşma gücü, aşiretler arasında son çağlara kadar dillerde destandır. İnce ve prestij-kâr mizahları, at koşuları, cirit oyunlarıdaki bi-nicilik ve güldürücü özelliği çocukluk hatıralarımla en tatlı anlarından birer parçadır. Adı geçen oğlu İsmail Ağa'ya, amcam Hasan Efendi bizzat ders vermişti. Konağın meşhur Hatunu ve hanımı bulunan Selvi Hatun'un, kulaklarımı delerek altın takmasını da çocukluğumdan kal-ma bir hayal gibi hatırlamaktayım. Büyük annem Uzun Sultan ise bu köyde yani Sorpiyan köyünde ölmüştür. İşte Amcam Milla Hasan, an-nesini bu köyde defn etmiştir. Hayat bir mücadele, kavga ve daha doğrusu bir sinema olduğundan yazılarıma devam ediyorum.

Pederim Milla İbrahim'in Burnak ismindeki köyümüzden Har-put'un Ebu Tahir mahallesine göçmüş olduğunu evvelce bildirdiğim

Mılan kabilesinden dayısı İsmail Ağa'nın torunu **Güllü** ismindeki bir kızla evlenmişti. **Pilvenk**⁽⁹⁾ aşiret reisi Köseoğlu Hacı Mustafa Ağa'ya hocalık yapmak üzere Hozat livasının Dere nahiyesi (Bucak) dahilinde Ağzunik köyünde ikamet eylemişti. Ve Ağzunik köyündeki dershanesine, amcamın yanından beni de almıştı. Bir pederin evladını şefkat hislerine mağluben okutamıyacağı göz önünde tutulmuştu. Pederim İbrahim Efendi, Hozat merkezinde Kilise mahallesindeki dağ eteğinde bir konak yaptırarak Hozat merkezine taşımıştı. O sırada evlendiği üvey annemden Rıza isminde bir kardeşim de dünyaya gelmişti.

DERSİM'DEKİ MEKTEP HAYATIM

1315 (M. 1899) senesinde Hozat merkezinde üç sınıflı bir ibtidai (İlkokul) ve üç sınıflı bir rüştiye (orta) mektebi vardı. İlk tahsilimi Milla Hasan Efendi'den almış olduğumdan, Hozat İbtidai Mektebi'ne kabul edilmişim. Mektepteki öğretmenlerimden Hafız Hıdır Efendi'nin bana son derecede ihtimamı övülmeye değerdi. Talebelerin tamamı Hozatlı Kürt çocuklardı. Dersim aşiret mensupları dışında asla bir çocuk mektebe gelmezdi. Ancak Karabal aşiretine mensup İsmail Ağa, Hozat civarına yakın Karaca köyünde ikamet etmiş olduğundan çocukları Kahraman, **Cafer**⁽¹⁰⁾ ve amcazedelerinden Timur Ağaoğlu Haydar benimle birlikte her cuma günü Karaca köyüne gider İsmail Ağa'nın konağında güler, oynar, Kürt çocuklarıyla koklaşır, sevişir Kürt oyun ve törelerine vurulurduk. Günler geçtikçe hem derslerimize özen gösterir, hem de Hafız Hıdır Efendi'den çok korkar idik.

Doğuştan bir ilham dolayısıyla arkadaşlarımdan Cafer, Kahraman ve Haydar'la anlaşarak mektepte Kürt talebeleri arasında bir birlik havası uyandıрмаğa kapıldık. Dersten hariç zamanlarda talebelerle toplanmak, arasıra Haydar'la Cafer'in odasında sohbetler yaparak arkadaşlar arasında bir samimiyet ve sevgi havası estirmeğe de muvaffak olmuştuk. Muallim Hafız Hıdır vaziyetimizden haberdar olmuş ve babalarımıza şikayette bulunmuş, babalarımızı tehdit ederek, dersdışı zamanlarda ancak evlerimizde derslere çalışmaklığımızı şiddetle temin etmişti. Karaca köyündeki Kangooğlu İsmail Ağa'nın burnu büyük olduğundan Kürtler arasında "Ferno İsmail" lakabını almıştı. Ailesi Hatun, Derviş Cemal sülalesindendi. Her ikisi de bana çok sevgi göstermekte idiler. Ferno İsmail Ağa da kardeşi **Hasan Hayri** ile birlikte pederim İbrahim Efendi'den ders almışlardı. Hozat

merkezinde ilk eğitimimi tamamlayarak bir sene de Hozat Rüştiye Mektebine devam etmişim. Bu senelerde Harput'un Ebu Tahir mahallesinde bulunan Milan'lı üvey dayım Hüseyin Efendi, Harput'tan bir Türk kadını kaçırmış ve Hozat'ta evimize getirmiş olduğundan, dayımın bu hareketini şiddetle tenkit ediyordum. Aynı zamanda sağ bacağımda çıkan şiddetli bir çıbanın sancılarında çok muzdarıptım. Hozat'da doktor bulunmazdı. Hozat'a yakın "Taner" köyünde bulunan meşhur Kürt halk hekimlerinden bir cerrahî pederim getirmişti. Zehirlenme sonucu tabiatıyla bacağıma baştan başa şişmişti. Hekim bir hafta bizde kalmıştı. Ot ve hususî çiçeklerden yapmış olduğu dermanlar vasıtasıyla beni ölümden kurtarmıştı. Hozat Rüştiye Mektebinde⁽¹¹⁾ derslere ihtimam gösterilmediğinden, pederim İbrahim Efendi beni Elaziz vilayetinin merkezine götürüp Mezra'da Askerî Rüştiye Mektebi'ne kaydetmiş ve o sırada vilayet merkezi olan Mezra'da polis memuru olan üvey dayım Hüseyin Efendi'nin evinde yatıp kalkmağımı temin etmişti. Askerî Rüştiyenin disiplininden hiç de hoşlanmıyordum. Her gün taşralara çıkar ağlardım. Pederime hasret çeker, kendimi gurbette sanırdım. O esnada pederim Pilvenk aşiretinin Ağzunik köyünde mektep açmış, başta Köseoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu Süleyman ve diğer aşiret efradı çocuklarını okutuyordu. Pilvenk aşiret efradı ekseriyetle kömürcülükle meşgul olduklarından vaziyetimi bildirmiş ve pederimin acilen Elaziz'e gelmesini istemişim. Zavallı babam keyfiyetten haberdar olur olmaz iki günlük yolu bir günde kat etmek üzere atlı olarak Elaziz'e gelmişti. Bir hafta-on günle beni tatmin edemeyeceğini anlayınca 1904 senesinde beni Askerî Rüştiye'den çıkarmış ve Elaziz İdadi Mektebi'ne⁽¹²⁾ kaydettirmişti. Bir sene İdadi Mektebine devamımdan sonra tekrar rahatsız olduğumu hissettiğinden Hozat'tan evini alıp Harput merkezine gelerek Ebu Tahir mahallesinde bir ev kiralayarak benim için Harput'ta ikamete mecbur olmuştu. O sırada Hıdır ve İsmail isimleriyle kardeşlerim de vardı.

Harput İdadi Mektebinde

Bu mektep, Elaziz vilayet merkezi olan Mezra'nın 5 km kuzeyin-

de ve Harput kasabasından da 3 km mesafede yani Mezra ile Harput arasındaki dağ eteğinde, Aslan Pınarı denilen Mezra-Harput caddesi üzerinde tesis edilmişti. 5 sınıflı bir mektep olmakla İdadi Mektep adı altında idi. Bilahare 7 sınıfa çıkarıldığından Sultani Mektebi⁽¹³⁾ ünvanını almıştı. Evimiz Harput'da olduğundan Harput'dan sabahları mektebe gider, öğle yemeğini mektebe götürdüğümüz yemeklerden yer ve akşam eve dönerdik. İki sene bu suretle mektebe devamımdan sonra artık vaziyetinden emin olan babam, ailece Dersim'e geri dönmüş ve Pilvenk civar aşiretleri çocuklarını okutmak üzere Ağzunik, Çarxik (Varidari) köylerinde medrese açmıştı. Evimiz Hozat merkezindeydi. Tabiatıyla ben, dayım polis Hüseyin Efendi'nin evinde mezrada yatıp, kalkıyor ve mezradan yaya olarak hergün mektebe devam ediyordum. İki sene bu suretle devamımdan sonra pederim beni mektepte yatılı sınıfına kaydetmiş olduğundan, artık mektepte yatıp kalkmakta idim. O esnada Hozat'ta Kemah eşrafından Sağıroğlu Sabit Bey mutassarrıf bulunuyordu. Sabit bey pederimi çok sevmişti. Çünkü pederim, Sağıroğlu Sabit hakkında Dersim'deki âdil ve samimi idaresinden bahisle bir methiye şiiri yazmıştı. Bu vesile ile Dersim valisi olan Sabit Bey bir belge düzenleyerek resmi işlemlerimi tamamlattırılmış ve Elaziz vilayetine göndermiş olmakla benim parasız yatılı sıfatıyla, mektebe kayıt ve kabulüme imkân hasıl olmuştu. O sırada, mektepde benden başka Dersimin Peri mıntıkasından olup yetim bir talebe olan ve bir anne ve tek kardeşiyle Elaziz'de ikâmet eden **Necip** de benim gibi parasız yatılı talebeler arasında idi. Ayrıca **Diyarbakirli Cemilpaşazade Kemal**, Dersim'in Çarsacak beylerinden **Aslan Beyzade Bedri** ve amcazadesi **Yumni Paşa** beylerle, Palulu **Abdurrahmanoğlu Necip Ağazade** ve **Ali** ve amcazedelerinden **Şükrü, Madenli Ahmet Na fiz**⁽¹⁴⁾ ve daha sair Kürt gençleri de bizimle birlikte bulunmakta idiler.

Kürt Talebe Birliği

İsmi bildirdiğim Necip çok zeki, faal, gayretli ve son derece milliyetperver bir Kürt genci idi. Daima sınıfımızın birinci talebesi ve muallimler nezdinde pek iyi derecesinde tanınmış çalışkan bir gençti. Necip

arkadaşlar arasında daima Kürtlük propagandası yapar ve cümlemizi bir araya toplar ve Kürt gençleri arasında bir birlik yaratmak, vatani ve milli hisleri dimağımızda yerleştirmek amacını güderdi. Netice itibarıyla Necib'in kuvvet ve kudretiyle Kürt talebeleri arasında bir birlik yapıldı. "**Kürt Talebe Birliği**" namıyla Necib'in başkanlığında bir cemiyet kuruldu. Muntazam bir **Birlik Nizamnamesi**'ni Necip hazırladı.⁽¹⁵⁾ Milli direktifleri bize bildirdi. Bu Nizamname gereğince mektepte ve taşradaki mekteplerde ve hariçteki Kürt gençleriyle temasa geçtik. Ve arkadaşlar arasında öncelikle derslerimize ciddi bir suretle çalışmak en başta bulunmak şartıyla, diğer zamanlarımızda bütün çalışmamız, arkadaşları Kürtlük emelleri ile yetiştirmek olmuştur. Gençlik arasında bu gaye ve emel günden güne şiddetlendi. Ve hatta Türk iddiasında bulunmakta olan ve aslen Kürt olan bazı gençlerle cemiyetimiz mensupları arasında ateşli mücadele ve netice itibarıyla çatışmalar oldu. Bir iki Türk genci yaralandı. Ben de dahil olmak üzere Palulu Abdurrahman ve Necip Ağanın yiğeni Şükrü ve diğer üç gencin mektepten tardına karar verildi. Fakat Necip fevkaledede bir çalışma ve bütün Kürt gençleriyle mektep müdürüne müracaat ettiler. Şiddetli kanıtlar göstermeleri üzerine hakkımızdaki tard kararı kaldırılmış ve çatıştığımız Türk gençleriyle barıştırılmış, hakkımızda yalnız birer ihtar ve tenbih cezalarıyla yetinilmişti. İşte bu suretle Türk dili ile tahsil görmekte olan ve bu birlik cemiyetine mensup olan gençlerin büyük bir çoğunluğunun Kürtlük davası ve gayesi uğrunda hayatlarını vakf etmiş olduklarını şükranla anmaktayım.

Cemiyetimizin lideri bulunan Necip mektebi bitirdikten sonra İstanbul'da Askeri Tıbbiye Mektebi'ne intisab ederek eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da **Kürdistan Teali Cemiyati**'ne dahil olup⁽¹⁶⁾, Kürtlük davası uğrunda çalışmış, nihayet Türk topraklarını terk etmiş ve Amerika'ya, oradan da Fladelfiya'ya giderek orada kalmıştır. Mektep arkadaşlarımdan Pılvenk aşiret reisi **Köseoğlu Süleyman Ağa** da 1937 senesinde Türk hükümeti tarafından Antalya'ya tayin edilmiş ve orada ölmüştür. Diğer arkadaşlarımdan Hozat'ın **Ağveran** köyünden **Ali Efendioğlu Cemşit** mektebi bitirdikten

sonra, yüksek eğitime devam etmeyerek Hozat'a gitmişti.

İstanbul'a Gidişim

1327 (1911 Miladi) senesinde mektebi bitirmiş ve diploma almış, Harput'lu Tatarzade Mustafa ve Harputlu Hocazade Kozık (Kambur) Mehmet ile Dersim'de Darıdarı köyüne gelmiştik. Bu köy Mazgirt kazasının Turuşmek nahiyesine bağlı bir köy idi. O sırada amcam Milla Hasan bu köye, yani Darıdarı köyüne yakın Merxo köyünde Suran aşiretleri talebelerini okutmak üzere köy hocalığı ve Suran aşiret reisi Paşo Ağa'ya da hususi kâiplik yapmakta idi. Derviş Cemal aşireti efradı o zamanda ekseriyetle katırcılık ve kervancılık yapıyorlardı. Çünkü Seyid olduklarından yollarda kendilerine ve yolcularına tecavüz edilmezdi. O esnada Derviş Cemal'lı Şado meşhur bir kervancıydı. Pederim Şado'yu getirtti, katırlara "tenilti" dedikleri şekilde eşyalarımız yüklendi ve herbirimiz de "tenilti" denilen eşyalarımızın üzerine bindik. Pederimle atlı olarak Darıdarı'dan hareket ettik. O sırada Pilvenk aşiret reisi Hacı Ağa da Erzincan'ın Derekurusu köyündeki aşiretine mensup olan Ali Çavuş'un kerimesini, oğlu Süleyman'a getirmek üzere bir-iki yüz atlı ile yola çıkmıştı. Biz de bu düğün alayına karışmış bulunuyorduk. 1911 yılının başlangıcıydı.

Erzincan'ı geçmiş, Sepkur dağlarını aşmıştık. İleride birçok dağlar gözüktüyordu ve hem de dumanlı yüksek dağlardı. Pederimden "*Baba, İstanbul şu uzak dağların ardında mı?*" diye sordum. Babam cevap vermediğinden dönüp baktığımda babamın hüngür hüngür ağladığına şahit olmuştum. Oradan artık ayrılacak ve babam düğün mahalli olan Derekurusu köyüne gidecekti. Arkadaşlarımla hayvanlardan inmiş babama elvada etmek üzere elini öpmeye ve Allahı saydık demeye başlarken arkadaşlarımla birlikte göz yaşları dökmekte idik. Zavallı babam beni bağrına basmış, mütemadiyen ağlamaktaydı. Aynı günde ve aynı saatlerde duyduğum hazin vedalaşmada, ayrılık dakikalarını ömrümde unutmamaktayım. Katırcı Şado bizi zorla babamın kolları arasından ayırmış, hayvanlarımıza

bindirmiş ve babamdan ayrılarak yolumuza devam etmiştik. Babam da Derekurusu'na gitmişti.

Bir gece kuytu bir köyde kalmış, ertesi gün Gümüşhane dağlarını aşmış ve iki buçuk günde Trabzon merkezine yaklaşmıştık. Yani iki günde Dersim'den Erzincan'a ve iki buçuk günde Erzincan merkezinden Trabzon merkezine yetişmiştik. Trabzon şehri ve deniz gözükmeyen katırcı Şado hayvanlarımızın başlarını ve yularını tutarak bizi yürütmekten alıkoymuştu. Deniz gözükeceğinden herbirimizden birer bahşış istemişti. O devrin parası olan birer mecdiyeyi Şado'ya vererek hayvanlarımızı telaşla yürüttük ve yarım saat sonra deniz gözüktü. Pek hayret ederek birbirimizin yüzüne baktık. Melul mahzun ve hem de korkarak Trabzon merkezinde otele yerleştik. Şado'ya elvada ederek ayrıldık. Ertesi gün deniz kenarına koştuk. Deniz suyu ile yıkanmanın denize alışmak olduğu düşüncesiyle yıkandık. Trabzon'da üç gün bekledik. Nihayet yüksek bir sedanın denizde uğultusunu duyduk. Batum'dan vapurun geldiğini işittik, koştuk vapura seyirde bulunduk, acentaya giderek biletlerimizi kestik. Akşam üzeri üçüncü derecede vapur salonuna yerleştik ve ikibuçuk günde İstanbul'a ulaştık. Denize ve vapur seyahatına alışkın olmadığımızdan dolayı çok yorgunduk. İstanbul'da Çemberlitaş civarında bir apartmanda bir oda tuttuk ve yerleştik. Birkaç gün sonra gazetedede mekteplerin kayıt ve kabulü ve şartları ilan edildiğinden, arkadaşım Tatarzade Mustafa imtihansız Mülkiye-Tıbbiye Mektebine kayıt ve kabul edilerek Haydarpaşa'daki Tıbbiye Mektebine yakınlığı dolayısıyla Üsküdar'da bir oda kiralarak bizden ayrılmıştı. Diğer arkadaşım Kambur Mehmet ise Beyazıt'ta Maliye Mektebine girerek Çemberlitaş'ta kalmıştı.

İSTANBUL'DAKİ MEKTEP HAYATIM

(1911-1913)

Arkadaşlarımızdan başka yolla İstanbul'a gelmiş olan Dersim'in Peri kazasından olan Sultani mektebindeki **Kürt Talebe Birliği** lideri bulunan **Mehmet Necip**'in Askeri Tıbbiye Mektebi'ne yarışma sonucu kaydı kabul olmuştu. Diğer bir arkadaşım da **Sarı Binbaşıoğlu Hasan Bey**, Beylerbeyi'nde İhtiyat Zabıt Mektebine dahil olmuştu. Bu arkadaşlarla temasımız devam ediyordu. İstanbul'da bir gurbet havasında yaşadığıma tanık olmuştum. Dersimliler'den bazı Kürtler İstanbul'da hükümet dairelerinde odacılık yapıyorlardı. Maarif Vezaretinde odacılık yapmakta olan Dersim'in Sarı Saltık sülalesine mensup **Sarı Mehmet Ali** efendiyle görüşerek evinde yatıp kalkıyordum. Kendisinin önerisi üzerine Maarif Vezaretine müracaat ederek vazife istedim. Hemşerim Mehmet Ali Efendi tarafından muamelem takip edildi, Diyarbekir'in Ergani kazasına bağlı Çüngüş kaza merkezi ilkokul öğretmenliğine tayin edildim ve emrimi de aldım. Harcırah muamelemi takip etmek üzere iken tesadüfen Ziraat ve Orman Nezareti'nde kâtiplik yapmakta olan Dersim'in **Karabal** aşiretinden ve Hozat'ın **Tanır** köyünden **Omooğullarından Mehmet Efendi**'yi gördüm. Me-seleyi anlattım. Mumaleyleh beni evine götürdü. Muallimlikten kesinlikle vazgeçmemi ısrarla bildirdi. Ve bizzat kendisi Maarif Vezaretine gitti

ve işlemleri iptal ettirdi. Fakat mekteplerin kaydı ve kabul zamanı da tamamen geçmişti. Ancak Mülkiye Baytar Mektebi Alisi'nde⁽¹⁸⁾ talebe kayd ve kabulü için ikinci bir imtihan açıldığı gazetelerde ilan ediliyordu. Birinci şart Sultani, Mektebi mezunu olunması ve müsabakaya girilmesi olarak bildiriliyordu. Mehmet Efendi vasıtasıyla mektep müdürlüğüne müracaat etmiş ve mevcut talipler arasında ben de müsabaka imtihanına girerek müsabakada, mektebe kabulüme muvaffak olmuşum. Ekim 1911'de Mektebin birinci sınıfına yatılı olarak devam etmeye başlamışım. Aynı mektebe dahil olduğumu ve muallimlikten vazgeçtiğimi Dersim'de pederime bildirmişim. Aldığım cevapta "*Oğlum başka mektep bulamadınız mı? Niçin Baytar Mektebine girdiniz?*" diye yazmıştı. Babama cevap vererek, ecdadımızın yüksek dağlarında ve Kürdistan'ın güneşli yaylalarında hayvancılıkla uğraşmakta olduklarını bildirecek, benim de bu mesleğe girmemin bir tesadüf eseri olduğunu yazmışım.

Mektebimiz yatılı idi, perşembe günleri dışarıya çıkmak üzere Orman Vezâreti'ndeki Omooğlu Mehmet Efendi'nin evine giderdim. Mehmet Efendi'nin çocuğu yoktu. İstanbullu bir refikası vardı. Beni bir evlat gibi severlerdi. Maarif Vazaretindeki Mehmet Ali Efendi benden gücenmişti. Çünkü kendisinin vasıta olduğu muallimliği red etmişim. Ve Orman Vezaretindeki Mehmet Efendi ile de Dersim'deki geleneklere uygun olarak birbirlerine hasım bulunuyorlardı.⁽¹⁹⁾ Dersimli birçok işçi ve odacı İstanbul'da mevcut idi. Ekseriyetle maalesef yekdiğerlerine muhasım bulunuyorlardı. Bu hemşehrilerin arasında bir birlik yapılmasını çok merak ediyordum. Ve Dersim'den ziyaretçi olarak İstanbul'a gelen seyidler vasıtasıyla bu hemşehrileri barıştırmaya başlıyordum. İstanbul'da Unkapanı'nda Erzincanlı Ali Paşa'nın kahvesine çok giderdim. Dersimli yüzlerce amele mezkur kahveye toplanırlardı. Ali Paşa'nın torunu **Veli Bey** çok değerli ve emsalsiz bir Kürt genci idi. Mezkur kahve, nezareti altında ve kendisi ta-

rafından idare ediliyordu. Hususi odasında cem-cemaat yaparken ben de güzel saz çalar ve aşk ile Dersim türkülerine uygun deyişler söylerdim. Az zamanda İstanbul'da bulunan Dersimliler tarafından övgüyle kabul edilmişim⁽²⁰⁾

Kürt Talebe Hevi Cemiyeti'ne Girişim

Her perşembe beni almak üzere yüzlerce Dersimli mektebin kapısında beni bekler ve beni alıp Unkapanı, Beşiktaş, Eyüpsultan, Haydarpaşa, Kadıköy merkezlerindeki evlerine hususi odalarına götürür, sofralar konur, sazlar çalınır. Dersim'deki anılar ve günler tazelenir, Kürtçe methiyeler⁽²¹⁾ söylenir ve bana külliyetli harçlık da tolanır ve cumartesi hususi payton arabalarıyla mektebe alınırdım. Toplantı merkezimiz ise Unkapanı'nda Veli Bey'in kahvesi idi. Bu arada Askeri Tıbbiye talebesi arkadaşım **Mehmet Necip** ile de ve diğer münevver mektep arkadaşlarıyla da görüşürdüm. Bu arkadaşlar vasıtasıyla İstanbul'da **Kürt Talebe Cemiyeti**'ne de intisab etmişim. Cemiyetimiz İstanbul'da Babıali yokuşunda Meserret Oteli civarındaki bir binada idi. Dersimliler'in bu cemiyete yardımlarını temin ederdim. her hafta Çağaloğlu'ndan **Doktor Abdullah Cevdet Bey**'in ziyaretine giderdim.^(21a) Arapgiril yani Dersimli bir Kürt münevveri olduğundan Dersimliler'le temas ederve ziyaretçilerini büyük bir zevkle karşılardı. Mumailiyh, 1910'da kurdukları **Kürt Teali ve Terraki Cemiyeti**'nde, arkadaşlarından **Bedirhani Emin Ali Bey, Muhammed Şerif Paşa**^(21b) ve Ubeydullah El Nehri evladından **Şeyh Abdülkadir** efendilerle çalışmakta olduğunu bildirmiş olduğundan bütün Dersimliler'i adı geçen cemiyete kayd ettirerek giriş ve aylık aidatlarını makbuz karşılığında Abdullah Cevdet'e teslim ettirdim. Bizim **Talebe Hevi Cemiyeti**'ne de Dersimliler maddeten yardımlarını esirgemezlerdi. bu arada İstanbul'da Türk hükümeti tarafından kapatılmış olan **Kürt Maarif Neşriyat Cemiyeti**⁽²²⁾ üyeleriyle de görüşmeğe devam ederdim.

Mezkur cemiyetin Çemberlitaş'ta 1910 yılında açtığı **Kürtçe Mektebi**'nin Türk hükümeti tarafından kapatılmış olduğunu da duymuş bulduğumuzdan büyük bir milli his arkadaşlar arasında belirmişti.

Istanbul'un muhtelif mahallelerinde ve hassaten Kazlıçeşme'deki Dersimliler'le de temasım sürekliydi. Bu esnada Dersim'in Hozat Liva merkezine yakın Karaca köyünden tanınmış ve Dersimliler'ce meşhur **Sarı Saltık** sülalesinin en seçkin seydilerinden **Molla Hıdır** 1912 ilkbaharında İstanbul'da Dersimli müritlerini ziyarete gelmişti. Maarif Nezareti odacıbaşlarından sarı Mehmet Ali Efendi'nin Sultanahmet Kadırga mahallesindeki evinde misafir olmuştu. Sarı Mehmet Ali de kendisinin Sarı Saltık sülalesine mensup olduğunu idda etmekte idi. Molla Hıdır Efendi'ye adeta tapardı. Hatta pederim Milla İbrahim, söylediği şiirler arasında bir de Molla Hıdır Efendi'ye atfen "*Pirê min Molla Hıdır/ Molla xwe ji xîket dore/ Xeyalan meke dilo jêro/ Dilê pak da tim pir hazire / Ez heyrana pire xwe me/ Ez xulema şımka te me / Ez mîridê derê te me*" demişti. İstanbul'a gönderdiği bir mektupta ise, "*Dertli gönül bunu söyler / Zalim düşman (kafir kalles) bana neyler/ Bir öksüzüm var gurbette/ İnşallah pirim (hudey) yardım eyler*" devam ederek, "*Colikzade mir kelam/ Giden yoktur yazam selam/ Pirim kadı İstanbul'da/ Uçan kuştan haber alam*". Tetkikatım neticesinde, pederim İbrahim Efendi'nin söylediği şiirler, aşiretlerin sergü-zeşliğiyle şahsi kahramanlıklarını tasvir eylediği gibi, bazen eğitici ve ahlaki konulara da yönelmekteydi. Bazen de bir ölüye ağıt niteliğindeydi. Bazen bir cengaverin kahramanlığı övülür, bazen de aşiretlerin muhabebelerde gösterdikleri kahramanlıklar tasvir edilirdi. Ve malesef Dersim olayları dolayısıyla, pederimin bu hususta söylemiş olduğu şiirleri bir araya toplayıp neşretmeye de muvaffak olamadım. Molla Hıdır Efendi beni evladından ileri sever, her gece beni yanından ayırmaz ve bütün Dersimliler'e İstanbul'da tavsiye eder; emel ve fikirlerimi de daima desteklerdi. Ve tam mana-

siyle bir Kürt dostu, kudretli bir şahsiyet idi. Kendisi bir Kürt evliyası olan Saltık ailesine mensup olduğundan, Kürtler bu sülaleden gelenlere "seyit" derlerdi. Bu evliyanın türbesi Hozat livasının Karaca köyü civarında **Sarı Saltık Dağı**'nın zirvesindedir.

Sar kelimesi Med (Mar) dilinde dağ demektir. Saltık bu dağ üzerinde meftun bulunmasıyla bu evliyaya izafeten Kürt dilindeki izafet usulü ile dağa Sarı Saltık yani Saltığın dağı denilmiştir. Sarı kelimesi, Türkçe'de bir renk ifade eden sarı sıfatı sanılmamalıdır.

Kürdistan Muhiban Cemiyeti

Kürt millet mefkuresini haiz bulunan bu kabilenin mümtaz evladı Molla Hıdır Efendi İstanbul'da 1912'de **Kürdistan Muhiban Cemiyeti** adında bir cemiyet kurmuştu.⁽²³⁾ Bu cemiyet, yönetimi elinde bulunduran İtilafçıların⁽²⁴⁾ muvafakatını da sağlamıştı ve o sıralarda Dersim Mutasarrıflığı'na Bedirhaniler'den Mithat Bey de tayin edilmişti. Bu münasebetle Molla Hıdır efendi ile İstanbul'da ziyaret etmiş ve muvafakiyetlerini de temenni etmiştik. Kürtlük davası hakkında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmıştır. İstanbul'daki bütün Kürtler bu cemiyete iştirak etmişlerdi. Ben bu cemiyetin **Umumi Kâtibi** (Genel Sekreteri) idim. Amerika'daki Dersimli Kürtler de bu cemiyeti onaylamışlardı. O zaman iktidarda bulunan İtilafçılardan **Filozof Rıza Tevfik** de kendisini Kürt muhipler dostu bildirerek Kürtler'in gelişmesine çalışacağına dair bir de yemin etmişti. Halbuki bu Türk dostu, Dahiliye Vekaletine bir rapor vermiş olduğundan Molla Hıdır Efendi Dersim'e sürgün edilmiş ve Cemiyet kapatılmıştı. Kurucu üyelerden **Miralay Halil Bey** (Bu da Sarı Saltık ailesine mensuptur) kardeşi **Hasan Erzincanlı Derviş Cemal** sülalesinden **Ali Paşa, Pülümürlü Şeyh İbrahim** (Unkapanı kahvesinde oturan) İstanbul maliye veznedarı **Divrikli Halil** sorguya çekilmişlerdi. Ben de o sırada **Balya** madeninde çalışmakta olan ve 1200 amele reisi **Kureyşanlı Süleyman Çavuş**'un odasına kapana-

rak gözden kaybolmuştum.⁽²⁵⁾

Keyfiyetten Dersim aşiretleri haberdar olmuşlardı ve Babialiye yaptıkları şiddetli protestolar üzerine takibattan vazgeçilmişti ve ben de İstanbul'a geri dönmüştüm. Mektebe devam etmeğe başlamıştım. (Cemiyetin mevcut eşya ve parası **Vilayeti Şarkiyeye Cemiyeti**'ne teslim edilmişti). Yaz tatilinde Dersim'e ailemin yanına gelmek arzusunda idim. Haziran 1912, Temmuz-Ağustos/1912'de yukarıda açıkladığım Orman Ziraat Nezareti kâtiplerinden Omo'un oğlu adıyla bilinen Mehmet Efendi senelerden beri Dersim'deki akrabalarını görmediğinden, ailece Dersim'e seyahate karar vermiştik. Karadeniz yolu ile Trabzon'a ve oradan binek hayvanlarıyla Dersim'e vasıl olmuş ve Mehmet Efendi'nin akrabaları olan Tanır köyüne gelmiştim. Yaz tatili olması dolayısıyla Dersim yaylalarında ve yüksek dağlarında çok tatlı ve neşeli günler geçirmiştım. Bu arada bazı aşiret ağaları ve evlatlarıyla görüşerek aralarında bir birlik havası yaratmağa da çalışıyordum. Bir aralık Pilvenk aşiret reisleriyle, Suran aşiret reislerinin bir toplantı mahallerinde, beraberlerinde bulunan genç evlatlarını toplantının haricinde toplayıp kendilerine vermiş olduğum bir birlik hitabesi, tümünün nazarı dikkatini celp etmiş ve Pilvenk aşiret reisi Köseoğlu **Hacı Ağa**'nın oğlu ile diğer muhasım aşiret reisi Paşa Ağa'nın oğlu **İbrahim** ve diğer gençler vasıtasıyla aynı toplantının sulh ve barışma ile neticelenmesi o mıntıkada çok mühim tesir bırakmıştı.

İki aylık hayatım Dersim'de gençler arasında bir barış havası yaratmak sevdasiyle geçmişti. O sırada Hozat'ta mutasarrıf olan Kemahlı Sağırzade Sabit Bey'in bana çok övgüleri olmuştu. Çünkü 1912 senesi Ağustos ayında, Osmanlı hükümetinin yaşadığı en tehlikeli gündendendi. İtalyanlar ile Trablusgarp muharebesi cereyan ediyordu. Ayrıca Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan itifak ederek Balkan meselesi için harp etmek istiyorlardı. Arnavutluk da isyanda

idi.Arap vilayetleri de ıslahat talep ediyorlardı. Ermeni Patriği, Ermenistan'da ıslahat yapılması için Babiali'ye bir nota takdim etmişti. Arnavutluk'taki ordu halen isyanda idi.Ve hükümette Gazi Muhtar Paşa kabinesi vardı. İşte bu ahval dahilinde Balkan muharebesi de başlamak üzere idi.Bu nedenle Sabit Bey Dersimliler'i okşamakta idi.

Eylül 1912 başları idi. Pederimle Elaziz'e geldim. Bir yaylı arabayı dört arkadaşıyla kiralayıp Sivas, Samsun yoluyla hareket etmiştik. Sivas'ın Hekimhanlı araba sahibi Deli Dikran son derece raki içiyordu. Daima sarhoştur. Arabada arkadaşım bir Ermeni bir de eşi ile kızkardeşi vardı. Yollarda, hanlarda çektiğim zahmetianlatmak mümkün değildir. Atlara kuyulardan su çekmekten bıkmıştım. Nihayet Samsun'a bir konak kala Hacılar yokuşu mevkiinde sarhoş Dikran uyumuş hayvanların dizginleri elinden gitmiş ve araba dengesini kaybedip devrilmişti. Feci bir manzara, arkadaşımın kolu, eşinin de bacakları kırılmıştı. O esnada deveçiler halimizi görmüş ve koşup gelmişler, hayvanların kayışlarını kesmişler bizi arabanın altından çıkarmışlardı. En yakın merkeze götürülmüştük.Kavak merkezinde ifadelerimiz alındıktan sonra ikinci bir araba ile yolcu edildim.Netice itibariyle Elaziz'den Samsun'a 19 günde birçok meşakkatle vasil olup oradan vapura atlayıp iki günde de müthiş bir deniz fırtınasına kapılmıştık. Vapur Zonguldak limanına güç hal yanaşmıştı. Adeta hasta düşmüştüm. Üçüncü günü İstanbul'a ulaşmış ve mektebe yeniden başlamıştım.

17 Ekim 1912'de Türkiye-Balkan muharebesie ilen edilmişti. Balkan harbi dolayısıyla artık mektep tatil olmuştu.İstanbul'da Kumkapı'da Rum madamın evinde pansiyonda kalıyordum. Arkadaşlarım, Erzincanlı Dikran ve Moris idiler. Kumkapı'da ekseriyetle Rumlar oturuyordu. Asude bir hayata maliktim. Uskumru balığına çok meraklı idim.

1913 Yılında İstanbul'daki Mektep Hayatım

Türkiye ile Balkan hükümetleri arasında 3 Aralık 1912'de anlaşma sağlanmıştı. Fakat 23 Ocak 1913'de **İttihat ve Terakki Partisi** Babialiyi basarak, Enver Paşa refakatında bulunan "Zalim Yakup Cemil" adındaki cani, Harbiye Nazırı meşhur Nazım Paşa'yı katletmişlerdi. Bu müessif hadiseye, mektep talebeleriyle nümayişçiler Babialı kiraathanesi karşısındaki camlı odada ben de bulunmakta ve hadiseye şahit olmaktaydım. Nazım Paşa'nın katlinden yarım saat sonra Enver Paşa bir otomobil ile Mahmut Şevket Paşa'yı getirmiş ve fermanı hümayun da okunduktan sonra biz talebeler dağılmıştık. O tarihte İttihat ve Terakki erkânından Miralay Cemal Bey de İstanbul valisi olmuştu. Artık Türkiye'de İttihat ve Terakki erkânı bütün şiddetle işe başlamıştı. Ve bu suretle Kâmil Paşa kabinesi de düşmüştü. 3 Şubat 1913'de İttihat ve Terakki hükümeti sırasında harp tekrar çıkmıştı. Ve **Milli İbrahim Paşa** Hamidiye Alayı Kürt kuvvetleri de İstanbul'da Selimiye Kışlası'na gelerek İkinci Balkan muharebesine iştirak ederek ve Edirne'nin geri alınmasında mühim kahramanlıklar göstermişlerdi.⁽²⁶⁾ Balkan Hükümetlerinin yek diğerleriyle paylaşamazlıkları yüzünden yani Bulgar, Roman, Yunan ve Sırlar arasında toprak paylaşımı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıktan yararlanan Türkiye, özellikle Balkanlar'a ve Bulgaristan'a karşı Edirne'yi geri alarak Bulgaristan'la 10 Ağustos 1913'de Buharist Anlaşması ve 14 Kasım 1913'de ise Yunanlılar'la Atina Sulh Anlaşması imza edilmişti.

İttihad-Terakki Ve Yoğunlaşan Milliyetçilik Akımları

Ve bu suretle Edirne'den başka Makedonya kıtası tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan alakasını kesmişti. İşte bu devirde Türk devlet rejimi **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'nin programı dahilinde kuvvetli bir Türk siyasetine bağlı bulunmakta idi. **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yegane gayesi Türk olmayan unsurları kati suretle Türkleştirmek ve yahut cezri tasfiyeye tabi tutmak siyasetine matuftu** ⁽²⁷⁾.

Bu sebeple Türk olmayan milletlere mensup gençler arasında Türk devletine karşı bir nefret ve itimatsızlık havası esmeğe başlamıştı. Aynı siyasetin takibi biz Kürt gençleri arasında da büyük tepkiler husule getirmişti. O zamana kadar Kürtçülük zihniyeti taslamayan Kürt gençleri bile çok büyük bir heyecana kapılarak Türkleri düşman bilmeye başlamışlardı. İstanbul'da üniversite gençleri arasında artık bir milliyet kavga ve mücadelesi baş göstermişti. Mektepte teneffüshaneden dershaneye girdiğimizde, dersane büyük siyah tahtasına tebeşirle pek büyük yazılarla "**Ne Mutlu Türküm Diyene**", "**Yaşasın Türk**" yazılmış oduğunu görmekte idik. Bu vaziyet karşısında biz de teneffüs saatleri arasında dershaneye girerek aynı tahtaya "**Yaşasın Kürt ve Kürdistan**", "**Ne mutlu ben Kürdüm diyene**" yazılarını yazmağa mecbur olmuştuk. Aynı şekilde Arap, Çerkez, Arnavut, Ermeni vb. Türk olmayan gençler arasında da milliyet kavgası artık bütün şiddetiyle başgöstermişti. Biz Kürt gençleri, İstanbul'da Çemberlitaş'ta, Divanyolu'nda, Diyarbakir Kiraathanesi'nde toplanır ve bu konuda müzakereler yapardık. Hiç şüphesiz tam manasıyla Kürtlük ve Kürtçülük gayesi bütün asabımız üzerinde geceli ve gündüzlü tesirini yapmaya başlamıştı. Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin umumi kâtibi ve mesul müdürü Bahayettin Şakir de Türk gençleri arasında "**Türkleştirme**" siyaseti hakkında sürekli konferanslar vererek Türk gençliğini Türk'ten gayrı unsurlar aleyhinde kışkırtmağa devam ediyordu. Devlet mekanizması da bu siyaset esasları üzerinde çalışmakta idi⁽²⁸⁾. Artık bütün Kürt aydınları hiç şüphesiz bir korunma tedbiri almaktan başka çare olmadığına kati surette mecbur kalarak arkadaşları arasında bir cephe ve birlik gayesi kurmağa başlamışlardı. Bu arada acizane ben de gençler arasında geceli gündüzlü bütün kudretim dahilinde çalışmayı mukaddes ve milli bir vecibe bilerek çalışıp, milletime hayatımı bile feda etmeyi göze alarak vicdanım üzerine yemin etmiştim. Bazı menfaatperest Kürtler'in ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hadimi olduklarını burada zikr etmek bir vazife olsa gerekir. Bu zumre arasında Dersim'in Eğin kazasından **Dr. Hasan Rıza**'nın şarlatan bir suretle ötede beride Türkçülük hakkında konferanslar vermesi de Kürt gençleri arasında akisler yaparak

milliyet bağlarımızı kuvvetlendiriyordu. O tarihten itibaren Kürt gençleri büyük bir samimiyetle yekdiğerlerine milliyet bağlarıyla sarılmış **"Kürt ve Kürdistan"** bağımsızlık siyaseti takip edilmişti. Aynı gaye Kürdistan'ın diğer bölge ve mıntıka gençlerine de aşılarmıştı. Binaenaleyh, İttihat Terakki bu yanlış siyasetiyle Türk olmayan unsurların Türk müstebit ve zalim idaresinden kurtuluş gününün başlangıcı olmasına âmil olmuşlardı. Gerçi **her milletin er veya geç zulme tahammül edemeyerek dünya medeni merhaleler üzerinde ilerledikçe öz vatani üzerinde bağımsız olarak yaşamak hakkını müdrık bir dereceye vasıl olacağına şüphe yoktur.** Ve İttihat ve Terakki Cemiyeti de maksadını uygulamaya koymayarak aldatici ve okşayıcı bir siyaset takip etmiş olsaydı, belki de aynı devirde bu milliyet kavgası bu derecede alevlenmezdi. Binaenaleyh, **meşum siyaset milliyet davasını ateşledi, körükledi** Arap, Arnavut, Ermeni milletleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'na bağılı milletler Türkler'den ayrılıp ve milli gayelerine nail olarak bağımsız yaşamağa muvaffak oldular.

Başarısızlığın Nedenleri

1) Maalesef mensup olduğum Kürt milletinin birlikten yoksun olarak Kürtlük ve Kürtçülük hareketını bir ahenk ve plan dairesinde Kürdistan toprakları dahilinde merkezileştirip idare etmek için muntazam teşkilatlı bir cemiyetin bulunmaması dolayısıyla imkânsız kalmıştı. İşin maddi cephesi işte bu pek çetin şartlar altında gayri muntazam bir şekilde ve hatta diyebilirim ki fertler arasında parçalanmış bir tarzda açılmıştı. Manevi Cephesine gelince, asırlardan beri ecnebi boyunduruğu altında inleyen bu millet ayaklanmış iken itilaf devletleri bu ayaklanmalara bigane kalarak hiç bir yardımda bulunmamışlardı.

2) İkinci olarak, Kürt milletinin içtimai kurumunun ekseriyetiyle aşiret şeklinde bulunması ve aşiretler arasındaki husumet ve itimatsızlık kurtuluş savaşları için gereken birlik ve ahengi baltalıyordu.

3) Üçüncü olarak, orta halk tabakaları pek noksandı. Aşiret reisleri de maalesef kolaylıkla Türk devlet adamları tarafından kazanılıyordu.

4) Dördüncü olarak, din ve mezhep ihtilafları dolayısıyla Kürtler arasında itimatsızlığı gidermeye muktedir münevver kitle de katiyen istenen bir derecede değildi.

Yukarıdaki amillerden başka:

5) Türk aldatıcı ve yalancı siyaset ve propagandalarının cahil halk tabakaları arasında geceli ve gündüzlü devam etmesi de muvaffakiyetsizliğimizin başlıca sebeplerinden biri idi. Aynı devirde İstanbul yüksek okullarında Kürdistan'dan tahsile gelen talebelerin sayısı pek noksandı. Bir gün mektep teneffüşhanesinde 8-10 arkadaşla bir sıra şeklinde bir baştan bir başa gelip giderken arkadaşlarımızdan Arnavut Muhtar isminde bir efendi söze başlayarak *"Acaba İstanbul üniversitelerinde ne miktarda Türk talebeleri vardır?"* diye bir soruda bulundu. Edirneli "Dayı" ismindeki arkadaşımız cevaben 20 binden fazla Türk talebeleri ve Arnavut arkadaşımız iki-üç bin Arnavut talebelerinin ve diğer bir arkadaşımız da bir kaç bin Ermeni gencinin yüksek tahsilde bulunmakta olduklarını söyledikten sonra, en son bana hitaben: *"Nuri, Dersim'den ve Kürdistan'ın muhtelif noktalarından kaç bin talebe İstanbul'da yüksek tahsilde bulunmaktadır?"* diye bir subay vaki olduğundan gerçekdışı söz söylemeye lüzum bırakmadan: Dersim'den yalnız tek başına benim bulunduğumu ve diğer umum Kürdistan mıntikasından ise maalesef ancak 150 talebeden başka olmadığını beyan etmiştim. Aynı dakikada bütün arkadaşlar şaşırmışlardı. Aramızda bulunan Erzincanlı sınıf arkadaşımız Dikran bana hitaben *"Nuri sözlerime gücenme! Anadolu'da bir kaç mekanizma vardır ki geceli gündüzlü çalışmaktadırlar. Bu mekanizmalar Türk, Arap, Ermeni mekanizmalarıdır. Diğer tarafta bir Kürt mekanizması da tembel atıl bir vaziyette aynı sahada bulunmaktadır. Bu hal, bu suretle devam ederse bir gün gelecek, faaliyette bulunan mekanizmaların pervaneleri, kol ve kanatları o atıl mekanizmaya çarpacak, parça parça edecek, kol ve kanatlarını da kıracaktır. Bu sözlerim pek*

acıdır. Fakat teessürle sözlerimi söylemeyi de bir hakikat biliyorum" dedi.

Ben hiç bir cevap ve müdafaada bulunmadım. Müteessir bir vaziyette dershaneye girdim. Binaenaleyh burada itiraf etmek isterim ki; o zamanda İstanbul Darülfünun ve diğer yüksek mekteplerde Kürt talebeleri diğer Ermeni, Arap, Arnavut gençlerine nisbeten pek azdı. Gerçi bu azlık arasında ciddi bir birlik ve samimi bir milliyet aşkı şiddetliydi. Ancak diğer unsurlara nisbeten Kürt gençleri mahdut bir yekun teşkil etmekte idi.

6) Başarısızlığımızın yegâne sebeplerinden en mühimi de Kürt milleti arasında kültürsüzlüğün büyük bir yekun teşkil etmesi ve orta halk tabakasının noksan bir derecede olması idi. Binaenaleyh bu hususta arkadaşlarıma karşı müdafaaya geçmeyi fazla görmüştüm*. Bununla beraber, ümidim çok yüksekti. Er ve geç Kürt milletinin de diğer milletler gibi inkişaf edeceğine, hürriyetini kazanacağına yüksek kanaatım vardı. İşte bu ümit ve aşk imanı ile daima çalışırdım. Arkadaşlarımı da bu emel ve arzuya teşvik ederdim. Ümidim çok kuvvetli olduğundan, İstanbul'daki hayatımı ömrümün en tatlı günleri olarak sayardım. Büyük bir aşk beni bu emele, yüksek bir sevda beni milli davaya sürüklemekte idi. Azlığımıza nazaran yine de başara-
cağız derdim. Azim ve iradem çok kuvvetli idi. Kanatlanmış bir kuş gibi daima uçardım. Vatan ve millet aşkını daima dillendirirdim. Hiç bir ümitsizlik, hiç bir yoksulluk hatırıma gelmezdi. Başarısızlık nedir bilmezdim. Hür yaşamak gibi büyük bir saadet olmaz ve Kürt milleti de daima hür yaşayacaktır derdim. İstanbul hayatım işte bu tatlı emel ile gençliğimin ve hayatımın en mesut günleri sayılmakta idi. O esnada **"Hürriyet ve İtilaf Partisi"** liderlerinden Dersim mebusu **Lütfü Fikri Bey**'le⁽²⁹⁾ de defalarca ziyaret kabilinden görüşmekte idim. Mumai-

* Bu satırları yazarken damar sertliği hastalığından muzdariptim. Bundan dolayı yazı noksanlarına af nazariyle bakılmasını Kürt gençliğinden rica ediyorum.

leyh Zatii-Şahanenin idaresi altında bir Kürt birliğinin, yani Osmanlı padişahlığına bağlı bir Kürt birliğinin kurulmasına taraftar olup, ayrı bir Kürdistan teşkilatına katiyen karşı görünmekte idi. Arapgirli meşhur **Dr. Abdullah Cevdet Bey**le de müteaddit görüşmelerimde, muamailerh Kürdistan mıntıkasında herşeyden evvel münevver tabakanın yetiştirilmesi hakkında gayret sarfedilmesi görüşünde idi. Malum **Dr. Şükrü Muhammet Bey**'le (**Sekban**) müteaddit görüşmelerimde Kürtler'den hasta olanların kendisine müracaat etmeleri hakkında Kürt ameleleri arasında propagandada bulunmaklığımı tavsiye ederdi. Kürtlük milli mefkure ve gayesi, Diyarbekir gençleri arasında parlak bir şekilde tebaruz etmekte idi. Malatya, Elaziz, Van, Bitlis, Erzurum gençleri arasında dahi milli gaye önemini belirtmekte idi. **Bedirhani ailesi** fertlerinin ise esasen aynı gaye uğrunda çalışmakta oldukları göz önünde idi. **Kürt Talebe HEVİ Cemiyeti**'ne yukarıda bildirdiğim mıntıka gençliği toplu bir şekilde iştirak etmişlerdi. Aynı gençler "**JİN**" isminde bir gazete ile de neşriyatta bulunmakta idiler. **Amele Partisi (Kürt)**⁽³⁰⁾, bu cemiyete maddi yardımda bulunuyordu. 1913 senesi mektep hayatımız esnasında yukarıda tafsilatını bildirdiğim surette tabiatıyla Darülfünun ve diğer yüksek mektep talebeleri arasında siyaset cereyanı bütün şiddetiyle nazarı dikkati celb ediyordu. Bu arada Avrupa devletlerinin, başta Rusya hükümetinin Osmanlı Hükümetini Ermeni meselesinden dolayı sıkıştırmakta olduğunu ve Vilayeti Şarkıye'de Kürtler'in Ermeniler'e mezalim yaptıklarını, Ermeni arazilerini zaptettiklerini iddia ederek; Rusya'nın denetimini altında Şark vilayetlerinde **ıslahat** yapılması projesi teklif edildiği şayiaları da her tarafta dedikodulara sebebiyet vermişti. Biz Kürt talebeleri de bu mesele ile alakadar olmuştuk. Resmî ve gayri resmî yapılan tahkikat ve araştırmalarımız neticesinde aşağıdaki neticeyi elde etmiştik.

ERMENİ MESELESİ

Bu bahsi iyiden iyiye incelemek için, tarihin evvelki devrelerine de gözatılmasını zaruri görmekteyim.

Ben ve hassaten biz Dersimliler ve umum Kürt gençleri Ermeniler'i Türkler'den ve sair milletlerden daha ziyade severdik. Çünkü onlar diğer unsurlardan ziyade bize yakın ve aynı ırkın evladı idiler. Ve hatta bizim imanımız vardı ki, Ermeni unsuru ile Kürt unsuru arasındaki husumetin başlıca sebebi Türk zâlim siyaseti idi.

Müslümanlık ve Hıristiyanlık (Din) meselesi asırlarca evvel iki millet arasında asla mevzu bahis değildi. Ve iki unsurun müşterek dini **Zerdüşt** dini idi. Kürtler'in Müslümanlığı kabulünden yakın zamanlara kadar da Müslümanlık Ermeniler'le vaki kardeşlik bağlarının kırılmasına sebebiyet vermekte idi. Ve Ermeni-Kürt arasında hiç bir hadise zuhur etmemişti. Bir Kürt ticaret için uzak bir yere gideceği zaman, ailesinin hukuk ve namusunu komşusu Ermeniler'in bakımına ve korumasına bırakır, Ermeni'nin de aynı itimadı Kürt komşularına gösterdiklerini ecdatlarımızdan işitir ve anlardık. Birçok Ermeniler'in Kürtçe ve Kürtler'in Ermenice konuştuklarına da tesadüf etmekte idik. Fakat bu arada bazı Türk tarih yazarlarının "*Osmanlılar Kürdistan beylerini yönetimleri altına aldıkları zaman onların idarelerinde yaşayan Ermenilerin müstakil bir hükümetleri yoktu. Ermeniler Kürt beylerinin idaresi altında, baskı altında yaşıyorlardı*" şeklindeki iddiaları, biz Kürt gençlerini garip düşüncelere bırakıyordu. Diğer taraftan

bazı ecnebi çevreler ve hassaten Rusya hükümetinin de bu yolda neşriyatta bulunduğu Kürtler'in nazarı dikkatini celp etmeğe başlamıştı.

Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından tesis edilmiş olan İstanbul Ermeni Patriği'nde çok yakından Ermeni meselesi ile siyasi noktayı nazardan alakadar olarak hatta Şark vilayetlerinde Kürt derebeylerinin nüfuzu altında yaşayan Hristiyan Ermeniler'in kurtarılması hususu Avrupalılar'dan talep ediliyordu. Ermeniler'in 19. asırdan evvel dahi Kürdistan derebeylerinden mezalim ve işkence çekmekte olduklarını (Zarzeski).. vs. Avrupa muharrirleri vasıtasıyla neşreliyorlar; bu neşriyat ve iddiaları gerek Ruslar ve gerekse Fransızlar şiddetle teyit ediyorlardı. Rus muharriri Mösyö Mendeleştem de şiddetle Kürtler'in mezalimlerinden ve Ermeniler'in kurtarılmasından bahisle kitaplar yazıyorlardı. Mandeleştem 1913'te İstanbul Rus Sefarethanesi baş tercümanı vazifesi ile mükellefti. "*Müslüman Kürdün elinden Hristiyanı kurtarmalı*" diye neşriyatta bulunuyordu. Şurasını da itiraf etmek lazımdır ki 19. asrın ortalarında Avrupa'dan inkişaf eden milliyet cereyanları, tahsil için Avrupa ve Amerika'ya gitmiş olan Ermeni gençlerin de daha müreffeh ve açık toplumsal ve siyasi hayata sahip olmayı arzu edecek bir zihniyet yaratmıştı. Ve Rus muharrirlerinin yukarıda bahsi geçen yazıları da gerek İstanbul'da gerekse Avrupa'da tahsilde bulunan bu gibi Ermeni gençleri tarafından destekleniyor ve Kürtler'e karşı dargın bir cephe almağa başlamış olunuyordu. 19. Asır başlarında II. Sultan Mahmut Han, Ermeniler hesabına şarkta Kürdistan derebeylerine şiddetli darbeler vurmuş ve Ermeniler'i memnun etmek istemişti. İşte bu gibi sebeplerle Kürtler de Ermeniler'e karşı savunma vaziyeti almağa mecbur kalmış ve korunma tedbirleri düşünmeye başlamışlar. İşte o andan itibaren Kürtler'le Ermeniler arasındaki dostluk ve muhabbet bağları sarsılmağa yüz tutmuştu.

Kürt-Ermeni Dostluğunun Bozulmasında Dört Etken

Kürt-Ermeni dostluğunun ayrılması:

1) Birinci derecede Çarlık Rusya'sının kendi menfaatına uygun, Şarki-Anadolu Kürdistan'ında Ermeniler namına yaptığı siyasi ihtilal propagandalarında,

2) İkinci derecede Türkler'in yani Osmanlı saltanatının Rus siyasetine karşılık Kürtler'i silahlı kuvvetler şeklinde Ermeniler'e karşı tecavüzi bir hale sevketmesi tahriklerinde,

3) Üçüncü derecede ise; Ermeniler'in Rus tahrikleri ile öncelikle Kürt mıntıklarına, Kürt köylerine ihtilalci silahlı çeteler vasıtasıyla akın ederek Kürtler'e karşı kavgaya başvurmaları sebeplerinde aramak lazımdır. Şu halde; Kürt-Ermeni düşmanlığını, din farkı ve insaniyet düşmanı Rus Çarlığının insanlığa karşı ihanetinde; Sultan Hamid'in irken haiz olduğu vahşet ve keza insanlığa ihanet merhalesinde;

Dördüncü olarak sulandırılmış bir partiye mensup, münevver bir cemiyete bağlı ve kısmen de tahsilli silahlı Ermeni çetelerinin ilk önce ırkdaşları olan Kürtler'e merhametsizce tecavüzlerinde aramak lazımdır.

Rusya Çarlığı ile Sultan Hamid'in insanlığa ihanetleri ve milyonlarca insanın imhasına sebebiyetleri hiç bir suretle affedilemeyeceği gibi açıkça suçludurlar. Ermeniler'in edindikleri kültürel yapılanma dolayısıyla bilerek Kürtler'e tecavüzler de yegane bir düşmanlık neticesinden doğduğu cihetle bu hususta hatalı ve suçlu olmalarına hiç de şüphe yoktur. Fakat Kürtler'in cehaletleri yüzünden iğfallere kapılarak Ermeniler'e karşı ancak nefsi müdafaa kabilinden tecavüz etmeleri bir derecede suçlanmalarını gerektiren bir durum olsa gerekir.

Kürtler'in Ermeniler'e Yardımı

Bu cinayetler yapılırken geride Kürtler Ermeniler'i muhafaza ediyorlardı. Çünkü Kürt milleti, özellikle Kürt gençliği yaradılış olarak mensup olduğu ırkının mühim bir şubesi olan Ermeniler'e öteden beri muhabbet ve samimiyetle alaka göstermiş ve Ermeniler'le kaderbir-

liği , elembirliği içinde olmuş ve aralarında kattiyen bir ayrılık hissi ve nefret havası uyandırılmasına asla meydan ve sebebiyet verdirme- miştir.

Bu emel ve bu arzu her gerçek Kürt gencinin damarlarında do- laşan öz bir kan kardeşliğinin tabii ve fitri bir mahsulü olmuştur. Bazı menfaatperest aşiret reislerinin bu mukaddes gayeden uzak tutul- ması da itiraf etmek gerekir ki asırlardan beri Kürt milletini istismar eden hatta Kürt kanı emen bu gibi tufeyli aşiret reisleri, bir zamanlar kanlı sultanlara hizmet etmişler ve son zamanlara kadar değil Ermeni- ler'in, bizzat Kürt milletinin pek büyük faciaları karşısında bile lakayd kalmışlardır. Can veren Kürt ırkının inlemelerinin bu gibi sefillerin vic- danlarında hiçbir tepki uyandırmamakta olduğuna Kürt milleti, Kürt gençleri tamamen mdriktirler. Işte bu sebeple Kürt milleti, Kürt genç- liği bu sefillerin şahsi menfaat ve şahsi ihtirasları sebebiyle Ermeni- ler'e karşı reva gördükleri insanlıkdışı muameleleri kalben reddederek Ermni kardeşlerinin elemine iştirak etmişlerdir. Bu bakımdan, bu gibi sefillerin ve hatta kendi ırkının öz düşmanı ve Kürt milletinin gelişmesi- ni önlemiş olan bu gibi aşiret reislerinin eylem ve hareketlerinden bütün Kürt milletinin sorumlu tutulamayacağını söylemeye gerek yok- tur.

Bununla beraber bazı yüksek vicdanlı aşiret reislerinin insani hiz- metlerini de inkâr etmemek gerekir. şurasını itiraf etmek lazım gelir ki, Ermeni tehciri sıralarında Kürtler'in Ermeniler'e karşı gösterdikleri hayırsever yardımlar unutulmamalıdır. Mesela, Dersimliler'in 1915 se- nesinde 36.000 Ermeni'yi ölümden kurtarıp bir evlat muamelesiyle Dersim'de muhafaza etmiş oldukları Türkiye hükümetinin bile şiddetle tenkidine hedef olmuştu. Türk hükümetinin bütün ısrarlarına rağmen Dersimliler Ermeniler'i asla teslim etmeyerek muhafaza etmişler ve 1917 senesinde mezkur Ermeniler'i Sovyet hükümetine teslim et- mişlerdi.

Kürt Rışvan aşireti reisi Besnili Yakup Ragıp Paşa 1890 Ermeni katliamında Malatya, Besni, Hışnımansur (Adıyaman) Ermeniler'ini hi-

maye ederek buralarda hiçbir Ermeni'nin burnunun bile kanmasına meydan vermemiştir. Hatta Ermeniler üzerine hücum teşebbüsünde bulunan **Huveydi** Kürt aşiretinden bazıları Paşa'nın emrine muhalefet etmiş olduklarından bunlardan 16 kişiyi Ermeniler uğruna feda ederek öldürmüş ve Ermeniler'i muhafaza için Kürt kanı dökecek derecede ileri giderek fedakârlık icra etmiş ve bu suretle Kürt-Ermeni kardeşliğini ispat etmiştir. Bunu Halep'te ve Suriye'nin muhtelif yerlerinde bulunan, yukarıda adı geçen şehir Ermenileri'nden bilenler çoktur. Keza Malatya Ermenileri'nin büyük kısmı **Direjan** aşiret reisi **Satiroğlu Mustafa** ve Besni, Adıyaman Kürt aşiretleriyle kurtarılmıştır. Netice itibariyle inkâr etmek mümkün değildir ki, bugün Suriye'de Lübnan'da, Amerika ve İngiltere'de bulunan Ermeniler'in ekserisi Kürtler tarafından muhafaza edilmiş ve kurtarılmış kimselerdir. Bunu hiçbir vicdan sahibi inkâr etmemelidir. Buna mukabil Sovyet Rusya'da bulunan Erivan Ermeniler'i müstesna olmak üzere, diğer Ermeniler, Ermeni Partileri ve özellikle **Ermeni Taşnak Partisi** liderleri ve mensuplarının nerede ve ne suretle zerre kadar Kürtler'e yardımda bulunmuş ve Kürtler'in Türkler tarafından maruz oldukları felaketsiz günlerde ne gibi yardım etmiş olduklarını yine bu Ermeni partizanlarının vicdanlarından sormak lazımdır.

Rusya Sovyet Ermenistan'ı olan Erivan'da Kürtler'e gösterilen ihtimam ve Kürtler'e yapılan iyilik cidden şayanı şükrandır. Kürt milleti bu şükran borcunu insanlık korucusu ve beşeriyetin baskı ve istismardan kurtuluşu uğrunda çalışmakta olan yeni Rusya Birleşik Hükümeti'ne arz etmeyi kendisine insani bir görev bilmektedir. İnsaniyet hadimi bir devletin tesis etmiş olduğu Erivan Ermeni Hükümeti de Kürtler'e iyiliğini göstermekle Kürtler'in keder ve mağduriyetlerini bir dereceye kadar izaleye muvaffak olmuşlardır. Fakat Sovyet Rusya Hükümeti dışında bulunan Ermeniler ve hassaten Taşnaklar, Kürtler'e karşı bugüne kadar kalblerinde taşımakta oldukları kin ve düşmanlığı unutamadıklarını, yaptıkları müteaddit neşriyat ve düşmanca tutumla isbat etmişlerdir. Ermeni Taşnaklarından yazar **Rafi**, Kürtler aleyhinde çok mühim kitaplar neşir etmiştir. **Hand, Gay-**

zer, **Celalettin** vb. gibi Ermeni eserleri Kürtler aleyhinde zehirler fıskırmaktadır.

Abdülhamit'in Kürdistan Politikası

Malum olduğu üzere 1894'te **Sason** isyan etmişti. Sultan Hamit 1895-1896'da Ermeni katliamı tertiplemişti. O esnada Sason'da bulunan Kürt Mazrik aşireti de Sultan Hamit'in iğfalatına kapılarak ve evvelce Ermeniler'den gördükleri zahmetten müteessir olarak Ermeni katliamında Ermeniler'e tecavüzde bulunmuşlardı. Seneler geçmiş ve bu mesele Kürtler'ce unutulmuştu. Halbuki Ermeniler de Mazrik aşiretinin Sason'da (Xanasar) mevkiinde 800 kadar çadırdan ibaret bulunan bütün mevcudiyetlerini 1897 senesinin Temmuz ayının 25. günü şafakla beraber tamamen imha etmiş olduklarının yıldönümü törenlerini bugüne kadar icra etmekte olduklarını üzümlerle görmekteyiz. Halep'de yayınlanan Taşnakağan (Aravil) gazetesinde 1952'de mezkur hadiselerin 55. yıldönümünü kutlamakla gazetenin her 4 sahifesini bu kahramanlığa hasretmiş olduklarını hayretle gördüm.

Halep'te yayınlanan Aravil gazetesinin 27 Temmuz 1952 tarihli ve 1882 sayılı pazar günkü nüshasıydı.

Mazrik aşiretinin 800 çadırdan ibaret olarak imha edilişlerinin 55. yıldönümünü kutlamakta imişler. Ermeni kahraman fedailerini 1897 senesinin 25 Temmuz'unda şafakla beraber mezkur aşirete hücum ve ani bir baskın yapmışlar. Bir tek Kürt bile kurtulamadan hepsini öldürmüşler. Cüzi miktarda kaçmakta olan Kürt kadın ve kızlarına bile merhamet gösterilmeden tamamen kesmişler. Bir de ilaveten Ermenice şarkı da söyleyerek "*Korkma can bacı fedai geliyor/ Mazrik aşiretini tamamen mahvettik*" Ermenice teranesiyle marşını da söylemişler. Bu suretle intikam almış olduklarını düşünerek, her sene yıldönümü törenleri yapmakta idiler.

Bilmem ki Ermeniler'in Kürtler'e yaptıkları ihaneti, zulm ve katliamları şimdiye kadar niçin hiçbir Kürt bilgin ve düşünürü yazmamıştır. Bu da, Ermeniler'e karşı bir hüsnüniyet göstergesi değil midir? Eğer yaz-

mayı bilemediklerinden ileri geldiğini düşünen bir tek Ermeni düşünürü varsa, bu Ermeniler hesabına pek acıklı bir düşüncedir. Ermeniler'in Kürtler'e karşı hakiki bir hüsnüniyetleri varsa Kürt aleyhinde yazdıkları bütün kitapları imha eder, iki milletin bağımsızlık ve tarihi kardeşliği hakkında yeni yeni müessir ve hakiki kitaplar yazar ve neşriyatta bulunarak her iki unsurun kardeşlik bağlarıyla bir diğerlerine bağlılıklarına hizmet amacıyla yeni nesle yadigar bırakmış olurlar. Aksi takdirde bu acıklı hal ile ileride her iki kardeş unsur arasında pek acıklı durumların ortaya çıkmasına sebebiyet verilmiş olur. Bu acıklı durumların sebepleri karşısında vicdanen azap duymaktan ziyade, Dünya tarihi karşısında çok büyük mesuliyetlerinin cezasını çekmiş olurlar kanaatındayım

Ermeniler'in Kürtler'e Yönelik Mezalimi

1914 yılı Cihan Harbi başlamıştı. Ben Şark cephesinde Erzincan'da muvazzaf olmakla beraber Ereniler'le yakından alakadar bulunmayı kendime vazife addetmiştim. Kürtler'in Ermeniler'e karşı göstermiş oldukları iyilik dolu hizmetlerine mukabil Ermeniler'in Kürtler'e karşı reva gördükleri mezalimden bahsedelim. Bu savaşta, Kürdistan'da mevcut 36 Kürt (Aşiret) Hamidiye Alayları sayısız miktarda Rus ordularının karşısına sevk edilmişlerdi. Bu Hamidiye Alayları kırık silahlarıyla beraber Rus ordusuna mukavemette bulunurken Rus ordularına pişdarlık (öncülük) yapmakta olan Ermeni kuvvetleri tarafından, Cıbranlı 3. Aşiret Alay Kumandanı **Maksut Halil Bey**, Pasinler'de şehit edilmişti. Keza Pasinler'de Hasenanlı aşiret reisi **Halil Haydar** ve birçok arkadaşları keza Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdi. Seydanlı **Abdülmecit Bey** de keza bu maktüller arasında idi. Harbin başlangıcında Kürdistan'da bulunan Ermeni köylerindeki Ermeni fedaileri Kürtler'i öldürdükten sonra, Rus ordusuna iltihak ederek, tekrar mukabil tecavüzlerde bulunmaktan geri durmuyorlardı. Ve Rus ordusuna tamamiyle pişdarlık yapıyorlardı. Bitlis'in Reşadiye müdürlüğüne bağlı Karçikan mıntikasında bulunan 20 Kürt köyü Rus süvari kazaklarına pişdarlık yapmakta olan Ermeni-

ler tarafından yakılmıştır. Şafakla beraber yaptıkları baskın neticesinde ele geçirdikleri 30 erkek ve bir kadın kılıçlar altında tamamen kesilmişlerdi. Bunlardan 5 kişi Berikar köyüne götürülmüş gözleri oyularak, hayaları kesilmiş ve envai çeşit mezalim icra edilmişti.

Bu şehirler Azo, Mehmet, Molla Piran, Kena, Sori, Aşur, Kena Sori, Molla Eyüp, Ağdadi isimlerindeki felaketzedelerdi. Kenasorlu Hacı Ömer ve zevcesi Emine ve bir kızıyla oğlu gördükleri mezalimden kaçarak "Ağdat" köyündeki ziyaretin manevi kudretine iltica etmişlerse de tekrar orada Ermeniler tarafından yakalanarak Emine Kenasori ve oğlu Ahmet, dört yaşındaki kızı Asya mezkur ziyaretin merkadi üzerinde parçalanmışlardı. Aynı köyde (Kenderes) köyünde beş kişinin başları süngülere takılmıştı. Bırakum köy imamı Hacı Ali bağlı olarak Ermeni köyü olan Bitlis'in Kendivi köyüne götürülmüş ve mezkur köyün Ermeni Patriği tarafından boynu kesilerek sevinç gösterisi yapılmıştı. Bitlis'e bağlı Kisan vadisine sığınmak mecburiyetinde bulunan 100 haneden ibaret çoluk-çocuk, kadın-kız; Ermeniler tarafından muhasara edilip top tüfek ateşine maruz kalmışken Cankez köyünden yetişmiş olan Kürt **Şeyh Salahattin** kuvvetleri tarafından kısmen bu bedbahtların hayatları kurtarılabildi. Bu vadede Ermeniler, "*Ey Kürtler nereye gitseniz bizden kurtulamazsınız*" diye hücum etmişlerdi.

1915'te Ruslar Pasinler'i işgal edince Muş, Varto, Kığı, Palu bölgelerindeki Ermeniler açık olarak isyan ettiler ve çeteler halinde Kürt köylerine saldırmağa başladılar. Harp devam ettiği müddetçe Ermeni silahlı kuvvetleri Kürtler'e, Kürt köylerine, kadın ve kızlarına merhametsizce saldırış yaparak yüzbinlerce Kürdün kanına sebebiyet vermiş oldular. Bu harb esnasında Ermeniler'in Kürdistan mıntıkasında işledikleri suçlar haddini aşmış ve bir çok Kürt ocakları sönmüş ve bu vahşi cinayetlerden evlatlarını kaybeden anneler, kocalarını ölmüş gören gelinler hep kara giymişlerdi. Babaları Ermeniler tarafından öldürülen binlerce Kürt öksüz yavru harabe damların duvarları önünde aç ve çıplak dilenmiş ve en son açlıktan ölmüşlerdi. Bu mezalim, 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan'da Rus ordusuyla Osmanlı ordusu

arasındaki mütarekenâme (silah bırakışması) imzasına kadar bütün şiddetiyle devam etti. Ve bir müddet sonra Ruslar çekilirken, Kürdistan mıntikasını Ermeniler'in hakimiyetlerine teslim ettiler .Ve Ermeniler'e cephane top, tüfek bıraktılar.

Ermeniler Erzincan, Pülümür, Tercan, Erzurum,Varto, Hınıs ve Pasinler'de kuvvetli hükümet idare merkezleri kurdular. Bu bölgelerde bulunan Kürtler'in çoğu hicrete vakit bulamamış ve Ruslar'ın eline esir düşerken Ermeniler tarafından kâmilten öldürülmüş ve bütün mal ve yiyecekleri ellerinden alınarak çocukları ve kadınları sefil bırakılmışlardır. 2 Mart 1918 gecesi Ermeniler Hınıs'ın Mirsit köyünde Hasan Ağa kabilesini basmış ve oradaki bütün Kürtler'i imha etmişlerdi. Yine aynı günlerde Ermeniler Karaköy nahiyesinde bulunan Lolan Kürtleri'nden erkek-kadın, çoluk-çocuk 1500 kişiyi evlere doldurarak öldürmüş ve yakmışlardı.Ermeniler iki gün sonra Varto ve Hınıs'tan çıkarken buldukları ve gördükleri müdafasız ve silahsız kişilere merhametsizce davranmaktan geri durmuyorlardı. Kürdistan'ın her tarafından çekildikleri mahallerde Kürt köylerini, zahire ambarlarını, silah depolarını ateşlemeye devam ediyorlardı.

Dersimli Seyid Rıza'nın Gözlemi

Erzincan Kürt beyleri de Erzurum'a kadar aynı felakete maruz kalıyordu. **Dersimli Seyit Rıza** milis kuvvetleriyle kumandan **Deli Halit Bey** kumandasında dönen Ermeniler'i takibe ve Erzincan mıntikasında Ermeni felaketine maruz kalan Kürtler'i kurtarmak için Erzurum merkezine kadar hareket etmişti. **Seyit Rıza** bana aynen şu vakayı anlatmıştı: "*Erzincan'dan itibaren felakete maruz kalmakta olan Kürtleri Ermeni mezaliminden kurtarmağa başlayarak ve Ermenileri kovalyarak Deli Halit Bey'le birlikte Kara Kâzım Paşa'dan* ⁽³¹⁾ *önce Erzurum merkezine 27 Şubat 1918'de dahil olmuştuk. Gayet büyük ve tamamen ahşaptan mamul bir binanın içerisinde binlerce erkek, kadın, kız, çoluk-çocuğun mezkur binaya doldurularak müthiş bir surette ateşler ve canhıraş bir tarzda ateş dumanları içeri-*

sinde yatmakta olduğunu ve mezkur binanın dış kapısı altında bir çay gibi kan ve yanmakta olan zavallıların sularının akmakta olduğunu gözümle gördüm. Hayatımda bu gibi felaketli bir teessür sahnesine asla tesadüf etmedim. Binlerce felaketzede insanların Kürt olduklarını ve hiç olmazsa insan olduklarını görerek ve bilerek hüngür hüngür ağlamaktan kendimi zapt edemedim" demişti. İşte Ermeni medeniyetinin bir nümunesi. Seyit Rıza'nın bizzat müşahade ettiği elem sahnesinin canlı bir vahşeti karşısında hüngür-hüngür ağlaması. Ermeniler'in Kürdistan'ı tamamen terk ederek Kars istikametine doğru kaçmakta olduklarını da bildirmişti. Erzincan, Erzurum, Bitlis, Muş, Hınıs ve Pülümür merkezlerindeki bütün mühimmat ve depo ambarlarına Ermeniler tarafından ateş veriliyor ve Kürdistan'ın bu merkezlerinden Rusya hududuna kadar uğradıkları köy ve bölgelerdeki Kürtler'i de katlediyorlardı. Gebe kadınların karnını deşerek ruşeymlerini yerlere dökmüş, memedeki çocukları süngülere takmış, kestikleri Kürtler'in derilerinden cep yapmak gibi türlü zulüm ve vahşetler yapmış, bir aralık kadın, çocuk, erkek kafilelerini damlara doldurup gazladıkları bir camuzu da ateşleyip bunları camuzun ayakları altında ezdirmiş ve üstelik dama ateş verip bunların hepsini kül etmiş ve henüz memede olan çocukların karınlarını yarıp tuzlatmış ve bazan da bir süt emen çocuğun başını keserek annesinin karnına sokmuş, insanlığa ve akla sığmayacak eziyetlerle Kürdistan'dan yüzbinlerce Kürd'ü yakmışlardır. 1918 Nisan ayında Kürdistan'ın bu felaketli günlerine son verilmiş oluyordu. Malatya, Diyarbakir, Elaziz, Urfa ve Anadolu'nun sair mıntıklarına hicret eden %5 oranında Kürtler memleketlerine geri dönmüşlerdi. Fakat 1918 yılının son aylarında Kürdistan'da dehşetli bir açlık başgöstermişti ki bu da Ermeniler'in yaptıkları mezalimin keza bir hareketından ileri gelmişti. Çünkü Ermeni mezalimi Kürdistan'ı her türlü ziraat imkânlarından mahrum bırakmıştı. Memleketi harabeye döndermişlerdi. İşte bu sebeple 1919 yılının ilkbaharında takatten düşen birçok Kürt açlıktan ölmüştü. Birçokları ot ile geçirdi. Ve bir takım Kürtler Diyarbakir, Siverek gibi ekin yerlerinden yiyecek getirmeğe başlayarak bazı kimseler ilkbaharda birer darı veya

çavdar tarlasını ekebilmişlerdi. Kürdistan ahalisi bu felaketli günleri geçirmekte iken Ermeniler 1919 yılının ortasında Kars ve Sarıkamış cepheslerinden tekrar aynı mıntikalara saldırmağa başladılar. O sırada Mondros Muahedesi imzalanmış olduğundan bu muahedeye istinaden Kürdistan'ın mühim vilayetlerini de bizden zorla almak tasavvurunda bulunuyorlardı.

Kürdistan Teali Cemiyeti Örgütleniyor

Kürt kahramanları Sarıkamış cephesine kadar yürüyerek Ermeniler'in tecavüzlerini uzaklaştırmaya muvaffak olmuşlardı. İstanbul'da **Kürdistan Teali Cemiyeti**'nden almış oldukları direktif daire sinde öz vatanları üzerinde Kürt kahramanı **Cıbranlı Miralay Halit Bey** olduğu halde Kürt ve Kürdistan teşkilatı yapmağa başlamışlardı. Gerek bizzat gördüğüm ve gerekse bazı Kürt zabiti vasıtasıyla yaptığım tetkikat neticesinde ve gerekse bazı Türk erkânı harbiye dairelerinin dosyalarına vukufum ve aldığım malumat üzerine ve hassaten **Cemal Paşa**'nın hatıratında açıklanan yazı ve istatistikler mucibince harbin başlangıcı olan 1914 senesinden 1919 senesi sonuna kadar Kürdistan'da vaki olan zaiyet, büyük çoğunluğu Kürtler'den olmak üzere 1,5 milyonu mutecavizdir ki bu zaiyatın ekserisinin Ermeniler tarafından bilfiil gerçekleştirilmiş olan cinayetlerden ve katliamlardan ileri geldiği kati surette tahakkuk etmişti. Ermeni-Kürt meselesinin evvelki devirlerinden bahs etmek üzere tarihin olaylarına tekrar gözatalım.

Sultan Abdülmecit zamanında 1863 senesinde Kanunu Esasi mucibince artık Ermeniler İstanbul Patrikhanesi'nde toplanmak üzere bir umumi meclise malik idiler. Meclis-i Umumi 140 azadan oluşuyordu. Bunların 120'si millet tarafından seçilmiş ve Kürtler'in mezalimi ileri sürülmüştü. Ve bu vesile ile Ermeni-Kürt gerginlik belirtileri başgöstermişti. Halbuki Ermeni ihtilâlcılarından meşhur **Ropen** ve 18 arkadaşınının 1853'e Dersim'e iltica ederek oradan Seyit İbrahim vasıtasıyla Rusya'ya salimen teslim edilmeleri, Kürtler'in Ermeniler'e olan iyiniyetinin yegane bir delili idi. Ermeni komitacıları ise her tarafta istiklâl fikrini Ruslar vasıtasıyla ileri sürmekte idiler. 1867'de Zey-

tun'de ilk Ermeni ihtilâli baş göstermiş ve Kürtler'e karşı da husumet göstermekten asla geri kalmamışlardı. 1877-1878 Rus ve Türk muharebesi esnasında gerek Rusya'da gerekse şark vilayetlerinde bulunan Ermeniler Kürtler'e çok büyük tecavüzlerde bulunmuşlardı. Bulgarlar istiklâlini aldıktan sonra artık Ermeniler tam bir istiklal için İstanbul Patrikhanesi marifetiyle açıktan açığa çalışmağa başlamışlardı. Hatta Bulgar istiklâlinden sonra Ermeniler, haklarında bir özel maddeyi Ayastefanos Anlaşması'na ilave etmeyi Ruslar vasıtasıyla temin etmişlerdi. Ve aynı madde, Berlin Anlaşması'ndan ithal olunmuştu. Şark vilayetlerinde büyük şehirlerden maada en küçük köylerde bile Ermeni komiteleri tarafından muntazam gizli teşkilatlar vücuda getirilmiş ve Kürtler'e karşı da mühim tedbirler alınmağa başlanmıştı. Bu vesile ile Ermeniler Kürtler'e karşı zehirleniyorlardı. Şarkta 6 vilayet Ermeniler'e ait olmak şartıyla bir **muhtar eyalet** teşkilini talep ediyorlardı. Bittabi bu arada Türk hükümeti de Kürtler'i Ermeniler aleyhinde teşvik ediyor ve mukabil cephe almağa tevessül ediyordu. Ermeniler'in maksadı kendisinden sayıca çok üstün olan Kürtler'i idaresi altına verecek surette bir Ermenistan vücuda getirmektir. Ermeniler'in bu yoldaki ısrarı üzerine, Avrupa devletleri tarafından Rusya'nın baskısı altında 1880 tarihinde Babıaliye **Ermeni ıslahatı** hakkında bir nota verilmiş fakat **Abdülhamit** Avrupa devletlerini susturmağa muvaffak olmuştu. Fakat 1894'ten 1896'ya kadar Ermeni ihtilâlcıları Van, Muş, Kığı dağlarında fedai grupları teşkil ederek; karşılıklı muhabbet ile bir arada yaşamakta olan iki unsuru birbirlerinin kanına susamışcasına yek diğerleri aleyhine atılmaya sevk etmiş, Kürdistan'ı alkanlara boyamıştı. Takriben iki seneden ziyade devam eden bu kavgalar arasında bir çok Kürt, Ermeniler tarafından öldürülmüştü. Fakat Ermeniler'in azınlıkta bulunmalarından Kürtler galip gelmişlerdi.

II. Abdülhamid'in Kürt-Ermeni Politikası

Bu katliamlar Abdülhamid'in teşvik ve tertibiyle şiddetlendirilmişti. Abdülhamit Ermeni-Kürt çatışmasını yaratmakla Osmanlı İmparator-

luğu'na çok büyük bir hizmette bulunduğu zehabına kapılmıştı. Bu zalimane tedbirini 1894-96 senelerinde tamamiyle açıklamıştı. Ermeni katliamının fiilen âmili bulunmuş idi⁽³²⁾ Fakat Ruslar bu katliama göz yumdular. Neden? Bu sorunun cevabı çok derindir. Çünkü Çarlık Rusyası kendi menfaati açısından iki yüzlü bir siyaset takib ediyor, Abdülhamit'le de uyuşuyordu.

Sultan Hamit'in siyasetine vakıf olan Ermeni Taşnak Komitesi erkânının Sultan Hamid'in aleyhinde 1907 senesinde Paris'te toplanan İttihat ve Terrakki Kongresine iştirak etmeleri üzerine Taşnakçıların aleyhinde olan Ermeni Hınçaksağan Komitesi erkânı, Rusya'ya iltica ederek Rusya'nın himayesi altında bir Ermenistan teşkilatını programlarına prensip olarak kabul etmişlerdi. İslam Halifesine bağlı bulunmaktansa Rus Çarı'nın himayesine sığınmayı tercih ediyorlardı.

Nihayet Meşrutiyet ilanı ve bilahare 1908'de İttihat ve Terrakki merkezi İstanbul'a geldiğinde, İttihat ve Terrakki "**Hürriyet-Adalet-Müsavat**" teranesiyle Osmanlılık hilafeti arasında Türk unsuru başta olmak üzere, mekteplerde Ermenice okutturulması da ilan edilerek Ermeniler'i okşamak siyasetinde başarılı olunamadığından, Ermeniler gizli teşkilat ve rejimlerine tekrar devam etmeye başlamışlardı. (Hatta o esnada Mektebi Sultani'de ben de Ermenice okumuştum. Bu program bilahare lağv edilmişti). Çünkü Ermeni ihtilal komiteleriyle, İttihat ve Terrakkiciler arasında bir hayli müzakerelerden hiç bir netice hasıl olmamıştı. 1909 senesi Ocak ayında Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin İttihat ve Terrakki Cemiyeti'yle mutabakatı sonucu Vilayet-i Şarkîye'deki Kürtler'le Ermeniler arasındaki arazi ihtilafatını halletmek için bir teftiş heyeti gönderilmesine karar verilmişti. Heyet başkanlığına da Ayan kazasından adliye müfettişi Galip Bey tayin edilmiş ve refakatına iki Türk ve iki Ermeni aza da verilmişti. Hükümetin bu teşebbüsü Meclis-i Mebusan'daki Kürt mebuslarının şiddetli itirazıyla karşılaşmıştı. Bu mebusların başlıcası Dersim mebusu meşhur **Lütfi Fikri Bey**'di. Ve netice itibariyle bunlar terk edildi ve lakin meşrutî idareden son derecede serbestlik alan Ermeniler

sürekli ve hatta açık çalışmalarına devam etmekten asla vaz geçmiyordular. Nihayet 1909 senesi Nisanının 14. günü Adana Ermeni vakası zuhur etti.⁽³³⁾ Rivayete nazaran vaka Adana Ermeni Patriği Mösyö Muşak'ın emriyle öncelikle Ermeniler tarafından başlatılmıştı. Bu vakada, 17 bin Ermeni ve 850 de Türk öldürüldüğü neşrediliyordu. Nihayet Ruslar da âdetleri veçhile Ermeni meselesini tekrar desteklemeye başlamışlardı. Hatta İstanbul Rus Sefirinin 26 Kasım 1912'de Rusya Hariciye Nazırı'na yazdığı aşağıda sureti yazılı telgrafı Rus muharriri Mamdelştan'ın "**Turuncu**" kitabının 207. sahifesinde şu suretle açıklanıyordu. Sefir Mösyö Dugres telgrafnamesinde diyordu ki "*Ermeni vahşi katliamının Anadolu ve İstanbul'u kanlara boyadığı ünlü 1894-1896 senelerinden beri vaziyet asla düzelmemişti. Sultan Hamid'in Rusya, Fransa ve İngiltere'nin tazyiki altında 20 Ekim 1895 tarihinde ilan ettiği **Islahat Fermani**⁽³⁴⁾ büsbütün unutulmuştu. Arazi meselesi günden güne çetinleşiyordu. Arazinin çoğu Kürtler tarafından ele geçirilmiş veya geçirilmekteydi. Hükümet memurları buna engel olacakları yerde ele geçirenleri himaye ve teşvik ediyorlardı. Konuştuklarımızın cümlesi, Kürdün şekavet ve yağmacılığından, Ermenileri katlettiklerinden, kadınlarını İslam dinini kabule mecbur ettikleri konusunda müttefiktirler. Bu suçların faileri hakkında asla takibat icra edilmemiştir.*"

Mösyö Dugres devamla "*Bu hal Ermeni kitlelerinin gittikçe daha ziyade Rusya'ya doğru meyil etmelerinin sebebini kati derecede izah eder. Ermenistan'da Rus konsoloslarının cümlesi Ermeniler'in bu düşkünlüğünü kabul ediyorlardı. Ermeniler Rusya'nın denetimi altında ıslahat icrasını ve hatta Rusya'nın işgalini arzu ediyorlardı.*" Sefir, Ermeni meselesinin Rusya için esaslı bir önemi haiz olduğunu, hükümetin bunu sonuçlandırmak için önyak olmasını ve ıslahatın yaptırılmasını beyan ediyor ve hatta işgal edilmesini de ileri sürüyor, İslahat projesinin Rus veya Avrupalı memurların etkili denetimi altında bulundurulmasını talep ediyor ve Türkiye'nin iki yüzlü halinden istifade ederek Rus ordularının bu havalıyi işgalini münasip görüyordu.

Esasen daha 1912 senesi başlarında bile Rusya'daki (Açmayan-zin) Katoğigos, **Bogos Nubar Paşa'yı** Türkiye'de bulunan Ermeniler'in istiklâli vazifesiyle Avrupa kabineleri nezdine göndermiştir ki bu da bir Rus siyaseti idi. Rusya bu hususta Fransa ile de müttefikti, çünkü Fransa'nın Suriye Arapları hakkındaki arzu ve talebini Rusya teyid ediyordu. Nihayet 22 Mayıs 1913'te Rusya Hariciye Nezareti, Ermeni ıslahatı için Türkiye'den şiddetli isteklerde bulunmuştu. Bundan cesaret alan Ermeniler aynı tarihte İstanbul'da çok büyük milli tezahüratta bulundular. Ermeni hurafelerinin bilmem kaçınıcı seneyi devriyesi şenliklerini tebaruz ettirdiler. O esnada Rusya Hariciye Nezareti, yaptığı teklifi (Islahat Projesini) İstanbul'da büyük devletler sefaretlerine de bildirmişti. İngiltere ve Fransa, Rusya Hariciye Vezareti'nin teklifini kabul etmişlerdi. Yalnız Almanya, büyük devletler sefaret memurlarından oluşacak komisyona Babiali tarafından tayin edilecek memurların da dahil edilmesini teklif ediyordu. Bu teklifi Rusya katiyen red ediyordu. Nihayet Almanya da Rus teklifine muvafakat etmişti. Türkiye'nin gıyabında olarak İstanbul Rus Sefarethanesi baş tercümanı Mandelştan bir ıslahat projesi otaya koymuştu. (Mandelştan'ın **Turuncu** kitabından bahsetmiştik) İşte tafsilatını bildirdiğim sebeplerle bu proje karşısında Kürtler de Ermeniler'e karşı savunma vaziyeti almak mecburiyetinde kalmışlardı.

Dersaadet (İst.) 8 Haziran 1913

Ermeniler'e İlişkin Islahat Projesi

Ermenistan'da yapılacak ıslahat hakkında Dersaadet, Rusya Sefareti birinci tercümanı mösyö Mandelştan tarafından tanzim edilen "Anent Project" **Islahat Projesi** (...) layiha musveddesidir ki, aşağıdaki esasları kapsamaktadır. Kürdistan noktayı nazarından çok ehemmiyetli olması bakımından Kürt gençliğinin nazarı dikkatine sunmayı bir vicdan borcu telakki etmekteyim. Mandelştan, Sultan Hamit devrinde kaleme alınan projeyi aynen tatbik etmek istemiştir ki aynen zikr etmiştir. **Ermeni ıslahatı hakkında Fransa, İngiltere ve Rusya'nın**

**Dersaadet (İstanbul) sefirleri tarafından kaleme alınan "Muhtıra"
Mart-Nisan 1895.**

Fransa, İngiltere ve Rusya'nın İstanbul Elçileri Tarafından Ermeni Vilayetlerinin Yönetim İşlerine Dair Tanzim Olunan İslahat Layihası^(34 a).

Mart-Nisan 1895

Ermeniler'le meskun vilayetlerde tatbik olunacak İslahat Planı 20 Ekim 1895 tarihli Padişahlık fermanı ile yürürlüğe konmuştur. Bu Plan'da aşağıdaki maddeler kararlaştırılmıştır:

-1-

I- Hakkari ve Siirt ile Beşiri ve Malatya'nın güney kısımları ve Sivas'ın kuzeydoğu havalisi gibi sınırdaş bazı mahaller müstesna olmak üzere Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Harput, Sivas vilayetlerinden yalnız bir vilayet teşkil olunacaktır.

II- Bu vilayet idari açıdan şöyle bölünecektir :Sancak, kaza, nahiyeye.

III- Bu taksimat o suretle yapılacaktır ki, oralarda sakin ahali ırk itibarıyla mümkün merteye tek cins olsun.

- 2-

Ermeni vilayetinin genel valisi Osmanlı tebasından veyahut tercihen bir Avrupalı olacaktır ki, 5 sene müddetle ve hükümetin muvafakatıyla ve padişahlık onayıyla atanacaktır.

I- Genel vali, vilayetin yürütme organının başıdır. Vilayet yönetimindeki bütün memurları istisnasız tayin ve azl eder. Keza vilayetin

bütün hakimlerini de tayin eder.

II- Palis ve jandarma kuvvetleri doğrudan doğruya genel valinin hüküm ve idaresi altına verilmiştir.

IV- Vilayette genel valinin yanında, danışma amacıyla bir Idare Meclisi bulunacaktır ki, üyeleri;

a) Vilayetin çeşitli şube yönetimlerinin başkanlarından,

b) Çeşitli mezheplere mensup cemaatlerin ruhani liderlerinden,

c) İstanbul hükümetinin çeşitli birimlerinde başknlara yardım eden Avrupalı müşavir kabinelerden,

d) Vilayet Genel Meclisi tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek 3'ü Müslüman ve 3'ü Hıristiyan 6 üyeden oluşacaktır.

- 4-

I- Vilayet Genel Meclisi üyeleri, kazalarda bu hususta teşekkül edecek seçim heyetleri tarafından oy hakkı ile seçileceklerdir.

II- Vilayet Genel Meclisi, eşit sayıda Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşturulacaktır.

III-Çeşitli Müslüman ve Hıristiyan milletlere tahsis olunacak oturak (koltuk) sayısı her kazada ayrıca belirlenecektir. Bu sayı, kazanın nüfus durumuyla uyumlu olacaktır.

- 5-

I- Vilayet Genel Meclisi, 5 sene müddet için seçilecek ve senede bir defa iki ay müddetle toplanacaktır. Bu toplantının müddeti Genel Vali tarafından uzatılabilir.

II- Vilayet Genel Meclisi, gerek Genel Valinin girişimi ve gerek

üyelerinden üçte ikisinin talebi üzerine olağanüstü toplantıya davet edilebilir.

III- Genel Vali, Genel Meclisi dağıtabilir. Bu takdirde seçilenler iki ay zarfında toplanacak ve diğer Genel Meclis, fesih tarihinden itibaren 4 ay içinde toplanacaktır.

IV- Meclis'in toplanması ve feshi hakkındaki emirler, Padişah Hazretlerinin adına izafe olunacaktır.

-6-

I- Vilayet Genel Meclisi, Vilayet yararlarına uygun hususlarda kanunlar çıkarır.

II- Bütçe ve düzenlenecek kanunlar hususunda Vilayet Genel Meclisi'nin yetkileri en azından Avrupa Komisyonu tarafından 1880 senesinde tanzim olunan Layiha'nın 82-93. maddelerinde açıklandığı derecede geniş olacaktır.

III- Yapılacak kanunlar tasdik için Padişahlık makamına arz olunacak ve iki ay içinde tasdik veya reddi hakkında Padişahlık kararı çıkacaktır. Bu müddetin bitiminde kanunun Hükümetçe reddedilmesi durumunda tasdik edilmiş sayılacaktır.

-7-

I- Sancaklarda, idare meclislerine mutasarrıflar başkanlık edecektir. Sözkonusu Meclis, sancaklarda birim başkanlarıyla, mezhep topluluklarının ruhani liderlerinden ve kaza idare meclisleri tarafından seçilmiş 3'ü Müslüman ve 3'ü Hıristiyan 6 üyeden teşekkül edecektir.

II- Kaza idare meclisleri kaymakamların başkanlığında bulunacak ve kaza memurluk birim başkanlarıyla, çeşitli mezheplerin ruhani liderlerinden, nahiye meclisi tarafından seçilmiş iki müslüman, iki

hıristiyan olmak üzere 4 üyeden kurulacaktır.

-8-

I -Her nahiyenin kapsadığı alan mümkün olduğu kadar aynı ırka mensup köylerin bir nahiyeye bağlanmasını sağlayacak surette tayin olunacaktır.

II- Her nahije, bir müdür tarafından idare olunacaktır. Ahali tarafından seçilmiş ve en az 4, en çok 8 üyeden oluşacak bir meclis, müdüre yardımcı olacaktır. Bu meclis, müdür ile yardımcısını, üyeleri arasından seçecektir. Müdür, çoğunluğu teşkil eden ırka mensup cemaatten ve yardımcısı diğer taraftan seçilecektir.

III- Ahalisi karışık olan nahiyelerde azınlık, en az 25 hane miktarında bulunmak şartıyla mecliste ağırlığı oranında temsil edilecektir.

IV- Nahije meclislerinin vazifeleri, Avrupa Komisyonu tarafından 1880 senesinde düzenlenen Layiha'nın 163-168. maddeleri hükümlerine göre belirlenecektir.

-9-

I- Her nahiyede, Genel Vali tarafından atanmış ve nahiyede çoğunluğu oluşturan topluluğa uygun dine bağlı bir sulh hakimi bulunacaktır. Bundan başka her kaza merkezinde bir sulh hakimi bulunacaktır.

II- Sulh hakimi:

a) Ceza maddelerinde; adi suç derecesindeki cezalarda bir üst mahkeme nezdinde itiraz olmaksızın ve 500 kuruştan çok para cezalarında veya üç aydan fazla hapsi gerektirmeyen suçlarda itiraz yolu açık olmak üzere,

b) Hukuk maddelerinde; 1000 kuruşa kadar hukuk ve

ticaret davalarını itiraz olmaksızın ve 5000 kuruşa kadar aynı hususa ilişkin davalar temyize açık olmak üzere teyid edilir.

III- Sulh hakimi, sulh mahkemesi işlerini idare eder. Ve 5000 kuruşu aşkın davalarda bile iki tarafın talebi üzerine anlaşmazlığı gidermek için hükümler konulabilir. Böyle hüküm tayini suretiyle verilecek kararlarda, taraflar temyiz haklarını kullanacaklardır.

IV- Sancaklarda muhakeme yalnız hukuk mahkemesini kapsayacaktır ki Genel Vali tarafından atanmış bir başkanla, biri Müslüman diğeri Hıristiyan iki diplomalı hakimden kurulu olacaktır. Sancak mahkemesi, 5000 kuruşu aşkın hukuk ve ticaret davalarını ilk mahkeme olarak ve sulh hakimleri tarafından hukuk ve ticaret davalarında verilen kararları temyiz mahkemesi olarak görüşüp karara bağlar.

V- Sancak mahkemelerinin cinayet kısımları yerine seyyar (gezi-ci) cinayet mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemeler, sancak mahkemesinin bağlı olduğu istinaf mahkemesi tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek biri Müslüman, diğeri Hıristiyan iki üyeden oluşur.

VI- Cinayet mahkemesi, ihtiyaçlara göre kazaların hepsinde nöbetle yer alır.

VII- Her kazada bir savcı bulunacaktır. Kazaya ulaştığında cinayet mahkemesi başkanı, incelemesi tamamlanmış ve kendisine derhal iletilmesi gereken davalarla, henüz elde incelemekte bulunan davaların birer defterini savcıdan talep eder. Bunlarda kanunlarda aykırılık veya gereksiz ceza istemi görürse derhal durumu istinaf mahkemesi reisine bir raporla bildirecektir.

VIII- Cinayet mahkemesi, suç ve ceza maddelerinden dolayı sulh hakimleri tarafından verilen hükümleri, itiraz mercii olarak inceler. Cinayet konuları ve 5000 kuruştan fazla para cezası veya 3 aydan çok hapsi gerektiren suçlarda ilk ve tek mahkeme olarak hüküm verir.

IX- En az 6 istinaf mahkemesi bulunacaktır. Bu mahkemelerin

herbiri Genel Vali tarafından atanmış diplomalı hakimlerden bir başkan ile gerek istinaf için (bir üst mahkeme sıfatıyla) kendisine gönderilecek hukuk davalarını görmek ve gerek seyyar cinayet mahkemelerine başkan yetiştirebilmek için gereği kadar heyetten kurulacaktır. İstinaf mahkemesi, bir başkan ve iki üyeden oluşur. Fazla olarak bir savcı ve yeterli sayıda savcı yardımcıları bulunacaktır.

X- İhtiyaç görülen yerlerde ticaret mahkemeleri kurulacaktır. Bunların görev yaptığı yerlerde hukuk mahkemeleri ticari davalara bakamayacaklardır.

XI- Şer'î mahkemelerin yetkileri açık biçimde belirlenecek, vilayetin diğer mahkemelerinin görev alanlarına girmemelerine Genel Vali tarafından dikkat edilecektir. Şeriat hakimleri, vilayetin diğer mahkeme başkanlarının görevlerini kendilerinde toplamayacaklardır.

-10-

I- Vilayette bir polis ve bir jandarma taburu kurulacaktır. Bu taburlar, vilayetin Müslüman ve Hıristiyan halkından toplanacaktır.

II- Taburların tertip ve düzenlenmesi ve başkumandalığı hizmeti, Osmanlı Devleti'nde bulunan Avrupalı subaylara verilecektir.

III- Nahiyelerde köy bekçilikleri kurulacaktır. Bunlar nahije meclisleri tarafından tayin olunup, müdürlerin emrine verilmişlerdir.

-11-

I-Vilayette oturan köylüler, halihazırda askerlik hizmetlerini orada yerine getireceklerdir.

II- Haff Kürt Süvari Alayları (Eski Hamidiye Alayları) terhis olunacaktır.

-12-

I- Vilayetin mülki ve adli memurları, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasından eşit miktarda seçilecektir.

II- Mutasarrıf ve kaymakamların tayininde, çeşitli ırklara mensup kavimlerin miktarı ile bunların iktisadi çıkarları önemle gözönüne alınacaktır.

-13-

Yalnız yerli halk seçme ve seçilme hakkından yararlanacaktır.

-14-

I- Vilayette yayımlanacak kanun, buyruk, emirler ve genel tebliğler ve resmi ilanlar, vilayette başlıca kullanılan üç dilden (Türkçe, Ermenice, Kürtçe) yazılacaktır.

II- Dilekçe ve benzeri mülki ve adli memurluklara verilecek bütün evraklar, iş sahiplerinin isteğine göre bu üç dilden biri ile yazılacaktır.

III- Mahkemelerde savunmalar, ilgililerin seçecekleri dillerle yapılacaktır.

IV- Mahkeme kararları Türkçe düzenlenecek ve buna tarafların dilinde bir tercümesi eklenecektir.

-15-

I- Vilayette sakin milletlerin herbiri, bir derecede özel okullar kurup yönetme hakkına sahiptir.

II- Bu okulların ihtiyaçlarını karşılamak için o millete mensup fertler vergilendirilebilir.

III- İlkokullarda eğitim dili o milletin dili olacaktır.

IV- Bu okulların teftiş ve denetimi Genel Valiye aittir ki vilayetin iç

düzenliğiyle ilgili kuralları öncelikle o yerine getirecektir.

V- Özel okullarda Türkçe'nin ayrıca öğretilmesi mecburi olacaktır.

-16-

Genel Valinin başkanlığında kurulacak bir özel komisyon, arazisi elinden alınmış Ermeniler'in ne şartlar altında bu mallarını geri alacakları veya bunların nakden veya arazi verilmek suretiyle bedellerinin geri verileceğini belirleyecektir.

-17-

Ermeni milletinin "Şahmanatroyton" denilen 1863 tarihli iç düzenliğiyle ilgili Padişahlıkça verilen beratlarla sahip oldukları hak ve imtiyazların korunması kesin surette güvence altına alınacaktır.

-18-

Vilayet dahilindeki araziye göçmenler iskân edilmeyecektir.

-19-

Vilayet dışında ve özellikle Adana civarında oturan Ermeniler'in hayat şartlarını değiştirmek için, yukarda açıklanan esaslar dairesinde özel hükümler getirecektir.

-20-

*Osmanlı Hükümeti ve yabancı devletlerin delegelerinden oluşacak bir özel komisyon, vilayetin iç düzenini ve 20 maddede anılan hükümleri, sözkonusu **Layiha**'da yer alan ilkeleri esas alarak düzenleyecektir.*

-21-

Bu hükümlerin tümüyle yerine getirilmesi, yabancı devletlerin yükümlülüğündedir.

Islahat Projesi'nin Kürtler Açısından Anlamı

Mandelştam,skiden gündeme gelen ve Sultan Hamit devrinde telif edilen Proje'nin yukarıda yazılı aynısını eserine almıştır. İşte bu projeye göre, Kürt mıntıkları tamamıyla Ermeniler'in idaresi altına geçiyordu. Kürt milleti de Ermeniler'e esir olacaktı. İşte bu Proje'nin kabulünden bir iki sene sonra Rusya'nın bu mıntıkayı Ermeniler namına işgal edeceğine hiç de şüphe yoktu.

Gerçekten sözkonusu bu Proje tatbik edilmiş olsaydı Kürtler hakkında bir taraftan da hayırlı olurdu kanaatindeyim.Çünkü iş bu projenin 15. faslının 1, 2, 3 bentlerinde zikr edildiği üzere, öncelikle eğitimin milli dil ile yapılacağı noktasından hareketle, bu maddeye istinaden Kürt mektepleri tahsis edilecek ve başlıbaşına öneme sahip Kürt nüfusu günden güne gelişecek ve felaketimizin başlıca sebebi olan cehalet bir derecede ortadan kalkacaktı. İkinci olarak, bu mıntıkanın Rusya nüfuzuna geçmesiyle beraber netice itibariyle Rus Çarlık devletinin ortadan kaldırılıp Komünist Rusya hükümetinin kuruluşunu gördüğümüz bu devirde artık Kürt milleti de hürriyetine kavuşacak ve bir derecede milli ve kültürel bir aşamaya ulaşacaktı. Diğer taraftan Kürdistan'da azınlıkta bulunan Ermeniler'e karşı da tabiatıyla kültür hususunda ilerlemekte olan Kürt milleti, ilmi, edebi ve coğrafi noktalara istinaden öz vatanlarını korumağa, müdafaa etmeğe muvaffak olacaktı. Binaenaleyh talih, kader, şans denilen haller müsaade etmedi.Proje tatbik edilmeden pek az müddet zarfında Birinci Cihan Harbi çıktı. Türkiye hükümeti, fırsattan istifade Rus emelini suya düşürmek maksadıyla Almanya ile ittifak ederek harbe iştirak etti.Gerçi netice itibariyle muvaffak olamadı. Osmanlı İmparatorluğu da parçalandı. **Fakat Ermeni de, Kürt de mağdur perişan katlimlara, tehciirlere maruz kalarak mahv ve perişan oldular.** Heyhat! bu oyunda bizler yine yandık.Zira ziyan ortada, hiç bir şeyi kazanamadık. Gerçi Ermeni milleti Erivan'da bir merkez, bir yuva kurmuş oldu; **bizler yine üç-dört devlet arasında parçalanmış, esir bir halde kaldık.** Gerçekte esarete zulme göğüs gererek öz vatanımız üzerinde toplu bir şekilde mevcudiyetimizi, dilimizi, muhafaza etmemizin de bizce

çok büyük bir kıymeti olduğuna inanmamak caiz olamaz. Çünkü **talih, şans bir gün Kürt milletine de gülecek; zulüm, istibdat ölecek; öz vatani üzerinde mevcudiyetini muhafaza etmekte olan mazlum ve mağdur bu kahraman Kürt milletinin de yüzüne istiklâl, adalet ve hürriyet güneşi doğmuş olacaktır.**

Islahat Projesi'nin Oluşumu ve Sonucu

Tekrar mevzua dönelim. Şöyle ki, 3 Temmuz 1913'de **Rus, Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya, İtalya** delegeleri vasıtasıyla başlayan komisyon müzakereleri 23 Temmuz'a kadar devam etti, fakat hiç bir neticeye varılmadan komisyon dağıtılmıştı. Çünkü Ruslar'ın maksadı mezkur projeyi Osmanlı hükümetine tamamiyle kabul ettirmek, Alman delegelerinin maksadı da mümkün merteye Türk hükümetini kollamaktan ibaret bulunmakta idi. Nihayet İstanbul Rus delegesi **Mösyö Dugres**, Eylül 1913'de 6 maddelik bir Islahat Programını ve esaslarını İstanbul'daki Alman sefiri **Baron Konvank Nihazimi**'ye kabul ettirmişti. Ve mezkur Islahat Projesini Türkiye Başvekiline hem de Hariciye Veziri bulunan **Sait Halim Paşa** da kabul etmeye mecbur kalmıştı.

Türkiye hükümeti şarkta yapılacak bu ıslahatın müfettişliğine bir İngiliz şahsının teminini elde etmek maksadıyla İngiliz hükümetine müracaat etti ama, teşebbüsleri akim kaldı. İngilizler, Rusya'nın muvafakati olmadan İngiliz memurlarının şarki Anadolu vilayetlerine tayinine asla imkân olmadığı cevabını açıkca Türkiye hükümetine tebliğ etmişlerdi. Türk hükümeti çar-naçar, sadrazam ile Rus ve Alman sefirleri arasında başlamış ve kararlaştırılmış olan İltifatname (Anlaşma), Rusya maslahatgüzarı **Mösyö Golkeviç** ve **Sait Halim Paşa** tarafından 8 Şubat 1914 tarihinde imzalanmış oldu.

Mandelştam, Turuncu kitabında şöyle demektedir: "8 Şubat 1914 tarihli Türk ve Rus İtilafnamesi Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens **Sait Halim Paşa** hazretleriyle Rusya Sefareti Maslahatgüzarı

Mösyö Konstantin Golkeviç cenapları arasında Şarki Anadolu'nun iki mıntıkası reisliğine iki umumi müfettiş tayiniyle beraber aynı zamanda Babrali tarafından Büyük Devletlere aşağıdaki notanın gönderilmesini kararlaştırmıştır.

(Ecnebi iki umumi müfettiş Şarki Anadolu'nun iki mıntıkası riyasetine gönderilecektir.)

Mösyö A....., Erzurum, Sivas, Trabzon vilayetlerini kapsayan mıntıkaya ve mösyö P....., Van, Bitlis, Harput, Diyarbekir vilayetlerini kapsayan mıntıkaya gönderilecektir. Umumi Müfettiş mıntıkları dahilinde idari ve adli işleri ve polis ile jandarmayı teftiş edeceklerdir.

Emniyeti umumiye kuvvetleri gayri kâfi geldiği takdirde Umumi Müfettişin talebi üzerine selahiyet dahilinde öngörülen tedbirlerin icrası için askeri kuvvetler onun emrine amade bulundurulacaktır. Umumi Müfettişler icabı hale göre, kötü idare ve iktidarsızlığını gördükleri bütün memurları azl ve kanunen cezalandırılması gereken bir harekettten dolayı kabahatli olanları adliyeye tevdi ve azl edilen maiyet memurları yerine, kanun ve nizama uygun ve öngörülen niteliklere sahip yeni memurları atarlar.

Büyük memurların tayini hususunu İstanbul hükümetine arza hak ve selahiyetleri olacaktır. Bütün görevden almalarında, Nezareti bu konuda özet bir telgrafla keyfiyetten haberdar edecekler. Bundan itibaren 8 gün zarfında bu memurların dosyasını ve ayrıntılı gerekçesini göndereceklerdir. Acil tebdir gerektiren önemli durumlarda, Umumi Müfettişler adliye memurları hakkında derhal işten el çektirmek hakkından istifade edeceklerdir. Valiler tarafından haklarında acil tedbir alınması gerektiği takdirde Umumi Müfettiş telgrafla keyfiyeti Dahiliye Nezareti'ne bildireceklerdir. Nezaret sözkonusu işi derhal Bakanlar Kuruluna tevdi edecek ve müfettişi umumi telgrafnamesinin ulaşmasından sonra 4 gün zarfında bu hususta bir karar verilecektir.

Arazi ihtilafı doğrudan doğruya Umumi Müfettişlerin denetimi altında çözülecektir. Umumi Müfettişlerin vazifelerine dair daha ayrıntılı talimat onların tayininden sonra ve kendileriyle anlaşmada bulunduktan sonra tanzim olunacaktır. 10 senelik müddetin uzamasında müfettişi umumilik makamları boş olacak olursa Babialî mezkur müfettişi umumilerin seçilmesi için Duvelî Muazzamanın (Büyük Devletlerin) yardımını bekler. Kanunlar ve kararlar ve resmi tebligatlar her mıntıkada mahalli lisan üzerine neşr olunacaktır. Herkes mahkeme huzurunda veresmi dairelerde Umumi Müfettişi bunu uygulamaya elverir gördüğü halde kendi lisanını kullanma hakkına haiz olacaktır. Mahkeme kararları Türkçe yazılacak veya mümkünse illerinin lisanıyla bir tercümesi ona eklenecektir. Her unsurun vilayetler maarif bütçelerinde resmi hissesi, maarif namına alınan vergiye iştiraki nisbetinde tayin olunacaktır. Hükümeti Seniye (İstanbul Hükümeti) muhtelif cemaat mensuplarının kendilerine ait mekteplerini idare etmelerine asla engel olmayacaktır.

Her Osmanlı halihazırda ve asayişte hizmetini sakın olduğu askeri müfettişlik dairesinde icra edecektir. Mamafih İstanbul Hükümeti'nin emri altındaki Yemen, Asir ve Necid gibi uzak mevkilere memleketin her kısmından ve oturan ahalinin nisbetine göre bahriye ordusuna asker toplıyacak ve bundan başka bahriye ordusuna bütün Osmanlı memleketlerinde kur'a ile asker kaydedilecektir. **Hamidiye Alayları** ihtiyat suvari sınıfına dönüştürülecektir. Silahları askeri depolarında saklanacaktır. Onlara yalnız silah altına alındıkları veya manevra zamanlarında dağıtılacaktır. Mezkur Alaylar, buldukları dairenin bağlı olduğu mıntika fırka kumandanlarının emri altına konacaklardır. Halihazırda alay, tabur ve müfreze kumandanları, Orduyu Hümayun nizamiye zabıtları arasından seçilecektir. Bu alayın fertleri bir sene müddetle askeri hizmetle mükellef olacaktır. Alaya kabul edilmek için bütün takımlarıyla beraber atlarını kendileri tedarik etmek mecburiyetindedirler. Bu mecburiyeti kabul eden mahallerde ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin her şahıs mezkur alaylara kabul olunacaktır. Silah altına alındıkları esnada veya manevra sırasında bu taburlar nizamiye taburları gibi dönüşümlü eğitime tabi tutulacaklardır. Vilayeti umumi meclislerinin yetkileri 13 Mart 1913 (1329) tarihli kanun hükümlerine göre tayin olunacaktır. En kısa bir

sürede, bu süre mümkün olduğu kadar bir seneyi geçmeyecektir. Umumi Müfettişlerin nezareti altında yapılacak kati bir nüfus yazımı iki mıntıka dahilinde din, cemaat ve muhtelif lisanların gerçek bir nisbetini tayin edecektir. O vakte kadar umumi meclisin ve seçilmiş encümen üyelerinin Van, Bitlis vilayetlerinde yarısı Müslüman ve diğer yarısı da gayri Müslim olacaktır.

Erzurum vilayetinde nüfus yazımı bir sene zarfında icra olmadığı takdirde, umumi meclis üyeleri evvelce zikr olunan vilayetlerde olduğu gibi eşitlik esası üzerine seçilecektir. Bunun için kati nüfus yazımına değin Müslüman seçmenlerin adedi son seçimlere esas alınan listelere göre tayin ve gayri Müslimlerin sayısı dahi kendi cemaatleri tarafından ibraz olunacak listelere göre takdir edilecektir.

Mamafih geçici olan bu seçim usulu, şayet bazı maddi engellerden dolayı uygulanması mümkün görülmezse, umumi müfettişler Sivas, Harput, Diyarbekir vilayetleri umumi meclisindeki üye sayısının taksimi için bu vilayetlerin mevcut ihtiyaç ve şartlarına daha uygun diğer bir usul nisbeti teklifine yetkili olacaktır. Meclisi umumiye seçimleri oran kuralına göre icra olunacak vilayetlerin cümlesinde azınlık tarafı da encümenlikler de elde edecektir.

Idare meclisine seçilen aza, eskisi gibi yarı yarıya Müslim ve gayri Müslim olacaktır. Münhal oldukça polis ve jandarma kaydı hususunda umumi müfettişlerce mahzur görülmediği takdirde iki mıntıka dahilinde Müslim ve gayri Müslimler arasında eşitlik esası tatbik olunacaktır. Yine bu iki mıntıka dahilinde aynı eşitlik esası mümkün olduğu kadar diğer memuriyetlerin dağılımı hususunda da tatbik olunacaktır.

Bu hususları teyid etmek amacıyla, sözkonusu isimler tarafından iş bu İtilafname (Anlaşma) imza ve mühürlenmiştir. Dersaadet 26 Ocak-8 Şubat

İmza
Golkeviç

İmza
Sultan Hamid

Bu itilafname Ruslar için büyük muvaffakiyet addedilmiştir ki, bu, **Mandelştaym**'ın **Turuncu** kitabının 241. sahifesinde, **Golkeviç**'in Rus Hariciye Nazırı **Mösyö Sazon**'a hitaben yazdığı telgrafnamesinin aşağıdaki cümlelerini okumak ile anlaşılacaktır.

Golkeviç diyor ki:

Bogos Nubar Paşa bana Türk Ermenileri'nin muhtariyet veya tabiiyet değiştirme meselesini meydana çıkarmayı asla istemediklerini ve onların yegane maksadının Berlin muahedesinde yazılı bulunan ve 1895 senesinde Rusya ve Fransa ve İngiltere tarafından tanzim olunup bu ana kadar unutulmuş olan ıslahatın husule çıkarılması olduğunu tekrar etti. Velhasıl zatıalilerinin bizzat vuku bulan teşebbüsü üzerine nisbet kuralına göre seçilecek meclisi umumi encümenlerinden azınlığın mevzi kazanması temin edilebildi. Binaenaleyh 26 Ocak 1914 tarihli İtilafname şüphesiz Ermeni kaviminin tarihinde daha mesut bir yeni dönemin açılmasını getirir. Sırf siyasi önemi itibariyle sözkonusu İtilafnameyi, Bulgaristan halkını ve Bulgar kavmini Rum vesayetinden kurtaran 1870 Fermaniyle mukayese etmek kabildir. Ermeniler'in kendilerinin Türk boyunduruğundan kurtulmaları için ilk adımının atıldığını his etmemeleri kabil değildir. 26 Ocak 1914 İtilafnamesi aynı zamanda Rusya'nın devletlerarası mevki içinde büyük bir ehemmiyete haizdir. Gerçekten sadrazam ile Rusya mümessili tarafından imza edilmiş ve Türkiye'yi Rusya'ya karşı ecnebi devletlere muayyen bir nota vermeye mecbur kılmıştır. Ermeni meselesinde Rusya'nın başlıca rölü resmi surette kısmen tasdik ve Ayastafonos Muahedenamesinin 16. maddesi bu suretle teyid edilmiş demektir. Bu keyfiyet, Rusya'nın beynelmilel şeref ve haysiyetine iyi tesir etmekten ve hükümdarının namını şarka yakın Hıristiyanlar'ın kalbinde yeni bir nurani hale ile ihata etmekten hali kalmayacaktır. Ermeni meselesinde Babıaliyle bir anlaşmazlık durumunda sefir, büyük zorluklara göğüs germek mecburiyetinde kaldı. Bir taraftan Ermeniler'in, mümkün mertebe geniş ıslahat elde etmeleri hakkındaki tabii emellerini diğer taraftan üstün ıslahatı yok mertebesine indirmeye çalışan bu maksatla Layihamızın bütün

esaslı kısımlarına itiraz eden Babiali'nin inatçı karşıkoymalarını hesaba katmak lazımdı. Almanya'ya gelince, Ermeni meselesinde bizimle anlaşmakta iki maksadı vardı: Biri, Babiali'ye Türkiye'nin menfaatlerinin, çözülmeye yolaçmayan daha hafif ıslahate muvafakat suretiyle Ruslar'ın daha geniş ıslahatının önüne geçtiğini söyleyebilmek diğeri kendi nüfuz alanı dahilinde saydığı ve dolayısıyla gözden uzak tutmak istemediği Adana ve havalisinde sakin Ermeniler'in teveccüh ve sempatisini kazanmak idi. Bu sebeple Almanya'nın hareketi daima samimiyetten uzak bulunmuş ve kendisi için gerekli saydığı Ermeniler için bir gösteriş tarzında kalmıştır. Gerçekte Alman diplomatlar Türkler'in sadık danışmanları idiler.⁽⁶⁵⁾

İmza

Golkeviç

Rus Turuncu kitabı, işte bu suretle Ruslar'ın siyasi emellerini açıklıyordu. Türk İttihad ve Terakki Partisi ise **Bogos Nubar Paşa**'nın Avrupa'daki faaliyetlerinden son derece kuşkulandı. Ermeni Taşnak liderlerine muteaddit defalar müracaatta bulundu. 1913 senesi ortalarında Ermeni ıslahatı hakkında Rus teşebbüslerine mani olmak hususunda Türkler'e yardım etmelerini ve artık Balkan muharebesi son bulduğu için bundan sonra Kürtler'i daha ziyade denetim altında bulduracaklarını ve bu suretle Ermeniler'in refahını teminin mümkün olacağını beyan etmişlerse de, Taşnaklar bu sözlere tabiatıyla önem vermemişlerdi. Düveli Muazzamanın (Büyük Devletler) işe başladığı cihetle kendileri de bu karara göre hareket edeceklerini bildirmişlerdi. Bu sırada Türk neşriyatı Ruslar aleyhinde bulunuyor ve şarki Anadolu'da bir huzursuzluk yaratmak maksadiyle Ruslar'ın, **Bedirxani Abdurrezak Beyi**⁽³⁶⁾ Rusya dahilinde himaye ederek **Kürdistan Prensliği** teşkili için birçok paralar verdiğini ve bir taraftan da Bitlis'deki **Seyit Taha'yı** Bitlis Konsolosu vasıtasıyla Osmanlı Hükümetine karşı ayaklandırdığı da bildirilerek vilayeti şarkiyede bir de huzursuzluk yaratıldığı ilave ediliyordu. İşte Ermeni ıslahatı meselesi bu tarzda cere-

yan edip dururken Birinci Cihan Harbi zuhur etmişti. Türk hükümeti bu vaziyet karşısında Almanya ile ittifak etmiş ve Ruslar'la harbe girişmiş olduğundan, artık Rusya'nın tazyiki ile imza edilmiş olan Ermeni İslahat Projesi de suya düşmüş sayılıyordu. Kezalik Harbı Urnu-mi senelerinde dahili İslahatla iştiğal etmek mümkün olamayacağı bahanesiyle şarki Anadolu vilayetleri için atanan iki Umumi Müfettişin memuriyetlerini devam ettirmelerine de Türkiye hükümetlerince lüzum görülmediği ileri sürüldü. Türkler'in esas maksatları da bu idi.

Ermeni Katliamı

Harp esnasında Türkiye hükümeti 1915'de bir kanun neşretti ve bu kanuna nazaran Ermeniler'in Mezopotamya'ya nakl edilerek harbin nihayetine kadar orada iskân edilecekleri bildirildi. Netice itibariyle bu kanun Ermeniler'in katliamını öngören gizli emirlerle tatbikata geçildi. Ve Adana-Halep üzerinden Mezopotamya'ya gönderilmesi kararlaştırılan Ermeniler yollarda Türk Teşkilatı tarafından imha edildiler.Çünkü İttihat ve Terrakki Cemiyeti mülkiye memuruna bu hususta icap eden talimatı vererek haricen de Ermeni katliamını Kürtler'e yükleyecek yüzbin türlü hile ve yalanlara başvurmaktan da geri durmamıştı. Bu hususta cihan medeniyeti de Türkiye aleyhine kalkışıyordu. Halbuki Türk hükümeti de bu meseleyi Ermeni-Kürt unsuru arasında 60-70 seneden beri artırılmış olan düşmanlığa ve husumete atfediyordu. Bu münüsebetle Ermeniler de Kürtler'e kin ve düşmanlık gösteriyorlardı. Ve fırsattan istifade ederek Kürtler'den intikam almak istiyorlardı.⁽³⁷⁾

Bu maksatla Rus istilası esnasında Ermeni mezalim ve cinayetlerinden kurtulmak için Diyarbekir üzerinden Halep ve Adana yoluyla Konya'ya ve Erzurum-Erzincan'dan Sivas'a iltica etmiş olan zavallı Kürt muhacirlerinin gösterdikleri manzara Ermeni tehcirinden az sefilane değildi. Fakat dünya kamuoyu bu hususta Kürtler için hiç bir

şey yazmadı. Bilakis şekavet raporları verildi. Kürtler'in felakat ve sefaletini bir edebi lisanla tasvir etmek lüzumunu Alman veya Amerikan misyonerleri vicdanlarında hissetmediler. Şarki Anadolu vilayetlerinden 1,5 milyon Ermeni tehcir edildiğini (göçürtüldüğünü) ve bunlardan 600.000 Ermeni'nin yollarda katliama maruz kaldığını yazmış olan Avrupa barbarları; Erzurum, Van, Bitlis ve diğer şark vilayetlerinin yukarda tafsilatıyla bildirildiği üzere Ruslar tarafından istilası sıralarında Ermeniler tarafından oralarda sakin olan Kürtler'den öldürülen ve miktarı 1,5 milyonu mütecevaz olan kıtalden bir nebze olsun bahs etmediler. Ermeni katliamından Kürtler mesul oluyorlar, Kürt katliamından Ermeniler asla mesul sayılmıyorlardı. Netice itibariyle Ermeniler ve Ermeni vatandaşlarımızın münevver kitleleri bugüne kadar Erzurum'un, Bitlis'in, Van'ın, Diyarbakir'in, Elaziz'in, Dersim'in Ermenistan olabileceği hayalini hatırdan çıkardıklarını bilfiil ispat eyledikleri takdirde, vatandaşları ve ırkdaşları olan Kürtler'le dostça bir hayat sürdürmeye başlamış olurlar kanaatindeyim. Aksi takdirde arada mevcut bu soğukluğun devamının her iki unsurun gelecekte beklenmedik felaketine yolaçacak pek acı durumlara sebebiyet vereceği şüphesizdir. Bu üzücü durumun meydana gelmesini önlemek için evvelimde Kürtler aleyhinde yazılmış olan gerek eski ve gerekse yeni kitap ve neşriyatın, Ermeni münevverleri tarafından ortadan kaldırılmak ve tamamen yokedilmek suretiyle bizzat Türkler tarafından her iki kardeş unsurun arasında saçılmış olan bu meşum nifak tohumundan mütevellit üzücü duruma bir unutmaya perdesi çekilmesine ve her iki milletin saadet ve selameti ve öz birliği hususunda müstakbel gençliğe karşı yeni risale ve kitaplar neşredilerek aradaki soğukluk ve anlaşmazlığın tamamen izalesine çalışacak olurlarsa, insaniyete, beşeriyete vicdani pek büyük bir hizmet yapmış olacaklarına iman etmekteyim. Tabiatıyla aynı görevlerin ve aynı maksat dahilinde hareket etmenin, mukabil Kürt münevverlerinin de vicdani ve insani vazifelerinden olduğuna şüphe yoktur. Temennilerim, her iki kardeş ve mağdur unsur arasında hakiki ve samimi bir ittifakın tesisleriyle maziye bir unutmaya perdesi çekilerek her iki milletin yeni nesillerinin ruhuna bir-

lik ve kardeşlik hissini perçinlemekten ibarettir. Muvaffakiyetin her iki milletin münevver kitlelerinin vicdanlarındaki hüsnüniyet ve samimi-yete katılacak ilahi kuvvete bağlı olduğuna da inanmak gerekir. Şurasını da ilave etmek lazım gelir ki; şimdiye kadar Kürt münevver-leri tarafından Ermeni mezalimi hakkında katıyyen bir kitap veya risa-le neşr edilmemiştir. Yazılmak da arzu edilmemiştir. Çünkü öncelikle Ermeniler'den mezalim gördüklerinden şikayet etmek, ağlamak ve sızlanmak gibi yazıları ve neşriyatı yaradılışlarına aykırı bulup kendi lerine zül görerek tenezzül etmemişlerdir. Bilakis Ermeniler'le birlik, sevgi ve kardeşlik bağlarının gelişmesi hakkında neşriyatta bulunmuşlardır. Kürt yüksek bilgin ve tarih yazarı **Emin Zeki Bey**'in "**Kürdistan Tarihi**"ndeki yazıları ve müellif **Abdüllaziz Yamulki**'nin "**Kürdistan**" hakkındaki eserinde, Ermeniler hakkındaki övgüleri bu iddiamıza şahit bulunmaktadır. Maalesef Ermeni münevverleri ise bi-lakis yakın zamanlara kadar Kürtler aleyhinde yazılar yazmaktan (Erivan Ermenistan Hükümeti müstesna olmak üzere) asla boş olma-maktadırlar. Bunlardan 1957'de Paris'de doktorasını vermiş olan as-len Diyarbekir'in **Beşiri** köyünden, Kürtler tarafından ebeveyni kur-tarılarak Suriye'nin Derbasiye merkezine getirilmiş olan **Mösyö Ropin Bogasyan** yazdığı "**El Cezire**" ismindeki doktorasının bir faslında velinimeti ve kurtarıcısı olan Kürtler aleyhinde hakikate muhalif pek çirkin yazılar yazmak suretiyle ihanetini göstermektedir. Bir doktor sıfatını takınmış olan Mösyö Ropin Bogasyan, ebeveyninin kurtu-luşuna sebep olan Kürtler'in ve Kürt milletinin hüsnüniyet ve insani-yetperverliğini unutarak aleyhinde bulunması ve doktora kitabında hakikate uymayan yazılar yazması Ermeni münevver kitleleri arasın-da bulunmasıyla bağdaştırılmasa gerekir. Keza 1962 senesinde **Vik-tor Gordon** isminde bir Ermeni, Paris'te neşr etmiş olduğu "**Şovalye Ale Emrat**" adlı romanında 95-105 sahifelirini Van vilayetinin Hayda-ran ve Memikan Kürt aşiretlerine tahsis ederek, arkadaşı **Serkis** is-mindeki bir Ermeni'ye atfen Kürtler'in ahlak, şeref ve namusuna asla reva görülme-yecek bir tarzda şeyler yazmıştır. (Güya Kürt aşiret rei-sinin 6 karısı varmış ve bu kadınlardan birini bu iki Ermeni'ye gecelik vermiş ve bu iki Ermeni'den o gece hamile kalmışlar ve böylece iki er-

kek evlat edinmiş ve bu da aşiret reisine bir şeref bahşetmiş...) Ermeniler de bu romanı büyük bir övünçle okutmaktalar. Beyrut Ermeni "Zorlank" gazetesinde tefrike suretiyle neşredilmişti.

Doktor **Mösyö Bogasyan** bu çirkin yazıları Suriye'de bulunan Kürt gençlerinin müteaddit red ve protestolarına ve benim de bir hayli tenkitlerime rağmen, Ermeni münevverlerinin nazar dikkatlerini de yüzlerce defa celp ettiğimiz halde, gerek Doktor Bogosyan ve gerekse Ermeni münevverleri tarafından bu hususa ait zerre kadar bir tenkit veya red veya tahsis veyahut hiç olmazsa açıklama kabilinden gönlü ferahlatacak bir cevap alınamamış ve bilakis Mösyö Bogosyan Halep'te en yüksek bir Ermeni müessesesi bulunan **Paragürzekan** medresesi müdürlüğüne ve diğer Ermeni gençlik müessese ve kitleleri başkanlığına tayin edilerek Ermeni gençliğine bittabi aynı zihniyette tasarladığı ve Kürtlük aleyhtarlığı gayesini aşılaktan asla vaz geçirememiştir. Keza 1959'datarafından intişar eden⁽³⁸⁾ isimli kitapta başta Diyarbekirli **Cemilpaşazade Mustafa Bey**'in milis kumandanlığı sıfatıyla Ermeniler'e yaptığı mezalimler bahisle Kürtler'in Ermeniler'e karşı güya reva gördükleri kıtalden bahsedilerek gerçekdışı bir tarzda zehirler fıskırtılmakta ve Ermeni gençliğini Kürtler aleyhinde maalesef teşvik etmektedir. Bu müessif halin devamı bilmem ne zaman Ermeni ırkdaşlarımızın münevver tabakalarının vicdanları üzerinde tepkiler uyandıracaktır.

Biz Kürt milleti işte o günün şafağı ağarınca kadar beklemeyi kendimize milli ve fitri bir borç bilmekteyiz. Çünkü bu vahim halin devamı her iki unsur arasında pek korkunç olayların meydana gelmesine sebebiyet verecek ve bu üzücü durumun meydana gelmesinin sorumluları olan her iki milletin münevver tabakalarına dünya tarihi şahit olacaktır. Her iki milletin münevver tabakalarından dileğim ise, tarihe karşı her iki unsurun ebedi hayırseverliğini ve birliğini temin ve insani görevlerin yerine getirilmesini bildirmektir. Muvaffakiyet Allah'tan.

1914'TEN SONRA HAYATIM

I. Dünya Savaşı Başlıyor

Yüksek Baytar Mektebi'nin son sınıfında idim. Meşum büyük Birinci Harp ilan edilmişti. 28 Haziran 1914'de Saray Bosna suikastı muvaffak olup Avusturya-Macaristan veliahtı Fransuva Ferdinand karısıyla beraber bir Sırp talebe tarafından otomobilde vurulmuştu. Ve 28 Temmuz sabahı Avusturya orduları Sırbistan hudutlarını geçmişlerdi. Rusya Sırbistan'ı müdafaa ediyor, Almanya da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu müdafaa ediyordu. Üçlü anlaşma gereğince İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya karşı harp ilan etmeleri kati bir keyfiyet olduğundan, bir hafta içinde birbirini takip eden olaylar Birinci Cihan Harbi'ne sebebiyet vermişti. 29 Ekim 1914'de Rusya ile Türkiye arasında harp başlamıştı, yani Almanlar'ın yapmış olduğu plan üzerine Türkiye, Almanlar lehine olarak Rusya'ya harp ilan etmişti. Buna, Rusya'nın müttefikleri olan İngiltere ve Fransa da katılmıştı. Alman-Türk gizli ittifakı ise 2 Ağustos 1914'de imzalanmıştı.

Avusturya notasına Sırbistan yeterli cevap vermedi ve Avusturya'nın seferberlik ilan etmesine karşılık Rusya da umumi seferberlik ilan etti. Bunun üzerine Almanya ve Fransa da seferberlik ilan ettiler. 1 Ağustos 1914'de Almanya, Rusya'ya harp ilan etti. Almanlar harbin zuhurunu kati bildikleri için (eşit haklar esasına dayalı ve üçlü ittifak şartları çerçevesinde) bir ittifak hazırlayarak, bu gizli İttifaknameyi 2 Ağustos 1914 senesinde Türkiye hükümetine imza ettirmeğe muvaffak olduklarından aynı ittifak mucibince Harbi Umumiye gir-

mek Türkiye hükümetince bir emrivaki halini almış bulunuyordu. Fakat Türkiye hükümeti seferberlik ilan etmekle beraber bir müddet tarafsız kalmak lüzumunu ileri sürüyordu. Çünkü askeri hazırlıkları cephelerde noksandı. Bu keyfiyet Almanya'ya bildirilmişti. Fakat 11 Ağustos 1914'de Almanlar'ın **Goben** ve **Breslav** harp gemilerinin Çanakkale'den İstanbul'a kaçmalarına **Enver Paşa** da müsaade etmişti. İngiliz ve Fransızlar bu harp gemilerinin içeri girmelerini tarafsızlık ilanına aykırı gördüler. Ve gemilerin silahtan tecritini talep ettiler. Türkiye'deki Alman sefiri bunu katiyen red ediyordu. Ve rivayete göre Enver Paşa da silahtan tecritlerini istemiyordu. Hükümetin bir planı üzerine, mezkur gemilerin Almanya'dan satın alındığına dair İstanbul gazeteleri sürekli neşriyatta bulunuyorlardı. Ve bu gemilere **Yavuz** ve **Midilli** isimleri veriliyordu. Bu gemiler Osmanlı sancağı çekerek Moda açıklarında demirlemiş görünüyorlardı. Türk hükümeti vakit kazanmak ve ordunun seferberliğini tamamlamak için Garp devletlerine karşı tarafsızlığını bildiriyordu. Fakat İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri asla inanmıyorlardı ve Almanlar lehine harbe girmemek için ne gibi şartlar istediklerini de Türkiye hükümetinden talep ediyorlardı. Goben ve Breslav gemileri Karadeniz'e girmiş 29 Ekim 1914'de Rus limanlarını bombardıman etmiş bulduklarından evvela Ruslar ve sonunda İngiliz ve Fransızlar da Türkiye hükümetine harp ilan etmişlerdi. Türkiye kabinesinde başta Telgraf Nazırı **Özkan Efendi** ve diğer vezirler istifa ettiler. Fakat o esnada kabinede Sadrazam **Sait Halim Paşa**, Şeyhulislam **Hayri Efendi**, Harbiye Nazırı **Enver**, Dahiliye Nazırı **Talat**, Bahriye Nazırı **Cemal** ve Adliye Nazırı **İbrahim** ve Maarif Nazırı beylerden ibaret vezirler heyetinin harbi kabul ve padişahın tasvibini de alıp Meclisi Mebusan'da tasdik ettirerek Almanya ile birlikte Harbî Umumi'ye iştirak edildiği İstanbul'da duyulmuş ve büyük bir heyecan zuhur etmişti. Dünya büyük bir felaketi karşılamakta idi. Son sınıf talebeleri askere istendi. Doğruca İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne sevk edildik. Resmi talimgâhta hizmet görüyordum. İki ay müddetle bir nefer, bir asker hayatı geçti, bilahare Harbiye Neza-

reti'nin bir tebliği üzere doktor, baytar, dişçi, eczacı talebelerinin mensup oldukları askeri makamlara müracaat etmeleri bildirildi. Ben de arkadaşlarım arasında Harbiye Nezareti'nde askeri baytar müfettişliğine müracaat ettim. Aldığım talimat gereğince İstanbul'da Beykoz'da nakliye tabur baytarlığı emrine verildim ve bir müddet de Beykoz'da askeri baytar yüzbaşısı Mustafa Bey'in nezdinde mesleğim dahilinde istihdam edildim. Üç ay bu suretle hizmetten sonra Harbiye Nezareti'nden aldığım resmi emir gereği 4. Ordu Baytar Müfettişliği emrinde ve Erzincan menzil müfettişliği nokta baytarlığına zabıt vekili rütbesiyle tayin ve merkez memuriyetime Anadolu karayolu ile hareket ettim.

Erzincan'daki Hayatım ve Savaşta Kürtler (1914-1915-1916 Yılları)

Mıntıkanın tamamen Kürt ve hem de Alevi Kürt olması dolayısıyla az zamanda Kürt gençleriyle tanıştım ve sevildim. Menzil müfettişi Erzincanlı **Hacı Vahit Bey**'in damadı, erkânı harp binbaşısı **Ali Rıza Bey**'in son derecede hüsnü teveccühüne mazhar olmuşum. Mumaileyh bana daima "**Kürt yavrusu**" olarak hitap ederdi. Erzincan'da Viranşehir mahallesinde Dersim'den hicret etmiş olan akrabalarımızdan ölçekçi Halil'in evinde bir oda kiralayarak vazifeme devam ettim. Bütün mahalle, Kürt Alevi her zaman benimle içtima ederlerdi. Bu arada Erzincan mıntıkasında büyük bir nüfuz ve mevkii olan Balaban aşiret reisi **Gül Ağa**'nın da son derecede teveccühüne mazhar olduğumdan adeta bir evladı gibi beni övmekte idi. Aynı zamanda Sultan Seydi dağı eteğinde Göçikyan aşiret reisi **Küçük Ağa** ve Kureşan aşiret reisi **Mehmet Efendi** ve Pilvenk aşireti reislerinden **Deve**, Koris köyünden **Ali Çavuş** ve **Hayrettin Ağalar**'la da mütemadi ve sıkı bir irtibatım vaki oldu. **Kalabyan**, **Şadan** ve diğer bütün aşiretlerle ve bu aşiretler üzerinde manevi nüfuzları olan **Kösmekurlu Ağuçan** sülalesinden **Mehmet Efendi** aileleriyle sıkı bir irtibat yapmağa

muvaffak olarak umum Erzincan muhitinde az zamanda tanındım. Dersim'le de irtibat ve muhaberata devam ettim.

İttihat ve Terakki Cemiyeti delegesi bulunmakta olan **Ke-mahlı Sağırzade Halet Bey**'in daima vaziyetimi kontrol etmekte bulunduğunun da farkında idim. Fakat ben tedbirli bir tarzda, bir taraftan milli emel uğrunda hattı hareketimi tanzim etmekle beraber, resmi vazifeme de son derece ihtimam gösterdiğimden Erzurum'da bulunan menzil müfettişliği baytar müdüriyetinden daima takdirnameler almağa da muvaffak olmakta idim.

Bu mıntıkada yegane emelim, Dersim ve civarı Kürt aşiretlerinin bu büyük felaketten kurtarılması gayesine matuf bulunuyordu. Çünkü Erzurum, Hakkari, Van, Bitlis Kürt aşiretlerinin bu hengâmede maruz kaldıkları felaket, tehcir, katl, yağma, sefalet halleri yürekleri parçalayacak bir dereceye varmıştı. Yığın yığın Kürt kabile muhacirlerinin, sefalet faciaları karşısında ağlamamak mümkün değildi. Diyebilirim ki hayatta gördüğüm en acı safha mezkur mıntıkada gördüğüm elim ve acı safhalardan ibarettir. Diğer taraftan harbe iştirak eden Kürt gençleri ise toptan olarak harp sahasında şehit oluyorlardı. **Enver** ve **Talat** paşaların gaddarane vermiş oldukları hücum emirleri üzerine **Erzurum** ve **Allahu Ekber Dağları**'nda kar fırtınaları arasında yüzbinlerce Kürt kahramanı mahvolup gidiyordu. Yüreklerimiz kan ağlıyordu. Sokaklarda görülen zavallı Kürt kadın ve kızları açlıktan ölümü selamlıyorlardı. Orduyu müthiş bir tifo hastalığı da kaplamıştı. 1915'de günde yüzlerce Kürt yolculukta can veriyordu. Cepheden firar eden askerler bu hastalığı köylere sirayet ettiriyorlardı. Velhasıl Kürdistan'ı bir kara tufan sarmıştı. Kürdistan mıntikasının tamamen bir harp sahası olması dolayısıyla artık Kürt muhacir kızları ve dul kalmış kadınları ağlayarak Almanlar aleyhinde Kürtçe nidalar söylüyorlardı. Bir Kürt ihtiyar muhacirinin feryadını şu suretle dinlemiş ve ağlamasına ben de iştirak etmiştim:

Alamani , Alamani

Te çıma mera qenûnek danani
Ar dı mala te kevi Alamanî
Te paşıya mêran mera anî
Mala te bişevite Alamanî
Te kokê mêran mera anî.

Netice itibariyle diyebilirim ki bu devirde Dersim müstesna olmak üzere bütün Kürdistan kan ağlıyordu. Açlık, hastalık, zulüm, tehcir, katliam her taraftan korkunç gaddar kanatlarını Kürdistan mintikası üzerinde germiştir. Kafile kafile Kürt muhacirleri sokaklarda açlıktan, hastalıktan ölüme mahkum bulunuyordu. Sadık bir millet olan Kürt milleti asırlardan beri Türkler'e yapmış olduğu hudut bekçiliğinin mükâfatını tehcirle karşılıyordu. Türk'ün varlığı için ölümü kahramanca selâmlıyordu. Bütün varlığını Türk istiklâli uğrunda feda ediyordu. Kürdün bu vakarlığını Türk hükümetinin minnettarlıkla değil, ihanetle neticelendirdiğini de bilahare tarih, yakın şark tarihi isbat etmiş oldu ve müsbet borcunu ancak Hamidiye alay kumandanlarını ve diğer Kürt gençlerini idam etmek, kurşuna dizmek gibi hunharane cezalarla ödeyebildi. Kürdistan'ın bu kara ve facialı zamanlarında Dersim'in şarkında Şemdinan, Kuziçan ve kısmen Kığı mintikaları müstesna olmak üzere Dersim'in diğer şarki ve garbi kısımlarına bir tek Türk ve Rus askeri ayak basmamış ve Dersim tamamen mevcudiyetini muhafaza etmiş ve harbin bu felaketinden tamamen masun kalmıştır. Felaket, açlık, hastalık her taraftan zalim ve korkunç kanatlarını zavallı Kürt milletinin üzerine açmış bulunuyordu.

Bu acı hal karşısında Dersim ve civarı Kürt aşiretlerinin bu korkunç badireden korunmaları ve harbe katiyen iştirak etmemeleri hususunda bütün tedbirlere başvurmayı ve gizli propagandalarda bulunmayı hakiki bir düstur ittihaz etmiştim. Esasen Dersimliler de göz önünde bulunan felaketi tamamen idrak etmiş bulduklarından, Türk hükümetinin emirlerine asla bağlı kalmayarak mintikalarının sarp çetin arızalı dağ geçitlerinden de istifade ederek gerek Rus ve gerekse Türk ordularının Dersim mintikasına girmelerine katiyen

mani olmağa muvaffak olmuşlardı. Bu hal Dersim mıntıkası bakımından hayıra şayan telakki edilmekte idi. Dersimliler'in bu vaziyeti Türk hükümetinin nazarı dikkatini celb ediyordu. Aynı zamanda Dersim'den milis kuvvetleri teşkil edilerek harbe iştirak ettirilmeleri tasavvur ediliyordu. İşte bu maksatla Türk hükümeti de Dersimliler'i cebren asker etmeye ve cepheye göndermeğe cesaret edemiyordu. Harp ilerleyip de Kürdistan'ın bir çok bölgeleri Türk ordularına harp sahası olunca Kürt halkı büyük zararlara uğramıştı. Dersimliler ise vatanlarını harbeden her iki tarafın istilasından korumuşlardı ve harbin hasarlarından masun kalmışlardı. Türk hükümeti Dersim'in bu durumunu kendi siyasi hesaplarına uygun görmediğinden, her ne pahasına olursa olsun Dersimliler'i Türkiye hesabına harbe sokmağa luzum ve zaruret hissetmiştir. Tabiatıyla vaziyetten pederimi, **Sayid Rıza'yı** ve diğer aşiret reislerini haberdar etmekten de geri kalmıyordum. Erzincan'la Dersim arasında daimi münasebetim eksik değildi. Esasen Erzincan, Dersim'in bir mıntıkası sayılabilirdi.

Harbiye Nazırı **Enver Paşa**, 1915 yılının ilkbaharında Ağrı Dağlarına giderek Kürt Hamidiye Alaylarından ve diğer bazı Kürt müfrezelerinden mürekkep mühim bir askeri kuvveti Allahuekber Dağları'nın kar fırtınalarında boğmuş ve Kürt âlemini karayasa sokarak Kürt kahramanlarını keyfi için heder ettikten sonra mağluben geri dönmeye mecbur olmuştu. 1915 senesi yaz mevsiminde Ruslar pek büyük kuvvetlerle Erzurum cephesinden hücumla başladılar. Erzincan çok büyük bir heyecan içerisinde idi. Ordu ve köylerdeki tifo hastalığı bütün bir Kürdistan'ı kara bir mateme büründürmüştü. Babaları harpte ölen binlerce öksüz Kürt yavruları harabe damların duvarları önünde aç ve çıplaktılar. Sonunda açlıktan kırılıp gidiyorlardı. Evlatlarını kaybeden anneler, kocalarını yitiren gelinler hep kara giymişlerdi. Köylerin bütün evlerinde hastalar hasır gibi yatıyorlardı. Her köyden günde onlarca ölü çıkıyordu. Fakat mezar kazacak kimse de bulunmuyordu. 1915 yılının son aylarında metrelerce kar yağmıştı. Şarktan Varto, Hınıs bölgelerine iltica eden Kürt muhacirleri Diyarbakir ve Elaziz'e akıyorlardı. Dersimliler'le muhabe-

re ve temasım mütemadi idi. Dersimliler'i harbe iştirak ettirmemek için vaki teşebbüslerim tabiatıyla bir ihanet değildi. Kürt olmam dolayısıyla ırkdaşlarımın hayatını korumayı vicdani bir vecibe telakki ediyordum. Ordu kumandanı Enver Paşa, sadrazam ve Talat Paşa tarafından Elaziz'de kendileriyle bir mülakat yapmaları tebliğ ediliyordu. Dersim aşiret reislerinden hiç birisi bu emre itaat etmiyorlardı. Elaziz Valisi Sağıroğlu Kemahlı Sabit Bey'in mütemadi ısrarı üzerine ancak Batı Dersim aşiretlerinden kurnazlığı ile maruf Karabal aşiret reisi **Kangozade Mehmet** ve Abbasan aşiret reisi **Mıço Ağa**'lar Elaziz'e giderek Garbi Dersim aşiretleri namına Enver Paşa ile bir mülakat yapmışlardı.

Çelebi Cemalettin Efendi Dersim'e Gönderiliyor

Bu mülakatta Dersimliler'in Alevi olmaları sebebiyle **Hacı Bektaşî Veli** evlatlarına bağlılıkları bulunduğunu ve Hacı Bektaş evlatlarından **Çelebi Cemalettin Efendi**'nin Dersim'e gelmesiyle bütün Dersimliler'in cihada iştirak etmelerinin şüphesiz bulunduğu ileri sürülerek **Enver** ve **Talat Paşalar** iğfal edilmişlerdi. Enver Paşa'nın verdiği emir üzerine Çelebi Cemalettin Efendi bulunduğu Kırşehir merkezinden hareketle etrafına topladığı külliyetli Alevi müridi, subayı ve alay efradı ile evvela Sivas'a gelmişti. Sivas'ın Celallı nahiyesine bağlı Yalkan köyünde oturan Dersimlilerce maruf ve Dersimliler'in mürşidi olan Ağuçanlı **Seyid Aziz**'i de yanına alarak Koçgiri mıntıkasına vasıl olmuştu. Ve Koçgirililer'i cihada⁽³⁹⁾ davet etmişti. O sıralarda Koçgirili Mustafapaşazade torunları **Alişan** ve **Haydar** Beylerin kâtibi bulunan **Alişer Efendi** Rusya'ya iltica ederek Kürt istiklâl davası uğrunda çalışmakta idi. Bu bakış açısından Koçgirililer, evveleminde Dersim aşiretlerinin harbe iştiraklerinin teminini Çelebi Efendi'den talep ederek, daha sonra kendilerinin de iştirak edeceklerini vaat etmişlerdi. Bu suretle Çelebi Efendi büyük bir debdebe ve saltanatla 1915 senesi sonlarında Erzincan'a vasıl olarak Hükümetin resmi misafiri bulunmuştu. Menzil

müfettişliği kurmay kaymakamı Ali Rıza Bey beni ordu emri ile Çelebi Cemalettin Efendi'ye müşavir tayin etmişti. Çelebi Cemalettin Efendi'nin Seyid Aziz'le birlikte Kürt-Alevi aşiretleri arasında bazı tarikat davaları ileri sürmeleri yüzünden arada bir soğukluk havası da esmeye başlamıştı. Bu konuda "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" namlı eserimin 94 ile 103. sayfelerinde gereken malumat ve tafsilat verilmiş olduğundan burada tekrarına lüzum görmedim. Aynı fasılda Kiştim evliyası hakkındaki görüşlerim de ayrıntılarıyla arz edilmişti⁽⁴⁰⁾.

Çelebi Efendi, Dersimliler'in harbe hemen hemen hiç iştirak etmediklerini artık tamamen anlamıştı. Zaruri olarak yalnız maiyetindeki bazı alaylarla Erzurum cephesine hareket etmişti. Ne yazık ki çok geçmeden Erzurum 14 Şubat 1916'da Ruslar tarafından zapt edildiğinden Çelebi Efendi Erzincan'a geri dönmek mecburiyetinde kalmıştı. Erzincan bir mahşer halinde idi. Çelebi Efendi de Erzincan'a dönmekte olduğunu ve kendisine bir konak kiralamaklığını telgrafla bana bildirmişti. Başka bir yer tedarik etmek mümkün olmadığından perişan bir halde maiyetiyle Erzincan'a dönen Çelebi Efendi'yi kendi konağıma yerleştirdim. Mumaileyh durumun pek feci olduğunu anlatıyordu.

Çelebi Efendi sıhhi sebeplerden dolayı Sivas'a dönmeye mecbur olduğunu ve orada teşkilat yapacağını ve benim fahri yüzbaşı rütbesiyle aşiretleri sükunete davet etmek için Dersim'e gönderileceğimi **Vehip Paşa**'ya bildirdiğini ve bu yönden onay beklendiğini bana tebliğ ederek 15 Mart 1916'da Sivas'a hareket etmişti. Benden ayrılırken "*Dersim'e gidiyorsunuz, Ceddim Hacı Bektaş size daima yardımcı olsun. Sizden çok memnunum. Dersimliler'e selam söyleyiniz. Harbe iştirak etmediklerinden ve gelmediklerinden memnun kaldım. Bu sözümü mahrem tutunuz. Sizi Dersim'e göndermekliğim de yine mecburiyetimdir. Sivas'da durmayıp tekkeye gideceğim*" diye bana çokça dua etmişti. Çardaklı boğazına kadar Çelebi Efendi'ye refakat edip, orada birbirimizden ayrılmıştık. Ordu kumandanı **Vehip Paşa** emriyle ve **Çelebi Cemalettin Efendi**'nin tensibiyle 65 kişilik bir askeri müfreze ile

Kemah boğazından ve Egin dağlarını aşarak 4 Nisan 1916'da Dersim'e gelmiştim. Yolda Dersimliler tarafından silahtan tecrit edildiğimizi ve de maruz kaldığımız durumları ve Dersimliler'in Cemalettin Efendi'nin emirlerine uymamalarını ve **Galatalı Deli Şevket** vakasını ve Dersim aşiretleri heyetiyle ikinci ordu kumandanı **Ahmet İzzet Paşa'yı** ziyaretimizi "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eserimde ayrıntılı olarak 103-114. sahifelerinde yazmış olduğumdan burada tekrarına lüzum görmedim.

Vehip Paşa'nın Dersim mutasarrıflığına acele bir telgrafı üzerine Erzincan'a geri dönmem bildirilmişti. 16 Haziran 1916'da Munzur Dağları'nı aşarak Kemekar köyünden Erzincan merkezine vasil olmuşum. Vehip Paşa'yı pek çok müşkül bir vaziyette görmüştüm. Vehip Paşa tekrar Dersim'e dönmemi ve ikinci ordu emrinde istihdam edilmek üzere Dersim'de aşiretlere nasihatlar bulunmaklığı ve Dersimliler'in geriye dönmekte olan fırkaların dönüş yolunu kesmemelerinin teminini benden rica etmişti. Erzincan'dan ayrıldığımda Erzincan büyük bir telaş içinde idi.

Vehip Paşa'nın iğfalatına kapılan hakiki dostum Balaban aşiret reisi **Gül Ağa** da Ruslar'a karşı müdafaada bulunmuş, aşiretinin büyük kısmını zayi etmiş ve kendisi de yaralı olarak Erzincan'a gelmiş, 5 Temmuz 1916'da Munzur dağlarından maaile kaçarak Dersim'e iltica etmişti. Vehip Paşa da ordu karargâhını Suşehri'ne nakletmişti. 11 Temmuz'da Erzincan düşmüştü. Bir müddet Dersim'de kaldım. Dersimliler bildiklerinden şaşmıyorlardı. Meraklı oldukları silah ve cephaneyi ricat eden Türk ordularından Dersim'e mütemadiyen ithal ediyorlardı. Dersim merkezi tamamıyla silah ve cephane merkezi olmuştu. Tabiatıyla yaptığım propaganda Dersimliler'in kendilerini korumaları ve diğer Kürt mıntıkları gibi imhaya, tehcire maruz kalmamalarının temini idi ki, buna da muvaffak olmuşum.

Türk idaresi tutumumu tamamen idrak etmiş olduklarından ve keyfiyet kumandanlığa bildirilmiş olduğundan, ilk önce Sivas vilaye-

tinin Kangal kaza merkezinde menzil müfettişliği emrine verildiğim Dersim Mutasarrıflığı tarafından tarafıma tebliğ edilmişti.

O sırada pederim, Dersim'den, Galatalı Deli Şevket vakasından Pilvenk aşiretinin Cağık köyünde hanemizin tamamıyla Türk askeri kıtaları tarafından imha edilmesinden dolayı hicret ederek Hozat Mutasarrıflığının müsaadesiyle Hozat merkezine gelmiş ve merkezde ticaretle iştiğale başlamıştı. Galatalı Deli Şevket kuvvetleri de tamamen Dersim mıntıkasından çekilmiş ve Dersim'in zarar gören mıntıkalarına kısmen de yardım verilmişti. Mezkur hadise "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eserimin 103. sahifesinde ayrıntılarıyla yazılmış olduğundan burada tekrar edilmesine luzum görmedim.

Kangal'daki Görevim Ve Evlenmem

Amcam **Hasan Efendi** de aynı askeri hadiseden mutazarrır olarak aile efradıyla Dersim'den göçerek Elaziz merkezine gelmişti. Ben, amcam Hasan Efendi ve ailesi efradını alarak Malatya'nın **Şığ Hasan** köyüne geldim. Amcam Hasan Efendi'yi Şığ Hasan köyüne yerleştirdim. Bu köyde Şığ Hasan evlatları, Dersimliler'in Seyitlik noktayı nazarından ecdat evlatları ve menşeleri telakki edilirdi. Amcam Hasan Efendi de bu aileye karşı çok itikat ederdi. Mezkur köyde Şığ Hasan'ın türbesi de mevcut idi. Umum Dersimliler'in ecdadı addedilirdi^(40a). Amcamı Şığ Hasan köyünde bırakarak Kangal merkezine gelmiştim. Yukarıda bildirdiğim veçhiyle Çelebi Cemalettin Efendi'den ayrıldığımda, maiyetinde bulunan milis ve gönüllü mücahit askerlerinden Kangal kazasının **Çamşığı** mıntıkasından **Hacı Ağaoğlu Ali** isminde bir askeri de yanıma hizmetçi almıştım. Bu asker Dersim'de bulunmuş ve benden çok güzel muamele görmüş olduğundan pederine yazdığı mektuplarda beni meth etmiş ve hemşiresinin hiç kimseye vaad edilmeyerek bana verilmesini bildirmiş. Bu maksadını pederim **Ibrahim Efendi**'ye arz etmiş ve pederimin muvaffakatını da almış olduğunun hiç

de farkında değildim. Ali hastalanmış olduğundan Elaziz'den altı ay sıhhi izinle Çamşığı'ya dönmüştü. Kangal merkezine yukarıda bildirdiğim veçhiyle gelmiş olduğumun ikinci haftasında **Çamşığılı Hacı Ağa** birkaç suvari ile beni ziyarete gelmiş ve Çamşığı'ya beni davet etmişlerdi. Çamşığı'ya nakliye arabaları tertip etmek vazifesiyle gittiğimde Hacı Ağa'nın kızı ile izdivacımın her tarafta duyulduğunu anlamıştım. Çamşığı tamamiyle Alevi akidesine mènesup ve seyidler, dedeler, içkiler, saz ve söz ahenkleri geceli gündüzlü devam ettirilmekte idi.

Çamşığı'yı vazifeli olarak ikinci, üçüncü ziyaretim neticesinde Hacı Ağa'nın kerimesi **Selvi** ile evlendim. Bu arada Çamşığı, Kangal, Divriği va Zara mıntıklarına mensup **Kıtlıçarek, Çatikan, Şadiyan, Ümran** aşiretleri ile de sıkı birlik ve samimi bir dostluk peyda ettim. Bütün bu aşiretler Alevi idiler ve aralarında mevcut Türk köyleri de Alevi idi. **Mamaş, Bellice, Mamo, Çamo ve Çakırağa** köyleri ve **Dikenli, Söğütlü, Milke, İmer, Kavak** vesaire gibi Alevi köy merkezlerinde cem-cemaat yapılır, sazlar çalınır, meyler içilir, dem ve devran sürülürdü. Diğer Kürt köylerinde vazifeye giderken milli ideal uğrunda sazla, sözle, neyle ve hem de meyle konuşma ve propagandalarda bulunuyordum. O gençlik devrelerinde bu mıntıkada bulunduğum pek kısa bir müddet hayatımın ve tatlı emellerimin çok neşeli anılarını ihya etmiş ve hayat sergüzeştimin neşeli günlerini andırmıştır.

Divriği, Kangal, Zara, Yekbıkar, Koçhisar mıntıklarında bulunan Kürt aşiretleri (**Ümran, Şadiyan, Kurmeşan, Ginyan, Canikan, Çarekan**) ile aynı mıntıkanın tamamiyle Alevi ve Kürt aşiretleri ananelerine bağlı yerli ve umumen Alevi Türk diye vasıflandırılan halk tabakası üzerinde çok derin ve iyi bir tesir bırakmış olduğumdan ve bugünkü tarihe kadar aynı tesirin aynı mıntıka halkı ve aşiretleri üzerinde mevcudiyetinden, Türk hükümeti yöneticilerinin nazar dikkatini celb ediyordum. Bu esnada Dersim'den pederim İbrahim Efendi de beni ziyarete gelmişti. Ben Kangal merkezinde **Kangal ağası Hacı Ağa'nın** konağını işgal

etmiştim. Çünkü hayin Kangal ağası Hacı Ağa, Kangal'dan hicret etmişti. Bulduğum konak Kürtler'in, ağaların, seyitlerin, dedelerin ayin merkezi olmuştu. Geceleri sazlar çalınır, methiyeler söylenir, içki masaları kurulur. Kürtçe görgü ve irşadat (*aydınlatma, doğruya yönelme*) yapılırdı...

Pederim gelir gelmez her taraftan kendisini davet etmişlerdi. Bulduğum konağa hergün Kürtler hediyeler getirirlerdi. Yemekler pişer, davetler yapılırdı. Kangal mıntıkasında Kürt aşiretleri arasında bu derecede el üstünde tutulmam menzil müfettişi miralay **Abdurrahman Bey**'i de son derecede kuşkulandırmıştı. Esasen Dersim'den Kangal merkezine varışında adı geçen beni sorguya çekmiş, tevkif etmiş ve Dersim'de mazeretsiz kaldığımı ve Kürtler'i Türkiye hükümeti aleyhine teşvik etmeğimi ileri sürerek beni itham etmek istemişti. Fakat Dersimliler'in Vehip Paşa'ya vaki müracaatları üzerine serbest bırakılmış ve vazifeme devam etmiştim. Fakat bu arada vaziyetimi adım adım takip etmekte olan Abdurrahman Bey benim artık Kürt mıntıklarında kalmaklığımı ve bilhassa Kangal gibi bir Kürt mıntıkasında Kürt aşiretleriyle mütemadi temas halinde kalmaklığımı da mahzurlu görmüş ve bu hususta menzil müfettişliği kumandanlığınca orduya verdiği bilgi üzerine Giresun/Karadeniz civarında 3. mıntıka müfettişliği emrine nakledilmiş ve pederim de jandarma eşliğinde Dersim'e iade edilmişti.

Mahzun bir şekilde Kangal'dan pederimden ayrıldım. Pederim de Kangal ağalarından Sabri Bey'in konağında ordu emriyle kalmış ve 15 gün sonra jandarma nezaretinde Elaziz'e ve oradan Dersim'e gönderilmişti. Ailemi Çamşığı'da bıraktım ve ben hizmetçi neferim olan Giresunlu Osman isminde bir askeri de menzilden seçtim. Giresun mıntıkasına hareket ettim. Bu sırada Malatya Şiğ Hasan köyünde bıraktığım amcam Hasan Efendi'nin vefat haberini duymuş olduğumdan çok müteessir idim. Kendisi mezkur köyde Şiğ Hasan türbesinin yanında defnedilmiştir. Cenabıhak rahmet etsin. Yusuf ve Haydar isimlerinde iki evladı, anneleri de ölmüş

olduğundan aynı köyde zavallı çocuklar yetim ve kimsesiz kalmışlardı.

Giresun 3. mıntıka müfettişliği, beni tam Zara dağlarında 5 beygirlik katar nakliye hayvanlarının tedavisine memur etmişti. O mıntıka tamamıyla **Lazistan** mıntıkasıydı. Hiç bir Kürt taifesi bulunmazdı. O sırada Giresun mıntıka müfettişliği emrinde Dersim'in Çemişgezek eşrafından yüzbaşı **Mazhar Bey** Türk hükümetine isyankâr bir halde idi. Kürt emellerini ileri süren kahraman bir arkadaştı. Her gece mecliste Kürt şarkılarını heyecanlı bir şekilde okur ve Kürt istiklâlinin güneşinin doğmasına dua ederdi. Mazhar Bey'le mütemadi temasım menzil kumandanlığının nazarı dikkatini celb etmişti. Esasen Mazhar Bey de Kürt mefkureciliği iddiasıyla bu mıntıkaya adeta sürgün edilmişti. Menzil nokta kumandanı idi. Bu arada hakkımda tahkikat yapılmak üzere menzil müfettişliğinden baytar yüzbaşısı Sabri Bey tahkikatıma memur edilmişti. Sabri Bey bir gece çadırımda misafir kalmış ve benden 5 altın para borç istemişti. Kendisine memnuniyetle 5 altın vermiştim. Sabri Bey ertesi gün lehimde bir zapt tanzim etmiş ve hakkımdaki ihbaratın bazı zabıtların şahsi kırgınlıkları tesiriyle yapıldığını ileri sürerek Suşehri merkezine geri dönmüştü. Bu arada ordu emriyle İstanbul'a Askeri Baytar Mektebi'ne ikmali tahsil için ordudan terhis edilmemiz emri varit olmuştu. Mazhar Bey'den ayrıldığımız gecenin hatıralarını bugüne kadar unutamadım. Mazhar Bey beni 8 saatlik mesafe ile atlı olarak yolculamıştı. Birbirimizi kucaklayarak ve ağlaşıp ayrılmamız hayatımın pek hazin hatıralarından birini teşkil etmiştir. Mazhar Bey'in hatırası kalbimin derin noktalarında yer almıştır. Milli dava uğrındaki aşk ve sevdası beni volkanlandırmıştı.

Mazhar, Dersim'in Çemişgezek kazasından **Lutfi Fikri Bey**'in ailesinden idi. Giresun mıntıkasından ayrılarak 3. mıntıka müfettişliğine uğramış ve muamelenin ikmaliyle İstanbul'a hareketimi talep etmiştim. Karadeniz kapalı olduğundan Kangal'ın Çamşığı mıntıkasının Şahin köyünde bulunan ailemi Sivas'a getirterek, Koçhisar'ın Parçin köyünde bir hafta kalmış ve refikamı tekrar Şahin

köyüne göndermiştim. Sivas-Kayseri yoluyla, Pozantı demiryoluyla İstanbul'a gitmiştim. Ve Selimiye'de Yüksek Askeri Baytar Mektebi'ne dahil olmuşum. 1.9.1333 (1917).

1921 senesinde **Talat Paşa** Berlin'de Umum Âlem-i Islâm İhtilâl Komitesine başkanlık etmekte idi. Ermeni komitêsine mensup **Sogomon Tehleryan**'ın kurşunu onu **Kurfurstindam** caddesinin kaldırımları üzerine kanlar içinde serdiği zaman, Rumeli'de başlamış ve Berlin'de bitmiş macera dolu bir hayat dramının son perdesi inmişti. **Talat Paşa** Mason locasına kayıtlı idi. Bektaşî tarikatına da müdavimdi. Bittabi ben mektebe devam etmekle beraber İstanbul'da **Kürdistan Teali Cemiyeti**'ne de kayd ve kabul edilmişim⁽⁴¹⁾. Birkaç ay Askeri Baytar Mekteb-i Âlisine devamdan sonra Ziraat Vezareti kararı ile Sultanahmet'te eski mektebimiz olan Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinin son sınıfına devam etmeye başlamıştık. Bir müddet askeri kıtalardan askeri rütbemize göre erzak ve yakacak maden kömürü de almakta idik.

Bu vaziyetle tahsile devam etmekte bulunurken artık 1. Cihan Harbi de sonuna yaklaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu her tarafta mağlup olmuştu. Büyük bir felaket Türkiye'nin mukadderatına el koymuştu. Halk heyecan ve üzüntü içindeydi. Herkes **İttihat ve Terakki Partisi**'ne lanet ediyordu. Yıllarca iktidardaki partinin nan ve nimetinden büyük servet yapmış olanlar dahi bir tarafa çekilmekle kalmamış, onlar da halka katılarak baştakileri yermeğe başlamışlardı.

Merkezi devletler grubunun her tarafta mağlubiyete doğru gittiği müşahade olunuyordu. Bulgarlar 29 Eylül 1918 mütarekesiyle Makedonya cephesini İtilaf devletleri ordularına terk etmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya, Avusturya-Macaristan'a bağlayan zincir parçalanmış, bir taraftan İngiliz generali **Alembi**, diğer taraftan da Makedonya'dan Fransız generali **Despere** kuvvetleri Osmanlı İmparatorluğu'nu iki kısaç içerisinde bırakmıştı. Ben de 25 Eylül 1918'de Mülkiye Baytar Mekteb-i

Âlisinden diploma almış ve mektebi terk etmiştim.

Vesika

Menzil: 3, Mıntıka: 3, Şube: 4

3. Menzil, 3. Mıntıka Müfettişliğine mensup Nakliye 5. Mekareli (yük beygiri y.n.) Katar baytarı, Mülkiye Baytar Mektebi Âlisi 3. sınıfından ihtiyat zabıt vekili, İbrahim oğlu Mehmet Nuri Efendi, Elaziz 308

Mektebe girişi: 19 Ağustos 1327

Askerliğe girişi: 1 Ağustos 1330

Zabıt vekilliğine tayini: 1 Mart 1333

Harbiye Nezareti celilesinin 28-29/7/33 tarih 2732 no'lu emir tegrallarına atfen 3. Orduyu Humayun Kumandanlığının 31-7-33 tarih şube 6/844 no'lu yazılarıyla ikmal tahsil için Dersaadet'de Askeri Baytar Mektebi Âlisine sevk ve kabulü emir buyurulan yukarda künyesi yazılı Mehmet Nuri Efendi'nin mıntıkamız nakliye katarlarında ifayı vazife ettiği müddetçe gerek kıtayı asliyesinin ve gerek vekaleten bulunduğu civar mıntıka hayvanatının emri tedavi ve muhafazası hususunda ibraz etmiş olduğu gayret ve faaliyet ve vazifesine olan bağlılık ve sadakatı tavırlarındaki ciddiyeti her suretle şayanı teşekkür ve hakikaten layık-ı takdir görülmüş olduğunu beyan eden iş bu vesika, adigeçene verildi.

12 Ağustos 1333 (1917)

Üçüncü Menzil Müfettişi

Mehmet Seydi

Mumaileyhin vazifesinde gayret ve faaliyeti ve hüsnü hali tasdik olunur.

14.8.1333 (1917)

3. Mıntıka Müfettişi Fahri

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapısı Ve Faaliyetleri

İttihat ve Terakki Cemiyetli ve özellikle **Enver ve Talat** paşaların son zamanlarında şaşkın bir vaziyetle kurdukları "**Teşkilat-ı Mahsusa**" namı diğeriyle "**Umur-u Şarkiye**" ilk

Cihan Harbi başlangıcından biraz evvel Enver Paşa'nın emri ile **Süleyman Askeri**'nin başkanlığında kurulmuştu. 4 Senelik harp zarfında ve hatta mütarekeye kadar bütün gizli emeller ve **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'nin kararları bu "**Teşkilat-ı Mahsusa**" tarafından yapılırdı⁽⁴²⁾. Ermeni katliamı da yine bu teşkilat vasıtasıyla icra edilmişti. Bu teşkilatın açık maddeleri, dünyada bulunan bütün İslamları bir bayrak altında birleştirmek ve bu suretle "**Panislamizm**"e vasıl olmak ve **Türk** ırkını siyasi bir birlik içinde bulundurmak ve bu bakımdan **Pantürkizmi** hakikat sahasına sokmak idi. Enver ve Talat Paşalar bir taraftan **Emiri Efendi**'nin İttihat ve Terakki programındaki **Panislamizm** ve diğer taraftan da **Ziya Gökalp**'in **Pantürkizm**'inden ilham alıyorlardı⁽⁴³⁾. Bu teşkilata İttihat ve Terakki cemiyeti büyük ümitler bağlamış bulunuyordu. Bütün harp boyunca gerek İslam memleketlerinde olsun ve gerekse Türkiye dahilinde olsun oralarda çeşitli hareketler meydana getirilmesine, isyanlar, katliamlar yaratılmasına muvaffak olmuşlardı. Bilhassa harp esnasında bir memleketin maddi ve manevi cephelerini sarsmak ve onu içinden çökertmek bu teşkilatın başlıca şantlarından ibaret idi. Bu cemiyetin, yani bu teşkilatın reisi Süleyman Askeri, erkanı harp kaymakamı idi. Bu teşkilatın güzide azaları da başlıca piyade yüzbaşı **Beylerbeyli Hayri, Filibeli Halim Cavit, Yüzbaşı Lütfi, Suvari yüzbaşı Harputlu Avni, Eginli Dr. Hasan Rıza, Topçu mirlivası Sezai Paşazade Dr. Nihat** ve diğer bazı **Çerkez** zabıtları ve **Rumelili** zabıtlardan mürekkep muazzam gruptan ibaret idiler. Bu vaziyet, Dersim'in Eğin kazasından **Dr. Hasan Rıza** ile İstanbul'da kadeh arkadaşlığı sırasında kendisinden tafsilatıyla anlaşılmakta idi. **Teşkilatı mahsusanın sırrının en mühim ve en çetin maddelerinden en esaslı gayesinden biri de Türkiye dahilinde gayri Türk unsurunu cezri tasfiyeye tabi tutmak projesi** idi ki bu unsurun da başlıca Kürt unsurundan ibaret bulunduğuna hiç de şüphe yoktu. Müfrit İttihatçı **Hüseyin Cahit, Tanin** gazetesinde bu cezri tasfiyeye ait

makaleler neşretmekten bir türlü kendini alıkoyamazdı.

Teşkilatı Mahsusa'nın Kürdistan mıntıkası dahilinde aşağıda isimleri zikr edilen ittihatçıların vazifeli, selahiyetli bulduklarını hemşerimiz Dr. Hasan Rıza bize bildirmekte idi. Şunlar: Başta "Küçük Efendi" lakabıyla maruf meşhur **Kara Kemal, Yeni-bahçeli Nail**, Topçu binbaşı Trabzonlu **Rızan**, Trabzon valisi **Cemal**, Erzurum valisi **Tahsin**, İttihat Terakki merkezi umumi azasından **Dr. Bahaettin Şakir, Dr. Fuat Sabit**. Kürdistan'da vazife ve selahiyetlerinin kati bulunduğunu Dr. Hasan Rıza beyan etmekte ve keyfiyetten **Kürdistan Teali Cemiyeti** de bilahare tamamiyle haberdar edilmişti. Hasan Rıza başlangıçta Türkçü gözükmekte idiyse de İstanbul'da bulunduğum günlerde bizleri mühim noktalarda irşad ve tenvir ederek dikkatli bulunmamıza cid-den mühim bir âmil olmuştu. Kendisinin ırken halisen Kürt olduğunu kadehleri tekrarladığı zamanlarda bağırarak söylemekten de kaçınmazdı. Türkiye'de Ermeni katliamı 1915 senesinin Mart ayının 15'inde Zeytun mıntıkasında başlayarak peyderpey muhtelif mıntıklalarda icra ve 1916 senesi nihayetine kadar yer yer devam etti. Tabiatıyla Ermeni katliamı Talat ve Enver Paşalar başta olmak üzere bu "Teşkilatı Mahsusa" azalarının tertibatıyla icra edilmişti. 1915-1916'da Erzincan merkezinde vazifede olduğumdan Erzurum-Erzincan-Trabzon Ermeni kabilelerinin Kemah Boğazı'ndaki katliamına da şahit olmuşum. Ve bu üzücü durum hakkında Kürt ve Ermeni münasebetleri hakkında yazmış olduğum eserimde tafsilat yazılmış olduğundan bu fasılda tekrarına lüzum görmedim⁽⁴⁴⁾.

Enver ve Talat Paşalar siyasi fikirleri Alman siyasetine taraftar olmakla beraber **Osmanlılık** birliği ve **Türklük** idealinin onlarda yerleşmiş bir prensip olduğuna şüphe edilmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki muhtelif tarihi unsurları bir hakikat olarak kabul ederken, hakim zümrenin Türkler olmasında daima ısrar ediyorlardı.

Teşkilatı Mahsusa casusları her tarafta tenkitlerde ve propagandalarda bulunuyorlardı. Bu Teşkilatı Mahsusa'nın programı bütün

İslâm âlemini İngilizler aleyhine çevirmek ve umum İslâm âlemini Osmanlı İmparatorluğu hilafetine bağlamak amacını gütmekte ve bu maksatla aynı teşkilat ajanları masarifat-ı mestureden (*gizli ödenek y.n.*) yüzbinlerce para dolandırıp İslâm diyarında, Hindistan'da ve Arabistan'ın muhtelif noktalarında propagandada bulunuyorlardı. Fakat Arabistan'da **Şerif Hüseyin**'in ve Yemen'de **İmam Yahya**'nın, Şarki Ürdün'de **Abdullah**'ın, Irak'ta **Faysal**'in idarelerinde İngiliz istihbarat servisi direktörü **Lavrens** vasıtasıyla teşkil edilen Arap hükümetleri işbu propaganda elemanlarının etkinliğini kırmıştı. Keyfiyet Enver Paşa'yı telaşa düşürmüştü. Enver Paşa, Harbiye Nazırı ve Umum Harekat-ı Askeriye Türk Ordular Başkumandanı olması dolayısıyla şaşkın bir vaziyete girmişti⁽⁴⁵⁾. Bu sebeple Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarından **Askəri**, Divan-ı Temyiz reisi **Yusuf Şetvan** bir Alman denizaltı gemisiyle Trablusgarp'ta Libya'ya gönderilmişti. Orada **Şeyh Sunusi**'nin behemahal İstanbul'a daveti kararlaştırılmıştı. Bu ajan denizaltı ile Libya'ya gitmiş, 1918 senesinde Şeyh Sunusi'ye gizli ödenekten nakden 1000 lira para verildiği de her tarafta aşikâr bir tarzda söylenmekte idi.

Şeyh Sunusi artık İstanbul'da tantanalı bir surette kabul ve ikramla karşılanıyordu. Enver Paşa, Şeyh Sunisi'yi Müslüman memleketlerine göndermek istiyordu. Fakat 1918 senesi Temmuzunda Sultan Reşat vefat etmişti. Yerine geçen padişah **Sultan Mehmet Vahdettin**, Enver Paşa'nın bu fikrine asla taraftar değildi.

Sultan Vahdettin'in İngilizler'le barışmak ve Türkiye'nin çıkarına uygun bir sulh yapmak taraftarı olduğu İstanbul'un her tarafından duyulmakta idi. Binaenaleyh Sultan Mehmet Vahdettin herşeyden evvel sulhün akdini arzu ediyor, İngiltere ve Fransa ile bozulan dostluğu yeni baştan kurmak ve bu harp badiresinden bir an evvel çıkıp kurtulmak emelini güdüyordu. İttihat ve Terakki Fırkası'ndan hiç haz etmiyordu. Enver Paşa'yı kendisi için en büyük tehlike addediyordu.

Mehmet Vahdettin'in "Kılıç Kuşanma Merasimi" her zaman olduğu gibi Eyüp Sultan'da Halid'in türbesinde icra edilirken **Enver, Talat ve Cemal Paşalar** ve diğer İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânının cümlesi mevcut bulunmuştu. O sırada padişahın mihmandarı olan **Mustafa Kemal Paşa** da mevcut bulunuyordu. **Şeyh Sunusi** bu merasimde Hz. Ömer'in (II. Halife) kullandığı kılıcı kendi eliyle Sultan Vahdettin'e kuşatmıştı. Bu suretle haftalar geçiyor, Şeyh Sunusi İslâm memleketlerine gönderilmiyor ve İstanbul'da kalıyordu. Sultan Vahdettin, İttihat ve Terakki'nin tutmuş olduğu yanlış siyaseti düzeltmek istiyordu. Ben bizzat gece Beyoğlu Caddesi'nde Sultan Vahdettin'in sivil elbise ve arkasında bir tek polis ile gezmekte olduğuna aynen tesadüf etmiştim. Enver Paşa artık bir şey yapamıyordu. Şaşkın bir halde idi. Kuruçeşme'deki yalısında geceli gündüzlü Talat ve Cemal Paşalarla, laşe Nazırı meşhur Kara Kemal ile müzakerelerle bu çıkmazdan kurtulmak istiyordu. Fakat general **Allanbi** taarruz ediyor, Osmanlı orduları geriye çekiliyor ve **Mondros Muahedesi** imza edilmek üzere idi.

Mondros Anlaşması ve Ulusal Faaliyetlerimiz

Artık harbin son haftalarını İstanbul'da geçiriyordum. Aynı haftanın son bir gecesinde **Enver, Talat Paşalar**'la **Bahayettin Şakir**'in diğer **İttihatçı** arkadaşlarıyla bir Alman Denizaltı gemisiyle İstanbul'dan firar ettikleri, İstanbul'un her tarafında duyulmuştu.

Alman denizaltısıyla İttihatçı liderlerin Boğaz'dan çıktıkları haberi de İstanbul'a yayılmıştı. Padişah Vahdettin, arkalarından bir torpidoyu bunları tevkife memur etmişti. Torpido icabında denizaltıyı batıracaktı. Fakat Alman denizaltısının İttihatçıları Odesa Limanı'na çıkardığı da duyulmaktaydı. Mondros Mütarekesi'nin bilhassa askeri şartları Türkiye aleyhinde idi. 30-31 Ekim 1918 gece yarısında savaş durdurulmuştu. Bu mütareke uyarınca Çanakkale ve İstanbul boğazlarının işgali, Toros tünellerinin terki, İtilaf devletlerine men-

sup harp gemilerinin Marmara ve Karadeniz'e geçmesi, ordunun terhişi, donanmanın teslimi, İmparatorluk bölgeleriyle her türlü münasebetlerin kesilmesi (Irak, Suriye, Yemen, Hicaz, Trablusgarb) ve buradaki kıtaların dağıtılması, Kafkasya'ya geçmiş olan Türk kuvvetlerinin 1293 (M. 1877) hudutlarının gerisine alınması gibi mühim hususlar zikr edildiğine İstanbul'da şahit olmuşum.

Bu suretle artık Kürdistan'ın kurtuluş devresinin de yaklaştığına kanaat ederek sevinçli bulunuyor ve geceli-gündüzlü **Kürdistan Teali Cemiyeti**'ne devam ediyordum. Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine göre de İtilaf Devletleri emniyetlerini tehlikeli gördükleri herhangi bir mıntıkeyi Türkiye'de işgal etmek selahiyetine de haiz bulunmakta idiler. Bu şartların tamamı Türkiye tarafından kabul edilmişti.

İstanbul, üç devlet askerinin çıkartma yaptığı bir garnizon halinde idi. 13 Ekim 1918 salı günü sabah Marmara ufukları siyah dummanlarla kararmıştı. Aynı gün kuşluk vaktinde 4-5 dizi olarak üç devletin büyük harp gemileri İstanbul'a girmişlerdi. Beyoğlu binalarında gayri Müslüm apartmanları üzerinde üç devletin bayrakları dalgalanıyordu. Bu bayraklar İngiliz, Fransız ve İtalyan bayrakları idi. Harp gemileri Dolmabahçe Sarayı'nın önüne demirlemişti. İstanbul'a giren Fransız generali **Frans Despere** büyük bir gösteri ile beyaz bir at üzerinde birlikleriyle birlikte bir kısım halk üzerinde tesir bırakmıştı.

İstanbul sokaklarında Fransız subayları, Senegalli askerler tecavüze de başlamışlardı.

Adana vilayeti o sırada İngilizler tarafından işgal edilmiş ve bilahare Fransızlar'a devredilmişti. İstanbul'da bir de **İngiliz Muhipleri Cemiyeti** kurulmuştu. Bu cemiyete bir çok Türk münevverleri intisap ediyorlardı. Bu hal Türk ırcalının ne derecede menfaatperest ve ne derecede iki yüzlü ve sudaki balık gibi her tarafa dönücü olduğunu bariz bir şekilde isbat ediyordu⁽⁴⁶⁾.

Galipler, gayrı Müslimleri silahlandırmakta idiler. Fırsattan istifade 1500 İngiliz tüfeği almağa muvaffak olmuş ve iki defada sevk edilmek üzere Balya Madeni'ne götürmüş ve Balya Madeni'nde çalışmakta olan 1200 Kürt amelesini tamamen silahlandırmıştım. Bu amelenin başında Dersimli Kureşan aşiretinden **Süleyman Çavuş**, benimle ve göttüğüm ideal ile müttefik idi. Süleyman Çavuş, Balya Madeni müdüriyetinin son derece itimadını kazanmış halis ve milliyetperver bir Kürt idi. Maden'de bulunan umum amelenin mümessili idi. Amelelerin ekserisi Dersimli idi. Bizzat iki seferimde silahlar büyük çantalarla vapurla Bandırma'ya, oradan trenle Balya Madeni'ne ve amelelere tevzi edilmiş ve bilahare Kürt ve Kürdistan'da yapılacak savaşlarda maddi manevi yardımlar Süleyman Çavuş tarafından verine getirilmişti. Süleyman Çavuş maddeten de zengindi. Yaşlı olmasına rağmen İstanbul'da, Aksaray'da Divrikli bir Kürt ailesinin kızıyla da evlenmişti⁴⁷⁾.

O sırada Ankara Askerlik Şubesi reisi suvari binbaşısı **Mustafa Bey** mezunen İstanbul'da idi. Mumaileyh **Sarı Saltık** sülalesine mensup idi. O esnada amcazadelerinden **Dersimli Miralay Halil**, İstanbul polis müdürü idi. Miralay Halil Bey aynı zamanda **Kürdistan Teali Cemiyeti** üyelerinden idi. Mustafa Bey de, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne devam ediyordu. Mustafa Bey en ziyade dini tarikat noktayı nazarından Kürtçülükten ziyade dedelik, seyidlik, Alevilik cihetini tutardı. Bana oldukça teveccühü çoktu ki, bu da familyamızın kendi sülalesinin müridi olmasından kaynaklanıyordu. Mustafa Bey'e yaptığım müteaddit istirhamlarımda, bir kısım silahların kendi vasıtasıyla Ankara civarındaki Haymana Kürtleri'ne gönderilmesinin teminine vasıta olmasını temenni etmekte idim. Ve netice itibariyle muvaffak olmuş ve vaad almıştım. Bu vaad üzerine 5 büyük çantaya İngiliz tüfeklerini doldurup Haydarpaşa'ya götürmüş ve trende eşya sevk vagonlarına bırakarak, Ankara Askerlik Şube Reisi Mustafa Bey namına ambalaj yaptıрмаğa muvaffak olmuştum. Mustafa Bey Ankara'da bulunan mutemedine mektup yazmış ve emanetlerin trenden alınmasına vekil etmişti. Maalesef

Ankara tren istasyonuna ulaştığında çantaların son derece ağırlığı nazarı dikkati celb etmiş ve muayenesi kararlaştırılarak açılmış, silahlar tamamen meydana çıkarılmış ve müsadere edilmiştir.

Divan-ı Harbe Veriliyorum

Tahkikat neticesinde Divanı Harb'e tevdiime de karar verilmişti. **Kürdistan Teali Cemiyeti** reisi **Seyid Abdulkadir Efendi**'ye keyfiyet Kürt arkadaşlarımdan ve Kürdistan Teali Cemiyeti muhtemedlerinden **stade Hamza**⁽⁴⁸⁾ tarafından izah edilmişti. Kürdistan Teali Cemiyeti reisi Abdulkadir Efendi o sırada İstanbul şurayı Devlet reisi idi. Divanı Harp Riyaseti'ne gizli bir mektup yazmıştı. Ve muayyen günde benim gidip Divanı Harp reisine müracaat etmeğliğimi de bana söylemişti. Arkadaşım Hamza Efendi gideceğim günü bana tebliğ etmişti. Beyazıt'ta Daireyi Umur-u Askeriye denilen bu büyük müessesenin dört kapıdan biri olan (Cümle kapısı) Beyazıt kapısı idi ki bu kapının tarihi ismi "Taht" kapıdır. Bu kapının iki tarafında bir zemin kat ile bir de birinci kattan teşekkül mermer cep-heli iki köşk vardı. Sağdaki köşk padişahların istirahatlerine tahsis edilmiş ve buna "Taht köşkü" denilmişti. Her iki kat 5 oda ile büyük bir salondan ibaret idi.

İşte merhum Mustafa Paşa heyetiyle birlikte Daru'l-şura-yı Askeriye'ye tahsis edilmiş olan sol taraftaki köşkün muhteşem salonunda beni huzurlarına kabul etmişlerdi.

Muhteşem bir kapı ile girilen Harbiye Nezaretinin ilk dış giriş kapısı üzerinde odalara çıkmış ve Divanı Harp heyetine kendimi takdim etmiştim. Divanı Harp Reisi Iraklı malum **Kürt Mustafa Paşa** idi. İlk önce bana hitaben:

- *Nerelisin oğlum?*
- *Dersimli'yim efendim?*
- *Dersimli Seyid Kasım Efendi'yi tanır mısın?*
- *Evet Efendim, akrabamdır, dedikten sonra heyete ve arka-*

dağlarına hitaben bir çeyrek saat Dersimliler'i meth ve senada bulundu. Dersimliler'in seciye ve meziyetlerinden, kahramanlıklarından, halis kan Kürt olduklarından, dağlarından, sularından, yaylalarından bahs etti ve bana hitaben de "*Haydi gidiniz oğlum, yolunuz açık olsun*" dedi. Ve bana atf ederek "*Dersimliler'e ve hassaten Seyid Kasım Ağa'ya benden çok selam söyle*" dedi. Malum olduğu üzere Mustafa Paşa'ya Türkler "**Nemrut Kürt Mustafa Paşa**" demişlerdi. Çünkü **Mustafa Kemal Paşa'nın** idamına karar veren işte bu meşhur Kürt vatanperveri idi.

Sevr Anlaşması, İttihadçılar'ın Tutumu ve Tutuklanmam

1918 Senesinde İstanbul'daki bu vaziyetim, Teşkilatı Mahsusa (son devirlerde **Türk Milli Müsellah Kuvvetleri Grubu** namını almışlardı) ajanları tarafından adım adım takip ve nazarı dikkati son derece celb ediyordu.

Teşkilatı Mahsusa gerçi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşkil etmiş olduğu partinin yegane bir mühim şubesi idi. Bu partinin mensupları mütareke zamanlarında ekserisi Teşkilatı Mahsusa'dan ayrılmış ve bu defa İttihat ve Terakki'nin aleyhinde bulunmuş İngiliz, Fransız, İtalyan casusluğu ve kısmen de Padişah Sultan Vahdettin ve Ferit Paşa kabinesi programını tatbik başlamışlardı. Fakat bazı müfrit İttihat ve Terakki partizanları asla eski düşüncelerinden sapsamayarak bu defa da yine İngiliz, Fransız ve İtalyan aleyhtarlığı yaparak Türk unsurundan ayrı ve özellikle Kürt şahsiyetleri ve **Kürdistan Teali Cemiyeti** proje ve faaliyeti günü gününe bu ajanlar tarafından takip ve tespit edilmekte bulunduğunun biz de tamamen farkında idik. Bu sebeple İstanbul'daki hattı hareketim, faaliyetim, Kürtler'e silah tevziim, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne devamım, Divanı Harb'te suçsuz bulunmam mezkur Türk Teşkilatı Mahsusa ajanları tarafından not edilmiş ve bilahare Anadolu'da teşekkül edilen, Mustafa Kemal tarafından tertiplenen Türk milli

mücadelesi devrelerinde Mustafa Kemal Paşa'ya hakkımda ayrıntılı bir mektup İstanbul'dan bu Teşkilatı Mahsusa ajanları tarafından gönderilmiş ve Mustafa Kemal Paşa mezkur mektubu aynen Sivas Valisi **Reşit Paşa**'ya göndermiş. Reşit Paşa da aynen Divriği Kaymakamlığı'na "önemli" kaydiyle bildirmiş idi. Mustafa Kemal'in emriyle tevkif edilmekliğim de yazılmıştı. Bu mektup ihbarı üzerine ne suretle tevkif edildiğim hususunda "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" namlı eserimin 133, 134, 136 ve 137. sayfelerinde ayrıntılı yazılar mevcut olduğundan burada tekrarına lüzum görmedim. Ancak özetle birkaç satır ile parantez dahilinde açıklamakla yetiniyorum.

1920 Senesinde tabiatıyla Koçgiri Kürt İstiklal Savaşı için Sivas'ın Kangal, Divriği, Zara mıntıklarında teşkilat yapmakta idim. İşte İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen ihbar mektubu aynı senede Divriği Kaymakamlığı'na verilmişti. Aynı zamanda Kürt hâkimiyetini artırmak için, Kürt halkında dikkate değer bir hazırlık ihtiyacı ve sabırsızlık da baş göstermişti. Bu sebeple Sivas, Kangal ve Divriği Türk postası Dumura dağlarında Canikan aşireti tarafından müsadere edilerek posta müdürü Divrikli Türk **Ayanoğlu Mustafa** imha edilmişti (20 Aralık 1336-1920). Aynı günde Divriği merkezinde bulunuyordum. Fırsat ve bahane arayan Divriği Kaymakamı **Sermet**, bu hadisenin tertipçisi sıfatıyla beni tevkif etmiş ve Sivas valisi Reşit Paşa'ya ve Mustafa Kemal Paşa'ya keyfiyet bildirilmişti. Teşkilatı Mahsusacılar aynı zamanda vaziyet bu merkezde iken hâlâ İslâm âlemini projeleri bakışaçasından ayaklandırma hülyasından vazgeçmemekte idiler. Çünkü **Enver** ve **Talat Paşalar** Berlin ve Moskova'da aynı maksatla teşkilat yapacaklarını ve netice itibarıyla muvaffak olacaklarını arkadaşlarına vaad edip bu zavallıları da inandırmışlardı. Fakat son ümitleri kırılmış olduğundan Anadolu'da yapılması ümit edilen Türk Milli Müdafaa Kuvvetleri namına silahlı milis kuvvetleri teşkilatına başlamışlardı. Ve kendilerini Anadolu'da kurulması tasarlanan milli müdafaa hükümetine bağlamışlardı.

Maksatları, başta İstanbul ambarlarından Anadolu'ya silah

kaçırmak idi. Ve en mühim vazife ve çalışmalarıdan biri de Anadolu'nun şarkında Kürt ve Ermeni Cemiyetleri tesis edenleri tesbit etmek meselesi idi. Tabiatıyla bu esnada **Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi Çakmak** vb. arkadaşları da Anadolu'ya kaçmış olduklarından Teşkilatı Mahsusa efradı bunlarla irtibat tesis etmişlerdi. Divan-ı Harb-ı Örfi **Kürt Mustafa Paşa** hazretlerinin riyasetinde Mirliva **Zeki Paşa**, Mirliva **Recep Paşa**, Miralay **Recep Efendi**, Miralay **Kâzım**, Kaymakam **Fettah** beylerden müteşekkil idi. Bu mahkeme Mustafa Kemal ve arkadaşlarını padişaha muhalefet suçundan idama mahkum etmişlerdi. Bekir Ağa Bölüğü'ne⁽⁴⁹⁾ gönderilen İttihatçılar da tabiatıyla Umumi Harp suçluları sıfatıyla itham ediyorlardı. Kısım de Ermeni katliamı suçluları idiler. Fakat Anadolu'ya kaçan İttihatçılar Mustafa Kemal kabul etmiyor, red ediyor ve hatta Enver Paşa'nın da Anadolu'ya gelmesini asla kabul etmiyordu. Çarlık Rusyası'nın daha 1917'de harpten çekilmesi üzerine Bolşevikler ve başta liderleri **Lenin**, Almanya ve müttefikleriyle her ne pahasına olursa olsun anlaşarak 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk barış anlaşması ile sahneden çekilmişti. Enver Paşa fırsattan istifade edip Bolşevikler'le birleşerek ve İslâm alemini de ayaklandırarak İngiliz, Fransız ve müttefiklerine karşı harpetmek maksadını güdüyordu. Fakat Bolşevik hükümeti henüz bu derecede düşünülmeceğinden Enver Paşa ümitsiz kalmıştı. Galip devletler ise Almanya ve Türkiye'nin tasfiyesinden sonra Bolşevikler'i de ortadan kaldırma ve imha etme emelini şiddetle belirtiyorlardı.

Sövr Anlaşması ve Kürt Sorunu

Gerek Rusya dahilindeki Çar taraftarı kuvvetler ve gerekse Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin hücumları 1919'da Bolşevikler çok müşkil bir vaziyette bırakmıştı. Fakat az zamanda Rusya dahilindeki kralcı kuvvetler tamamen mağlup olmuşlar, Bolşevikler galip gelmişlerdi. Diğer taraftan Amerika Reiscumhuru Wilson Prensiple-

rine göre 10.8.1920'de Kürdistan'da 6 vilayetin Ermeniler'e verilmesi ve aynı zamanda Kürt nüfusun yoğun olduğu mıntıkaların da Kürdistan'a ait kalması ve mahallinde teşkilat da bulunmasını öngören **Sevr Anlaşması** imzalanmıştı. Sevr Anlaşması'nda bu konuda hüküm bulunduğundan, Kürdistan Teali Cemiyeti'nde ve Seyid Abdulkadir Efendi önderliğinde geceli gündüzlü münakaşalar ve mücadeleler devam ediyordu. İstanbul şehri üç bölge üzerinden galip kuvvetlerin işgali altında idi. Beyoğlu ve Karaköy İngilizler'in, İstanbul ciheti Fransızlar'ın, Kadıköy ciheti de İtalyanlar'ın askeri işgali altında idi.

İstanbul'da Bulgaristan Ermenileri'nden Pandikyan ve bilahare **Necati** ismini alarak Müslüman olan diğer bir Ermeni, Türk Teşkilatı Mahsusasına dahil olarak Kürdistan Teali Cemiyeti hakkında, İngiliz, Fransız kuvvetleri hakkında müthiş casusluk yaparak melanetlerini isbat etmişlerdi. Bu casuslar sayesinde İstanbul'da Türk Teşkilatı kuvvetlenmişti.

Şayanı şükrandır ki, yapmış oldukları casusluktan hiç bir fayda ve istifade görmemiş olan bu hainler, yine Türk kurşunuyla imha edilmişlerdi. Çünkü Türkler kendi hesaplarına istifadelerini temin etmişlerdi. Türkler mezkur Ermeniler'in intihar etmiş olduklarını iddia ediyorlardı. Bu sırada İstanbul'da bazı mahallerde Bolşevik propagandası da baş gösteriyordu. Bu sebeple İngilizler aleyhinde çalışmakta olan Bolşevik ajanları da araya girmiş İngilizler, Fransızlar aleyhinde Türkler'le teşriki mesaiye başlayarak; Türkler'in arzu etmedikleri Kürdistan-Ermenistan-Wilson Prensipleri gibi haklarımıza karşı görünmüşlerdi. Hatta Moskova'dan Ankara'ya gönderilen Komünist murahhası Bolşevik hükümeti namına İngilizler aleyhine yapılan Türk milli hareketini desteklemiş ve Bolşevik hükümetinin her hususda maddi ve manevi yardımlarını temin etmiş ve İtilaf devletlerinin Türkiye'deki azınlıklar hakkındaki karar ve prensiplerine Bolşevikler karşı olmuşlardı⁽⁵⁰⁾. O devirde Bolşevikler kendi menfaatleri ve kendi idareleri açısından İngilizler aleyhine olan Türk İnkılabı önderlerine maddi ve manevi yardımda bulundular. İtilaf

devletlerinin prensipleri olan Türkiye azınlıkları hürriyetlerini ve süregelen haklarını reddettiler. Acaba bu hal komünist ilkelere ve insanlık hukukuna aykırı değil miydi?

Gerçi İtilaf devletleri de keza kendi menfaatlarına uygun gördüğü prensipler bakımından Kürt-Ermeni istiklâlini ileri sürmüşlerdi. Nitekim bilahare kendi menfaatleri uğrunda keza aynı prensipleri ortadan kaldırmışlardı. Tabiatıyla İtilaf devletleri daimi surette faydacı devletler olması hasebiyle bu hareketlerinde haklıydılar. Fakat insanlık ve beşeriyetin kurtuluş haklarını ve yerleşik beşeri haklarını bir hakiki düstur ve ilke saymış olan Komünist devletin kendi menfaati dolayısıyla mağdur milletlerin haklarını gözetmeyerek Dünya tarihinde en zâlim bir millet olarak tanınmış Türk teşkilatıyla teşriki mesayi etmesi ve dahilinde bulunan azınlıkların haklarına göz yummasının, insanlık prensiplerinin haricinde bir hareket olduğuna hiç de şüphe yoktur. Fakat şurasını da ilave etmek lazımdır ki, Komünist Rusya hükümetinin ilk teşekkül devresinde kendi menfaat ve ilk kuruluşu bakışaçasından ancak bu suretle hareket etmesi icap etmekte idi. Bulunduğu pek nazik bir devirde Türkiye'yi feda ederek Türkiye'deki ekalliyetlerin (azınlıkların) hukukunu mevzu bahs etmek meselesi, siyasi bakışaçasından caiz görülmediği de şüphesiz bir mesele idi.

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Tutumu

Vaziyet bu merkezde iken **Kürdistan Teali Cemiyeti** de geceli gündüzlü faaliyete devam ediyordu. İstanbul polis müdürü ve Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinden miralay **Halil Bey** bir an evvel Dersim'e hareketimi bildiriyordu. Ben cemiyetin toplantılarına iştirak ediyordum. Bir aralık cemiyetin bir toplantısında söz aldım ve Alevi-Sünni Kürtler arasındaki soğukluğu ret etmek için bir an evvel bir heyetin Alevi Kürt mıntıkalarına gönderilmesini izah ettim. "*Çünkü yapılacak herhangi bir teşkilat neticesinde yapılacak hareketin Alevi Kürt mıntıklarında icrasında, Sünni Kürtler'in ilgisiz kalacağı ve*

Sünni Kürt mıntıklarında vaki olacak milli kurtuluş hareketinde ise Alevi Kürtler'in ilgisiz kalacağı hatıra gelebilir. Ve Türk hükümeti kuvvetleri de bu ayrılıştan istifade eder." yolundaki müdafaam genel kurul heyeti tarafından şiddetle reddedilmişti. Maalesef Kürdistan'da gerçekleşen isyanlarda, nitekim Sünni Kürt isyanlarında Alevi Kürtler alakadar olmadılar ve Alevi Kürt isyanlarında ise Sünni Kürtler katiyen alakadar olmadılar. Ve bu suretle her iki mıntıka isyanları da Türk hükümeti lehine neticelenmiş oldu. Ve aynı üzücü durum Irak ve İran Alevi-Sünni Kürtler'i arasında da bu son zamanlara kadar maalesef tesirini göstermiş oldu. Maksudımı meclis haricinde Kürt münevver arkadaşlarıma da bildiriyor ve Sünni-Alevi Kürtler arasında bir birlik teşkilatının kuvvetli bir surette icrasını ileri sürmekliğimden de bir netice hasil olmuyordu. Hatta Alevi Kürtler'in Sünni Kürtler'e nazaran mevcudiyet noktayı nazarından bir kıymetleri bulunmadığı da ileri sürülüyordu. Bu durumda ileride bir felakette karşılanacağına artık inanmıştım. Fakat elimden başka bir şey gelmiyordu. En çok devam ettiğim Divan yolunda Diyarbekir Kiraathanesiydi. Diyarbekir gençleri ekseriyetle oraya devam ederlerdi. Aynı arkadaşlardan da bu hususta bir ümit görmediğimden çarnaçar cemiyetin umumi kararlarına bağlanmağa mecbur idim. Tabiatıyla mecliste iki cereyan vardı. Gençler, Kürdistan istiklâlinin ilanına karar verilmesini istiyorlardı. Meclis reisi Seyid Tahaoğlu **Seyid Abdulkadir** bu isteğe muhalefet ediyor ve **Türkler'in şu düşkün zamanında onlara darbe indirilmesinin Kürtlük şiarına yakışmadığını** ileri sürüyordu. Ve şimdilik Türkler'e yardım etmekliğimiz lüzumunda ısrar ediyordu. Ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir Kürdistan kurulmasında Türk saltanat hükümeti olan Ferit Paşa kabinesiyle de anlaşma bulunduğunu mecliste ifade ediyordu. Mu-maileyh aynı vakitte imparatorluk Şurayı Devlet Reisi⁽⁵¹⁾ bulunuyordu. Gençlerin hemen Kürdistan mıntıklarına gitmesini ve Amerika Reisicumhuru Wilson Prensiplerine dayanarak Kızılırmak nehrine kadar Ermeniler'e verilen büyük Ermenistan tezini ve Kürdistan topraklarını içine alan bu projenin katiyen red edilmesini ve Sevr Mua-

hadesi mucibince teşkili mukarrer olan Kürdistan'ın, öz Kürdistan toprakları üzerinde hakiki bir surette tesbit ettirilmesi hususunda yoğun nüfusu bulunan yerlerde teşkilat yapılmasını da ileri sürüyordu. Bu sebeple mecliste iki cerayan baş gösterdi.

Koçgiri - Dersim Yöresine Gidişim

Birçok görüşme, tartışmalar ve mücadeleler yapıldı. Bir kısım gençler Kürdistan'ın muhtelif noktalarına gittiler ve bir kısımları da İstanbul'da kaldılar. Benim Sivas - Koçgiri Alevi Kürt aşiretlerinin Dersim aşiretleriyle münasebetlerini tesis etmek ve bu suretle teşkilat yapmak üzere Sivas mıntıkasına hareketim tensib edildi. Bana resmi bir sıfat verilmek için de Sivas'ın Kürt mıntıkalarını ihtiva eden; Kangal - Divriği - Zara mıntika veterinerliği vazifesi de verilmek için Cemiyet Reisi **Seyid Abdulkadir** tarafından Ziraat Vezaretine bir tavsiye yazıldı. Vezaretten hemen aynı vazifeye tayinin emri de verildi. O esnada Koçgiri aşiretleri reislerinden **Mustafa Paşazade Haydar Bey** de İstanbul'da bulunuyordu. Aynı mesele hakkında **Kürt Teali Cemiyeti**'nden mumaileyh Haydar Bey'e de gerekli talimat verilmişti. Haydar Bey'le birlikte 1919 senesi Haziran başlarında İstanbul'dan ayrılmış bulunuyordum.

Mustafa Kemal'in Önerisi

1919 Senesi Haziran başlarında İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz yoluyla Giresun'a ve oradan **Haydar Bey**'le birlikte Sivas'ın Zara kazasının Ümraniye nahiye merkezine ve oradan Boğazviran köyünde **Mustafa Paşazade Haydar** ve kardeşi **Alişan Bey**'le müzakerelerde bulunarak teşkilatımızın esasının ana hatlarını kararlaştırdık. Ve Alişan Bey'in kâtibi olan merhum **Alişer Efendi**'nin⁽⁵²⁾ Dersim'e giderek orada teşkilat yapmasını ve bizimle daimi surette irtibat tesis etmesini de uygun gördük. Ben Koçgiri mintikasıdan ayrılarak, Kangal kazasının Çamşığı mintikasında ve Şahin köyünde bulunan refikam nezdine geldim.

Bir hafta sonra Sivas merkezine giderek Vilayet vasıtasıyla Divriği - Zara - Kangal kazaları mintika veterineri baytarı olduğumu mezkur kaymakamlıklara resmen tebliğ ettirdim. Resmi vazife dolayısıyla aynı mintikada Kürt Alevi aşiretleriyle temasa geçtim. **Kürdistan Teali Cemiyeti** programı dahilinde aynı mintikada **Ginyan, Çarekan, Şadiyen, Kurmeşan ve Canikan** aşiretleri vardı.

Bu faaliyet devrelerimizde Mustafa Kemal, Erzurum'dan Sivas'a geldi. Sivas Sultani Mektebi'nde Koçgirili Alişan Bey'i ve beni Sivas'a istedi. **Benim, Dersim mebusu ve Alişan Bey'in Zara mebusu sıfatıyla kendisi ile teşriki mesaimizi talep etti.** Mazeret beyan ettim, gitmedim. Alişan Bey'i gönderdik. Mustafa Kemal, Alişan Bey'e *"Gerçi ne maksatla çalıştığınızı biliyorsam da, bizzat sizden öğrenmek isterim."* demiş. Alişan Bey; *"Amerikan Reiscumhuru Wilson Prensiplerine göre Vilayeti Şarkiyeye'nin Kürt yoğunluklu çoğu vilayetlerinin Ermeniler'e verilmiş olduğu anlaşılmasıyla bu karara karşı olmak üzere Şark Vilayetlerinde*

teşkilat yapmak ve Kürt nüfus yoğunluğunu meydana koyarak vatanımızın Ermeniler'e verilmesini red etmek esasına binaen çalışmakta olduğumuzu" bildirdi. Mustafa Kemal cevaben; "Wilson Prensiplerini millet paçavra yapmış, yırtmıştır. Sizi Sivas mümessili, Baytar Nuri'yi de Dersim mümessili sıfatıyla ileriye hareket etmenizi görmek isterim." demiş. Alişan Bey, Sivas'tan avdet etmiş, milli mücadelede azimkâr bir arzu ile çalışmaya devam ederek, Ankara hükümetinin müteaddit taleplerine mazeret beyan etmek suretiyle uymamıştı.

Bu aşiret reisleri ve fertleri tarafından gördüğüm muhabbet, samimiyet hayatımın çok kıymetli safhalarının bir parçasıdır. Geceli-gündüzlü bu aşiretlerle görüşüp Kürt milli davası hakkında konuşmalar yapmakta idim. Aynı mıntıkada Türk hükümeti hiç bir surette kuvvet ve kudretini gösteremiyordu. Esasen Türkiye İmparatorluğu çökmüş, mahalli hükümet saltanat yürütmekten aciz bir vaziyete girmiş, Kürt fedai çeteleri Sivas'ın doğu ve kuzey mıntıklarını tamamen nüfuzları altına almışlardı. Ve bütün Türkiye'nin her tarafı anarşi halindeydi ve ekseri mıntıklarında ve hatta Sivas merkezine kadar Fransız askerleri yerleşmişlerdi.

Divriği'de Tutuklanmam ve Mustafa Kemal'in Emriyle Tahliye Edilmem

Ekseriyetle Sivas merkezine giderdim. Çok sevdiğim vilayet başmühendisi ve Kürt vatanperveri **Emin Bey**'le hasbihal ederdim. Sivas merkezinde bulunan Bitlisli münevver Kürt tüccarlarıyla de görüşürdüm. Bir aralık Sivas valisi vaziyetimden kuşkulanmıştı. Ve Sivas merkezinde bulunduğum bir günde idareten beni jandarma dairesinde nezarethaneye aldırarak tevkif etmişti. Beni ziyarete gelen kardeşim **Hıdır**, Dersim mebusu **Hasan Hayri**'nin aynı günde Dersim'e izinli olarak gitmek üzere Sivas merkezine geldiğini öğrenmiş ve vaziyetimi **Hasan Hayri Bey**'e bildirmişti. Hasan Hayri Bey, bizzat nezarethaneye gelerek kapiya bir ayak tekmesi vurmuş

ve benim kolumdan tutarak çıkarmış, nöbetçi jandarma neferine de bir kart vermişti. Beraberce otele gitmiştik. Gece gidip Sivas Valisi'ni görmüş ve tevkifin sebebini de sormuştu. Sivas Valisi beni idareten Dersim'e göndereceğini bildirmiş ve Hasan Hayri de red etmişti. Hasan Hayri Bey'den ayrılarak Zara mıntikasına gelmiş ve mesaimi değerlendirmeye başlamıştım. Zara mıntikasıyla Çamşırı-Divriği, Kangal, Koçhisar bölgelerinde, halk ve aşiretler tarafından şevkle karşılanmakta idim. Kangal'ın Yellice nahiyesinin Sultanabdal tekkesinde umumi toplantı ve içtimalar yapıyordu. İstanbul'dan Teşkilatı Mahsusa ajanları tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya mühim bir ihbar mektubu gelmişti. Bu mektubu Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valisi bulunan Reşit Paşa'ya göndererek tevkifimi emretmişti. Reşit Paşa da keyfiyeti Divriği Kaymakamı Sermet Bey'e bildirmişti. Divriği merkezinde bulunduğum bir hafta da Kangal-Divriği postası Canikan aşireti tarafından müsadere edilip **Divrikli Ayañoğlu Mustafa** imha edilmişti. Mezkur hadiseden alakadar olmaklığım bahane edilerek 20 Aralık 1920'de Divriği merkezinde tevkif edilerek hususi bir odada bulundurulmuştum. Kaymakamlığa bir dilekçe vererek mevkıflar içerisine gitmekliğim arzusunda bulunduğumu bildirmiştim. Talebim üzerine mevkıflar dahiline alındım. **Ayağıma zincir takılmıştı.** Havalandırma zamanlarında uzun zinciri omuz üzerine atarak dolaşmaktan zevk duyardım⁽⁵³⁾.

Tevkifhane hükümet konağına bağlı olduğundan, hükümet konağı koridor ve pencerelerinden halk tarafından selamlanıyordum. Tevkifhanedeki mevkıflar tamamen Kürtler'den ibaret idi. Odamızda duvara dayatılmış bir kömür çuvalının arkasında uzun ve geniş bir taşın duvardan çıkarıldığı takdirde duvarın tamamen delinmesinin kabil olacağını düşünmüştük. Ayağımda mevcut zincirin bukağı demiriyle duvardaki büyük taşın etrafını hergün bir miktar delip kömür çuvalını da önüne bırakırdık. Günler geçti, bir gün taş yerinden çıkardık. Duvarın geriye kalan kısmı ufak taşlardan ibaret idi. Duvardan ufak bir delik açılmıştı. Oraya bir paçavra gibi mevkıflardan birinin fesini sokmuş ve muvakatlen deliği kapatmıştık.

İçimizde Divrikli tek bir Türk genci vardı. Bu gencin her akşam yeni izdivaç etmiş olduğu refikası gelir kocasına yemek vs. getirirdi. Aynı gün bu kadın tekrar gelmiş ve kocasına çamaşır getirmişti. Bu Türk elbiseyi almamış ve refikasına aynı gece tevkifhaneden kaçacağını söylemiş ve hatta kömür çuvalının arkasından duvarı delmiş olduklarını da ailesine bildirmiş ve bu Türk kadını sevinerek evine gitmiş. Yemek pişirip sevinmekte iken komşularından bir ihtiyar kadın tesadüfen bu kadını ziyarete gelmiş. Kadının çok sevinmiş bir halde bulunduğunu görerek ihtiyar kadın: "*Kızım hergün çok mahzun görünüyordun. Bugün de çok sevinçlisin. Hayırdır inşallah.*" Gelin: "*Ah anne rica ederim kimseye söyleme, bu gece kocam hapishaneden kaçacak*"

Ihtiyar kadın: – *Kızım nasıl kaçacak?*

Gelin: – *Hapishaneyi delmişler.*

Ihtiyar: – *Nasıl delmişler? Olabilir mi?*

Gelin: – *Evet delmişler, kömür çuvalının arkasından delmişler.*

Bu muhavere üzerine koca kadın kalkıp doğruca jandarma kumandanının evine gidiyor. Keyfiyeti ihbar ediyor. Arkasından mevkufhane, askeri abluka altına alınır. Kaymakam, Savcı muavini Mustafa ve jandarma kumandanı tevkifhaneye girip beni, Kürt gençlerinden **Kıvıll Aziz** ve **Mehmet Ali** ile zincirli laleye vurmuşlardı. Keyfiyeti bilahare Divrikli mevkuf Türk'ten öğrenmiştik. Bu tafsilat "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eserimin 120. sahifesindeki Koçgiri Kürt İstiklal Savaşı faslının 120. sahifesinden 172. sahifesine kadar bütün tafsilatıyla yazılmış olduğundan burada tekrarına artık lüzum görülmemiştir. Ancak şurasını tekrar edeyim ki Dersim Tarihinde de tafsilatıyla bildirdiğim üzere, mevkufiyetimi kardeşim Hıdır pederime haber vermiş ve bütün Dersim aşiretleri Mustafa Kemal Paşa'dan tahliyemi talep etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, bir şifre ile tahliyemi Sivas Valisi Reşit Paşa'dan talep etti. Hemen tahliye edildim.

Mustafa Kemal'in Beni Kazanma abaları

Reşit Paşa beni Sivas'a davet etti. Bir çok nasihatler arasında bana bir harita gösterdi: *"İngiliz Hariciye Veziri Loyd Corç (Türkiye dünya haritası üzerinde siyah bir lekedir. Bunu bıçakla kazıyıp çıkarmak lazımdır) diyor; (Şimdilik Türk mücadele hükümetiyle birleşmek ve hizmet etmek lazımdır)"* dedi. Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür telgrafı ve Dersimliler'e tahliyeme ait telgraf yazmaklığımı bildirdi. Sivas vilayeti başmühendisi ve vilayet daimi meclis encümeni hakiki ve ciddi dostum merhum Emin Bey, hükümet sırlarından ve Mustafa Kemal Paşa'nın Reşit Paşa'ya verdiği mahrem şifrelerden beni haberdar ediyordu. Nihayet, taltif edilmek suretiyle milli arzularımı körletmek gayesiyle ve Mustafa Kemal Paşa emirleriyle **İskan-ı Aşayir Kanunu**'na istinad edilerek Sivas kazasının Koçhisar kazasına bağlı **Celallı** nahiyesi dahilinde, Sivas'ın **Fertellizadeler**'inden hazineye intikal eden **Süleymaniye** ismindeki çiftlik namıma tahsis edilmişti. Mezkur çiftlik, **Kurmeşan** aşireti dahilinde bulunduğundan kabul etmiştim. Ve milli duygularım üzerinde zerre kadar bir tesir etmeden aşiretler arasında çalışmalarım geceli-gündüzlü devam ediyordum. Koçgiri milli mücadelemiz neticesinde mezkur çiftlikteki ilk üretimim olan hayvanlarım ve ineklerim tamamen Türk hükümeti tarafından zapt ve müsadere edildi. Ve çiftlik tekrar hükümete intikal etti.

Koçgiri Kürt İstiklal Savaşı'nda harp ederek 15 Mayıs 1337 (1921)'de Dersim'e iltica etmiştim. Sivas merkezinde Nurettin Paşa ordusu tarafından teşekkül eden Divanı Harp'te 25 Haziran 1921'de gıyaben mahkum edilmiştim.

Koçgiri Dönüşü Dersim'deki Çalışmalarım

Koçgiri Kürt İstiklal Savaşı, Kürdistan istiklal savaşının bir merhaslesiydi. Onunla bir meydan muharebesi kayıp etmiştik, fakat harp bitmemişti. Biz son zaferi kazanacağımıza inanmış ve iman getir-

miştik. Arzu ve inancımıza hiç bir şekilde hâlel gelmemişti.

Garbi Dersim'in Hozat civarında Zive köyüne varmıştım. Orada Abbasan aşiret reisi **Miço Ağa'nın**, Karabal aşiret reisi **Mehmet Ali** ve **Zeynozade İbrahim Ağaların** ziyaret tekkesinde bulduklarını gördüm. Hadiseleri kendilerine anlattım. Dersim'in çok kurnaz ve menfaat düşkünü **Gangozade**, evveleminde **Seyit Rıza** ile muşaveremi ileri sürdü. Zeynozade İbrahim Ağa'nın Hozat civarında Erkan köyündeki konağına geldim. Ertesi gün vaki ihbar üzerine Hozat'tan jandarma kumandanı Melekoğlu Ahmed'in kumandasında bir jandarma kuvveti Erkan köyüne gelmiş ve beni derdest etmeye yeltenmişti. Fakat **Erkan'da Kürt kadınlarının ve başta İbrahim Ağa'nın kız kardeşi meşhur Ane Hatun'un kumandan Ahmet'e hücumu ve tahriki neticesinde askeri müfreze Hozat'a geri dönmüştü.** Aşiret efradının hiç de müdahalesine lüzum kalmamıştı. Ertesi günü Erkan köyünden bir kısım Kürt kuvvetleriyle hareket ederek Munzur nehrini geçerek Pertek mıntıkasındaki meşhur Tujik dağı civarında **Ağdat köyünde Seyit Rıza'nın** konağına vasil olmuşum. Seyit Rıza ile sarılıp kucaklaşmıştım. Kadınlar, kızlar, hatunlar etrafımı kuşatmıştı ve Koçgiri harp tafsilatını sormakla beraber çok saygı duydukları Seyit Aziz'in ve Haydar Bey'in hallerinden bilgi edinmek istiyorlardı.

Tabiatıyla Haydar Bey'le Seyit Aziz'in 4-5 taraftarıyla Sivas Divan-ı Harbi'nde olduklarını da haber almışlardı. Ertesi gün Ovacık'ta bulunan pederim İbrahim Efendi ve Haydar Bey'in kardeşi Alişan Bey ve Ovacık aşiret reisleri de Ağdat merkezine gelmişlerdi. İki gün sonra Ovacık'a iltihak eden Koçgiri kuvvetleri reisi **Mahmut Bey** ve **Alişer Efendi** de Ağdat'a gelmişler ve yapılacak hareket hakkında tedbir yapılması çareleri düşünülmüştü.

Topal Osman Kuvvetlerinin Cezalandırılması

Alişan Bey müteessir, ailesi efradı esir, hanumanı imha edilmiş, kardeşi Haydar ve 4-5 yüz aşiret efradının Sivas'ta Divan-ı Harp'te

idama mahkum edilmeleri muhakkak gözüküyordu. O esnada Koçgiri hadisesine iştirak eden Giresunlu **Topal Osman** Koçgiri'de yapmadığı melanet kalmadığı yetmiyormuş gibi, kendisine bir kahraman sūsü vererek avanesi olan Laz çeteleriyle Erzincan'ın Kemah kaza merkezine gelerek ve Dersim'e sokularak bir çete muharebesi yapmak tasavvuruna kadar kendisinde bir varlık görmüştü. Dersim'den hemen bir kısım Kürt fedaileri gönderildi. Birçok Laz efradı tepelendi. Topal Osman da yaralı olarak Giresun mıntıkasına kaçtı.

Ankara Hükümeti Nezdinde Girişimlerimiz

Alişan Bey'in cezalandırılmasını önlemek maksadı ile Ankara hükümetine, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türk Millet Meclisi'ne, Dersim aşiretleri namına telgraflar ve mazbatalar yazmağa ve göndermeğe başladım.

Seyit Rıza bana *"imza benim, fakat umum Dersim namına sana selahiyet veriyorum. Her ne suretle yazarsanız, yazınız"* demekte olduğundan çok etkili telgraflar, mazbatalar yazmağı kendime bir görev bildim.

Bu müracaatların neticesinde Mustafa Kemal, **Dersimli Baytar Nuri** ve **Koçgirli Alişer** müstesna olmak üzere Sivas mevkularını tamamen af ve tahliye etmişti. İkinci bir af ile de Dersim'den çıkmak üzere **Alişan Bey** ve mahiyetindeki Koçgirililer'i af etmişti.

Alişan Bey Erzincan vilayeti vasıtasıyla Erzincan'a ve oradan Koçgiri'ye ve bilahâre İstanbul ve Ankara'da kardeşi Haydar'la birlikte ikamete memur edilmişlerdi. Bu mesele ilkinden sonuna kadar "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" namlı eserimin 120. sahifesinden 172. sahifesine kadar ayrıntılarıyla yazılmış olduğundan burada tafsilatından sarfı nazar ederek yalnız Dersim'de kaldığım sıralarda gördüklerim ve yaptıklarımı yazmakla iktifa edeceğim.

1920'DEN 1926 BAŞLARINA KADAR DERSİM'DEKİ HAYATIM

Aşiretleri Barıştıрма Çabalarım

Seyit Rıza, Dersimliler namına bütün selahiyeti Türk hükümetine müteveccih olmak üzere bana tevdi etmişti. Fakat bu selahiyetin kullanılma ve tatbik dereceleri çok müşkül idi. Çünkü Dersim'de 60 aşiret mevcut ve iş bu 60 küsur aşiret arasında kesin bir irtibat, kardeşlik ve samimi bir dostluk asla mevcut değildi. Bu sebeple bu aşiretleri birleştirmek, aralarında hiç olmazsa geçici bir sulh tesis etmek yegane emelimdi. Aksi halde başarısızlık tabii idi. Alişan Bey'in Erzincan'a gitmesinden evvel Dersim aşiretlerinin birleştirilmesi hususundaki fikrimi mumaileyh ümitsiz bir şekilde kabul etmişti. Ve **Seyit Rıza'yı** beraberimize alarak Alişan Bey'le Seyit Rıza'nın muhasımı olan Kalan aşiretleri reisi **Halit Ağazade Ali Ağa'nın** Budik isimindeki köyüne gitmiştik. Bu iki düşmanı birleştirmek ve sulh yapmak imkânı başarıyla neticelenecek olursa diğer aşiretlerin de peyderpey birleşeceklerini ümit ediyorduk. Çünkü Seyit Rıza, Dersim'in umum **Seydan** aşiretleri reisi bulunmakta idi. Bu içtimada **Ali Ağa** evelemirde söze başladı. Seyit Rıza aşiretiyle 60 seneden beri aralarında bir çok kital ve muharebe ve mücadeleler vaki olduğunu, arazi ve hayvan meselelerinden bu sebeple yüzlérce kişinin telef olduğunu ve aralarında onulmaz acılar bulunduğunu ileri sürerek umum aşireti efradının reyini almadıkça muhasemattan (hasımlık, düşmanlık y.n.) vazgeçmeyeceğini kati bir lisanla beyan etti. Seyit Rıza, Alişan Bey'le benim yüzüme baktı. Ve, *"Sizin sözünüzü kırmadım geldim. Ali Ağa sulh yapmaz deseydim siz beni itham ederdiniz"* dedi. Seyit Rıza, Ali Ağa'ya hitaben, *"Alişan Bey Mustafa Paşa'nın oğludur. Dersim'e gelmiş, biz şimdilik aramızdaki muhasematı terkedelim de Türk hükümetince gasp edi-*

len hakkımızı arayalım" dediğinde, Ali Ağa "Mustafa Paşa Kürdistan ümerasından idi. Paşalığa nail oldu. Alişan Bey de akli başında olsaydı bu hale düşmezdi" dediğinde Zaza lisanıyla yapılan bu muhavereyi Alişan Bey tamamen anlayamamış ve arkadaşı Halil'den sormuş ve tamamına vakıf olmakla çok müteessir olan Alişan odaya çıktı. Bir müddet geciktiğini gördüm ben de çıktım. Ne tarafa gittiğini hizmetçilerden sordum. Gittiği tarafa gittim, çok derin bir vadiye nazır olan bir tepe üzerindeki uçurumlu bir kaya dibinde Alişan Bey'i refiki Halil'in kolları arasında hüngür hüngür ağlamakta bulunduğunu gördüm. Alişan Bey'in kaya üzerinden kendisini vadi uçurumlarına atmak suretiyle intihar etmek emelinde bulunduğunu arkadaşı Halil'den öğrendim. Alişan Bey'e birçok istihdamkâr sözlerle nasihatle bulunarak kendisini baygın bir şekilde odaya getirdim. Seydan aşiretlerinden birçok kimseler de toplantı mahalline akın etmişler. Her taraftan cahilane ve şuursuz sözler, mantıksız hitabeler beyan edildi. Sıkıntılı bir hava içerisinde meclis dağıldı. Seyit Rıza'nın Ağdat köyündeki konağında sürekli içtimalar yapıyordu.

Bu içtimalarda Ankara hükümetine ancak umum Dersimliler adına, kanıt telgrafları yağdırmaktan başka bir semeremiz yoktu. Ve Ağdat konağında Tujik Dağı karşısında, tarafımızdan tertiplenen "Kırmızı, yeşil, beyaz renkli Kürdistan bayrağı" da dalgalanıyordu. Tabiatıyla Dersim'in hiç bir mıntıkasında Türk nüfuzu, Türk neferi, jandarması ve memuru katiyyen hüküm yürütemiyordu. Ve esasen o esnada Türkiye'nin ekseri mıntıkları da anarşi halinde idi.

Alişan Bey'in Hükümete Teslim Olması Sonrası Çalışmalarımız

İkinci bir içtima da Ovacık aşiretleriyle Seyit Rıza arasında Ovacık'ın Pulur köyünde yapıldı. Alişan Bey'le bir aralık teneffüs yapmak üzere dışarı çıkarak bir gezinti yaptık. Bu arada ihtiyar bir kadın Alişan Bey'in arkasından küfürler savurarak bir parça taşla Alişan Bey'i arkasından vurdu. Bu kadın Ovacık aşiretleri reislerin-

den Seyit Alizade Mahmut Ağa'nın kardeşi valdesi idi. Koçgiri istiklal savaşında birçok fedakârlık gösterdikten sonra şehit olan Seyit Alizade Ali'nin annesiydi. Alişan Bey çok müteessir, her ne pahasına olursa olsun Türk hükümetine teslim olmayı o günden itibaren kendisine bir arzu ittihaz ederek Dersim'den çıkmak hülyasına düşmüş ve buna çare bulmak istiyordu. Ve nitekim Seyit Rıza'nın Erzincan hükümet memuru ve Vali Ali Rıza Bey'le Erzincan'ın Kesmkur köyünde içtima ve müzakereleri esnasında Alişan Bey'in bir gece bizden habersiz Erzincan hükümet memurunun vasıtasıyla Erzincan merkezine gitmiş olduğunu gördük. Ve Seyit Rıza ile birlikte bulunan umum Ovacık aşiret reisleri ve efradiyle Dersim'e döndük. (Alişan Bey'in teslim keyfiyeti **Kürdistan Tarihi**'nde ayrıntılarıyla yazılmıştır.) Alişan Bey'in yaptığı hareketi Dersimliler'in bazıları haklı ve bazıları da haksız gördüler. Esasen Erzincan hükümetiyle Koçgiri meselesi, zarar ve ziyanı tazmin, mevkuların tamamının serbestisi ve Koçgiri'de adil bir hükümet tesisi ve Nurettin Paşa ordu selahiyetinin Koçgiri'den kaldırılması hususları için müzakereye gidilmiş ve M. Kemal Paşa tarafından gönderilmiş olan Erzincan mebusu **Hacı Fevzi Efendi** de taleplerimizi yarıresmi surette kabul etmişti. Ve o esnada başta Erzurum mebusu merhum **Hüseyin Avni** bulunduğu halde bir kısım şark mebusları da taleplerimizi desteklemiş bulunuyorlardı. Fakat Alişan Bey'in ani olarak bir gece Erzincan hükümetine dehaleti Dersimliler'i müteessir etmişti. Gerçi Alişan Bey'in ailesi fertleri Nurettin Paşa ordusu tarafından esir edilerek, Sivas merkezinde Sivas beylerinin dostları hanelerinde göz hapsinde bulunduruluyorlardı. Konakları harap ve bütün mallarına el konulmuştu. Fakat buna tahammül etmenin vatani bir borç olduğuna hiç de şüphe yoktu.

Koçgiri Hareketi Sonrasında Durum

Başta yüksek vatanperver olan **Koçgirili Alişer Efendi** ve maiyetindeki kahramanlarla acizane olarak benim de malımız yağma

edilmiş, çiftliklerimiz alınmış, ailemiz mahvolmuş ve hatta istikbalimiz mahvolmuştu. **Fakat hiç bir an, hiç bir dakika vatan, millet, hürriyet, istiklâl aşkı fikrimizden çıkmamış ve hiç bir kuvvet ve kudret bu arzu ve emelimizi dindirmemişti.** Ve Dersim'de geceli gündüzlü savaşmak da bize sevinçli bir gaye ve aşklı bir sevda idi. Koçgiri hadisesinde Ali isimli oğlum da ölmüştü. Koçgiri şehitleri meyanına gömülü olan bu oğlumun ölüm merasiminde bile bulunamadım. Annesi Selvi, namı diğerle Tamiş tarafından Çamşığı'nın Şahin köyünde defn edilmiş olduğundan ancak bilahare mezarını ziyaret etmiştim. Bu hadisede refikası Selvi de birçok sıkıntılar geçirmiş yeraltı mahzenlerinde haftalarca saklı kalmakla hayatını kurtarabilmişlerdi.

Bunlardan dolayı Alişan Bey'in esasen asabı çok hafifti. Ve Dersimliler'in vaadlerine, ananevi yeminlerine inanmıştı ve başlangıçta Alişer Efendi'ye de Dersim'den bir mektup yazmış ve Dersim'de "*ahdi peyman*" neticesinde 45 bin kişilik mücehhez ve silahlı bir kuvvetin emre amade olduğunu bildirmişti.

Alişan Bey, Koçgiri kuvvetleriyle beraber 45 bin kişilik mühim bir kuvvet teşkiliyle Ankara Türk hükümetini tehdit etmek ve hatta ufacık bir yürüyüş hareketi yapmakla Wilson Prensiplerine istinaden Kürdistan istiklâlinin Ankara hükümeti tarafından hemen teyit edileceğinden hiç de şüphe etmediğinden, bu emel ile Dersim'e gelmişti. Fakat Koçgiri'de büyük bir heyecan baş gösterdi. Her tarafta bir sabırsızlık vardı. Aynı zamanda muvaffakiyet büyük bir ümit dahilinde idi, ancak mevsim kıştı. Dersim'den kuvvet gelmesi müşküldü. Türk hükümeti fırsattan istifade ederek Nurettin Paşa ordusunu Koçgiri'ye sevk etti ve harp başladı. Dersim'den karlı dağlardan ayaklarında halpur (hedık) olmak üzere Ovacık aşiretlerinden ancak 500 kişilik bir kuvvet geldi. Koçgirililer'le müttefik olan ve vaadde bulunan **Direjan** ve Arapgir'in **Atma** aşiretleri bigane kaldılar. Erzincan'da **Kureşan** aşireti de Koçgiri aşiretlerine hücum ve muhasara gösterdi. Her taraftan ümitsiz ve desteksiz kalan Koçgiri, aylarca tek başına Türk mücehhez ordu-

suyla harp ederek mağlup oldu. Ve mühim fedai kısımları da harp ederek Dersim'e iltica ettiler. Koçgiri mağlup olur olmaz cahil Dersim aşiretlerinin Alişer Efendi ile yapılan ittifaknamesi sarsıldı, bozuldu ve Türk hükümetinin kurnaz siyasetiyle ittifaka bağlı ve yeminli bulunan bir kısım aşiret reisleri M. Kemal Paşa ile muhabere ve netice itibariyle ittifak ederek Ankara Türk Millet Meclisi'nde kürsü işgal ettiler. Ve menafileri uğrunda milli ve vatani duygularını unutarak ahd ve peymanlarına yüzkaralık gösterdiler. Hatta merhum Alişer Efendi bir şiirinde şöyle dedi:

*Yemin edenler elmaya
Zülfikarı Murtezaya
Geriden teller çektiler
Biz uymayız eşkiyaya*

*Dılo yeman yeman yeman
Çiyan gırte berf û dûman
Me ra bışin şahê merdan
Ew dermanê hemû derdan⁽⁵⁴⁾*

Çünkü yeminli yalancı aşiret reisleri Alişer Efendi'yle yaptıkları ittifakta bir zülfikar, bir de elma getirip Hz. Ali'nin zülfikârına ve kesip yedikleri elma üzerine Fatimatül-Zehra niyazına yemin etmişlerdi ve Koçgiri'nin yenilgisinden sonra da M. Kemal Paşa'ya çektikleri telgraflarda "Koçgirililer şakidir. Biz şakilere uymayız" demekte idiler.

Binaenaleyh Alişan Bey bu vaziyeti görür görmez ümitsiz bir halde Türkler'e dehaletten başka çare bulamadı. Ve en azından şahsen bir kaç senesini ailesi efradıyla birlikte şu köhne dünyada Türk devlet rejimine yüzüsu dökmekle geçirdi. Ve nihayet Dersim Tarihi'nde tafsilatını bildirdiğim üzere yine Türk hükümeti tertibiyle yatak odasına bombalar atılmak suretiyle imha edildi. Alişer Efendi'yle Alişan Bey huzurunda Zülfikar-ı Murteza'ya yemin edenlerin en başlıcası Abbasan aşireti reisi *Mıço Ağa* ve Ferhadan aşiret reisi *Diyap Ağa* Ankara'ya giderek M. Kemal Paşa ile teşniki mesayi ettiler. M. Kemal, yüzeysel iltifat gösterdi. Otomobil içerisinde kendileriyle

fotoğraf aldırdı. Bunlardan başka süvari binbaşılığında emekli **Hasan Hayri**, amcazadesi **Ahmet Ramiz** de Dersim mebusu olarak Ankara'ya gittiler. Bunlar Dersim'in Karabal aşiretine mensup olduklarından, mezkur aşiret de Türk idaresine eğilimli harekette bulundu. Şarki Dersim aşiretleri de tarafsız bir vaziyet aldılar. Sonuç olarak Dersim'de birliksizlik ve uyumsuzluk mevcudiyeti bütün mânâsıyla görüldü. Dersim aşiretleri cehaletle birlikte kurnaz ve menfaatlerini her şeyin üstünde biliyorlardı. Oysa Kürdistan hakkında Sevr Muahedesi ahidnamesinden haberli idiler.

Koçgiri isyanı neticesinde kendilerinin de katılımı suretiyle başarı elde edileceğine de kani bulunuyorlardı. Çünkü o esnada Türk hükümetinin de pek düşkün zamanı ve Türkiye baştan başa anarşi halinde idi. Bu noktayı nazardan, gerek Alişer Efendi ve gerekse Alişan Bey'le vaat-yemin üstüne kesin bir ittifakta bulunmuşlardı. Fakat Koçgiri hareketinin vaktinden önce patlak vermesi ve kış nedeniyle yeterli derecede kuvvetlerin gönderilmesine imkân bulunmaması ve Koçgiri isyanına Ankara hükümetinin muazam askeri kuvvetler göndermesi ve sonuç olarak yenilgiye uğramış olmaları ve Ankara hükümetinin de günden güne başarıları ve Yunanlılar'ı yeneceklerine dair Türk neşriyatı ve aynı zamanda Hozat-Elaziz vali ve kumandanlarının Dersim dahilinde aşiretler arasında özel ajanlar aracılığıyla önemli miktarda para tevzi etmek suretiyle Dersim aşiret reislerinin büyük bölümü Türk hükümetine taraftar olmuşlar ve ahdu peymanlarını kıymetsiz bilmişlerdi. Fakat şurasını da ilave edeyim ki o sıralarda Türkler'le teşriki mesayi etmiş olan Dersim aşiret, ağa ve reisleri bilahare hiç biri müstesna olmayarak muhakemesiz herbirileri kurşuna dizilmek, boğazlarına ip takılmak suretiyle kâmilen imha edilmişler ve bu suretle ahdlarına peymanlarına riayet etmeyerek dinlerine, anelerine, vatanlarına, milliyetlerine, namus ve şereflerine yaptıkları ihanetin çok acı cezalarını çekmişlerdi. İşte tarihin böyle amansız ve kahredici istihzaları vardır⁽⁵⁵⁾.

Dersim'de artık Koçgiri fedaileri (Dersim'e iltica eden bin küsur kişilik fedai kuvvetleri) Türk mıntıklarına sürekli akınlar yapıyorlardı.

Mülteciler, Ovacık aşiretleriyle Koçan aşireti dahilinde idiler. Gerek Koçan aşiretleri ve gerekse Ovacık aşiretleri efradı da bu vatanperverlerle birleşmişlerdi. Başta Alişer Efendi de Ovacık merkezinde aynı mıntika aşiretleri arasında propaganda ve manevi güçlerini takviyeye çalışıyorlardı. Ben de Ağdat merkezinde **Seyit Rıza** namına sürekli neşriyatta bulunuyordum. Seyit Rıza'nın çok büyük bir vatanperver ve milliyetperver olduğuna hiç de şüphe yoktu. Ve lakin yakınlarına söz anlatmak pek güçtü. **Keçalan** ve **Seyit Kemal** aşiretleri kendisinin muarızı idiler. Seyit Rıza'nın yaptığı ve yapacağı herhangi hayırlı bir muameleye bu aşiret reisleri aksi muamele yapıyorlar ve hatta Seyit Rıza'nın hal ve hareketini, yakın yöredeki Erzincan Türk hükümetine ihbar etmek alçaklığında bile bulunmaktan geri kalmıyorlardı.

Vaziyetim çok müşküldü. Merakımdan bazen çok ağlıyor ve hüngür hüngür ağladığımı görmüş olan Seyit Rıza üzüntüsünden ne yapacağını bilmiyordu. Ve hatta bir çok kez hasımlarına istirhamda bulunucu mektuplar yazarak, hangi şartlar dahilinde olursa olsun kendileriyle birleşerek Türk hükümetine karşı cephe almak teklifinde bulunduğu halde maalesef kendilerinden red cevabı alıyordu.

Seyit Rıza'yı artık Ovacık aşiretlerinden ancak **Arslan, Binsan, Maksudan, Pergoran, Koçan, Şemikan, Reşikan** aşiretleriyle kati ve sarsılmaz bir ittifak suretiyle yek diğerleriyle birleşmeğe muvaffak oldum⁽⁵⁶⁾. Bu ittifak tam bir ahd ile mühim bir ittifak idi. Bu ittifakta arkadaşım merhum Alişer Efendi'nin de çok mühim hizmetleri olduğunu burada zikr etmeyi kendime bir vazife biliyorum. Bu ittifaka dahil olan aşiretler Seyit Rıza'nın ve ailesinin asırlardan beri düşmanı olan Seydan kabilesinden olan aşiretler idi. Binaenaleyh Seydan aşiretlerinin en büyük manevi reisi ve Seyit Kemal ve Seydan aşiretlerinin menşei olan **Keçalan, Balan, Biriman, Abadan** bulunuyorlardı. Bu şiddetli çatışma ve çelişkileri ortadan kaldırmak için iki sene müddetle geceli gündüzlü çalışmalarımın maalesef hiç bir semere elde edemedim. En nihayet bu aşiretlerin yani Seydan kabilesinin baş ocağı olan ve hem

de Keçalan aşiretleri reisi olan Munzur Ağazade Ali Ağa'nın ailesiyle ailevi bağımlılık yapmamı ve ailevi bir münasebetle Seydan ve Şıxhasanan aşiretleri arasında mevcut düşmanlığın izalesine muvaffak olacağımı düşündüm.

Esasen Dersim'de gerek Seydan ve gerekse Şıxhasanan aşiretleri arasında sitayişle tanınmış ve sevilmiştim. Ve mensup olduğum ecdadımın menşe köyü de Seydan aşiretleri dahilindeki Burnak köyü idi. Bu köy, Seydan aşiretlerinin manevi reisleri Seyit Kemalan kabilesinin Balan aşireti reislerinin işgali altında idi. İleride zikrettiğim veçhiyle mezkur köye alakamız kalmamıştı. Ancak köydekilerin çoğunluğu ceddim **Colo** (Colik) ismiyle yad ediliyordu.

Ecdadımın miras kalmış sülale ahfad ve efradı da Şarki ve Garbi Dersim aşiretleri dahilinde asırlarca hocalık vazifesiyle iştilal etmiş olmaları dolayısıyla mensup olduğum familyaya "Mulla" (Hoca) deniliyordu. Gerek pederimin ve gerekse büyük ceddimin **Molla Mehmed Ali Efendi** ve amcamın Dersim aşiret reislerinin ahfad ve evladının çocuklarının tahsil ve ilim-irfanına hayatlarını vakf etmişlerse de umumi noktayı nazardan aşiretler arasında bu şahsiyetlere laik oldukları derecede ehemmiyet, itibar ve takdiri göstermiyorlardı. Aralarında hoca (mulla) tabiri maalesef adeta tahkir konusu oluyor ve hatta kıymetsiz bir şey gibi telakki ediliyordu. Bittabi ben de aynı hoca, mulla ahfadının bir evladı idim.

Fakat **Seyit Rıza**'nın Dersim'de ve Türkiye makamları arasında belirmesi, tanınması, namlanması ve son derece şöhret bulması, umum Dersim aşiretlerinin nazarı dikkatini celb etmişti. Keyfiyeti Seyit Rıza'nın fikri kabiliyetinden ziyade maddeten ecdadımın mezkûr aileye hocalık yapması ve son zamanlarda benim kendisinin yanında bulunarak yazışma işlerini ve hatta idari işlerin tamamını elde bulundurmaklığının Seyit Rıza'nın Türkiye'de ve devlet makamları nezdinde şöhret bulmasına sebep olduğu zehabına kapılmışlardı. İşte bu keyfiyet dolayısıyla gerek Şıxhasanan ve gerekse Seydan aşiretleri ve bilhassa Şarki Dersim aşiretleri arasında çok büyük bir hürmetle karşılanıyordum. Muhabbet ve sevgi

görüydüm. Dersim gençleri arasında derin bir samimiyetle karşılaşılıyordu. Sevgi, muhabbet, samimiyet bittabi cahilane bir kitle şahsında idi. Ve lakin bu cahilane deryanın dağdağalı bakışlarında çok sevecen alevler parlamakta olduğunu görüyordum.

Genç kitlenin bana dönük cahilane bakışlarının derinliklerinde hakiki, samimi düello ve milli savaş emellerini hissediyordum. Ve hatta ekser günler bu masum Dersim gençlerinin yüzlerine gözlerine baktıkça ve o masum bakışlarda saklı emelleri tetkik ettikçe yemin ediyordum ki öfkemden ağlıyordum. Fikri asaleti, milli duygu ve inkâr edilemeyen tarihi bir varlığı olan bu kahraman unsurun şu devirde umumen cahil bırakılmasının müsebbiplerine lanet etmekten kendimi alıkoyamıyordum. Dersim'de hürmet, çok büyük silahşöre, vurucu, kırıcı, harpçi, nişancı bir katile gösteriliyor. Diğer taraftan bir hoca, bir çiftçi, zelil ve hakir görülüyordu. Bu zihniyeti değiştirmek, aralarındaki düşmanlığı kaldırmak, yeni ve üretken bir neslin vücuduna bağlıydı. Dersim'de okur yazara pek güç tesadüf edilmekte idi. Yukarıda bildirdiğim sebeplerle Dersim'de son derecede mevki kazanmıştım. Aşiretler arasında, kalemimden bir çok defalar kan damladığını gördüklerini iddia ederlerdi. Bu münasebetle de her tarafta kadın, kız ve umum Dersim gençleri büyük bir sevgiyle beni karşılardı. Ve aşiret reisleri birer bahaneyle beni Seyit Rıza'dan almak ve kendileriyle münasebet tesis etmek fikrini izhar ederlerdi. Böyle olmakla beraber molla ve hoca değil, çok büyük akıl ve zekâ sahibi olmaklığımla beraber Koçgiri Kürt istiklâl Savaşı'nda büyük bir rol oynadığımı düşünerek, harpçi, cesur bir şahıs olduğuma inanmışlardı. Ve bu noktayı nazardan her tarafta büyük sevgi ve muhabbetle karşılıyorlardı.

Pederim İbrahim Efendi bir zaman bana bir hikâyeye anlatmıştı. Şöyle: Birgün, bir-iki Kürt efradı eşliğinde Seyit Rıza'nın konağına gidiyorlarmış. Mevsim kış, birkaç metre kar üzerinde ve Kürt efradının yolunu açmak suretiyle arkasından ve üzerinden siyah ve uzun bir palto olduğu halde yürümekte imiş. Etrafta birkaç köylünün bakışları dikkatini celbetmiş. Beyaz kar üzerinden uzun boylu ve hiç

görmedikleri siyah paltolu şahsın kim olduğunu uzaklardan bağırarak sormuş:"*Law omurdan qamo,law omurdan qamo?*" yani (lo, adam kimdir, lo adam kimdir?) çağırışlarına pederimin önü sıra yol açmak üzere yürümekte olan Kürtler'den biri,"*law murdam niyo millo,law murdam niyo millo*" (lo,adam değil milla'dır) diye bağırarak cevap vermişler.

Pederim, bunu Seyit Rıza'ya anlatmış ve Dersimliler'in *milla, hoca* olan kimseleri adamdan geri, bilmem hangi sınıfa dahil etmelerini hayretle karşılamış. Ben de bir mesele karşısında kalmıştım. Suran aşiret reisi Paşa Ağa'nın oğlu Yusuf Ağa ile Haydaran aşiret reisi Kamber Ağa'nın kerimesinin (kızının) düğün merasimine ben de davetli idim. Ve hatta Yusuf 'un arzu ve ısrarı üzerine sağdıç (musahip) vazifesini de yerine getirmiş, kız evine bir iki yüz atlı ile vasil olmuşum. Davullar çalınıyor, nişan taşlarına binlerce silah atılıyor ve şenlikler yapılıyordu. Bu halden biraz uzaklaşıp köy kenarında bulunan çeşme başında istirahat edip, cebimden çıkardığım bir hatıra defterindeki notlarımla meşguldum. Vaziyetimi gören köy kız ve kadınları gidip aşiret reisine haber vermişlerdi. Tabiatıyla düğünçüler arasında kıymetli addediliyordum. Ve bu sebeple aşiret reisi bizzat hatununu ve küçük oğlu Haydar'ı yanıma göndermiş ve bir teklifte bulunmayı bu hatun vasıtasıyla icra edip darılmaklığıma meydan verilmemesi için tembih edildiğini gördüğümde, elimde defter bulunduğu halde hürmeten ayağa kalktım ve kendisine iltifatta bulunarak ne istediğini sordum.

Hatun cevap olarak,"*Aman Nuri Bey, çok rica ederim, gücenmeyiniz, haber aldım ki siz burada oturmuş Kur'an okuyorsunuz. Geçen sene bir defa pederiniz de bize misafireten gelmiş,bizde Kur'an okumuştunuz.Fakat bunun üzerine süt kesildi, hayvanlar kırıldı, çocuklarımız hasta oldu. Şimdi de siz misafirsiniz. Kur'an okuyorsunuz. Kur'an okunması bize gelmez, binaenaleyh elinizdeki Kur'an'ı okumayınız*"dedi. Elimdeki müzakereler defterini Kur'an bilmişler.Ben defteri cebime koydum. Pekala okumayayım dediğimde oğlu karakaşlı ve zeka fıskıran karagözlü küçük Haydar

boynuma sarıldı. Ve "Amca Kuran Türkçe midir, Kürtçe midir?.." sualine, "Niçin sordun?" dediğimde "Amca Kürtçe okursan ben anlarım, günah mıdır, değil midir bamama söylerim olmaz mı?" demiş idi.

Haydar'ın zeka fıskıran o hüzünkâr gözlerinden öptüm. Dersim dağ ve yaylalarının yetiştirdiği bu Kürt yavrusunun halinden cidden bir ilham aldım. Ve o günden itibaren Dersim'de gençler arasında latin harfleriyle Kürtçe tedrisatta bulunmaklığı kendime bir görev bildim. Ve **Seyit Rıza**'nın konağında hususi bir medrese açtım. Başta Seyit Rıza'nın oğlu **Şıxhasan** ve kardeşi **İbrahim (Bra)** ve diğer aşiret gençlerine Kürtçe ders vermeye başladım. Geceli ve gündüzlü mesaim neticesinde altı ay zarfında birçok gencin Latin harfleriyle maksatlarını Kürtçe yazmaya muvaffak olduklarını bu yazılarımda itiraf edersem mübalağa etmemiş olurum.

Bu arada şurasını da ilave edeyim ki, Dersim'de İslâmiyet mefhumu çok basit bir şekilde seyrini ifade ediyordu.

En basit bir Dersimli Kürt kendisinin "Alevi" olduğunu, Aleviden maksat ise, Hz. Ali'nin cesareti, harpçılığı, sehaveti, kahramanlığı noktayı nazarından Hz. Ali'ye ve hanedan Ehlibeyti sevdikleri cihetle Alevi olduklarını ve bu sevgi ve muhabbet dolayısıyla kendilerine "Alevi" denildiğini ve Hazreti Peygamberin esasen Kürt olduğunu iddia ederler.

Hz. Ali ile evladına bağlı bulduklarını ve Hz. Ali'nin dostuna dost, düşmanına da düşman olduklarını beyan ederler ve bu nazariyeyi de okuma, yazmadan değil ancak bir seyidin veya şeyhin kendilerine kalmış nasihatından dolayı unutamamışlardır. Ve lakin Aleviliğin şeri ve dini hususlarına ait merasimi icra etmekten kattiyen mahrum bulunmuyorlardı. Ve **pök eski ecdatlarının Arya dinine göre dinlerinin ekseri kısımlarını da muhafaza etmişlerdir** ki "Dersim Tarihi"nde dini ve ananevi fasıllar bahsinde bu hususta gereken bilgi verilmiş olduğundan burada tekrarına lüzum görmedim. Yalnız Dersimliler arasında bulunan seyitlerden, görgü ve ayinlerin icrası hakkında aşağıda özetle bahsedeceğim.

DERSİM SEYİTLERİ

(ŞARKI VE GARBI DERSİM) (*)

Ağuçan Seyitleri

Dersim'de başta **Ağuçan** (Ağuiçen) isminde bir seyit sülalesi vardır. Bu sülalenin merkez köyleri Hozat merkezinin de civarında **Barkini** köyüdür. Ağuçan namındaki Kürt evliyası da işte bu köyde gömülüdür. Büyük bir merkadi (mezar) vardır. Dersimliler ekseri zamanlar bu merkadi ziyaret ederler, kurbanlar keserler, kesilen kurbanlar halk tarafından kapışılır. Bu evliyanın esas ismi **Seyit Hasan** olmakla beraber, zehir içmiş ve içtiği zehiri parmaklarından sızdırmak suretiyle keramet göstermiş olduğundan **Ağuçan** denilmiştir. Mezkur sülale ahfadı böyle iddia etmektedirler. Bu sülalenin baş evladı, senelerce evvel Dersim'den hicret ederek Sivas vilayetinin Koçhisar kazasına bağlı Karabel dağları eteğinde Kurmeşan Kürt aşireti dahilinde Yalıncak ismindeki köyde ikamet eden Seyit İsmailzade **Seyit Aziz Efendi**'dir. Bu köydeki ahali de ekseriyetle mezkur sülaleye mensupturlar. Binaenaleyh Ağuçan seyitleri bir kabiledir. Ana lisanları tamamen Kürtçe-Kurmanc lehçesidir. Kendileri Zeynel Abidin (Ehlibeyt peygamber) sülalesine mensup olduklarını iddia ederler.

Ve lakin bu hususta tarihi vesika yoktur. Ancak bir hurafe vardır ki o da şudur:

Sultan Mecit zamanında Seyit Mahmut isminde bir zat kendisini keramet ehli olarak halka tanıtmış ve etrafına bir çok mürit toplamış. Ve nüfuz sahibi olmuş. Kendisini çekemeyenler şikayet etmişler. Sultan Mecit de Şeyh Mahmut'u bazı müritleriyle birlikte İstanbul'a celb etmiş ve zehirlemek istemiş. Ağulu bir kâse şerbet

(*) Fırat'ın batısında kalan bölüme "Garbi Dersim", doğusunda kalan bölüme "Şarkî Dersim" deniyor (y.n.).

hazırlamış ve Şeyh Mahmut'a vermiş. Şeyh Mahmut alıp içmiş, zehirlenip de ölmemiş. Sultan Mecit de hayret içinde kalarak her sene hazineden Şeyh Mahmut'a 200 altın para verdimiş. Ve bu sebeple de Mahmud'a Ağu için (Ağuçan) denilmiş diye rivayet edilmektedir.

Bu kabile seyitleri, **Mürşit, Köse Seyit, Seyit Mençik, Koca Seyit** namıyla dört şubeye ayrılmışlardır. Bu kabilelerin cediti bulunan Ağuçan'ın Hacı Bektaşî Veli halifesi olduğu muhakkaktır.

Yukarıda bahs eylediğim merhum annem Zeliha bu sülaleye mensup Seyit İsmail'in kızıdır. Bu sülale efradı Dersim'in Barkini köyünden başka bazı münferit köylerine de yayılmış ve iskân etmişlerdir. Bu kabilenin ecdadının Hacı Bektaşî Veli halifelerinden olduğunu, yaptığım incelemelere dayanarak söyleyebilirim. Bu sülale efradına istisnasız "**Seyit**" derler. Garbi Dersim aşiretlerinden yalnız **Şiğhasanan** aşiretleri Alevi tarikatı bakışaçasından mürşitlik makamını kazanırlar. Ve Şiğhasanan aşiretlerinden **Karabalan, Fərhadan, Abbasan, Kırgan, Laçınan** aşiretleri ve bu aşiretlere mensup bütün kabileler bu sülaleye son derecede hürmet ve riayet ederler. Aynı zamanda bu dini hürmet kendi menfaatlarına da katiyen tecavüz edemez. Ve seyitler de mezkur aşiretlerin ve özellikle aşiret reislerinin talepleri ve arzuları dahilinde hareket ederler ve menfaatlarına ve arzularına tecavüze asla cesaret edemezler. Bu sülale fertleri ancak **Hozat, Elaziz** ve ileride Anadolu'da Alevi mıntıklarını bildireceğim mahallerde, **Malatya, Divriği, Hafik, Egin, Akçadağ, Elbistan, Haymana** merkezlerinde ve **Sivas** gibi merkezlerde ve bu merkezlerle hicret etmiş olan **Dersimli** ve hassaten Alevi fukara aileleri nezdinde bildikleri tarikat ayinlerini icra etmekte serbesttirler.

Dersim dahilinde silahlı aşiretlere ancak vaaz ve nasihatten başka tarikat ayinini asla icra edememektedirler. İddialarına nazaran silahlı aşiretlere ayin icra etmenin caiz olmadığını bildirirler.

Fakat tetkikatıma nazaran seyitler Dersim silahlı aşiretlerinden

korktukları için bu silahlı aşiretin keyfine mutabık ifadeler beyan etmekle beraber vaaz ve nasihatta bulunmakla iktifa ederler. Ve hem de herhangi silahlı bir aşiret efradının ve hatta zalim gaddar bir aşiret reisinin vereceği "Çıralık" denilen bir hediyeği de almaktan geri kalmazlar. Bu nedenle, seyitler de iki yüzlü olarak kendi menfaatlerine uygun bir siyasetle menfaatlerini temin siyasetini takip ederler.

Baş mürşitleri olan Seyit Aziz her sene bir defa Dersim Şıghasanan aşiretleri dahiline gelerek vaaz ve nasihatte bulunur. Aşiretler arasındaki ihtilafları bir derecede hal eder, külliyetli hediyeler ve paralar alarak tekrar Sivas'a döner. Bu noktada bizzat Seyit Aziz'in içtihat ve şahsi fikri hakkında birkaç satır yazmak isterim. Şöyle ki ileride seyitlerin ayinlerinden bahsedeceğim veçhile; ayin sırasında seyitler "tarik" denilen bir ağaç parçasıyla tarikate giren kimse-leri yönetmekte ve bu suretle ceza ve günahlarını tövbe ve istiğfar eylemektedirler ki **Seyit Aziz** işte bu meseleye çok karşıdır.

Seyit Aziz diyor ki; ayinde kullanılan araç, bir ağaçtan ibarettir. Cahil halk bu ağaç parçasına "tarik" diyor. Ve birçok mıntıkalarda bu tarik denilen ağaç parçasını yeşil ve sırmalı ve kıymetli kumaşlara sararak ziyaret diye muhafaza ediyorlar. Ve bu ağaç parçasının (tarik) bulunduğu evlere, odalara ve hatta köylere hürmet edilip bu gibi yerlerde kurbanlar da kesiliyor. Ve icra günlerine kadar hürmetle bir ziyaret gibi saklanıyor. Bu suretle, kişiler, aşiretler ve halk ve hatta yeni neslin zihninde artık her ne varsa bu ağaç parçasındadır, keramet, harika bundadır diyerek "tarik" denilen bu ağaç parçasına tapılıyor. Hatta mesela ayin sırasında veya herhangi bir günde Seyit geliyor denildiğinde evden ve hatta köy dahilinde seyit karşılanıyor ve lakin seyit geliyor "tarik" de beraberdir denilmesiyle bütün köy halkı köy dışarısına kadar kurbanlar kesilmek suretiyle karşılayıp ağlamalar, feryat etmeler "tarik" denilen ağaç parçasını öperek kucaklayarak odalara alır ve en yüksek yere bırakılır, takdis edilir (kut-sanır). Binaenaleyh halk seyitten ziyade "tarik" denilen bu ağaç parçasına bir evliya diyerek tapınır. Bundan dolayı, Seyit Aziz bu meselede son derecede karşı düşüncede idi.

Bunun için de Seyit Aziz diyor ki; "tarik" bir evliya, bir ziyaret olamaz ve cahil halkın bu ağaca tapınması küfürdür. Bu ağaçla ayin yürüterek halkı yanlışa sevk eden Seyitler de münafıktır. Ağaçta yani "tarik" denilen nesnede bir keramet yoktur. Her ne keramet varsa âdemdedir. Tarik denilen ağaç parçasını tutan eldedir. Bu hâlin devamı asla caiz değildir. Tarik ve evliya zannedilen o ağaç parçasını getiriniz bizzat umum halk karşısında ben elimle kırayım, yakayım ve köpeklerin boynuna takayım. Eğer bir keramet varsa köpeklerin ölmesi lâzım gelecektir. Aksi taktirde bundan çıkacak keramet yalandır. Buna itikat edip tapınanlar da küfür etmiş olurlar. Hak yolundan uzaklaşırlar. Alevi ayinlerinin yürütülmesinde bu gibi ağaç parçasının kullanılması da caiz değildir. Ve olamaz. Bundan dolayı, kendi anlayışını ve uygulamasını aşağıdaki gibi beyan eder. Seyit Aziz diyor ki:

*Cenabı Hak'ın nuru beni âdemde tecelli etmiştir. Her ne gibi keramet ve varlık varsa âdemdedir. Hürmet âdeme yapılır. Tapınma ve muhabbet âdeme gösterilmelidir. Şu halde her ne varsa âdemdedir. Alevi tarikati ayinlerinde el ile âyin yapılmalıdır. Çünkü "el" beş paraktan ibarettir. Hz. Peygamber Muhammed Mustafa ehlibeytini abaları altında sakladı, bunlar beş can idi ki **Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatımatü'z-Zöhre**'den ibaret idiler. Bunlara Hz. Muhammed, "**Ehlibeytim**"dir dedi. Binaenaleyh beş paraktan ibaret olan el "**pençe-i âl-i aba**"dır. Ayinde, bu remze istinaden el ile yani pençe ile muamele edilmelidir.*

İşte bu içtihatler sebebiyle Garbi Dersim'in Şiğhasanan aşiretleri arasında birincisi "pençeyi âli aba", ikincisi de "tarik" suretiyle ayin yapmak hususunda şiddetli ve çok açık bir cereyan hasil oldu. Bir kısım aşiretler pençe ve bir kısım aşiretler de tarik yöntemine bağlı kaldılar. Yalnız gerek pençe ve gerekse tarik suretiyle, Dersim'in göçebe yani silahlı aşiretleri arasında hiçbir ayin icra edilemedi. Yalnız vesikalı bir kaynaktan haber aldığımıza göre Seyitlerimizin ictihadına kati surette bağlı kalan Karabal aşiret reisi **Kangozade Mehmet** ve Abbasan aşiret reisi **Mıço** ve Ferhadan aşiret reisi

Diyab Ağa ve diğer bazı yaşlı başlı kâmil şahsiyetlerden ibaret bir meclis **Parkini** köyünde Seyit Aziz'in riyaseti altında ve pederim İbrahim Efendi'nin de sazla zâkirliği suretiyle çok mühim bir merasim ve ayin yapılmış. Hatta bu mecliste beş ihtiyar kadın ve ihtiyar erkekten oluşan bir semah raksı icra edilerek nefis, şehvet hisleri kırılmak suretiyle (lahmeke lahmi, cismeke cismi, demmeke demmi) esrarı-keyfiyeti açıklamak ve mecliste bulunanların kendilerini ölü diye anarak huzuru Hakta ibadet etmekte bulduklarını zikir eîmişlerdir. Bu hadise Garbi Dersim'in Şıxhasanan aşiretleri ser çeşmesi bulunan ve Alevi tarikatı ayin icrası açısından da mezkur aşiretlere "Rehber" addedilen **Seyit Rıza** tarafından haber alınmış ve mühim bir kuvvetle Seyit Aziz'e hücum ederek Seyit Aziz'i imha etmek istemiş ise de "pençei ali aba" remzine bağlı olan aşiretler tarafından men edilmiş ve çok büyük bir kıtal ve muharebelere meydan verilmemek üzere Seyit Aziz Dersim'den sıvışarak Sivas'taki köyüne gitmiştir. İşte bu suretle gerek Dersim'de ve gerekse Alevi taikatına bağlı diğer bütün mıntıklalarda tarikat bakışaçasından "pençeyi âli aba"- "tarik" isimleriyle Aleviler iki zümreye ayrılmışlar ve bu sebepten aralarında fikir ayrılığı hasıl olmuştur. "Tarik" taraftarları olan seyitler de diyorlar ki: *Tarik denilen gerçi bir ağaç ve bir asadan ibarettir. Ve lakin mezkur asaya bir çok muhterem zevatın, şahsiyetlerin, seyitlerin elleri dokunmuştur. Birçok yüksek dini tarikat âlimlerinin nazarları bu asaya isabet etmiş ve aynı asa ile bir hayli cematlar tarafından âyinler icra edilerek vaaz ve dualar okunmuştur. Binaenaleyh mezkur asa halklarımızın, büyüklerimizin mukaddes birer yadigârıdır. Bu hatıra mukaddestir. Buna hürmet etmek halklarımıza, ecdadımıza hürmet etmek demektir. Ve bu asa ile ayin icra etmek küfür değildir. Bilakis ecdadımızın yadigârını kullanmak da dini bir vecibedir. Ayin icrasında mezkûr asa ile tarikata girecek olan kimselerin mahkum oldukları cezâ ve günahlara nisbeten asanın tutulduğu kol yani elin dirsek mafsalı omuzdan yukarı kaldırılmamak şartıyla avuç içine asayla kırka kadar vurulması da şeriat-e göre caiz görülmektedir.*

Tarikata girmek isteyen kimselerin iddia ve ihbar ve itiraf

açılarından günah cürümleri daha ziyade olursa bile kırk darbe asadan ziyade vurulamaz. Af edilmezse düşkün ocakları namıyla maruf Alevi mensuplarına gönderilir. Bu ocaklar da vücutlarına darbeler ateşler bastırılmak, boyunlarına taşlar asılmak ve daha birçok azaplar yapılmak suretiyle tövbe ve isiğfar edildikten sonra Alevi tarikatının ayin icra eden seyidlerine iade edilmesi lazım gelmektedir.

Nazariyelerini Aleviler'e bu şekilde telkin etmektedirler (Hangi içtihadın doğru olup olmadığı hakkındaki kanaatimi ayin icrası bahisleri sonunda arz edeceğim).

Binaenaleyh tarikat bakışaçasından Garbi Dersim'in Şiğhasanan aşiretleri arasında ihtilaf zuhur ettiğini de görmekte müteessirdim. Bu hususta bir ittifak veya hal çaresi bulmağa da asla muktedir değildim. Ağuçan denilen zatın Hacı Bektaş Veli halifeleri arasında vaaz ve nasihat için asırlarca evvel Dersim mıntikasına gönderildiğini de belirtmem gerek.

Fikir cereyanları çoğunlukla "pençe" ictihadi aleyhinde ve "tarik" ile ayin icra edilmesi taraftarlığı gözükmekte idi ve lakin Şiğhasanan aşiretleri dahilinde gerek ferdi aile ve gerekse umumi ve içtimai bir surette pençe veya tarik suretiyle hiç bir veçhile ayin icra edilmemiş, bu ayin bir sözden ibaret kalmıştır. Ve Ağuçan sülalesi seyitlerinin aşiretler nezdinde ancak umumi bir şekilde vaaz ve nasihatlerinden ve mukabilinde bir derece menfaatlarını teminden başka katiyen bir dini merasime (Alevi merasim ayinlerine) asla tesadüf edilmemiştir. Seyitlerin iddiasına göre, silahlı aşiretlere Alevi tarikatı merasimi asla caiz olmayacağı söylenegelmiştir. Bu sülale efradının Şıxhasanan aşiretlerinden başka gerek şarki ve gerekse garbi Dersim aşiretleri tarikat noktayı nazarından hiçbir suretle alakaları yoksa da hürmet gösterilmesi de ananevi bir itikat gibidir. Bu sülale efradı hiç bir tarihi vesikaya istinat edilmeksizin kendilerinin Zeynelabidin evladından olduklarını iddia ederlerse de, bunun hakikata aykırı bir iddia olduğuna şüphesizdir. Cedleri Ağuçan bir Kürt mütefekkinin olmakla beraber Hacı Bektaş Veli halifesi olmuş. Dersim aşiretleri arasında

Bektaşî felsefesi hakkında vaaz ve neşriyatta bulunmuş ve nihayet Dersim'de vefat ederek Parkini köyünde defn edilmiş. Tasavvuf ve keramet ehli sahibi olduğuna da inanılmıştır. Bu hususta bazı hurafeler varsa da burâda zikr edilmeye lüzum görmedim. Bu babta, pek mutaassıp olan anneme mensup familyanın bana gücenmesine ve kalplerinin kırılmasına sebebiyet verilmesini de istemedim. Bununla birlikte asırlarca evvel bir akide, bir yol ve insanlığın gelişme ve doğruluk hasretleri için çalışmış olan bir zatın en azından büyük bir deha ve zeka sahibi olduğuna inanmamak doğru olmaz. Asırlarca evvel tebaruz etmiş ve vaaz ve nasihat uğrunda hayatını vakf etmiş ve bugüne kadar namını hürmetle yad ettirmeğe muvaffak olan bu Kürt şahsiyetine ben de bir evliya diye itikad eder ve onun muazzam türbesi önünde eğilerek hürmetle ve tazimle o mübarek ruhu takdis ederim.

Derviş Cemal Seyitleri

Bu seyitler bir kabileden ibarettir. Lisanları tamamen Zaza'dır. Kurmanç lehçesini asla bilmez ve kattiyen Türkçe konuşmazlar. Silahsızdırlar. Merkez köyleri Hozat civarındaki (Derviş Cemal Mezrası) namındaki köy ise de Garbi Dersim'in çeşitli aşiretleri arasında da perakende olarak meskun bulunmaktadır. "Aslımız halis Kürttür" derler. Tetkikatıma kati olarak dayanarak diyebilirim ki, bu ailenin Sağman Kürt Emirliği beylerinden Keyhusrev Bey'in üç evladından "Kasım" beyin sülalesine mensup olmaları muhakkaktır. İstinad ettiğim en yüksek delil, Derviş Cemal Seyitleri'nin evlerinde yaptığım çok sayıda tetkikattir. Evlerinde eba ve ecdatlarından kendilerine yadigâr bırakılmış olan pek eski ve çok büyük bakırdan mamul sınıller ve tepsilerin pek eski yazılarıyla acayip nakışlarına tesadüf ettim. Bu yazılar "**Sağman Beyliği**", "**Sağman Sancağı**", "**Sağman Eمارeti**" sözlerinden ibaret bulunmakta idi. Bu tarihi nakışlardan başka Dersimliler'in umum aşiretlerinden olmakla beraber hassaten bu kabile seyitleri Ömer ismini işittiklerinde daima katı bir suretle

düşman ismini zikr etmiş gibi gayz ve iğbirar gösterirler ve daima bu isimden nefret ederler. Bunun sebebine gelince, **Şerefname**'de tafsilen yazıldığı üzere, Sağman Kürt Eمارeti'nin reisi olan Keyhusrev Bey'in **Salih, Kasım** ve **Ömer** beyler isminde üç evladı var idi. Kasım, Dervişliğe hizmetle postu kenara çekmiş, Ömer Bey ise kardeşi Salih Bey'i bir suretle katlederek emaret riyasetine geçtikten sonra Salih Bey'in ailesiyle de izdivaç etmek istemiş. Kocasının intikamını almağa ahd etmiş olan bu kahraman Kürt kadını, hazırlamış olduğu bazı maiyet efradıyla Ömer Bey'i zifaf odasına davet ettiği bir anda parçalamıştır. Binaenaleyh aynı sülale arasında Ömer isminden nefret etme, ecdatlarından miras kalma. Ömer Bey'in ihanetine delil bir Kürt ananesi olduğuna hiç de şüphe yoktur. Bu kahraman hatunun zevci Salih Bey'den olan oğlunun ismiyle anılan Keyhüsrevler Sağman Sancağı'nda 1596-1597 seneleri nihayetine kadar Kürdistan Emirliği Beyliği'ni muhafaza etmişlerdir. Bu sülalenin, yani Derviş Cemal Sülalesi'nin Garbi Dersim'in (Sağman Dersimi'nin) namıyla yad edilen Sağman Kürt Eمارeti merkezinden Dersim'in diğer mıntıkalarına yayıldıkları ecdatlarından kendilerine kalan tarihi eşyadan anlaşılıyor. Bunların, bilahare Hacı Bektaş Veli tarafından Dersim aşiretlerine vaaz ve nasihat halifeleri arasına katılan şahsiyetlerden olduğuna da şüphe yoktur. Fakat bu kabile son zamanlarda kati surette Hacı Bektaş'ı nazarı dikkate almayarak kendisini bir Kürt kabilesi bilerek Garbi Dersim'in gerek **Şiğhasanan** ve gerekse umum **Seydan** aşiretleri üzerinde Alevilik tarikatı noktayı nazarından "Rehber" olduklarını bildirmişler. Ve bütün Garbi Dersim aşiretleri arasında çok büyük bir itikatle Derviş Cemal sülalesi evladından hangisi olursa olsun "Rehber" olarak tanınmışlardı. Şurasını da ilave edeyim ki bu sülale efradından bazı aileler çok seçkinleşmiş, çok tanınmış ve aşiretler arasında keramet ehli diye itikat edilerek zenginleşmiş ve diğer bazı aileler de fakir kalmışlardır. Bu sülale efradı asırlardan beri Garbi Dersim aşiretleri dahilinde hiç bir suretle "pençe" veya "tarik" suretiyle ayin merasimi yapmamışlardır. Ve yapmasını da bilemezler. Yalnız aşiretlere vaaz

ve nasihatte bulunurlar. Mukabilinde "niyaz" dedikleri hediyeleri alırlar. Silah taşımazlar. Aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları, aileler, kabileler arasındaki ihtilafları hal ederler. Aşiretler de bu seyitlerin karar ve nasihatlerini bir evliya sözü gibi kabul ederler. Red ettikleri takdirde bu seyitlerin beddualarından, kalb kırmalarından manen korkarak bağlanmaya mecbur kalırlar. Bundan başka hiç bir vazifeleri yoktur. Teveccüh gördükleri aşiret efradına Kürtçe dua ederler. Dua icrasını ayin icrası bahsinde yazacağım. Derviş Cemal Sülalesi seyitleri Garbi Dersim aşiretlerine Rehber sıfatını tanımışlardır. Fakat Garbi Dersim'in Şiğhasanan aşiretlerinin baş evladı Seyit İbrahim ve evladı **Seyit Rıza**, Şiğhasanan aşiretlerinin manevi rehberi ve umum Seydan aşiretlerinin baş ocağı evladından söküp gelme olan Seyit kemal oğlu **Memli Ağa** da Seydan aşiretlerinin manevi rehberi olarak tanınmıştır ki bu manevi rehberler de tarikat bakımından Derviş Cemal seyitlerine bağlı bulunmaktadırlar. Her iki aile rehberliği manevi açıdan mensup oldukları aşiretlerin menşe ve baş ocak sülale evlatlarıdır. Nitekim Şiğhasanan oymak aşiretleri Seyit Rıza familyasına "Babo"nun ahfadı dedikleri gibi Seydan aşiretleri de Seyit Cemal evlatlarına "Babo"nun ahfadı demektedirler. Ve bu sebeple her iki kabilenin baş ocak evlatlarına yol gösterici anlamında olan Rehber ünvanını vermektedirler. Ve lakin Derviş Cemal seyitleri ise tarikat açısından rehberlik vazifesinden kendilerini mesul addederler. Derviş Cemal seyitleri Dersim dahilinde tarikat ayin merasimi yapmadıkları gibi Dersim'in haricinde bulunan hiçbir Alevi merkezine de gidemezler. Ve gitmesini de bilmezler. Ancak cedleri Derviş Cemal'in, Sağman Dersimi'nin merkezinde gömülü olduğunu iddia ederler. Ben müteaddid defa Sağman merkezine gittim ve lakin öyle bir merkade tesadüf ettiğimin farkına da varamadım. Ancak Sağman merkezinde Keyhusrev Bey ve ahfadının çok muazzam nakış ve yazılarla süslenmiş muhteşem mezarlarını gördüm ve tetkik ettim.

Sultan Hıdır (Üryan Hıdır) Seyitleri

Garbi Dersim'de bu sülale seyitleri pek az ve hem de Ziyaret - Zive denilen bir köy halkından ibarettir. Ahalisi pek fakirdir. Alevi cemaati mensubu olduklarını iddia ederlerse de hiç bir suretle ayin icra merasiminden mahrumdurlar.

Aşiretler arasında adeta dilencilikle geçinirler. Tarikat bakımından aşiretlere hiç bir suretle itisabları yoktur. Cedleri **Sultan Hıdır** ismindeki Kürt evliyası, mezkur Zive köyünde gömülüdür. Bu zata **Nebi Hıdır** denmekte ise de bir Kürt evliyası olduğuna hiç de şüphe yoktur. Bu evliyaya mensubiyetleri dolayısıyla "seyit" ünvanını kazanmış ve aşiretler arasında hürmetle karşılanmaktan başka dini bir merasime malik değillerdir.

Zive köyü, Elaziz - Hozat caddesi üzerinde ve Pertek kazası civarında Hozat merkezine bağlı bir köydür. Elaziz merkezinden, Hozat'tan, Pertek'ten daha uzak memleketler bu köye hastaları, felç olanları getirirler, kurbanlar kesilir, niyazlar dağıtılır. Ve bir gece bu ziyarette kaldıktan sonra tam bir sıhhatle memleketlerine geri döndükleri konusunda bir kanaat bulunduğu bütün halkın nazarını celp etmektedir. Silah takınmazlar. Lisanları tamamen Kurmanç lehçesidir. Türkçe asla konuşmazlar. Bu tekkenin ziyaretçilerinden sağlanan gelir, köy halkı arasında taksim edilir. Mustafa Kemal Paşa zamanında tekkeler ve zaviyeler kapatılmış ise de Dersim'deki bu merkatler (türbe, mezar, anıt) üzerinde asla bir tesir icra edildiği görülmemiştir.

Şiğ Hasan (Şıxhasan)

Malatya vilayetinin kuzeydoğusunda ve Fırat nehri kenarında **Şiğ Hasan** isminde bir köy ve bu köyde Şiğhasan ismiyle bir ziyaret merkadi vardır. Mezkur köyde bulunan üç-dört aile efradı kendilerini bu evliyanın sülalesinden gelen kimselerden addederler. Ve mezkur ziyaretin ziyaretçilerinden gelen gelire sahiplik ederler. Ve

kendilerini bir seyit makamında saymayıp Şiğhasan evladı telakki ederek Alevi ve Dersimli geleneklerine tamamiyle bağılıklarını gösterir ve Garbi Dersim'in Şiğhasanan ve Seydan aşiretlerinin ecdadının da köylerinde gömülü olan Şiğhasanan ismindeki zat olduğunu kati surette iddia etmektedirler. Dersimliler de yani Garbi Dersim'in Şiğhasanan aşiretleri de aynı kanaat sahipleridirler. Bu vesile ile Alevi tarikatı merasimine istinad edilmeksizin ancak mensup oldukları sülale bakımından bu familya ahfadına hürmet gösterip ve kendilerini Şiğhasan evladı bilerek Şiğhasan'ın da İmam Zeynelabidin evladından olduğunu iddia ederek bu sülale evladına ve hatta doğrudan doğruya kendilerine bir de seyitlik ünvanını takarlar. İşte Şiğhasanan aşiretlerinin baş ocak evladı olan **Seyit Rıza** familyası bu sebepten seyitlik ünvanıyla adlandırılmaktadır.

Garbi Dersim'de Şiğhasanan aşiretleriyle Seydan aşiretlerinin iddiaları şöyledir:

*Bir rivayete nazaran Horasan'dan gelmiş olan Abbasi Halifeleri evladından ve diğer bir rivayete nazaran da keza Horasan'dan gelen Zeynelabidin sülalesinden ve üçüncü bir rivayete nazaran da Horasan'da Şeyh Ahmedi Yusevi evlatlarından bir şahsın Çemişgezek-Malatya mıntıkasına geldiği ve bu mıntıkada halk tarafından teveccühe mazhar olarak Kürt Emirliği melikliğine geçtiği iddia olunmaktadır. Bilahare bu sülale mensuplarından bazıları, İran ve Osmanlı padişahları tarafından görmüş oldukları zulümden kaçarak Fırat suyu kenarında sığınmak amacıyla inşa etmiş oldukları köyde yerleşmişlerdir ki bu köye bilahare **Şiğhasan köyü** ismi verilmiştir. Çünkü aynı sülale ahfadından büyük Şiğhasan vefat eylediği zaman bu köyde defnedilmiş ve bu münasebetle bu köye Şiğhasan ismi verilmiştir demektedirler.*

Bu sülaleye mensup pîr Hasan ismindeki bir şahıs Malatya'da tulumla su satarak geçinmekteymiş. Fakat su satarken evlatlarından Hasan isminde birisi su tulumuna çivi sokmak suretiyle daima tulumu delmekle suyun boşalmasına sebebiyet verirmiş. Babası son dere-

cede aciz kalmış ve Hasan ismindeki bu hırçın ve şekavet sahibi oğlunu tard etmiş. Ve "öyle bir mıntıkaya seni tard ediyorum ki kar ve kışın çok olsun ve lakin kılıcın hiç kimsenin kılıcına da yenik düşmesin" demiş.

Hasan keza "Şığhasan" ünvanını almış ve yanındaki Kalemamsor veya Seyit ismindeki hizmetçisiyle Garbi Dersim'in Lirtik mıntıkasına gelmiş. Şığhasan Lirtik mıntıkasında kalmış ve hizmetçisi Seyit "Kalemamsor"u da Lirtik mıntıkasının kuzeydoğusundaki mıntıkaya göndererek iskân edildiği yere **Kalemamsor köyü** ismi verilmiştir.

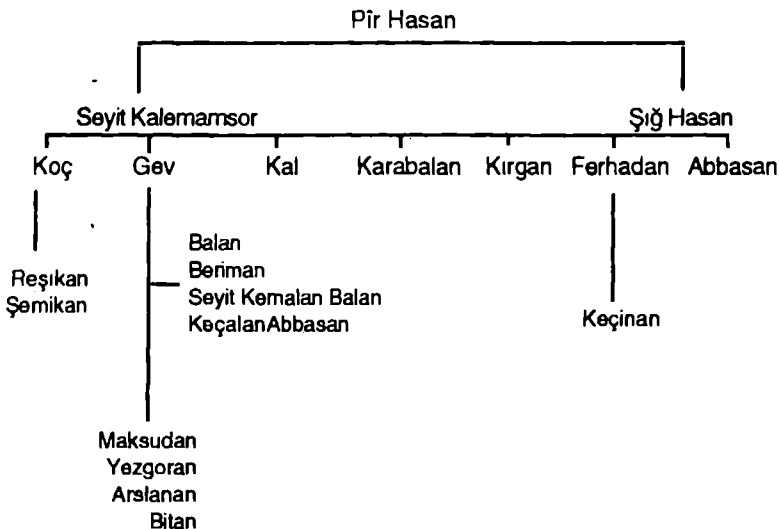
Dersim'de Lirtik mıntıkası Şığhasanan aşiretlerinin baş ocak sülalesi olan Seyit Rıza familyasının merkezidir. Hali hazırda Kalemamsor köyü de Seydan aşiretlerinin başocak sülale merkezleridir. Şığhasan **Goncasor** ismindeki kızını Kalemamsor ile evlendirmiştir. Ve Kalemamsor'dan uzayıp gelen sülale birçok kabilelere ayrılmış ve bu kabileler de birer aşiret halini almış ve Kalemamsor seyit olması hasebiyle Balan (veya Seydan) aşiretleri denilmiş ve Şığhasan'dan türeyen evlat kabileleri de çoğalarak aşiret halini almış ve bu aşiretlere de Şığhasanan aşiretleri denilmiş... tarzında hurafeler vardır.

Fakat Seydan aşiretleri Şığhasanan seyit (Kalemamsor) nezdinde hizmetçi olarak Kalemamsor köyüne geldiklerini (Kalemamsor: kırmızı elbiseli) ifade eder. Binaenaleyh aslen Horasan'dan gelmiş olduklarına dair yapmış oldukları bu hurafenin hiç bir somut belgeye ve tarihi bir yazıya istinat etmediğini yaptığım incelemeler sonucu beyan edebilirim. Ancak her iki taraf aşiret reislerinin iddialarına göre mezkur nazariyeyi ellerinde mevcut "**Şecere**" ismindeki tarihi vesikaya istinaden öne sürmektedirler. Mezkur Şecere önceden Şığhasanan aşiretleri başocak evladı Seyit Rıza familyasının Lirtik mıntıkasındaki evlerinde bulundurulmuş, bilahare Osmanlı padişahlarının bir askeri kuvvetle Şığhasanan aşiretlerine hücumu neticesinde mezkur Şecere muhafaza dahilinde Budik köyüne

götürülmüş ve bilahare gasp edilerek Seydan aşiretlerinde kalmıştır, demektedirler. Seydan aşiretleri de bilakis Şecere'nin öz sahiplerinin kendileri olduklarını iddia ederler. Şecere hakkındaki düşüncelerime de ileride yer vereceğim.

Garbi Dersim'de meskun olan Şıghasanan ve Seydan aşiret reislerine beyan edilen rivayetlerden aşağıdaki taksimat meydana çıkmaktadır.

GARBI DERSİM AŞİRETLERİ

Garbi Dersim'de meskun olan Şıghazanana ve Seydan aşiret reislerine beyan edilen rivayetlerden butaksimat ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen mezkur sülaleye mensup aşiretlerden başka Garbi Dersim'in aslen yerli birçok aşiretleri Garbi Dersim'de mevcut bulunmaktadır ki, ileride ilgili bölümde bu yerli aşiretlerden bahs edilecektir.

ŞECERE MESELESİ

Yukarıda bahs ettiğim Şecere, Seydan aşiretlerinin Keçalan aşireti dahilinde Budik isimdeki köyde Seyit Kemal kabilesine mensup Posooğlu Koca Sori isminde bir zatın hanesinde muhteşem bir odada mahfuzdur. Bu oda bir ziyaretgâhtır. Daima kapalıdır. Şecerenin mahfuz bulunduğu mahalin üzerine kıymetli seccadeler, ipekli kumaşlar atılmak suretiyle adeta yükselmiş bir yüklük halini almıştır. Buraya her sene binlerce ziyaretçi gelir, kurbanlar kesilir, hediyeler verilir. Şecere üzerine kıymetli kumaşlar atılır. Ve Koca Sori evladına külliyetli paralar da verilir.

Şecereyi ziyarete gelen ziyaretçiler Şecere'nin bulunduğu köy görünür görünmez hemen binmiş oldukları hayvanlardan inerek köye kadar yaya yürür ve Şecere'ye saygı gösterirler. Diğer umum Seydan aşiret fertleri de seyr ve seyahatlerinde bile olsa aynı saygıya mânen mecburdurlar. En büyük yemin ve ahdi peymanlarında, Kürtçü Zaza lehçesiyle Seydan ve Şiğhasanan Şeceresi adına yemin ederler. Ben bu mesele hakkında çok çalıştım. Bu Şecereyi bizzat okumağı Seyit Rıza'dan rica ettim ve muvafakatını aldım. Bilahare tafsilatını arz edeceğim üzere umum Seydan aşiretleri reisi olan Munzur Ağazade Ali Ağa'nın kızıyla evlendikten sonra bunu kayınpederim Ali Ağa'dan da müteaddit vesilelerle istirham ettim.

Koca Sori ile görüştüm ve lakin bin türlü müracaat ve vesilelerime rağmen önce Şecere'nin çıkarılarak okunmasına muvafakat ettiği halde gerek kayınpederim Ali Ağa ve gerekse Koca Sori reddederek aşağıdaki mütalaa ile bana cevap vermişlerdi (Bu Şecere için bkz. N. Sevgen: a.g.yazı y.n.). Diyorlardı ki; "Şecere'nin çıkarılarak okunması mevzu bahs edilirse umum Seydan aşiretleri isyan ederler. Ve maneviyat bozulmuş olur. Ve esasen Şecere okunmaz, okumak isteyen her kim olursa olsun büyük bir felakete maruz kalır. Ve Şecere gözle görülmeyecek bir nurdan ibarettir. Ve bu nur da ecdadımızın nırudur". Koca Sori'nin 120 yaşındaki henüz akli başında olan büyük Hatun'una da sormuştum. Hatun, Şecere'nin

ceylan derisi üzerinde sût ile yazılmış, ecdatlarından miras kalmış bir vesika olduğunu ve bu vesikanın çok kıymetli bir ecdat yadigârı olduğunu bana ifade etmiştir. Velhasıl senelerce çalıştım. Şecere'nin çıkarılarak okunmasına muvaffak olamadım. (Şecere'yi N. Dersimi'ye açmayan anlayış, Dersim katliamına bizzat katılan Jnd. Albay Nazmi Sevgen'e vermek zorunda kalıyor. y.n.) Bu husustaki tetkikat ve kanaatımı ileride beyan edeceğim.

Dersim'de yaptığım tetkikat neticesinde Şecereye mensup adedilen aşiretler hakkında şahsi kanaatım şudur:

Malum olduğu üzere **Şerefname**'nin de ayrıntılı olarak bildir-diği gibi, 1597 senesi sonuna kadar Dersim Kürt Emirliği'nin merkezi Çemişgezek olup bu Emirliğe mensup ayrıca 32 kale, 16 nahiyeden başka Pertek Sağman Kürt Emirlikleri de mevcudiyetlerini Kürdistan'da diğer Kürt emirlikleri gibi muhafaza etmekte idiler. Çemişgezek, Pertek, Sağman merkezleri Garbi Dersim'in en mühim şehir ve kasaba merkezlerinden bulunarak Osmanlı sultanları devrinde âdet ve resmi muamele vesikalarında, bu mıntıkaya "**Kürdistan**" namı verilerek Dersim mıntıkasının "**Kürdistan**" diye zikir edildiği tarihçe malum bir keyfiyettir.

Binaenaleyh Çemişgezek Kürt emiri, zeka, cömertlik, şecaet ve kahramanlığıyla maruf büyük Şiğhasan'ın birhayli zaman saltanat sürüp vefatından sonra sülalesinden gelmiş olup 30 sene daha Çemişgezek Kürt Emirliği'nde kuvvetli bir saltanat kurmuş olan **Emir pîr Hüseyin**'in 16 evladı olup öldükten sonra Emirlik evlatları ve kardeşleri arasında taksim edilmişti. pîr Hüseyin Bey'in oğlu Muhsin Bey'in 5 evladından biri olan **II.Şiğhasan**'ın Garbi Dersim'in **Şiğhasanan** aşiretlerinin ecdadı olduğuna katiyyen şüphe yoktur.

İşte Çemişgezek'in Kürt Emirliği ahfadından olan II. Şiğhasan'ın **Karabal**, **Abbas**, **Kırgan** ve **Ferhat** isimlerindeki dört evladı Dersim'de bulunan esas yerli Kürt kabileleri ve ahfadından miraslarını alarak bugün birer tekamül etmiş aşiret-kabile haline geçmiş

bulunuyorlar. İkinci olarak, kuvvetle iddia ve söylencelere bakarak hatıra gelebilir ki; Şıghasan'ın beraberinde bulundurduğu Seyit veya Kalemamsor ismindeki hizmetçisinin de Şıghasan'ın **Goncasor** ismindeki kızı ile evlenmesi neticesinde Seyit veya Kalemamsor'dan da **Kal**, **Gew** ve **Koç** ismindeki evlatları da miraslarını Dersim'in esas yerli Kürt kabile ve oymaklarından olmak suretiyle bugünkü aşiret tekamül derecesine vasil oluyorlar ki; **Kal**'dan dört evlat olarak:

- 1- **Bal** (Seyit Kemal)
- 2- **Keçel**
- 3- **Birim** (Bayır)
- 4- **Abbas** doğuyor.

Bunlar da Dersim'in esas yerli Kürtleri'nden miraslarını almak suretiyle son aşiret halini kazanıyorlar. Kalemamsor'un ikinci evladı olan **Gew**'den de:

- 1- **Aslan**
- 2- **Beyt**
- 3- **Maksut**
- 4- **Pezgevr**

İsimlerinde 4 evladı keza Dersim'in esas yerli halkından miraslarını almak suretiyle halihazır aşiret haline geliyorlar. Ve Kalemamsor'un (Seyit'in) üçüncü evladı **Koç**'tan da:

- 1- **Koç**
- 2- **Şemi** (kız)
- 3- **Rasık**

İsimlerinde iki erkek, bir de kız evladı keza miraslarını Dersim'in yerli kabilelerinden almak suretiyle halihazır aşiretler tekamül derecelerine vasil oluyorlar. Binaenaleyh Dersim'de ve hasseten Çemişgezek merkezinde çok tetkikatta bulundum. Çemişgezek ahalsinin iddialarına göre, Şıghasan, Çemişgezek merkezinde medfun bulunmaktadır. Çemişgezek merkezinde pek kadim ve azim mezarları tetkik ettim ve lakin yazı hususunda bir esere tesadüf

edemedim. Fakat Şiğhasan ecdadının ve ahfadının pek eski mezarlarının Çemişgezek'te olduğu kanaatinden de geri kalmadım. Çünkü **Şerefname**'nin bildirdiği tarihlere ait mezarlar çemişgezek merkezinde mevcut bulunmakta olduğunu hizzat gördüm. Ne yazık ki hat yazı eserlerini bir türlü okuyamadım. Merhum **Hasan Hayri Bey**'le bir konuşmamız esnasında Şiğhasan'ın merkadinin Çemişgezek merkezinde bizzat kendisi tarafından tetkik edilerek yazıyı okuduğunu (Fırat kenarındaki Şiğhasan namındaki merkadin de keza esas mevzubahs büyük Şiğhasan'ın yani Çemişgezek'te medfun I.Şiğhasan'ın olduğunu) beyan etmekteydi.

Merhum Hasan Hayri Bey'in bu tetkikatına ben de iştirak etmişim. Çünkü Çemişgezek'in güneybatısında Fırat nehri kıyısında Şiğhasan isminde bir köy mevcuttur. Bu köyde muazzam bir merkad mevcut olup ismi de "Büyük Şiğhasan türbe ve ziyaretgâhı"dır. Bu ziyaretgâh hasseten Dersim'in Şiğhasanan aşiretlerince mukaddestir. Bu köyde bulunan seyitler de Şiğhasan sülalesinden olduklarını iddia ederler. Ve her sene Dersim'de Şiğhasanan aşiretleri dahilinde gezip ve misafir olup hürmetle karşılanırlar. Ve Şiğhasanan aşiretlerinden maddî ve manevî yardım ve menfaat görürler. Ve umum Şiğhasanan aşiretleri, bu merkadde gömülü bulunanların kendilerinin mensup oldukları öz ecdatları olduğunu iddia ederek sarsılmaz bir kudretle bu ziyaretgâha bağlılıklarını ve ecdatlarına da bu münasebetle hürmetkâr olduklarını itiraf ederler. Şiğhasanan aşiretlerinden başka Dersim'in diğer aşiretleri bu bağımlılığı asla kabul etmeyip ancak bir ziyaret manasında olduğundan hürmetsizlikte bulunmazlar. Bu münasebetle şurasını zikir edeyim ki, son devirlerde bu Şiğhasan köyü Malatya vilayetine bağlanmıştı. Şiğhasan köyünden Seyit Hasan isminde bir seyit, 1921'de Malatya mebusu olan Mehmet Bey tarafından (Kürt-Kızılbaş) diye çarşı ortasında tesadüfen tahkir edildiği dakikada yanında bulunan genç evlad Teslim tarafından tabancayla vurulmuş ve hemen Mehmet Bey o anda çarşıda ölmüştü. Keyfiyet umum Malatya ahali dahilinde heyecan yarattığından, Teslim

Bey'in idamı talep edilmişti. Mahkeme idamına karar vermişti. Fakat Dersim'de Şiğhasanan aşiretlerinin Ankara'ya sürekli protestoları neticesinde o sırada Dersim mebusu bulunan Merhum Hasan Hayri Bey'in, M. Kemal Paşa nezdinde yaptığı ısrarlı tavasutuyla Teslim Bey'in idam kararı müebbet hapisliğe ve tekrar Dersim Şiğhasanan aşiretlerinin mütemadi dilekçeleri üzerine M. Kemal Paşa, Teslim Bey'in müebbet cezasını da affetmiş ve Şiğhasan'ın yetiştirdiği bu kahraman yiğit tahliye edilmişti. Fakat Malatya Türkleri tarafından bir tecavüze maruz kalmaması için Dersim'de Şiğhasanan aşiretleri arasında ikamete mecbur olmuştu.

Binaenaleyh Garbi Dersim'in Seydan ve Şiğhasanan kabilelerinin Çemişgezek Kürt ümerası ahfadından olduklarına bu tarihi incelemelerim neticesinde hak veriyorum. Şiğhasanan aşiretlerinin:

- 1- Karabal
- 2- Ferhad
- 3- Abbas
- 4- Kırgan

namındaki Şiğhasan'ın evlatlarından olduklarını beyan etmiştim. Şiğhasanlılar ekseriyetle Kırgan aşiretini kendi öz kardeşleri addetmemektedirler. Ve bu iddialarını ben de doğru görüyordum. Çünkü Kırg'ın Şiğhasan'ın oğlu olmadığı muhakkaktır. Söz konusu Kırg, Çemişgezek'in emiri pîr Hüseyin Bey'in üçüncü evladı olan Yakup Bey'in üç evladından birincisi olan Kırg'dır. Kırg ayrıca amcazadesi Şiğhasan ile Dersim'de yerleşmiş ve evlenmiş ve bir mıntıkada Kırg aşireti halini almış. Ve zamanla Kırg ve bilahare Kırgan ismine tekalbul etmiştir. Binaenaleyh Şiğhasanlar'ın iddialarının yerinde olması gerekir.

Ve Seydan aşiretleri de aralarında bulunan Birim/Bayır isimindeki aşiret ahfadını öz kardeşleri olarak saymazlar. Ve kendilerine takılma addederler. Tetkikatımda bu iddiaları da haklı gördüm. Çünkü bu aşiretin de Çemişgezek Kürt ümerasından pîr Hüseyin

Bey'in üçüncü evladı olan Yakup Bey'in üçüncü oğlu Bayır Bey'in evladından geldiğinden hiç de şüphe edilemez. Ve bir ihtimale göre de Bayır Bey, Seydan aşiretlerinin ecdadıdır. Ve bu zatın "Birman" (Bayır) aşiretleri dahilinde Mağmonut dağları eteğinde Babırnâm mevkiinde medfun olduğunu tetkikatım neticesinde müşahade etmiştim. Ba=rüzgâr, bír=kesmek anlamında olarak Babır=rüzgâr kesmek, yani (rüzgâr gibi kuvvetli) manasını ifade eder.

Kürdistan tarihini çok büyük bir hizmetle yazmış olan merhum **Emin Zeki Bey; Hülasatü Tarih El Kurd û Kürdistan**⁽⁵⁷⁾ adlı eserinin 419. sayfasının devamında "Mıl" kabilesi ahfadından **Mılan** aşiretine mensup 55 kabilenin isimlerini tamamen zikr ediyor. Ve bu 55 aşiretin **Abbasi** devletinin halifeleri ve kısmen de **Sultan Selim** zamanlarında Dersim'den hicret ederek Elcezire'nin kuzey mıntıkası bölgelerinde yerleşmiş olduklarını ayrıntılarıyla anlatıyor.

İşte bu Milân ahfadına mensup en büyük aşirete de Seydan aşireti namı veriyor. Emin Zeki Bey'in araştırmasının çok yüksek ve tarihi bilgiye dayandığından şüphe yoktur. Binaenaleyh Garbi Dersim'de ve hem de Çemişgezek Kürt Emirliği mıntıkasında bugüne kadar varlığını, ananelerini, lisanını, benliğini muhafaza etmekte olan Seydan ve Şığhasanan aşiretleri kabilelerinin kısmen Dersim'in öz ve esas yerli sakinleri olan Mıl ahfadından olan Milân kabilesinin ve kısmen de Çemişgezek Kürt ümerası ahfadının bakiyesi (ardılları) olmalarına hiç de şüphe yoktur.

Ve Garbi Dersim'de bulunan Şığhasanan ve Seydan aşiretlerinin Horasan'dan gelmiş oldukları iddiaları da bir efsane ve hurafeden ibaret olmakla beraber bu iddiaları veçhile Horasan'dan gelmiş olsalar bile zikr edilen yerli aşiretlerle karışmış oldukları muhakkaktır⁽⁵⁸⁾.

Ellerindeki mahfuz Şecere meselesine gelince: "**Bektaşlılar, Aleviler, Kızılbaşlar**" adlı fasılda bu hususa ait kanaatim

yazılmıştır. İşte arz ettiğim veçhile Seydan ve Şığhasanan aşiretleri soylarını ortaya atarak Dersim dahilinde diğer aşiretler arasında kendilerinin mûmtaz ve asil bir sınıfa mensup olduklarını iddia ederler. Ve biraz da kibirli bir vaziyet takınırlar. Ve Alevi tarikatı noktayı nazarından da Şığhasanan baş ocak evladı Seyit İbrahim yani Seyit Rıza familyasını ve Seydan aşiretlerinin baş ocak evladı Seyit Kemal oğullarını "Rehber" yani "yol gösterici" telakki ederler. Ve bu ailelere "Rehber" derler ve hürmet gösterirler. Fakat Alevi ayin icra merasimiyle hiç bir alakaları yoktur. Bu hususta hiçbir merasim icra etmeyip her şeyi sözde ve hurafada gösterirler. Şu kadar ki ecdatlarından mevrus ari akide ve ananelerini de hiç bir vakit terk etmeyip her cuma akşamı ve ekseri zamanlarda odalarda şiddetli yakılmaları karşısında vaaz, dua, galeyan, Allaha ibadet, ağlaşma, tövbe, istiğfar, semah raksları yapmadan geri kalmaz, kurbanlar kesilir, niyazlar dağıtılır. Bu bahisleri "**Dersim Tarihi**"nde beyan etmiştim.

Binaenaleyh yukarıda beyan ettiğim Şığhasanlar'ı Dersimliler, Alevi tarikat merasimi bakımından bir seyit sınıfına dahil etmeyip ancak mensup oldukları sülale ve asalet bakışaçasıyla saygı göstermektedirler. Bu sebepten kendilerini diğer aşiretlerden üstün tutmaktadırlar. Dersim'in diğer Kürt aşiretleri ise bunların bu derecedeki laflarını hiç de ehemmiyete almayarak kendilerini, Seyit Rıza'nın familyası müstesna olmak şartıyla, menfaatperest aşiretler sınıfında telakki ederler.

Sarı Saltık (Sarı Sultan) Seyitleri

Müteaddit defalar arz ettiğim gibi **Saltık Dağı** üzerinde medfun bir Kürt evliyasıdır. Bu evliyanın ahfadına Dersimliler "**Seyit**" derler. Hozat'ın kuzeyinde **Karaca** isminde tek bir köyde sakindirler. Nüfusları pek azdır. Sarı Saltık seyitleri Dersim aşiretleri dahilinde Alevi merasimi bakımından katıyyen hiçbir selahiyete malik değildirler.

Aşiretlerden ancak ilgi ve hürmet görürler. Sarı Saltık seyitleri, Dersim'den hicret ederek asırlarca evvel **Harput, Adana, Erzincan ve Sivas** kasaba merkezlerinde yerleşmiş olan ve Türkçe konuşmayı da öğrenmiş olan Alevi Kürtleri kendilerine mürid ad ederek senede ve azami iki senede bir defa bu aileleri ziyarete gider ve ileride tafsilatını yazacağım Alevi ayin merasimini de icra eder ve mukabilinde para, hediye alırlar. Vaaz ve nasihat ve merasim icra edilecek şehir ve kasabalarda bulunan müridler bu kabile ahfadı arasında taksim edilmiş olduğundan her seyit kendi mıntikasını bilir ve ona göre hareketle bir derece menfaatını temin etmiş olur. Sarı Saltık seyitlerinin müridleri; ekseriyetle Dersim'in **Ağvıran ve Titenik** köylerinden harice göçmüş kimselerdir ki mezkur köylerin ahali si silahsızdırlar. Dersim aşiretleri bu silahsız köy halkına "dönme" yani sonradan Kürt olma nazarıyla bakmaktadırlar. Mezkur köyler halkı da kendilerini Dersim'in esas yerli sakinlerinden addetmektedirler. Sarı Saltık seyitleri, Kürtçe Kurmanç lehçesini ve Zaza lehçesini mükemmel konuşmakla beraber çok güzel Türkçe de konuşurlar. Katiyyen silah takınmazlar. Cedlerinin bir isminin de Rumlî'de medfun **Sarı İsmayil** olduğunu iddia ederler. Sarı Saltık, Hacı Bektaş Veli halifelerindendir.

ŞARKI DERSİM SEYİTLERİ

Kureş

Kureş isimindeki evliya bilinmiş zatın, kendisini ateşli fırına atmak suretiyle keramet gösterdiği rivayet edilmektedir. Osmanlı padişahlarından Sultan Murad'ın Kureş'in bu kerametinden dolayı kendisine ferman verdiği de bildirilmektedir. Fakat Kureş'in ahfadı çoğalmış ve Şarki Dersim'de "Kureşan" isminde çok büyük bir aşiret halini almıştır. Bu aşiret, Dersimliler'ce hürmet gösterilen Alevi seyitleri arasındadırlar. Fakat hemen tümüyle silahlıdırlar. İstisnasız aşiret usulü silah kuşanırlar. Türkçe asla konuşmazlar. Kürtçe Zaza lehçesi ana lisanlarıdır. Kureşan aşireti Alevidirler ve müfrit alevi olduklarını

iddia ederler. Fakat, Alevi tarikatı merasiminin zerresini asla bilmezler. Ancak Hz. Ali'yi severler, fakat gerisi yok.

Şarki Dersim umum aşiretlerinden hürmet görürler ve Şarki Dersim aşiretlerinin seyitleridirler. Horasan'dan Dersim'e geldiklerini iddia ederler. Türk hükümetiyle yapılan şiddetli savaflara iştirak etmişler. Ve bil-fiil müteaddid defalar Türk hükümetine şiddetli darbeler indirmişlerdir. Kürtlüklerine de son derece haristirler. Kureşan aşireti o derece çoğalmış ve büyümüşdür ki 7-8 kabileye ayrılmıştır. Bu kabilelerden başlıcaları **Hüsenan, Golan, Kalyan, Dalyan, Alyan, Haman, Süleymanan, Çitan, Kodan, Şeyhan, Kazıyan** kabileleridir. Nazmiye, Pülümür kazasına kadar uzanmışlardır. Mezkur kabileler muhtelif aşiretler üzerinde seyitlik bağlamında vaaz ve nasihat ederler. Vaaz ve nasihatları Zazaca'dır. Aynı zamanda gerek manevi ve gerekse silah kuvvetine malikiyetlerinden dolayı Kureşan aşireti Şarki Dersim aşiretlerine üstün ve faiktirler. Mintıkları Şarki Dersim'in Mazgirt kazasının Turuşmek nahiyesinin Munzur suyu havalisidir. Münbit ve mahsuldar köyleri vardır. Ziraatle uğraşırlar. Mintıkları kamilen ormanlıktır. Akidelerinin tamamıyla Ari ırkının kendilerine miras bırakmış olduğu tarihi anane ve merasimden ibaret bulunduğu çok defalar bizzat şahid olmuşumdur.

Seyit Mansur

Şarki Dersimliler bu zata "**Baba Mansur**" da demektedirler. Şarki Dersim aşiretlerinin ikinci derecedeki seyitleri de Baba Mansur evlatlarıdır. Bunlar da çoğalmış bir kabile halini almışlardır. Ekseriyetle silahlıdır. Aşiret efradı bu kabile efradına "Baba Mansur" da demektedirler. Kendilerini Seyit bilerek hürmet eder. Baba Mansur yani Seyit Mansur'un da Horasan'dan Dersim'e gelerek yıkılmış bir duvara binerek duvarı yürütmüş ve bu suretle keramet göstermiş olduğunu iddia ederler. Mezkur yıkılmış ve yürütölmüş duvar olarak son zamanlara kadar mezkur aile ahfadından **Seyid Ali**'nin

"**Merx**" ve seyitler kabri ismindeki köy civarında bir ziyaret gösterilmektedir. Bu köy Şarki Dersim'in Pülümür kazasının güney noktasında Pağ vadisinde cereyan eden suyun Munzur nehrine katılması noktasındadır. Mazgirt kazasında da bulunurlar. Baba Mansurlar sadattandırlar⁽⁵⁹⁾. Şubeleri yoktur. Üç büyük kabileden ibaret bulunmaktadırlar. Bunlardan bir kabile Mazgirt kazasının **Muhındi** nahiyesinde, ikincisi Pülümür'ün **Tahdi** köyünde, üçüncüsü keza Pülümür'ün **Gersinon** köyünde otururlar. Gersinon'da oturanlara **Şaverdi Evladı** derler ki bunlar Sivas vilayetinin Zara kazasına bağlı Koçgiri Aşireti Kürtleri'ne seyitlik yaparlar. Şarki Dersimliler bu aile efradına kendilerini mürid sayarlar.

Garbi Dersim aşiretlerinden yalnız **Bahtiyaran** aşireti Bamasor sülalesine müritlek bakımından bağılılıklarını göstermektedirler. Bamasor ahfadı göçebe bir aşiret halinde Türkçe bilmez, Zazaca vaaz ve nasihat eder, Alevi olduklarını iddia eder, hiç bir türlü Alevi merasimine benzerliği ve münasebeti olmayan merasimle aşiretlere vaaz ve nasihatte bulunmaktadırlar. İşte Şarki Dersim aşiretleri, arz ettiğim bu iki kabile seyitlerine bağılıdırlar. Fakat ananevi itikatlarından başka katıyyen Alevi tarikati merasiminde ve ayin icrasında bulunmaz ve hem de asla bilemezler. Şarki Dersim aşiretlerinden bir kısmı yukarıda arz ettiğim **Ağuçan** (Ağu içen) seyitlerine de mürşitlik bakımından saygı gösterirler.

Şarki Dersim'de bazı farklı seyitler de varsa da umum Şarki Dersim Kürt aşiretlerinin esas seyitleri yukarıda arz ettiğim **Kureşan** ve **Bamasoran** seyitleridirler. Şarki Dersim aşiretleri dahilinde perakende bir surette **pîr Sultanlar**, **Seyit Sabunlar**, **Şılı**, **Delili**, **Berhican** isminde sülalelere mensup cüzi miktarda seyitler varsa da bu seyitlerin diğer seyitler gibi mevkileri yoktur. Ve bütün Şarki Dersim aşiretleri Kureş ve Bamasor seyitlerinin nüfuzu altındadırlar. Bundan başka Dersim'in muhtelif mıntıklarında pek cüzi nispette bazı seyitler bulunur ki bunlardan bazıları Zeynelabidin ve bazıları İmam Hüseyin evlatları olduklarını iddia ederek aşiretler arasında adeta dilenci makamında dolaşır ve geçim çıkarırlar. Ve tarikat

bakımından hiç bir merasimle mükellef olamazlar. Yukarıda bildirdiğim seyitlerden Şiğ Delili, Berhican ismindeki seyitlere yalnız Garbi Dersim'de Şiğhasanan ve Seydan aşiretleri oymağından olmayan **Pilvankan** aşireti efradı çok hürmet gösterirler. Hurafelerine göre bu Şiğ'in pişmiş bir kuzuyu diriltmek suretiyle keramet göstermiş olduğuna itikat ederek hürmet gösterirler ve mensuplarına hediyeler verirler. Tarikat merasimiyle alakadar değildirler. Vaaz ve nasihattan başka bir vazifeleri yoktur.

Hacı Bektaş Veli halifelerinden bir zat olduğuna hiç de şüphe yoktur.

DÜŞKÜN OCAKLARI

Alevi tarikatına mensup herhangi bir kimse, tarikat ayin merasimine dahil olmak için evvelemerde:

1- **Mürşid**

2- **pîr**

3- **Rehber**

4- **Musahip** (ahiret kardeşi demektir) sıfatlarından birine sahip olmalıdır. Her müridin bir musahibi olması da şarttır. Musahip meselesi mukaddestir. Malı, canı, namusu, muhafaza ve müdafaa edilmesi, her türlü hak ve hukukuna saygı gösterilmesi adeta dini ve ahlaki bir tarikat vecibesi sayılmaktadır. Binaenaleyh ayin merasimine katılan şahsa da mürid veyahut talip denilmektedir. Her talip mürşidine, pîrine, rehberine, musahibine, bütün kalp ve ruhuyla kemali sadakat ve içtenlikle bağlı olduğuna ant içmiştir. Bu ant içme, yemin muhasiple birlikte "pîr" denilen "Dede" veyahut seyidin huzurunda rehberin katılmasıyla yerine getirilir. Yani rehber, mürid ile musahibi alıp pîrin huzuruna götürür. Yemin icra ettirir. Yemin; *"Allahın birliğine, Peygamber Muhammed Mustafa'nın şefaatine, Hz. Ali velayetine ve Zulfikarına, Fatıma ile Zöhre hidayetüne ve 12 İmam inayetüne; yalan söylemeyeceğine, zina yapmayacağına, Ehlibeyt'in dostuna dost, düşmanına düşman kalacağına, komşusunun*

her türlü hak ve hukukunu kendi hukuku addedeceğine, rehberin göstereceği yoldan hareketle mürşidinin ve pîrinin vaaz ve nahiyyatından sapmayacağına, musahip tuttuğu şahsa bağlılığını da Hz. Muhammed ve Hz. Ali aralarındaki birlik ve muhabbet gibi bileceğine, maddi ve manevi birlikle Alevi öz bir bacı-kardeş sıfatında bağlı kalacağına, kin, bugz, haset gibi bütün kötülüklerden katiyyen kaçınacağına" dairdir.

Bu yeminden sonra pîr de umum mevcut cemaatı yemine şahit tutar. Ve bir dua vererek müridin yemininin af ve mağfiretle kabul buyurulmasını Cenabı Hak'tan niyaz eyler.

İşte bu yeminden sonra, yeminli şahıs; musahip, rehber, pîr ve mürşid sahibi addedilerek tarikat ayin merasimine girmeye hak kazanmış olur.

Bineaenaleyh herhangi bir mürit (talip), tarikat ayin merasimine girmek üzere pîr huzuruna çıktığı zaman evelemerde pîr, müridin her ne gibi suçu işlemiş (yeminden sonra) ve işlememiş olduğunu müriden sorar ve itiraf etmesini teklif eder. Mürid, başlangıçta yapmış olduğu yemin nedeniyle yaptıklarını itiraf etmeye mecburdur. Ve beraberinde pîr huzuruna götürdüğü musahibi de mevcut olduğu halde, ayinde hazır bulunanların karşısında ayakta (darda) durmak suretiyle pîrin suallerine cevap verir. Müridin ve musahibinin cevapları tamamlandıktan sonra pîri cemaate hitaben; komşularına, dostlarına hitaben; "*darda duran canlar hakkında bir şikayetiniz, bir davanız var mıdır?*" diye sorar. Cemaatte kimsenin bir diyeceği varsa ve şikayet sonucu suçlu, kabahatli olduğu ortaya çıkarsa veyahut itiraflarına göre tarikat ayin merasimine girmeye aykırı büyük bir kabahat veya hırsızlık, yalan söylemek, zina yapmak ve daha doğrusu, pîr huzurunda evvelce yapmış olduğu yemin hilafında bir kusur sahibiyse, pîr mezkur müridi terkederek⁽⁶⁰⁾ düşkün ocağına gönderir. Düşkün ocağından icazet ve temize çıkma keyfiyetine nail oluncaya kadar mezkur müride selam verilmesi, evine gidilmesi, sosyal ilişkilere girilmesi kesinlikle yasaktır. O şahıs "düşkün" sayılır, ik-

rarsız, yeminsiz, pîrsiz, musahipsiz, rehbersiz bilinir. İşte düşkün olan mürid musahibiyle beraber düşkün ocağına gitmeye mecbur kalır. Mürid müsahibin, musahibi de onun her türlü fiil ve hareketinden sorumludur. Birbirlerine bağlı bir can, bir ceset, bir ruh olduklarına dair baştan pîr huzurunda yeminlidirler. Ve birbirlerine ikrar vermişlerdir. Ve Muhammet Mustafa ile Ali Murteza sırlarına vakıf adedilmişlerdir.

İşte bu suçlular düşkün ocaklarında kırk gün kırk gece eza ve cefa ve hakarete maruz kalırlar. Daima tövbe ve istiğfarla telkin edilirler. Bazılarının kabahat derecelerine nispeten boyunlarına pek ağır taşlar asılmak ve bazılarında ateşle kızdırılmış demirler basılmak suretiyle tecziye edilip günahlarına tövbe ettirilir. Bazıları da günah ve kabahatleri derecesinde tart edilerek bir sene müddetle halk arasında ikrarsız bir suçlu olarak gezdirilir. Ve halkın harkaretlerine maruz bırakılmış olur. Netice itibarıyla tamamıyla islahı nefis ettiklerine düşkün ocağı seyitleri tarafından tam bir kanaat hasıl olduğu takdirde birçok nakdi cezalandırmadan sonra mensup oldukları pîr huzuruna gönderilirler ve keyfiyet pîre de bildirilmekle düşkün ocağı vazifesini ikmal etmiş olur.

Düşkün Ocağı : Dersim'in Eğin kazasına bağlı Ocak köyünde yalnız bir tekke vardır. Bu tekkede **Pîr Sultan Abdal** ve düşkün ocağı seyitleri vardır. Mezkur tekke Eğin mıntikasının ziyaretgâhıdır. M.Kemal devrinde bütün tekkeler ve zaviyeler kapandığı halde mezkur köydeki tekke asla kapatılmamış, gerek Kürdistan ve gerekse Sünni ve Alevi Türkler'den umum ziyaretçiler bu ziyaretgâhı daima ziyaretten vazgeçmemişlerdir.

İşte bu tekke (tekye)den başka gerek Dersim'in ve gerekse Şarki Anadolu'nun hiçbir mahalle ve mıntikasında düşkün ocaklarına ait hiçbir ziyaretgâh veyahut tekke mevcut değildir. Ancak duyduğuma göre, böyle bir ocak veyahut bu gibi bir merasim Garbi Anadolu'da Kırşehir'de **Hacıbektâş Veli** tekkesinde bulunuyor. "**Çilehane**" isminde bir odada 40 gün oruç tutulması ve 40 gün

sonra da "binbirgün" zor hizmetlerde istihdam edilmesi ve ondan sonra müridlik makamına erişmesinin, her talib ve istisap edenin borcu, giriş şartları gereği olduğunu bazı Hacı Bektaş Veli derviş ve mensuplarından işitmişimdir.

İşte yukarıda ayrıntılarını bildirdiğim seyidlere mensup ve Alevi ünvanını almış olan Irak ve İran Alevi Kürtleri'nden başka da Türk mıntıkasında bulunan Kürtler; Garbi ve Şarki Dersim aşiretleri dışında (**Hınıs, Varto, Kiği**) ve Dersim'i geçtikten sonra Fırat nehrinin sağ tarafından, **Tercan, Bayburt** arasındaki dağlardan, **Çardaklı** boğazı ile **Refahiye, Kuruçay** ve **Koçgiri**'den **Hafik** ve **Toros** kıyılarına ve **Eğın**'in şimalinden Fırat'ın sağına geçerek **Arapgir, Divriği, Kangal** dağlarından **Malatya**'nın garbinden **Akçadağ, Elbistan** ve **Gürün** dağlarından yine **Binboğa** dağlarına uzanan oylumlarda ve **Kayseri**'nin doğusundan **Kızılırmak** sağkıyısından **Akdağmadeni, Yozgat, Kırşehir** civarından **Haymana**'ya kadar sarkan çeşitli bölgelerde oturmaktadırlar. İşte arz ettiğim bu mıntikalarda oturmakta olan halkın çoğu Zaza ve azı da **Kurmanci** lehçesi konuşmaktadırlar. Ve Alevi olduklarını da iddia ederler. Bu hususta bir nebze malumat yazmak da faydadan hali değildir.

ŞİİLİK, ALEVİLİK, KIZILBAŞLIK

Alevilik, Sünnilik Ya Da İki Parti

Şiilik, Alevilik, Kızılbaşlık kavramları nedir ve nereden Türkiye ve Dersim Kürtleri'ne sızmıştır?

"Kürdistan Tarihinde Dersim" adlı eserimde bu meseleden bir nebze bahs etmiştim. Fakat burada keyfiyetin tamamıyla açıklanmasını bazı arkadaşlarımla müteaddid ısrarlarına binaen faydalı gördüm. Binaenaleyh **şiilik, alevilik, kızılbaşlık** manasını anlatmak için biraz geriye, İslam peygamberi zamanına gözetmek icap eder.

Malum olduğu üzere Kürdistan mıntıkasının Araplar tarafından istilası takriben 7. asrın başlarında başlamıştı. II. Halife Ömer zamanında İran ve Kürdistan üzerine sefer açıldı ve Kadsiyeye muharebesi neticesinde İran ve Kürdistan tamamıyla Arap ordularına mağlup olarak zorla İslamiyet'i kabule mecbur olmuşlardı. Vatanlarını korumak için silaha sarılan Kürtler insafsızca kılıçtan geçiriliyor, müdafasız kalanlar esir edilerek pazarlarda satılıyorlardı. "Farısi-Kürt" medeniyetini, millet sorununu öldürmek için mümkün olan her türlü mezalim yapıyordu. Bu mezalimin derecesi İslam medeniyeti tarihini tetkik etmekle kıyas kabul edilebilir. Bütün kitaplar yakılarak medeniyet eserleri mahvediliyordu⁽⁶¹⁾. İran ve Kürdistan'ın ileri gelen yüksek şahsiyetleri bu mezalim karşısında derin bir yeis içinde idiler. Bu vesile ile harplerde alınan büyük ganimetler Araplar'ın hırsını bir kat daha arttırdı ve netice itibariyle dahili karışıklıklara da sebebiyet verdirdi. Üçüncü halife Hz. Osman öldürüldü. Ve Arap im-

paratorluğunu çok büyük karışıklık içinde bırakacak fesat tohumları meydana çıktı ve netice itibariyle Medine'de toplanan Müslümanlar, Hz. Ali'yi halife seçti. Fakat Hz. Ali bu seçmenler arasında **Abu Süfyan**'ın ahfadına **Beni Umeyye**'ye hiç tesadüf etmemişti⁽⁶²⁾. Esasen **Emeviler** kendilerini Mekke'nin hâkimi addederek bir gün olup da Arap kavimlerine hâkim olmak maksadına binaen İslamiyeti kabul etmişlerdi. Ve bu gaye ile de gizliden gizliye çalışıyorlardı. Abu Süfyan, Hz. Osman zamanında vefat etmişti. Fakat Suriye valisi bulunan oğlu **Muaviye**, babasının fikrini devralmıştı. Hz. Ali'nin hilafeti aleyhinde birçok taraftarlar bulmağa çalıştı. Ve Hz. Ali aleyhinde her türlü propagandaları yaptırarak, hatta Hz. Osman'ın öldürülmesini de bizzat Hz. Ali'ye atfetmek suretiyle suçlamalarda bulundu. Esasen Muhammed'in Haşimiler'den çıkması, öteden beri Beni Umeyye ahfadının düşmanlığını çekmiş, bu düşmanlık son zamanlara kadar devam edegelmişti. Bu maksatla Emeviler, Arap kabileleri arasında yer tutmayı kendilerine bir gaye itihaz ederek kati surette hilafete göz dikmişlerdi. Beni Umeyye, esasen Beni Haşim'in ezeli bir rakibi idi. Muaviye'nin cediti Habib Beni Umeyye büyük bir nüfuza malikti. İslamiyet'in zuhuru üzerine Hz. Muhammed'in mensup olduğu Beni Haşim'in yükselmesi, Beni Umeyye'nin şiddetle hasedini tahrik etmişti. Bu sebeple Emeviler hilafeti ele geçirmek için fırsat ararlardı. Osman'ın şahadeti Emeviler'in önderi bulunan Muaviye için artık pek mühim bir fırsat teşkil etmişti. Muaviye bu fırsattan faydalanarak taraftar toplamaya ve bu vesile ile halkı kendisine biat ettirmeye çalıştı. Muaviye'nin diğer müessir bir vasıtası da para idi. Halbuki Hz. Ali bu gibi gayri meşru vasitalara tenezzül etmez, kurnazlık ve siyasi hile gibi araçlara asla tevessül etmezdi. Netice itibariyle Muaviye, Cemel muharebesinin zuhuruna da sebebiyet verirdi. Ve Cemel muharebesinde Hz. Ali galibiyet kazandı. Fakat Şam'da bulunan Muaviye hilafet iddiasından asla vazgeçmedi. Ve hilafeti elde etmek için hiç bir tedbirden geri dönmedi. Hz. Ali ise Cemel muharebesi zaferinden sonra İslamlar'ın payitahtını Medine'den kaldırıp Kufe'ye nakletti. Ve Medine'deki taraf-

tarlarından ziyade Irak ahalisine ve hassaten İraniler'e son derece itimat gösterdi. Muaviye Cemel muharebesinde Hz. Ali'nin kati surette mağlubiyetini ümit ederken galip gelmesi keyfiyeti, kendisini başka tedbirlere ve hatta sahtekârlık gibi hilelere başvurmak kararına yöneltti. Ve Hz. Ali'yle Muaviye arasında vukua gelen Sıffin muharebesinde Muaviye'nin vekili ve mutemedi bulunan Amr Bin Nas'ın yaptığı hilekârlık neticesinde tabiatıyla Hz. Ali mağlup olmuştu. Ve Amr Bin Nas, Şam'da Muaviye'nin hilafetini tebrik etmişti.

Hz. Ali'yi muzafferiyet ortasında Amr Bin Nas'ın hilesine tabi kılanlar, bu mühim neticeden dolayı kendisine düşman oldular. Ve "Havaric" (Hariciler) namıyla Hz. Ali'den ayrıldılar. Bunlar Hz. Ali'yle Muaviye'nin hilafetini tanımıyorlardı. Ve hatta Muaviye'den ziyade Ali'ye husumet gösteriyorlardı. Hz. Ali Hariciler'i yatıştırmak için temsilciler gönderdi. Fakat temsilcileri Hariciler tamamen katlettiler. Bunun üzerine Hz. Ali müteessir oldu. Nehirvan muharebesinde Hariciler'i külliyyen mağlup etti. Bu suretle Sıffin muharebesi, biri Kufe'de, diğeri Şam'da iki büyük dehanın birbirine düşman vaziyette kalmalarıyla neticelenmişti.

Muaviye, derhal Amr Bin Nas'ı Mısır'a vali tayin etti. Ve Suriye ile Mısır'a hâkim olduktan sonra Hicaz ve Irak taraflarına kadar ilerlemeye başladı. Hariciler, memleketi kan ve ateş içinde bırakan bu ihtilâfa nihayet vermek ve Nehirvan felaketinin de intikamını almak için üç fedai tertip ederek Hz. Ali'yi, Muaviye'yi, Amr Bin Nas'ı öldürmeye karar verdiler. Esasında Hariciler'in maksadı hiçbir siyasi ve dini otoriteye tabi olmamaktı. Bu arada Hz. Ali taraftarları ve Hz. Ali'yi harikulade bir surette takdir edenler, hilafetin Hz. Muhammed'den sonra Ali'ye intikalini meşru addetmekte idiler. Bu sebepten Hz. Ali taraftarlarına "**Alevi**" deniliyordu. Hz. Ali bilhassa fazla ilim ve irfan ile temayüz etmişti. Hatta Hz. Muhammed'in "*Ben ilmin Medinesi, Ali de kapısıdır*" buyurduğu, Ali'yi takdir edenlerce malum bir keyfiyet idi. Esasen Hz. Ali çok büyük irfan ve kemale malikti. Mertçe hareketi yüzünden mağlubiyetle karşılaşmıştı. Hile ve desiseye tenezzül etmezdi. Hak ve adalete kurban olması kendini

ilelebet hürmetle yad ettirecek bir fazilet örneği teşkil eylemişti. Hatta Muaviye Ali'den bahs edildiği zaman *"Ben iki esas üzerinde kazandım. Ali fikrini açıktan açığa söyler, ben daima gizlerdim"* demişti. Ali ilimde, sarf ve nahivde de ilerlemişti⁽⁶³⁾. İşte yukarıda bildirdiğim faziletlerden dolayı Ali'yi harikulade bir surette takdir edenler hilafetin Hz. Muhammed'ten sonra Ali'ye intikalini meşru addedererek **Sünniler**'den ayrılmış ve **Şii** ismiyle bir parti kurmuşlardı. Netice itibariyle Hariciler'in tertip ettikleri üç fedaiden Şam'a giden **Muaviye**'yi yaralamağa muvaffak olmuş; Mısır'a giden, **Amr Bin Nas** o gün rahatsızlığı sebebiyle camiye çıkmadığı için onu bulamamış; Hz. Ali'yi şehit etmeğe memur olan Abdurrahman Bin Mülcem ise Hz. Ali'yi Kufe'de şehit etmişti.

Hz. Ali şehit edildiği zaman 63 yaşında idi. Hz. Ali'nin şahadeti Ali taraftarlarını derinden yaralamıştı. Ali'nin şahadetini haber alan Muaviye son derecede memnun kalarak Hz. Ali taraftarlarına karşı katliam yaptırmayı ve camilerde Ali'yi daima telin etmeyi bir ilke edinmişti. Yapılan tahrikler, Ali taraftarları arasında gittikçe tepki uyandırıyordu. Aleviler, özellikle Irak ahali Hz. Ali hakkındaki hürmet ve sadakatlerini muhafaza ederek büyük oğlu Hz. Hasan'a biat etmişlerdi. Ve halifelik haklarını muhafaza için de her türlü fedakârlığa hazırlanmışlardı. Fakat Hz. Hasan gayet yumuşak ve şakin idi. Kan dökmek istemezdi ve hatta bu sebepten hilafeti bile terk etmeyi arzu ediyordu. Hatta Hz. Hasan Muaviye'ye bazı şartlar bildirmiş, kabul edilmek şartıyla hilafeti terke razı olmuştu. Hz. Hasan'ın teklif ettiği şartlar; *"-Kufe hazinesinde bulunan paralar ile İran vilayetlerinden haraçların kendisine verilmesi ve babası Hz. Ali ve taraftarlarına reva görülen kötölemelerden vazgeçilmesi"* idi. Muaviye bu teklifleri red etmiş ve bizzat hazırlamış olduğu plan dairisinde Hz. Hasan'ı da zehirleterek öldürmüştü. Hz. Hasan'ın vefatından itibaren Muaviye 19 sene daha hükümet sürdükten sonra (680 Mi.-60 Hic.) 75 yaşında ölmüştür. Ve yerine geçen gayet gaddar ve babasından daha zalim oğlu **I.Yezit**, Ali taraftarlarına babası gibi mezalim yapmaya başlamıştı. Ve bu hadise

üzerine Hz. Ali taraftarlarının yani Aleviler'in bütün emelleri de Hz. Hüseyin'e yönelmişti. Esasen arz etmiş olduğum bu hilafet hırsı ve menfaat şuuru açısından halk partilere ayrılmıştı. Zaten Hz. Osman zamanında bile Kufe Alevi, Şam Emevi, Cezire Harici, Hicaz tarafsız bulunmuştu. Bu sebeple şehirler arasında parti itibariyle büyük farklar vardı. Hz. Hüseyin, Kufeliler'in arzu ve talepleri üzerine Mekke'den hareketle Irak ahalisinin desteğini temin ve hilafeti taksim için Irak'a doğru hareketinde İslâmlar üç fırkaya ayrılmışlardı. Bu sebeple Yezit, hilafet meselesinden dolayı Hz. Hüseyin'e karşı büyük bir endişe içinde idi. İşte bu derin düşmanlık sebebiyle Irak'ın kızgın çöllerinde tarihin en feci sahnesi, beşeriyetin en elim yarası peyda olmuştu. Ve Hz. Ali taraftarları bulunan Aleviler'i de unutulmaz, ebedi bir mateme sevk etmişti⁽⁶⁴⁾. Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin kurtulabilmişti. Vakanın tarihi olan (Muharrem) bütün Aleviler için matem günü sayıldı. Ve bu kin ve nefret Emeviler'e karşı husumetin artmasına sebep oldu ve netice itibariyle Beni Umeyye devletinin daha sonra yıkılmasına siyasi bir sebep teşkil etti.

Yezit, Aleviler'in imhasını kendisine bir düstur ittihaz etmişti. Gerek Farslar'dan gerek Kürtler'den ve gerekse Araplar'dan Ali taraftarları bulunan müttefikler ve ileri gelenler, derin bir hüznün ve elem içinde bulunmakta idiler. Esasen Emevi hilafetinin zulmünden nefret etmiş birçok Araplar da Alevi partisine intisab etmekte idiler. Esasen Emeviler öteden beri Hz. Muhammed'i öldürmeye de teşebbüs etmişlerse de muvaffak olamamışlardır. Ve Hz. Muhammed'in Emeviler'e indirmiş olduğu darbeden korkarak Emeviler İslamiyet'i sahte bir surette 8 Hicri 630 Miladi'de kabule mecbur olmuşlardı. İşte o zamandan kalplerinde taşımakta oldukları bu düşmanlığı, kurnazlık ve sahtekârlıkla hilafeti elde ettikten sonra Hz. Muhammed'in Ehlibeytine, onları seçenlere ve Alevi denilen taraftarlarına zulmetmek ve kan dökmek suretiyle ortaya koymuşlardı. Hz. Ali'nin ve evlatlarının doğru ve mertçe hareket ve insani prensiplerine, Emeviler'in hile ve oyunları galebe çalmıştı. **İşte bu sebeple siyasi bir partiden başka hiç bir mana ifade et-**

meyen ve muhtelif unsurlardan müteşekkil Aleviler de yani Ali ve Hz. Resul muhipleri ve taraftarları da Emeviler'in gaddarane bir şekilde tahkir ve imhasına kurban olmuşlardır. Halihazır zamanımızda vatani ve milli bakışaçılarından ve gerekse şahsi menfaat ve mevki ve saltanat düşüncelerinden veya fikir ve görüş nazariyeleri esaslarına bağlı anlaşmazlıklardan dolayı dünyanın ekseri memleketlerinde birbirlerine karşı birçok partiler görmekteyiz. Mezkur partiler birbirleriyle çatışmakta ve mücadele etmektedirler.

Mesela Avrupa'yı hatta bütün dünyayı iki kısma ayırmış olan, Şarkta komünist, Garpta kapitalist düşüncelere dayalı büyük partiler olduğu gibi; İngiltere ve Avrupa'da ayrıca muhafazakâr, radikal, keza komünist; Türkiye'de Demokrat, Halk ve dünyanın muhtelif noktalarında keza muhtelif isimlerle muhtelif partiler mevcut bulunmaktadır. Yeryüzündeki insanların ekserisi düşünce ve takdirlerine istinaden veya her partinin yapmış olduğu propagandalara inanarak, bilerek veya bilmeyerek zümre zümre mezkur partilerden birini seçmişlerdir. Mezkur partilerin yek diğerleriyle çekişme ve mücadeleleri neticesinde birçok hanumanlar mahvolmuş, binlerce kimseler zindanlarda inleyip idama mahkum olmuş ve ölmüş. Bu sebepten insanlar arasında kardeşlik, hissi, merhamet duygusu silinmiş ve aynı ırkın evlatları arasında bile korkunç bir düşmanlık volkanı başgöstermiş ve bu üzücü hal senelerce devam etmiş ve hatta umum dünyanın Allah göstermesin bir anda, bir saniyede mahvolacağı ve beşeriyetin mahvına sebebiyet verecek belirtilerin, öldürücü silahların keşfi dolayısıyla vukubulacağı maalesef gözönünde bulundurulmuştur.

İşte İslamiyetin inkişafıyla bütün Müslümanlar ve ırkdaşlar arasında bugüne kadar devam eden ve asırlardan beri öz kardeş ve İslam birliği arasında yüzbinlerce insanın kanının dökülmesine sebebiyet veren kanlı olaylarda Sünnilik ve Alevilik namıyla anılan şey, iki siyasi ve taraftarlık partilerinden başka hiç bir şey değildir.

Kızılbaşlık

Meseleyi biraz daha incelemek ve **Kızılbaşlığın** ne demek olduğunu anlamak için yine Hz. Muhammed devrine tarihi bir noktadan göz gezdirmek icab eder. Yukarıda bildirdiğim gibi Muaviye'nin yerine geçen oğlu Yezit tarafından gerçekleştirilen Kerbela vakası çok feci olmuş, Hz. Hüseyin'in yanında bulunan 71 erkek, aralarında 1.5 yaşında bir çocuk da olduğu halde öldürülmüş, kadın ve kızların çıplak develere bindirilerek Şam sokaklarında teşhir edilmesi, İslam dünyasında bulunan bütün Ehlibeyt yani Hz. Muhammed ve Ali taraftarlarını derin bir üzüntüye sokmuş ve bu sebeple Alevi denilen Ali taraftarları yer yer isyan etmişlerdir. Emeviler de Alevileri imha ediyorlardı. Fakat Emeviler'in gösterdikleri ve tatbik ettikleri şiddet ve imha politikası, Aleviler'in irade gücünü günden güne artırıyordu. Emeviler'e isyanlar devam ediyordu. Emevi akidesini güden **Haccac-ı Zalim**, Aleviler'den yetmiş bin kişi öldürmüş ve seksen bin kişiyi de zindanlara atmıştı. Bu bedbahtların ekserisi Fars ve Kürtler'den mürekkebdî. Esasen bu zamana kadar mensup olduğumuz **Kürt milletinin, daima diğer unsurlara kanı pahasına hizmetlerde bulunmuş, hudut bekçiliği yapmış, muhafızlık ve sadakatle taraftarlık göstermiş ve bu uğurda ölmüş, zindanlarda boğulmuş ve netice itibarıyla yaptığı bu hizmetlerin mükafatını ihanetle, zulm ve tedhiş hareketleriyle görmüş olduğuna tarih şahit olmuştur.**

İşte zindanlara atılan, kılıçlardan geçirilmekte olan yüzbinlerce kişi o zaman "**Şii**" partisi namıyla Emevi hilafetini kaldırmağa ve yerine âdil bir idare kurmağa karar vermişlerdir. Ve iş başına gayet kuvvetli, cesur ve tarihte **Eba Müslimi Horasani** namıyla maruf **Ibrahim** isminde bir Kürt gencini intihap etmişlerdi⁽⁶⁵⁾. Netice itibarıyla bu kahraman Kürt gencinin tedbirleri sayesinde Emevi orduları tarümar olmuş ve Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın torunlarından **Abu El Abbas** 132 Hic. senesinde Kufe'de halife olarak

tahta oturtulmuştu. Yeni halife, geçmişte yaptıklarına karşılık Emeviler'in katliamına iradeler çıkarmıştı. Fakat ikinci halife **Abu Cafer El Mansur** evveleminde hürriyet, adalet ve milliyet farkı gözetmeyeceğini ilan etmiş ise de, Eba Muslimi Horasanî'nin, milliyet noktayı nazarından hilafetten yüz çevirerek Fars-Kürt birleşimiyle yeni bir devlet kuracağı evhamına da kapılmış idi. Çünkü Abu Cafer El Mansur halife seçtiği zaman Mekke'de idi. Hilafeti haber alıp da Fırat nehri sahillerine yaklaştığı zaman hilafet davasında bulunan Suriye valisi amcası **Abdullah Bin Ali**'yi rakip görmüştü. Abu Cafer El Mansur, bu rakipten kurtulmak vazifesini Eba Müslim'e vermişti. Bu Kürt kahramanı, Abbasi Halifeliğini bu müthiş rakipten de kurtarmıştı. Fakat bu başarı kendisinin felaketinin başlangıcını teşkil etti. Çünkü Eba Müslim'in bu başarısına karşılık mükafat olarak kendisine Suriye valiliği teklif edildi. Fakat Eba Müslimi Horasanî Kürdistan'ın güneşli dağlarını ve yalçın kayalarını Şam'ın gönülalan bahçelerine tercih eyledi. Horasan Kürdistanı'nda ve Acemistan'da kendisine külliyetli taraftarlar peydah etti. Umum Kürtler'in hürmetini celp ile halifenin emrini nazara almadı. İşte Ebu Müslim'in bu hareketi halifenin kafasında, Horasan'da yapılması düşünülen Kürt istiklal fikrine bağlandı. Gerçi o asırlarda milliyet ve kavmiyet mefkuresi bir dereceye kadar nazarı itibare alınmayarak, ancak İslamiyet dini noktayı nazarından Alevi ve Sünni partileri vasıtasıyla yegane hilafet ve mevki elde etmek gaye ve maksatlarına matuf çatışma ve kanlı mücadeleler devam ediyordu. Bununla beraber Arap ırkı daima mümtaz ve hâkim bir sınıfta bulunduruluyordu. İslamiyeti kabul etmiş olan diğer unsurlara aşağı sınıf adı verilerek bunların her ne suretle olursa olsun sadakat ve hizmetleri nazara alınmadan, ırki ve unsuri hal ve hareketleri nazarı dikkate alınarak, kendilerine kuşkuyla bakılıyor ve itimat edilmiyordu. İşte halife Abu Cafer El Mansur, Eba Muslim'i bu sebepten ortadan kaldırmağa karar vermişti. Bunun için de hile ile Eba Müslim'i müzakere bahanesiyle Medine'ye davet etti. O sırada bin türlü bahaneyle bu daveti Eba Muslim red etti. Nihayet halifenin mektupları birbirini izleyince daya-

namayarak geldi ve halifenin sarayında çok büyük bir törenle karşılandıktan sonra parça parça edilmek ve cesedi Dicle nehrine atılmak suretiyle gaddarane bir tarzda şehit edildi.

Bu kahraman gencin kanı da Kürdistan dağlarından fıskıran Dicle su kaynaklarına karışmış oldu (127 Hic.-754 M.).

İşte **Alevi partisi** liderinin gösterdiği hizmetlere karşılık ihanetle şehit edilmesi, Eba Müslim'in şehadetinden sonra Abu Caferi Mansur, Hz. Ali evlatlarından 11 kişiyi de hemen idam ettirdi. Bu hal tekrar her tarafta isyanlara, ihtilallere sebebiyet verdi. Mütefekkir ve münevver şahsiyetler de tekrar bu isyanların başına geçmiş oldular.

Halife Abu Cafer El Mansur, Aleviler'e karşı bir mezhep icad ederek ve bu mezhep vasıtasıyla milleti birbirine karşı ve muhasım bulundurmak suretiyle kendi mevkiini muhafazaya muvaffak olacağını düşündü. Ve bu gibi bir mezhep tesisini öncelikle **İmam Malik**'e teklif etti. İmam Malik red ettiği için zindanlara atılıp mütemadi kırbaçlar altında inletildi. Bilahare mezkur teklifi **İmam Azam**'a yaptı. İmam Azam, İslam'da itikadın esasını az evvel vaaz eden **İmam Cafer Sadık**'tan ilim tahsil etmiş, yüksek bilgili bir zat olduğundan Abu Cafer El Mansur'un bu teklifini katiyen red etmiş olduğundan 150 Hicri tarihinde zindana atılarak mütemadi kırbaçlar altında öldürüldü.

Abbasi halifeleri o aşamada **Şii-Alevi** ismiyle hilafeti elde ettikten sonra, bu defa da hilafetlerini korumak için Sünnilik adını âlet edip Müslümanlar'ı birbirine kırdırmak, öldürtmek siyasetini takibe başladılar. Çünkü o zamana kadar Sünnilik ve Şiilik diye ayrı ayrı iki mezhep yoktu. Ortada katiyen bir mezhep anlaşmazlığı da mevcut değildi. Yalnız Abbasiler devrine kadar hilafet meselesi yüzünden yek diğerleriyle çarpışmakta olan Emeviler ve Aleviler namıyla **iki siyasi parti** vardı.

Aleviler partisi lideri Eba Müslim vasıtasıyla Emeviler ortadan kaldırılmış olduğundan ortada ancak Alevi partisi kalmış oluyordu.

İmam Malik ve İmam Azam'ın da Şii-Alevi partisine mensup oldukları tarihçe bilinen bir keyfiyettir. Ve hatta **İmam Hambeli** de bu yüzden Abbasi halifesi **Mutasım** tarafından zindana atılarak cezalandırılmıştı. Esasen bütün münevver tabaka, ilim ve irfan sahibi şahsiyetler Emeviler'e tabi olmalarına imkan yoktu. Abbasi halifeleri de yaptıkları aynı zalim muameleden ötürü artık Aleviler'e itimat edemiyorlardı. Binaenaleyh Aleviler'e karşı müdafaa edinmek üzere yeni bir mezhep kurmak suretiyle kendilerini korumağa başvurmuşlardı. Ve bu suretle bizzat Muaviye tarafından ortaya atılan "*Biz ehli sünnetiz, Ali ise yoldan çıkmıştır*" propogandasıyla, hutbelerde Ali'ye lanet edilmek ilkesine dayalı Sünnilik mezhebini ortaya çıkarıp Aleviler'e karşı bir cephe almak ve bu vesile ile müslümanları birbirlerine boğdurmak ve kendileri de bu kavgalardan dolayı Sünniler'e dayanmak suretiyle istifade etmeyi başarmışlardı.

Hz. Muhammed'in vefatından itibaren 626 sene devam eden hilafete, 508 sene müddetle Aleviler, Abbasiye hanedanının mezalimine kurban olmuşlardır. Şurasını da itiraf etmek lazımdır ki Aleviler'in Abbasiler'den görmüş olduklarının iki misliden daha fazla olduğuna şüphe yoktur. Esasen Aleviler yukarıda müteaddit defalar arz ettiğim vechile siyasi ve inançsal taraftarlık gibi bir partiden ibaret idi. İşte bu Alevi partisi arasında **İmam Cafer Sadık** tarafından bilahare tertip edilen Alevi mezhebi ve Şii mezhebi ise Müslümanlığın adeta bir nevi protestanlığından başka bir şey değildir. Alevi mezhebi dinde ahlak ve fazileti şart tutmakta ve halka hizmet etmek esasını ilke edinerek, zulüm ve riya ile yapılan ibadetlerin Cenabı Hak indinde makbul olmayacağını savunmaktadır.

Abbasi hilafetinin de son devri de başladığı sıralarda **Radullah** lakabıyla halife olan **Abdulabbas** Kürdistan'da katledilmişti. Bundan sonra gelmiş olan halifeler de artık ahlâk bakımından makbul addedilmemeye başlamış ve bunlardan sırasıyla **Muttaki**, **Kahir**, **Müstekfi** isimindeki halifelerin gözleri oyulmak suretiyle halifelikten düşürülmüşlerdi. Bunlardan ilk ikisi bir kaç sene fasılayla vefat etmiş Müstekfi karanlık ve ayrılık içinde 20 sene daha hayat sürmek bed-

bahtlığına duçar olmuştur. Bunlardan halife Kahir gözleri oyulduktan sonra sokak köşelerinde ekmek dilenerek cami kapılarında durur, namaza gelen ahaliye yalvarır *"Bir zamanlar halifeniz iken bugün sadaka dilenen bedbaht ihtiyara acıyınız"* demiştir. İşte tarihin bu gibi amansız cilveleri var. Abbasi devleti halifelerinin son günleri artık Emirül-Umera adıyla anılan Arap unusurundan ayrı şahsiyetler eline geçmiş bulunuyordu. Bunlardan Mutiullah namıyla Asut Bakra devleti ismindeki Emirülumera namıyla yad edilen halife Fadlın Emirül umerası da Alevi partisine mensup **Marz el Devle** idi. Marz el Devle'nin yegane maksadı hilafeti Hz. Ali sülalesine intikal ettirmekti. Bu sebepten cami kapılarına kağıtlar yapıştırarak Muaviye'ye ve Emeviler'e, yani haleflerine lanet ettirmişti. Fakat Marz el Devle'nin vefatıyla bu mesele tekrar ortadan kaldırılmıştı. Abbasi halifelerinden Bağdat'ta 640 Hicri'de Abbasiye tahtına Muntasıp Billa cülus ettiği zaman bunun veziri de Alevi partisinin güzide evlatlarından **Müeyeddin Bin Alkami** idi. Alkami (Şia) Alevi mezhebine mensuptu. Alkami maksadına kati bir surette nail olmak için ordunun yüzbine baliğ olan miktarını 60 bine indirerek şüphe ettiği kimseleri de uzak yerlere göndermiş ve Moğol hükümdarına halifeler göndererek, Bağdat üzerine yürümelerini tavsiye etmişti. O sırada Moğol hükümdarı **Hülagü**, zaten Abbasiler'in mahvını tasavvur etmiş bulunduğundan Alkami'nin tavsiye yardımıyla Bağdat'ı zapt ederek Abbasi hilafetinin mezalimine son vermiştir. Abbasi Devleti bu surette yıkılmakta iken Fatimiler de Mısır'da şan ve şöhretin en yüksek mertebesine erişmişlerdi. Hatta Yemen'de, Hicaz'da hep Hz. Ali ahfadının namına hutbe okunuyordu.

Abbasi hilafetinin yıkılmasından sonra Alevi partisi artık bir derece nefes almış ve Hz. Ali'nin evlatlarından **İmam Caferi Sadık** tarafından Alevi partisi dahilinde aşağıdaki esaslara dayanmış olan **Şii** (Alevi) namıyla bir mezhep kurulmuştur. Bu mezhebin dayandığı esaslar şunlardır:

1- Din, ahlak üzerine kurulmuştur. Ancak fazilet sahibi insanlar dindardır. Din sahiplerinin başında Ali ile Ehlibeyt bulunmalıdır.

Bunların gittikleri yol hakiki iman yoludur.

2- Din reisi ancak halka hizmet edendir. Şahsi menfaatını halkın menfaatından üstün tutanlar din reisi olamazlar.

Meşhur Alman filozofu **Goethe** demiştir ki; "**eğer Müslümanlık bu ise biz hepimiz Müslüman değil miyiz?**" İmam Caferi Sadık fıkıh, hadis, tefsir, tarih ve felsefede büyük malumat sahibi olduğundan, mutasavvıflar İmam Caferi Sadık'tan ilim tahsil etmişlerdir ki; İmam Azam ve kimyanın mucidi **Cabir bin Hayyam** dahi İmam Caferi Sadık'ın talebeleri idiler. İşte bu sebeple İmam Caferi Sadık'ın kurmuş olduğu Alevi mezhebi, Arap, Acem, Kürt mutasavvıf ve münevverleri tarafından büyük bir takdirle kabul edildi. Ve evveleminde Arabistan'da Alevi taraftarları arasında tamamen kabul ve intişar ettikten sonra birçok mutasavvıflar vasıtasıyla ve **Caferi mezhebi** namıyla takriben Miladi 11. yüzyılda, Arabistan'dan **Horasan Kürdistanı**'na ve **İran**'a sirayet ederek Alevi parti taraftarları arasında şiddetli bir surette yayılmıştır. Ve Abbasiler tarafından evvelce sıkıştırılıp Horasan'a ve İran'a iltica etmiş olan bir takım Alevi partisine mensup seyidlerin yapmış oldukları kuvvetli propagandalar sayesinde de bu mezhep günden güne **Kürt, İran aşiretleri** arasında kuvvetlenmeye başlamıştı. Fakat "**tasavvuf ve vahdet-i vücud**" esaslarına dayanan bu mezhebe, mezkur seyidler tarafından bazı kaidelerin karıştırılmış olduğuna da şüphe yoktur. Binaenaleyh hak yolunda kanı olmak mefhumunda olan Alevilik tarikatı, Eba Müslimi Horasani'nin şehadetinden sonra Araplar'ın Alavi partisine karşı yok etme siyasetini gütmeleriyle başlamıştır. Bu mezhebi Horasan, İran ve Türkiye'ye yaymış olan seyit ve mutasavvıflar ise; **Seyit Lokmani Horasani, Abu El Kasımi Gürkeni, Mehmedi Tosi, Şeyh Abu El Karmidi, Şeyh Beyazıdı Bestami** ve arkadaşlarıdır. Bu mutasavvıflar, Horasan'ın ve İran'ın muhtelif bölgelerinde **Erdebil, Keçalan ve Belh** tekkeleri vasıtasıyla İran ve Horasan ve Türkistan havalisine tamamen Alevi tarikatını yaymışlardır. Fakat yukarıda arz ettiğim gibi isimleri zikr edilen mutasavvıflar, bu tarikatı biraz genişleterek o zamanki

Emeviler'le Abbasiiler'in ve Araplar'ın yer yer yok etme amacı gibi ellerinde kullandıkları Şeriatın Sünnilik fetvalarına karşı bir müdafaa sistemi gibi kullanmışlardır. Çünkü mezkur tarikat mutasavvıfları tarihatın birçok kısımlarının da Şeriata yani Sünniliğe mugayir ilahi bir vicdan duygusu şeklinde tanzim etmişlerdi. Hz. Ali evlatlarından 8. İmam olan **İmam Rıza'nın** neslinden **Hacı Bektaşî Veli** de⁽⁶⁶⁾ bilahare bu mutasavvıflarla teşriki mesai ederek Alevi tarikatını daha fazla genişletmiş ve **Bektaşî** tarikatı halinde etrafa yaymıştır.

Horasan'dan Kürdistan'a Göçen Alevi-Kürt Aşiretler

12. Yüzyılın başında, zikredilen tarikat ve mezhebe mensup birçok aşiretler Horasan'dan hicret ederek Kürdistan'ın muhtelif noktalarına ve hassaten güneşli yaylalara ve sarp çetin dağlara malik olan Dersim mıntıkasına hicret etmişlerdir. İş bu hicretlerinde tabiatıyla beraberlerinde seyit ismiyle yad edilen birer tarikat halifesi de bulunmuş idi. Ve bu halifelerin tarikat özelliğinden dolayı mürşidlik veya rehberlik vazifesi de (1212 miladi, 628 hicride) Anadolu'da bulunan **Selçuklu Sultanı Alaaddin**⁽⁶⁷⁾ tarafından tasdik edilmiş ve bu halifelere birer **Şecere** verilmiştir. Alaaddin Selçukî'nin bu halifelere vermiş olduğu bu tarihi şecerelerde, Kürt aşiretlerini de bu seyitlere yani adı geçen halifelere zekat yani bir nevi kazanç vermeğe mecbur tutmuştur. Ve mezkur aşiretleri seyitlerin manevi nüfuzlarına teslim etmiştir.

Binaenaleyh yukarıda "**Şecere**" faslında bildirdiğim ve tetkiki-ne imkân bulamadığım **Budik** köyündeki Şecerenin de işte bu şecerelerden biri olmasına şüphe yoktur. Veyahut Dersim'de ve hassaten Çemişgezek Kürt Emareti devirlerinde İran ve Osmanlı padişahları tarafından iş bu Kürt emareti ümerasına "Berat" veyahut "Vesika - i Sultaniye" namıyla "Tasdikname" denilen birer "Ferman - ı Hümayun"dan ibaret tarihi vesikalardan biri olduğuna kanaat getirmekteyim. Çünkü Garbi ve Şarki Dersimliler ananevi bakımdan Hora-

san'dan geldiklerine sureti katiyede kanidirler. Mürşitlik, rehberlik hususunda, Şiğhasan, Derviş Cemal, Hacı Kureş, Ağuçan, Baba Mansur vb. seyitlere bağlıdırlar. Ve sözkonusu şecerelerden Dersim'in muhtelif noktalarında bulunmaktadır ki mezkur şecereler, bilahare Osmanlı padişahlarından **Sultan Murat** tarafından aynı selahiyet dahilinde tasdik edilmiştir. İsimleri geçen kimseler birer tarikat halifeleridir. Fakat sırdır. **Zamanla bu sülale fertleri tarafından mevzubahis Alevi tarikatı şekilden şekile sokulmuş ve bazı kısımlarında hakikaten hurafe denilecek bir şekilde ve hemen hemen akıl-mantık haricine çıkarılmış ise de pek derin incelemelerim neticesinde Dersim'de Alevi denilmekte olan tarikat ayinleri Dersim Kürt aşiretlerinin esası Ari "Zerdüş" dini kültürüyle karışmış ve tamamen Ari din ve geleneklerden ayrılmamıştır. Çünkü Horasan'dan hicret edip bu mıntikalara gelmiş olan aşiretler bu mıntikalarda esas yerli bulunan ve Ari geleneklerine bağlı henüz İslamiyet vecibelerini tamamen kavrayamamış olan müteaddit Kürt yerli aşiret ve kabileleri de mevcut bulunmakta idi. Bu sebeple Horasan'dan gelen aşiretlerin mensup oldukları seyitler, yerli halk ve ahalinin sosyal hayatı üzerinde kendilerini ilahi hükümleri anlatmakla görevli gibi göstererek bir dereceye kadar tesir icra etmişlerse de seyitlerin yaptıkları bütün çalışmalara rağmen, Dersimliler'in esas Ari dinî kültürü tamamen tahrip edilmemiştir⁽⁶⁸⁾.**

Aradan birkaç asır geçtikten sonra Hacı Bektaşî Veli de İran'dan kalkarak etrafına topladığı halifeleriyle birlikte Kürdistan akidesini neşr ede ede Erzincan'dan Anadolu'ya geçti ve düşüncelerini etrafa yaydı. Dersim'e halifeler göndermekle beraber Osmanlı padişahlarından **II. Beyazıt** 915 hicri senesinde dahi Bektaşî akidesine intisap etti. Ve Yeniçeri teşkilatı tamamen Bektaşî akidesine mensup bulunmakta idi. Ve İstanbul halkının ekserisi Bektaşî olmuşlardır. Dersim Kürt aşiretlerine Bektaşî akidesi tamamen nüfuz

edemediyse de hürmet ve sevgi göstermeleri de eksik olmadı. Bu sebeple Dersim'de Alevi ve Bektaşî, Şii akidelerine aykırı kalarak Ari kültürüne bağlılık gösteren diğer bazı yerli aşiretler de (Yezidi Kürt aşiretleri) Dersim'den hicret ederek Kürdistan'ın diğer mıntıklarına ve Sincar dağlarına yerleşmiş oldular.

Hicretin, 700 hicri yılı başlarında bazı batıl itikatlara, birtakım kurnaz siyasetçiler tarafından icad edilmiş olan muhtelif mezhepler, Orta Asya'dan Basra Körfezi'ne ve oradan Karadeniz'e ve Adriyatik Denizi'ne ve Okyanus sahillerine kadar devam eden İslam bölgelerinde birçok gaile ve ihtilaflar yaratmıştır. Aynı İslam mıntıklarında birçok münevverler, mütefekkirler ve mutasavvıflar hakikate dayanan mevzular üzerinde tetkikat yaparak bir mezhep birliği üzerinde mesai göstererek ortada cereyan etmekte olan batıl itikatların izalesine çalışmakta idiler ki, Anadolu'da **Hacı Bektaşî Veli** (Kırşehir'de Hacı Bektaşî Veli tekkesinde), Konya'da **Celâleddini Rumi**, Erbil'de **Şeyh Safiyeddin** bu mutasavvıflar arasında idiler.

Erbil tekkesinde bulunan **Şeyh Safiyeddin**; babası Eminiddin'in zamanındaki İslâm ilimlerini ve hususi muallimler vasıtasıyla bütün ilimler, felsefe, tıp, mantık vs. gibi o zamanın umum ilimlerini de tahsil etmiş ve fitri çok büyük zekaya malik yüksek bir şahsiyet idi.

İmam Caferi Sadık'ın kurmuş olduğu Şii mezhebi çok büyük itirazlara sebebiyet veriyordu. Fakat Acemler'in ve Kürtler'in ekserisi bu mezhebi kabul ediyorlardı. Ve Şeyh Safiyeddin de İmam Caferi Sadık tarafından esasları konulan mezhebin yayılmasını ve tatbikini propaganda ediyordu. Ve İmam Ali ile evlatlarının ilim ve faziletlerine muhabbet beslemekte olanlar tarafından İmam Caferi Sadık prensipleri memnuniyetle karşılanıyordu. İşte bu suretle Şeyh Safiyeddin'in çalışmaları neticesinde ortalığı altüst etmekte olan mezhep entrika ve hurafeleri bir derece azalmış ve hemen hemen bir mezhep birliği vücuda gelmişti. Bu suretle hassaten İran'da İmam Caferi

Sadık mezhebi tamamen kökleşmiş bulunuyor ve bu mezhep, Şeyh Safiyeddin sülalesinden **Şah İsmail Safevi** zamanına kadar birçok hükümdarlar aynı mezhebe bağlı bulunarak Safevi ailesinin müridleri arasına dahil olmuşlardı. Şah İsmail Safevi'nin İran padişahı bulunduğu sırada 915 hicride II.Beyazid'in yerine geçen Osmanlı padişahlarından **Yavuz Sultan Selim** ile siyasi çarpışmalarından sonra Kürdistan'da ve İran'da Alevilik (Şii) tekrar korkunç bir şekil aldı. Bu siyasi çarpışmalar yüzünden yüzbinlerce Alevi kılıçtan geçirildi. Hane ve mallar söndürüldü. Kürdistan'ın ekseri mahalleleri al kanlar içinde ezildi⁽⁶⁹⁾. Ve Alevilere "**Kızılbaş**" denildi. Kızılbaşlar tahkir edildi. Kızılbaşlık bir küfür, bir cinayet addedildi. Bu bahane ile yüzbinlerce Kızılbaş öldürüldü. İslam camiası arasında Kızılbaşlık-Sünnilik diye Müslümanlar birbirlerine öz bir düşman nazariyle baktırılarak Kızılbaşlar dinsizlikle itham edildi⁽⁷⁰⁾. Yahut daha açıkçası şahsi hilafet davası ihtirasları ve şehvet arzularına istinaden itham ettirildi denilse daha uygun olur kanaatindeyim. Çünkü Kızılbaşlığın ne demek olduğunu bu sırada bir nebze izah edelim:

Uhut muharebesinde peygamber Muhammed kılıcını sehabelere vererek "*Kim benim bu kılıcımın hakkını verecek?*" diye Müslümanlar'dan sorunca, Müslümanlar'dan **Abu Deccene** "*Ben bugün ya gazi ya şehit olacağım*" diye kılıcı almış ve başına **kırmızı** bir sargı sarmıştı.

Nihayet o vakit henüz Müslüman olmayan **Halid Bin Velid**'in kumanda ettiği süvarilerin bir hücumu neticesinde Ammeye'nin vurduğu bir kılıçla Hz. Muhammed yaralı olarak Müslüman düşmanlarının açtıkları çukura düşmüştü. O sırada başında kırmızı sargı sarılı olan Ebu Deccene kendisini Hz. Muhammed'in üzerine atmış ve düşmanların vurdukları ok ve kılıç darbesiyle vücudu parça parça olmuş ve Hz. Ali tarafından düşmanlar püskürtülerek Ebu Deccene'nin delik deşik olan vücudu altından Hz. Muhammed kurtarılmıştı. İslâm tarihinde ilk defa başına kırmızı sargı sararak Hz. Muhammed'in hayatının kurtarılması uğrunda şehid olan bir gaziye de "**Kızılbaş**" diye tahkir etmek, "dinsizdir" diye suçlamada bulunmak

bilmem hangi vicdan sahibinin gaddarca ve zâlimce menfaat hislerinin eseridir. Ebu Deccene'nin bu hizmeti "**Ravdak El - Ahbar**"ın birinci cildinin 174. sahifesinde zikr edilmektedir.

İkinci olarak; meşhur Hayber harbi esnasında 1.5 ay müddetle Hayber kalesi zapt edilemedi. Hz. Peygamber İslâm bayrağını evvelimde Ebu Bekir'e vererek kaleye hücum etmesini ve kaleyi zapt ederek İslâm bayrağını kaleye asmasını teklif etti. Ebu Bekir yaptığı hücumda muaffak olamadı ve geri döndü. Hz. Muhammed ikinci defa Ömer'e verdi ve aynı emri tebliğ etti. Ömer de hücumda muaffak olmadan geri döndü. Netice itibariyle Hz. Muhammed İslâm bayrağını Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali bayrağı aldı ve başına da "**kırmızı sargı**" sararak "*ölmek var dönmek yok*" remzine işaret olduğunu bildirerek kaleye hücum etti ve kaleyi zapt ederek İslâm bayrağını kalenin burcuna çekti. Ve o zaman Hz. Muhammed Hz. Ali'ye hitaben "*La feta ille Ali, la seyfe ille zülfikar*" kelimesini irad buyurmuş oldu. Binaenaleyh Hz. Muhammed'in damadı Ali'ye ve Hz. Ali muhiplerine ve taraftarlarına bu İslâm remzine istinad edilen Kızılbaş'ın ve Kızılbaşlığın bir günah sayılması mı lâzım gelmektedir ve Kızılbaşlığın bir küfür mü sayılması mı icab etmektedir? Kerbela faciasından gönlü yaralanan dertli bir şairin dediği gibi "*Hürmet etmek böyle midir Hz. Peygambere? / Hem ciğerpareyi Zöhre nur - i çeşmi Haydar'a*". Hz. Peygamber'in damadının Kızılbaş diye dinsiz adedilmesi ne suretle reva görülüyor?

Üçüncü olarak; yukarıda tafsilatını bildirdiğim veçhile İmam Cafe-ri Sadık'ın esaslarını koyduğu Alevi mezhebi Erdebil tekkesi Şeyhi Safiyeddin tarafından İran ve bütün havalisinde propaganda yapılarak birçok kumandanlar ve hükümdarlar ve o zamanın en büyük âlimleri, filozofları, mütefekkeri ve münevverleri de aynı tarikata intisab etmiş ve Şeyh Safiyeddin aynı prensip dolayısıyla müridlerinin başlarına kırmızı sargı ve diğer rivayete göre de kırmızı külah sardırma bir kural olarak benimsetmişti. "*Ölmek var dönmek yok*" remzi idi. Şeyh Safevi sülalesi bu remze hürmet ederek Şah İsmail Safevi'nin pederi Şeyh Haydar zamanında dahi askerlerinin

başlarına heybetli görünmek için kırmızı sargılar sarılmakta idi. Safevi şeyhi ile Akkoyunlu hükümdarları arasında Alevi yakınlık ve dostluğu bulunduğu halde ikbâl, taht ve imparatorluk noktayı nazarından halk çoğunluklarının bağlı buldukları şeyhin kudret ve nüfuzunun kırılması maksadına atfen arada çatışma ve mücadeleler neticesinde keza Kızılbaşlığın tahkiri ve dinsizliği ortaya atıldı. Ve bu sebeple kanlı mücadelelere sebebiyet verdirildi. Netice itibariyle Safevi sülalesinden Şeyh Haydar'ın oğlu Şah İsmail, müridleri ile ve taraftarları vasıtasıyla muvaffak olup İran ordusunu daha azametli göstermek üzere başlarına kırmızı sargı sardırdı. Ve mezkur orduya, ordu erkânına ve taraftarlarına muhasımları tarafından tekrar Kızılbaş denildi. *"Kızılbaşlar geliyor. Kızılbaşlar dinsizdir, kâfirdir, düşmandır, katlleri helaldir, malları helaldir."* diye Sünni hocalar tarafından fetvalar çıkarıldı⁽⁷¹⁾. Zavallı masum halk ve Müslümanlar iğfal edildi, tekrar katliam başladı, milyonlarca insan kırıldı ve kırıldı. Bu cinayetlerin başlıca müsebbipleri başta hilafet makamına şöhret veya şehvet arzularına haris bulunan, insaniyet ve beşeriyet düşmanları olan, canavarlık ve vahşet duygularıyla anılmış fena ruhlu mahluklardan ibaret bulunmakta idiler. İşte yine Yeniçeriler yani Aleviler vasıtasıyla 918 hic. (1512 mi.) Nisan'ının 25'inde Cumartesi günü II.Beyazıt tahttan zorla indirilmiş ve yerine geçirilen **Sultan Selim**, Bektaşilerin yani Yeniçerilerin bu yardımları nazarı itibara almayarak büyük hilafet davasına düşerek ve İran İmparatorluğu'nu da ortadan kaldırmak için harekete geçti. Maksadına ulaşmak için de Kızılbaşlık ve Sünnilik diye Müslümanlar arasında aykırılık ve nefret yaratarak canice maksadına muvaffakiyet temin etmek gayesini takip ediyordu. Bu maksatlardan başlıcası, büyük bir hükümdar olmak gayesiyle İslâm halifeliğini elde etmek ve İran hükümdarlığını da yıkararak İslâm aleminde çok büyük bir nüfuz malik olan Safavi sultanını dinsizliğe itham ederek ortadan kaldırmaktı ve esasen Şah İsmail'in az zaman zarfında kazanmış olduğu çok büyük başarılarla kıskançlıkla ve garezli bir gözle bakmakta idi. İkinci derecedeki hasedi ve çekememezliği ise o zamanda güzelliği

dillere destan Harput hükümdarı Vezulkadir hâkimi Alaiddevle'nin **Neslihan** isminde bir kızı **Şah İsmail'e** izdivaç maksadıyla istenilmiştir. Alaiddevle'nin babası ecdadı kâmilen Erdebil tekkesinin müridleri ve mensupları oldukları halde, bunlar ve ekser müridler Yavuz Selim'in acımasız idaresinden ve katliamlarından kurtulmak için Safevi hanedanından yüz çevirerek Osmanlı padişahı olan Yavuz Selim'e bağlılıklarını bildirmişlerdi. Ve hakir gördükleri Kızılbaşlar'a ve hassaten Kızılbaşların mürşidi ve hükümdarı bulunan Şah İsmail'e kız vermenin İslâmiyet açısından caiz olmadığını da ilave etmişlerdi. Bunun üzerine Şah İsmail Safevi büyük bir ordu ile Zülkadir hâkimine hücum etmiş ve Zulkadir hâkimi kızkardeşini alıp dağlara kaçmış Yavuz Selim'in ikinci maksadı da **Neslihan** ismindeki güzelliği dillerde dolaşan bir kızı, Şah İsmail'den kaçırıp kendi şehvet hislerini tatmin etmek gayesini gütmekte idi. İşte bu iki kötü maksadın milyonlarca insanının hayatına sebebiyet vermiş olduğu dikkate değerdir. Esasen asırlar boyunca tarihte çok büyük bir facia telaki etmiş olan Kerbela vakası da aynı çıkar ilişkilerine saltanat, hilafet ve şehvi hisleri tatmine matuf gayelerden başka bir şey miydi? Emevi halifesinden I.Yezit esasen hilafet meselesinden dolayı Hz. Hüseyin'e karşı çok büyük bir endişe içinde kalmakla beraber Hz. Hasan'ın Muaviye'ye hilafeti terk etmesine, Hz. Hüseyin'in mani olması ve kocasından boşatarak almak istediği güzel bir kadına Hz. Hüseyin'in mani olup, kadını kocasına teslim etmesi Yezid'in büsbütün husumetini celb etmiş ve netice itibarıyla Kerbela faciası yaptırılarak bu facianın doğurduğu pek elim tesirler dolayısıyla Müslümanlar arasında taraftarlar ve bu sebeple bir takım akide ve mezhep esaslarına bağlanan bu taraftarlık dolayısıyla da kanlı mücadele ve düşmanlıklar zuhur etmiş ve bütün Müslümanlar ve gerçekte aynı ırkdaş insanlar arasında bile münferit ve husumet hisleri zamanımıza kadar devam ederek milyonlarca kanların dökülmesine sebebiyet verilmiştir.

Kürt Gençliğine Tavsiye

Bu meselelerin tafsilatını bu suretle arkadaşlarının ısrarlarına ve özellikle Cemilpaşazade Diyarbakırlı Ekrem Bey'in arzuları üzerine arz ettikten sonra herhalde bu mezalim dolayısıyla yanıp tutuşan Kürt gençliğinin asırlardan beri Sünni ve Alevi Kürt diyerek arka- larında devam eden bu yersiz soğukluğun müsebbiplerini gad- darlıkla ve menfaatperestlikle itham ederek meseleye bir unutmama perdesi çekilmesini ve esasen Kürt milletinin felaketine yolaçan din ve mezhep farkları gözetilmeden öz bir ırkın evlatları bulunan her iki akide gençlerinin birbirleriyle tek vücut bulunmaları keyfiyetinin te- minini rica ve muvafakatlerini de temenni ederim.

İbadet - Ayin - Cem

Dersimliler'in anlayışında, seyidlerin Alevi mezhebi mucibince her mürid, dört merhale vecibelerini tamamiyle sorumlu bulunduğu bir dini görev bilmelidir. Bu nedenle Dersimli silahlı aşiretler bu görevlerin hiçbirini icra etmemektedirler. Ancak yukarıda mntıklarını izah etmiş olduğum aşiretler kısmen bu vecibeleri taahhüt etmektedirler. Garbi ve Şarki silahlı Dersim aşiretleri "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eserde bildirdiğim geleneksel, kısmen hurafeye dayalı ve kısmen de Ari kültürüne benzer bazı ayinler yapmaktadırlar. Ancak Alevi olduklarını iddia etmekten de asla geri kalmamakla beraber Alevi töresinin ve vecibelerinin esaslarına da asla vakıf değildirlir. İleride arzedilen Alevi mntıklarında tarikat icrası başlıca dört merhaleye bağlıdır.

Şöyle ki; Seyidlerin vaaz ve nasihatı gereğince:

- 1- **Şeriat**
- 2- **Tarikat**
- 3- **Marifet**
- 4- **Hakikat**

Öncelikle **şeriat** vecibelerini yükümlenmeyen ve tamamen yerine getirmeyen bir mürid, tarikate kabul edilemez ve edilmesi de caiz değildir. Şeriatın vecibeleri ise; taassubu ortadan kaldırmak, Al-laha inanmak, Hz. Muhammed'i peygamber tanımak, Kuran'a iman etmek, Hz. Ali'yi veliyullah bilmek, namaz kılmak, oruç tutmak, halkı

iyiliğe teşvik etmek, yalan söylememek, Allah'ın sevdiklerini sevmek, Allah'ın ve peygamberin sevmediklerini sevmemek, hile ve desise ile din reisliği elde ederek Müslüman kanını dökenleri ve mallarının müsaderesini helal sayanları (Yezid, Muaviye, Mervan) gibi kimseleri sevmemek gibi görevleri yerine getirmek gerekir. İşte bu şeri vecibeleri tamamiyle ifa etmiş olan her şahıs mürid olmaya yeterlidir. Ve şeriatı tekamül etmiş olan bu gibi müridler musahibiyle birlikte mensub olduğu rehber vasıtasıyla "pîr" denilen seyidin huzuruna varabilir. Pir "pençe-i âl-i âbâ" remzine atfen üç defa "*Allah, Muhammed, Ali*" diyerek el ile arkalarına vurur. Pençe-i âl-i âbâ ise Hz. Muhammed'in abası altındaki Ehlibeytine delildir. Bu ayinde ekseriyetle Alevi halk şairlerinin ve Şah İsmail Safevi'nin beyitleri okunur⁽⁷²⁾. Bu ayinde bir bütünlük, bütün canlar bir ve eşit bir halde görülür. Bu merasimden sonra pîr tarafından uzun bir dua icra edilir. Yapılan **dua, bazı Seyidler tarafından Türkçe ve bazıları tarafından Kürtçe idare edilmektedir.** Ayin-i cemde ilahi ve insani sevgi, ruhani birlik kendini gösterir. Tabiatıyla tarikate intisab eden herhangi bir mürid tarikate bağlılıkla beraber insanlık görevlerini tamamiyle idrak etmiş bir dereceye geldiğinde, **marifet** derecesini de aynı ahlaki silsile derecesinde tamamlayıp mürşid eliyle hakikat merhalesine vasil olmak üzere çabasını arttırmak, İslâmın ve dinin yasaklamış olduğu her türlü eylemden uzaklaşmış olarak terki dünya olduğunda, yani dünyadan el çekerek kendisini Allah'ın bir kulu olarak tanıyıp nefsi ve bütün benliğinden vaz geçerek, evliya makamına vasil olduğunda "Hak ile hak olmuş" merhalesine vasil olmuş gibi hakikat derecesine vardığını gösterebilir ki bir Alevi müridinin bu merhaleye vasil olduğuna da tesadüf edemedim.

Ayin-i Cem'in Hz. Muhammed, Ali ve "Kırklar" tarafından icat edildiğine inanırlar. Bu ibadetlerini, hakikat sırlarının özünü tanımayan kimselerden bile saklamış, "*serini ve sırrını verme*" emri-ni tarikata bir esas olarak koymuşlardır.

Özetle, Dersim aşiretleri evvelce de bildirdiğim gibi bu türlü

Cem-Cemaat ve Ayin-i Cem (cem töreni) icraatından kesinlikle uzaktırlar. Evvelce açıkladığım mıntıkalarda bulunan Aleviler de, eski yaşlı-başlı şahıslar müstesna olmak üzere, hiç bir tarafta artık bu gibi Ayin-i Cem vb. toplantılar yapmamaktadır. Bu mesele tarihte kalmış eski bir zihniyet haline gelmiştir. Pek eski devirlerde yapılmakta olan bu gibi dini ve tarikat törenlerine yeni nesil tarafından alayla bakılmakta olduğuna da şüphe yoktur. **Tarihi bakış açısından yaşananların yazılması ve gelecek neslin bu olanlardan ders alarak ecdadımızın geçirdiği dini ve tarikat sahalarında birbirlerine takındıkları düşmanca tutumdan ve intikam hislerinin doğurduğu kötü sonuçlardan ibret almaları başlıbaşına bir görev olmalıdır.**

DERSİM'DE KARŞILAŞTIĞIM ZORLUKLAR

Tabiatıyla Koçgiri Kürt savaşları dolayısıyla giyabi idama mahkum edilmiştim. Fakat Türkiye hükümetinin, hakimiyetini katiyyen tanımayan Dersim mıntıkasında hakkımda verilen idam kararını yerine getirmesi tabiatıyla mümkün değildi. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir devrinde ve gerek M. Kemal Türkiyesi zamanlarında kelimenin tam manasıyla Dersimliler'e hiçbir surette Türk kuvvetleri ve idaresi nüfuz edememişti ve Dersim tam manasıyla Kürt derebeylik bağımsızlığını 1938 senesine kadar muhafaza edebilmişti. Fakat Dersim bölgesinde mevcut bulunan bu Kürt derebeyliğinin mevcudiyeti, aynı mıntıkanın 52 aşireti arasında maalesef mevcut olan rekabet, husumet ve kavgalar yüzünden ihlal ediliyordu. Ve bu 52 aşiret arasında tam bir birlik ve samimiyet ahengi yok gibiydi. Bu sebeple Dersim'de adeta birbirlerine düşman ve karşıt 52 çelişkili aşiret arasında yapmakta olduğum milli mücadele ve Türkiye devletine karşı gösterdiğim milli talepler karşısında maruz kaldığım ve kalacağım müşkülâtın takdirini size bırakıyorum.

Seyid Rıza: Saygın Bir Yurtsever

Bu vaziyet karşısında yine de kudretimde ve takip etmiş olduğum emelimde hiç bir sarsıntıya girmedim. Ancak üzüldüm, çok yoruldum, öfkemden bazan hüngür hüngür ağlamaktan kendimi alamazdım. Yine de çalışırdım. Aşiretler arasında kesintisiz çalışmalarına devam ederdim. Öncelikle memnuniyete değer bir şey varsa, o da **Seyid Rıza**'nın bütün kuvvet ve kudretiyle ve hakiki bir imanla beni sevmesi ve takdir etmesi ve her türlü hareket arzularımı

kayıtsız ve şartsız kabul etmesi idi.

Seyid Rıza'nın bana bu derecede itimadı, Türkiye hükümet makamlarının nazarı dikkatini celb etmiş bulunduğundan, her ne suretle olursa olsun Dersim'den çıkarılmam veya yokedilmem konusunda gizli yöntemlere başvurulduğu da anlaşılmıştı. Malum olduğu üzere Garbi Dersim'de Seyid Rıza umum **Şex Hasan**an aşiretleri rehberi ve manevi reisi ve hem de baş evladı bulunuyordu. Pederim **Milla İbrahim**'den hususi tahsil görmüştü. Mütefekkir, milliyetperver ve fıtrî zekası dolayısıyla Türkiye hükümeti Seyid Rıza'yı umum Dersim'in yüksek bir reisi ve bu suretle beni de Seyid Rıza'nın kati surette ideoloğu tanımakta idi.

Hükümetçe Benim İçin Planlanan Suikast Girişimleri

Bu sebepten o zamanlar ortadan kaldırılmaklığıma Türkiye hükümetince karar verilmiş olduğundan, Erzincan ve Elaziz merkezlerine ticaret için gidip gelmekte olan Kürtler'e külliyetli paralar vaad edilmek suretiyle hakkımda suikast tertibatına teşebbüs edildiği Seyid Rıza'nın hususi adamları tarafından haber alınmakta idi. Ve aldığımız tedbirler sayesinde müteaddit defalar maruz kaldığım suikastler semeresiz kalmıştı. Hatta bir aralık Ovacık'ın Pülür köyüne Seyid Rıza'nın oğlu İbrahim kumandasında 25 kişilik silahlı muhafız ile gitmiş ve Arslanan aşiret reisi Mahmut Ağa'nın konağına misafir olmuş ve Seyid Rıza ile kararlaştırdığımız bir meseleyi, aşiretler arasındaki düşmanlığı hal etmek için Pülür'de bir hafta on gün kalmam icab etmişti. Bu sebeple Bıra İbrahim müfrezesiyle Ağdat'a geri dönmüştü. Bu sebeple bir mahaldan diğer mahale gönderildiğimde teslim edildiğim yere Seyid Rıza tarafından *"sana ölü teslim ediyorum ve lakin diri olarak teslim almak isterim, sen mesulsun"* emri tebliğ ediliyordu. İşte Seyid Rıza'nın kahraman oğlu, Arslanan aşiret reisi Mahmut Ağa'ya pederinin aynı telkinatını yaparak geri dönmüştü. Bulduğum Pülür köyünde artık Mahmut Ağa benim hayatımla ilgili bulunmağa aşiretler ananesi dolayısıyla mecbur bulu-

nuyordu. Bu arada Mahmut Ağa'nın bulunmadığı bir günde Pülür köyüne bir saat mesafede bulunan "Bitan" aşiretine mensup Kudi köyünden Kılıç Rıza isiminde Erzincan'la ticaret yapmakta olan bir Kürt beni ziyarete gelerek, Erzincan'dan çok güzel elbise vs. getirmiş olduğunu ve her ne lazımsa vereceğini ve bu münasebetle bazı ticari hesaplarını da görmekteğimi ısrarla istirham ederek beni Kudi köyüne davet etmişti. Gayri ihtiyari bir kuvvet beni bu davete yöneltmişti. Hiç kimseye haber vermeden Pülür'den ayrılmış ve iyiniyetle Kudi köyüne gidip, Kılıç Rıza'nın düz ayak ve uzun bir dehlizden içeri oldukça geniş bir odasına girdiğimde, yüksek bir köşk üzerinde döşek ve etrafında müteaddid yastıklar bulunduğunu görmüştüm. Kılıç Rıza bir hürmet gösterir gibi kolumdan tutup beni köşke oturmuştu. Yanımdaki yastığın kenarında oldukça kalın bir iki metre uzunluğunda burulmuş yeni bir kendir ipi de hemen dikka-timi çekmişti. Kılıç Rıza'da bir telaş belirtisi başgöstermiş, odada bulunan refikasına "*Siz gidiniz Nuri Bey bizim hesaplarımızı görecek*" diye hitab etmiş ve kadın hemen çıkmış gitmişti. Bunu müteakip diğer bir odadan uzun boylu bir şahıs içeri girerek Kılıç Rıza tarafından sol tarafıma oturtuldu. "*Dışarı gidip geleyim, defter hesaplarımı lütfen göresiniz*" dediğinde, Kılıç Rıza'dan bu şahsın kim olduğunu sormuş ve önceden Erzincan'dan getirmiş olduğu eşya ve elbiseleri çıkarmasını şiddetli bir sesle emrettiğimde Kılıç Rıza'da gayri tabii bir heyecan görmüş her ikisinin renkleri sararmış ve elleri titremiş ve birbirlerinin yüzlerine şaşkın şaşkın bakmakta iken Kılıç Rıza'nın sürekli bakışları ihanetçi bir tarzda yastık dibinde olan ipe çevrilmiş ve adeta birbirlerine karşı "*İpi sen al*" öteki ise "*sen al da boynuna tak*" imaları gibi hareketleri artık bana, tereddütsüz bir suikast tertibatı durumunu göstermiş olduğundan hemen bir anda tabancamı çekerek köşkün üzerinden bir kuş gibi fırlamamla beraber uzun dehlize ve ardından Kılıç Rıza'nın henüz kapamağa fırsat bulamadığı kapıdan dışarı fırlamıştım. Arkamdan Kılıç Rıza bir feryatla gelip ellerime sarılmış rica ve istirhamlarda bulunmuş ve yanlış düşünceye kapıldığımı ağlayarak beyan etmişti. Hemen hayvanıma

binip Pülür köyüne gelirken yolda 5-10 silahlının Mahmut Ağa tarafından yanıma gönderildiğini görmüş ve beraberlerinde Pülür köyüne gelmiştim. Aşiretler arasında bir dedikoduya ve benim yüzümden bir düşmanlığa yolaçmamak için keyfiyeti Mahmut Ağa'ya söylememiştim. Ancak meseleyi Ovacık'ta bulunan fikir ve gaye arkadaşım **Alişer Efendi**'ye ve **Seyid Rıza**'ya arz etmiştim. Seyid Rıza keyfiyeti her nasılsa Mahmut Ağa'ya söylemiş ve uzun uzadıya yapılan tetkik ve tahkikat neticesinde Erzincan Valisinin Kılıç Rıza ve arkadaşına 300 altın mukabilinde bana bir suikast tertibatını teklif ettiğini ve lâkin suikastı yapmakta mütereddit ve hatta tamamen pişman olduklarını tamamen açıklamışlardı ve her iki aşiret arasında büyük bir hadisenin çıkmasına sebebiyet verilmemesi için de mesele gizli tutulmuştu.

Bu hadiseden sonra Dersim'in herhangi bir noktasında seyir ve seyahatim esnasında en az 20-30 kişilik mühim muhafızlarla yola çıkmam Seyid Rıza tarafından karar altına alınmış bulunuyordu. Gerçi umum Dersim aşiretlerinin kayıtsız şartsız teveccühüne mazhar bulunmuşum. Ancak bazı Türk hükümet merkezleri ile temasta bulunan menfaatperest ve kötümser kimselerin ihanetinden son derecede korunmak zaruretini de hissetmiştim.

İşte yukarıdan beri bildirdiğim üzere 25-60 aşiretten müteşekkil olan Dersim aşiretleri arasında bir birlik teşkil etmek imkânsız olduğuna kani olmuşum. Yukarıda bildirdiğim Seydan, Şiğhasanan aşiretleri arasında bir birlik hasıl etmekliğe vesile olmak düşüncesiyle umum Seydan aşiretleri reisi Mahmut Ağazade Ali Ağa ile bir ailevi bağılılık hasıl etmek fikriyle Ali Ağa'nın kızıyla evlenmeyi uygun bularak Budik köyünde Ali Ağa'nın kızıyla evlendim. Ve Seyid Rıza ile daima temas ve haberleşmeye de devam ettim. Fakat bu ailevi damatlığımda Ali Ağa'yı Seyid Rıza ile milli sahada ittifaka bir türlü ikna edemedim. Bu arada pederim merhum İbrahim Efendi, kardeşim Rıza'yı daima yanıma gönderirdi. Kardeşim Rıza ile Seyid Rıza'ya, kayınpederim Ali Ağa'yı bir seneden beri ikna etmeye imkân olmayacağını bildirmekte idim. Netice itibariyle Seydan

aşiretlerinin Şiğhasanan aşiretleriyle birleşmesine imkân olmaya-
cağını tamamen anladığımda ve esasen Ali Ağa'nın kızıyla evliliğimi
Seyid Rıza'nın muvafakatıyla yapmış bulunduğumdan Seydan
aşiretlerinden ayrılmak ve Seyid Rıza aşiretlerine ilhak etmek fikrini
uygun bularak keyfiyeti Seyid Rıza'ya bildirdim ve Seyid Rıza'nın
göndermiş olduğu iki yüz elli kişilik bir kuvvet kumandasında bulu-
nan oğlu Baba İbrahim vasıtasıyla bir gece Budik köyünden ailemle
birlikte çıkararak Seyid Rıza'nın merkezi olan Ağdat köyüne geldim.
Tabiatıyla bu hadise yüzünden Seyid Rıza aşiretleriyle Keçalan
(Seydan) aşireti arasında bir müddet tartışma oldu. Ve netice itiba-
riyle susmaya mecbur kaldılar. Bu suretle Seyid Rıza ile eskisi gibi
milli dava uğrunda çalışmaya devam ederek, Ovacık aşiretlerini de
birlik dairesine alabilmiştik. Dersim 11 kaymakamlık, bir de merkezi
Hozat olan mutasarrıflıktan ibaret olduğundan bu merkezlere daimi
surette silahlı kuvvetlerle seyahat etmekte idim. Bu merkezlerde
bulunan Türk hükümeti hiç bir surette yönetme gücüne sahip
olmayıp, bir isimden ibaret bulunmakta idi. Ve hatta Dersim muta-
sarrıflığı bir de bana resmi bir vesika vermişti. Bu vesika açık ve
düzenli olmakla beraber bizce hiç bir anlamı yoktu. Vesika aynen
şöyledir:

Dersim Mutasarrıflığı (Vesika)

*Aslen Dersim'in Hozat kasabasından olup, Kangal kazasının
Yellice nahiyesinin Şahin karyesinde mukim ve Zara ve Divriği
kazaları eski Sıhhiye Baytarı **Colızkade Mehmet Nuri
Efendi'nin dehaletinin kabulü Merkez Ordusu Kuman-
danlığı'nın 1 Haziran 1337 tarih ve 1977 nolu telgrafnamesi
hükümünden olmakla ol veçhile mumaileyhin Mutasarrıflık
bölgesine girmesi kabul edilmiş ve iş bu vesika kendisine ve-
nilmiştir.***

22 Ağustos 1337

İmza

Dersim Mutasarrıflığı

Mehmet Nazmi

Koçgiri Hareketinin Sonuçları

İşte yukarıdan beri bildirdiğim üzere Dersim'de 60 aşiret arasındaki husumet ve arada tafsilatını yazdığım Seyid sülaleleri, ocak kavgaları, aile gürültüleri arasında 1921'den 1926 senesi başlarına kadar iptidai devir insanları arasında yaşamakta olan bir hayat devresini geçirdim. Ancak burada **Seyid Rıza** başta olmak üzere bazı fikir, zeka ve milli duyguya malik reisler ve gençliğin mevcudiyetini de zikr etmekten zevk duymaktayım. Esasen hayatımın bu mücadele safhasında ancak bu gibi şahısların mevcudiyetiyle hayatımı sürdürmeye muvaffak oldum. Ve gençliğim dolayısıyla bu arada milli gayeyi de hiç bir suretle bir durgunlukta hissetmedim. Ancak çok öfkem, galeyanim ve fikrim dolayısıyla gözyaşlarım beni teskine yardım ederdi. Bu da, büyük cehalet ve hatta vahşet deryası arasında milli duyguyu ve bir birlik düşüncesini uyandırmak ve muvaffak olmak için daima devam etmeyi ve mücadeleden yılmamayı gerektiriyordu. İşte bu gürültü patırtılı hayatım devam ediyor, arasına arkadaşım **Alişer Efendi** ve eşi **Zarife** ile de buluşarak dertleşiyorduk. Alişer Efendi daimi olarak Ovacık aşiretleri arasında sazı sözü ile propagandasına devam ediyordu. Tabiatıyla bu hengâme arasında Dersim'e iltihak eden Koçgiri fedaileri Dersim kuvvetleri ile işbirliği yaparak Erzincan, Erzurum, Trabzon, Sivas kollarından Türk merkezlerine baskın yaparak Türk hükümetini rahatsız etmekten de asla vazgeçmiyorlardı. Diğer taraftan Seyid Rıza adıyla milli isteklerin temini için Türk hükümet merkezlerine mütemadi müracaatım da vaki olmakta idi. Bu çarpışma ve müracaatlar neticesinde umum Koçgiri tutukluları tahliye edilmiş ve hadise dolayısıyla ilk hamlede melun hayin **Murat Paşa** vasıtasıyla⁽⁷³⁾ (**Kürdistan Tarihinde Dersim**'de tafsilatı yazılı) ihanetle tutulup Sivas'ta idam edilen **Zalim Çavuş** adıyla maruf (Hasan Ağa ve kardeşi Hüseyin)'den başka hiç bir fert idam edilememişti. Koçgiri hadisesinde mevkuf ve mahkum olanlar tümüyle af kanununa tabi tutulmuştu. Koçgiri askeri hadisesinden zarar gören ailelere ve

mıntıklarına tazminat verilmişti. Ancak bir müddet Alişan ve Haydar Beylerin Koçgiri mıntıkasından uzak İstanbul'da bir mahallede iskânları kararlaştırılmış ve 1924'te tekrar yerlerine dönmelerine müsaade edilmiş ise de maalesef ihanetle Koçgiri'nin Ümraniye merkezinde **Alişan Bey** imha ettirilmiştir (Tafsilat **kürdistan Tarihinde Dersim**'dedir). Seyid Rıza, Kürdistan'ın dış mıntıklarıyla da temasını ve haberleşmesini daimi bir şekilde temine muvaffak olmuştu. **Dersim Tarihi**'nde zikr ve tafsilatı ile bildirildiği üzere **Ağrı** Kürt hadisesinde mühim bir tertibat alınmış fakat neticede bir başarı hasil olmamıştı.

Şeyh Sait İsyanı'nda Dersim'in Tutumu

Bu arada Erzurum'da kurulan **Kürt İstiklal Teşkilatı**⁽⁷⁴⁾ ile daimi bir ilişki kurulmuştu. Ve büyük harekâtın neticesi beklenerek mühim kuvvetler tertibatı ile harekâta bizzat iştirak etmek hazırlığı yapılıyordu. Keyfiyet **Kürdistan Tarihinde Dersim**'de zikr edildiği üzere, günden güne umumi Kürdistan harekâtının başlaması bekleniyordu. Nihayet hareketin Palu'da başladığı, Elaziz'in Kürt kuvvetleri tarafından işgal edildiği ve Elaziz merkezinde Kürt hükümeti teşekkül ettiği, Seyid Rıza'nın Elaziz merkezine gönderdiği postalar vasıtasıyla anlaşılmıştı. Dersim'de umumi bir galeyana ve heyecana da başgöstermişti. Seyid Rıza'nın düşüncesine göre, Elaziz'i işgal eden Kürt kuvvetlerinin Malatya ve Diyarbakır istikametinden ileri hücumları tasarlandığı için, Seyid Rıza'nın da Dersim kuvvetleriyle Erzincan üzerinden Sivas'ı işgal etmesi yönünde karar verilen emir beklenmişti. Çünkü Elaziz'den aşağıdaki telgraf Dersim'e tebliğ edilmişti.

Hozat'ta Celalzâde Mehmet Efendi vasıtasıyla umum Dersim aşiret reislerine Sükuneti muhafaza ediniz. Yakında bir heyetle Dersim'e geleceğiz.

Dersim Mebusu
Hasan Hayri

Elaziz Cephe Komutanı
Şeyh Şerif

6 Mart 1925

Bu telgraf üzerine Dersim aşiretleri bir heyecan içerisinde neticeyi bekleyerek başarısızlık neticesi gördüklerinde, Şarki Dersim Aşiretleri **Doğan Dede oğlu Hüseyin**'in teşvikiyle Türk kuvvetleriyle teşriki mesai ederek Kürt kuvvetlerine arkadan saldırı yapmak alçaklığında bulunmuşlardı⁽⁷⁵⁾. Keyfiyet **Kürdistan Tarihinde Dersim**'de yazıldığından bu hadiseden bahsi fazla gördüm. Neticede Elaziz, Diyarbakır merkezlerinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve binlerce Kürt idam ediliyorlardı. Seyid Rıza sürekli olarak resmi makamlar nezdinde girişimlerde bulunmakta idi. İstiklal Mahkemeleri tarafından mütemadi idam cezaları, Umumi Müfettişlik teşkilatları ve bu teşkilatlar vasıtasıyla Kürdistan'da zorunlu göç, sürgün ve yollar-da envai çeşit ihanet ve cinayetler işleniyordu. Hükümet tebligatlarında, *Dersimliler'in Şeyh Sait hadisesiyle hiç bir alakaları olmadığı ve hükümete sadakatları ilan edilerek Dersimliler işgal ediliyordu*⁽⁷⁶⁾. Esasen Dersimliler'in bu vaziyet karşısında hiç bir müdafaada bulunmağa iktidarları da bulunmuyordu. Çünkü Türk orduları Kürdistan'ın her tarafını tamamen işgal etmiş bulunuyorlardı.

Sıra Dersim'e Geliyor...

Bu müessif hal, aylar ve seneler devam ettikten sonra ve Kürdistan mıntikası tamamıyla Türkiye hükümetinin zulüm pençesi altında ve Türk orduları tarafından imha edildikten sonra sıranın Dersim'e geleceğine hiç de şüphe yoktu. Gerçi Dersimliler Türk hükümetinin maksadını bilmekte idiler. Fakat aralarındaki anlaşmazlıklar dolayısıyla kayıtsız kalıyor ve hatta birbirleri hakkında çirkin ihbarlarda dahi maalesef bulunuyorlardı. Diğer bir kısım aşiretler de yerlerinin korunaklı olduğunu, yüksek dağlar, vadiler, mağaralar dolayısıyla müdafaada bulunacaklarını ve Türk ordularının kendilerine tecavüzde muvaffak olamayacaklarına inanıyorlardı. Bu düşünce, cümle Dersim'in büyük kısmını ve cesur aşiretlerini ihtiva ediyordu. Hükümete ihbarlarda bulunan aşiretler küçük bir azınlığı teşkil ediyor ve yaptıkları ihbarların başlıcası

Seyid Rıza'yı hükümete âsi ve düşman göstererek kendilerinin hükümete sadık bulduklarını beyan etmek suretiyle Seyid Rıza'nın hükümete isyankâr bulunduğu müddetçe Türk hükümetinin kendilerine hiç bir tecavüzü olmayacağı kanaatını güderek kurnazca bir siyaset takip edip, diğer taraftan da Seyid Rıza'ya samimiyet göstermek küstahlığıyla iki yüzlü bir siyaset takip ediyorlardı. Bu aşiret reislerinin başlıcaları Ferhadan aşiret reisi **Kahramanağazade Cemşit ve Karabal aşiret reisi **Kangozade M. Ali** ve Abbasan aşiret reisi **Zeynozade Miço Ağa** idiler. Şayanı dikkattir ki Türk hükümeti tarafından icra edilen (1938) Dersim katliamı sıralarında ilk hamlede ve en evvel safhada işte bu üç aşiretin reisleri kurşuna dizilmişlerdir. Her üçü de bir araya getirilerek ve cüsseleri birbirlerine gösterilerek imha edilmişlerdir. Çünkü Türk hükümeti bu reislerin iki yüzlü siyaset takip ettiklerine tamamen vakıf olmuştu. Vaktini beklemiş ve ilk safhada bunları yok etmişti. Mezkur aşiret reislerine yüzlerce defa yapmakta olduğum telkinleri maalesef hafife almaktaydılar. Ve hatta vatandan ayrıldığım son günlerde bizzat kendilerini çiftliğime davet etmiş ve müteaddit istirahatlarla kendilerinin Seyid Rıza ile birlikte davranmalarını ve bütün Dersim aşiretlerinin birleşme neticesinde güçlü bir birlik meydana geleceğini ve mezkur birlik üzerine Dersim'e Türk idaresi kuvvetlerinin asla nüfuz edemeyeceğini söylediğim halde Dersim'de Seyid Rıza isyan halinde buldukça kendilerine hiçbir zarar gelmeyeceğini ve Seyid Rıza'nın da muhit ve mevkii dolayısıyla Türk kuvvetlerinin başarılı olmayacaklarını katiyyen beyan ederek benim de korkak bir insan olduğumu sözlerine ilave etmekte idiler. Eyvah aldanıyorlardı!.. Çünkü Türk hükümeti Dersim aşiretlerini bölgelere ayırmış ve ancak Seyid Rıza mıntikasını isyan ve tehdit mıntikası göstererek diğer mıntikaları kısmen bitaraf, kısmen hükümete tabi kıldığından ve arz edilen muhbir reislerinin de harekâtından istifade ederek Dersim'de genel bir birlik kurulmasına kaynaktan engel olduğundan askerî harekâtı tamamiyle Dersim etrafında yığdıktan sonra evvelemerde muhbir aşiretleri ve bilahare bitaraf aşiretleri ve**

sonra da hükümete tabi ve sadık aşiretleri münferiden ortadan yotttikten sonra isyan mntikasına üçüncü senede askeri hareket icra ederek isyan mntikası aşiretlerinden kısmen yani üçte biri imha edilmiş ve diğer savunma durumundaki ve coğrafi durumdan istifade eden cesaret ve şecaatleriyle harb eden aşiretlerden yüzde beş telef olmayarak kurtulmuşlardır⁽⁷⁷⁾. Ancak öteden beri hükümete sadakati bulunan civar aşiretler Batı vilayetlerine tehcir edilerek 10 seneden sonra tekrar Dersim'e iade edilmişlerdir. *Netice olarak Dersim'in imhasına birleşmeme ve aralarındaki kırgınlıklar ve husumet ve düşmanlık sebebiyet vermiştir.* Umumi bir birlik gerçekleşseydi coğrafi ve doğal yapı yüzünden ve kendilerinin cesur ve cengâver olmaları, bu elim neticeyi husule getirmeyecekti kanaatindeyim. Bu şüphesiz idi. Savunma vaziyetinde bulunan aşiretler (başlıca **Demenan, Koçan ve Seydan** gibi aşiretler) tamamen katliamdan kurtulmuşlardır⁽⁷⁸⁾.

YURT DIŞINA ÇIKIŞIM

Ayrılış Hazırlıkları

Meseleyi pek yakından tetkik etmiş ve neticede başarı elde edilemeyeceğini biliyordum. **Seyit Rıza** tarafından Elaziz'e gönderilmiş olan hususi ve gizli bir adamıyla temasımızda; dış devletlerden bir yardım talebi ümid ediyor ve bu ödevi de bana tevcih etmiş bulunuyordu. Tabiatıyla bu mukaddes vazife uğrunda hayatımı feda etmek benim için milli ve vatani bir borç bulunuyordu⁽⁷⁹⁾. Aynı vazife Seyit Rıza tarafından evvelemerde merhum Alişer Efendi'ye tevdi edilmiş olduğundan mumaileyhin Dersim'den ayrılarak dış devletlere gideceği de bir beyanname ile aşiretlere tebliğ edilmiş ve manevi güçleri takviye edilmiş ise de maalesef mumaileyh aynı gün zalim ve alçak **Rehber** tarafından imha edilmiş ve kendisiyle refikası Zarife'nin şehit başları Elaziz'e getirilmişti⁽⁸⁰⁾. Artık vaziyetten emin değildim. Harb bütün şiddetiyle devam ediyordu. Ordu zabitanından bazıları ve hassaten müfettişlik baytarı, meslektaşım tarafından aldığım haberlerde pek yakında çiftliğimde imha edileceğim ve Elaziz merkezinde diğer bazı Kürt zümresinin de Elaziz'de bu imha listesine dahil edildikleri bize ihbar edilmiş ve hakikate vakıf olmuşum. Dış devletlere müracat etmek üzere ülkeden ayrılacağımı da Seyit Rıza'ya bildirmiştim. Diğer bazı fikir arkadaşlarıma, Elaziz'e Sağman eşrafından merhum Amet Ağazade Fehmi, Kesrik köyünden Ahmet Efendi'ye ve civar aşiretinden kervem merhum Rasim Bey'in pederi Fikri Bey'e de bildirmiştim. Çiftliğimde (Manastır'da) ayrılma hazırlığında bulunmakta ve refikam Hacı Ağa'nın kerimesi Selvi ile hazin günler geçirmekte idim. Tabiatıyla kendisine metanet tavsiyesinde bulunarak vatan ve milli dava uğrunda herşeyin feda edileceğini göze aldığımı da kendisine ilaveten bildirmekte idim. İşte bu son günler pek acı ve pek hazin olduğundan burada ayrıntısına lüzum görmüyorum. Çiftçilerime

(Mehmet Kadir) İstanbul'a tedaviye gideceğimi bildirdim. Çantamı alıp çiftlikten ayrıldım. Refikam Selvi düşmüş bayılmıştı.

İstanbul'a Gidişim

Elaziz tren istasyonunda bulunuyordum. Arkadaşlardan Fehmi ve Ahmet Efendi yanıma gelmiş ve beni istasyon büfesine almışlardı. Ah ve derin hasretle kadehlerimizi tekrarlıyor ve hatta ağlaşıyorduk. Çiftçim Mehmet yanıma gelmiş ve refikamın çiftlikten Elaziz merkezine ve oradan istasyona gelip bitkin bir halde ağlamakta olduğunu haber vermişti. Büfeden ayrılarak refikamın yanına gidip, göstermiş olduğu hareketin hakkımda bir şüphe teşkil edeceğini ve metanetini muhafaza etmesini ve sivil polislerin etrafımızda dolaşmakta olduklarını kendisine bildirerek bir derece sükuneti temin ederek tekrar arkadaşlarımla ayrılık kadehlerini tekrarlarlarken trenin hareket işareti çalınmış ve arkadaşlarla son bir veda öpüşleri yapıldıktan sonra kendimi trenin ikinci derece locasında görmüş ve Elaziz'den hasretle ayrılmıştım. Elaziz çevresinde İstanbul'a tedaviye gitmekte olduğum haberi mevcut bulunmakta idi. Çünkü ewel emirde Elaziz Merkez Polis Müdüriyeti'ne bizzat giderek İstanbul'a tedaviye giderek geri geleceğimi resmen bildirmiştim.

İstanbul'da idim. Sirkeci'de Elaziz otelinde misafir idim. Otel sahibi Elaziz'li Ovadis isminde bir Ermeni idi. Otel kâtabi her saatte sivil polislerin gelip beni sorduklarını ve daimi surette denetim altında bulunduğumu bana bildiriyordu.

Avrupa'ya Geçme Teşebbüsüm

Çantamı otelde bırakmış ve Sirkeci'den Rumeli treniyle hareket etmiştim. Tabiatıyla otelciye haber vermemişim. Rumeli treniyle Edirne'ye gitmek bahanesiyle orada Yunanistan istasyonlarından birinde inerek Avrupa devletlerinden birisine aynı yolla iltica etmek

tasavvurunda idim. Bu maksatla tren Makrı köyüne vasıl olmuştu. O sırada trende meslek arkadaşlarımdan Sabri Bey'le tesadüfen görüştüğümde meslektaş sıfatıyla maksadımı kendisine anlatmışım. Meslektaşım aynı yolla Avrupa devletlerine iltica etmeliğimin pek tehlikeli olduğunu, çünkü Yunanistan ve Türkiye iç anlaşması mucibince Yunanlılar tarafından yakalanarak Türkiye'ye teslim edileceğimin muhakkak olduğunu teessürle beyan etmişti. Ayastafnos'tan gelmekte olan Rumeli treniyle tekrar İstanbul'a dönüp otele geldim. Mütemadiyen polislerin gelip beni sorduklarını ve odamdaki çantamı da gizlice araştırdıklarını otel kâtibinden öğrendim.

Suriye'ye Geçişim

Rumeli yoluyla Avrupa devletlerinden birine iltica etmeğe imkân olmadığını anladığımdan, güneyde Fransız mandasında bulunan Suriye'ye iltica etmeye karar verdim. İstanbul'dan ani olarak çıktım ve Mersin'e gelerek Palas oteline misafir oldum. Mersin'de bulunan dayım polis emeklisi Hüseyin Efendi'yle görüştüktan sonra keza Mersin'de bulunan kızkardeşim Hatice'yi de gördüm. Kendilerine maksadımı bildirmeden ikinci gün Adana merkezine gelerek Dersim Karabal aşiretinden Celalzade Mehmet Efendi'nin kardeşi öğretmen Celal Efendi ile tesadüfen görüşerek maksadımı kendisine bildirerek teessürle kendisinden ayrıldım. Milliyetperver olduğuna itimadım vardı. İstanbul'dan gelip Suriye yoluyla Mardin'e gidecek olan ekspres trenini bekliyordum. Adana'dan Elaziz'e bir telgraf yazarak Adana'dan Mardin'e hareketimi ve Mardin'de bir arap kısrak hayvanı mübayaa ederek Elaziz'e geleceğimi bildirdim. Bu telgrafi sahte-bir surette ve bir şüphe hasıl olmaması maksadıyla yazmışım. Adana'da meskun olan Elazizli Kahraman'ın oğlu Cafer'i araştırarak gördüm ve benimle Suriye'ye gelmesini teklif ettiğimde çocukları ve ailesi dolayısıyla terk edip gelemeyeceğini bildirdi. Ve 11 Eylül 1937 Salı günü çantamı alarak benimle Adana'ya tren istas-

yonuna gelerek mütemadiyen ağlamakta idi. Ekspres gelmişti. II. sınıf kompartımana çantamı yerleştirdikten sonra kompartımanda bulunan bir-iki yolcuya hitaben ağlayarak "*sizlere emanet ediyorum*" diyerek trenden inmişti. Tren hareket etmişti. Bulduğum vagondaki şahsın başında bulunan fesi, kendisinin Suriyeli olduğunu gösteriyordu. Bir aralık Türkçe olarak "*kiminle teşerrüf ediyorum*" diye benden sual sorduğunda cevaben "*Dersimli Baytar Nuri*" diye cevap verdiğimde, kendisinin Avukat Kâmil Sinno olduğunu ve Şam'da ikâmet ettiğini ve Sultan Hamit varislerinin avukatı olduğunu ve bu sebeple İstanbul'a gidip geri döndüğünü, ertesi gün Beyrut'a aynı maksatla gideceğini ve yanında bulunan şahsın da kendi kâtibi Mehmet Efendi isminde Şamlı bir zat olduğunu bildirerek, Dersim harekâtının ateşli bir şekilde devam etmekte bulunduğunu İstanbul gazetelerinden okumakta olduğunu tafsilen bildirerek aynı gazetelerden birinde **Dersimli Seyit Rıza**'nın fotoğrafını bana göstererek vaziyetinde bir telaş ve gayrı tabii bir vaziyet almış bulunduğumu da bildirerek maksat ve gayemin bila tereddüt kendisine bildirilmesini ve kendisinden asla bir şüpheye kapılmayarak bir kardeş sıfatıyla hareket etmemi ısrarla benden istemesi üzerine, maksadımın Suriye'ye iltica olduğunu kendisine bildirdim. Kâmil Bey bana hakiki bir dost suretiyle yardımda bulunacağını bildirdi ve gümrük kontrolü dolayısıyla üzerimde bulunan iki-üç bin lira harçlığımı arkadaşlar arasında muvakkaten tevzi ederek gümrük kontrolü tehlikesine emniyet tertibatı aldı. Tren İslahiye hududunu geçmişti. Tren Halep merkezine girecek ve yarım saat istirahatten sonra Müslümiye hattı ile Mardin ve Bağdat seyrini takip edecekti. İslahiye'den sonra Fransız polisleri kontrole başlamışlar ve nüfus tezkerelerimizi alarak Türkiye yolcularını denetime tabi tutmuşlardı. Kâmil Bey, kâtibi Mehmet Efendi'ye Arapça icab eden talimatı vererek, refakatıma vermiş ve ilaveten Halep polisi müdüriyetine de kendi tarafından bir kart yazarak "**mülteci**" muamelemin yaptırılmasını tavsiye etmişti. Kendisinin ikinci gün Beyrut'ta mehkemesi olması dolayısıyla benimle gelemeyeceğini ve Halep istasyonunda

hazır bulunan Şam treniyle Şam'a hareket etmek mecburiyetinde bulunduğunu beyan ederek çok yüksek bir nezaketle benden mazaret talep etmişti. Bu satırları yazarken Kâmil Bey Sinno gibi pek yüksek bir şahsiyete teşekkür ve hürmetle minnettarlığımı bildirmeyi kendime bir borç telakki edeceğim. Kâmil Bey'in kâtibi ile tren-den inmiş ve tevzi etmiş olduğu üç bin lira paramı da bana vererek gözlerimden öperek kâtibi Mehmet'e gerekli talimatı tekrarlamıştı. Mehmet Efendi ile birlikte istasyonu süratle geçerek kontrol odasına girmiştik. Mehmet Efendi kendi çantası ile benim çantamı açarak Arapça bir şeyler söylemişti. Mehmet Efendi çabuk ve acele bir suretle kolumdan tutarak bir arabaya girmiştik. Arabacı süratle hareket etmiş ve Halep'in Bab El Farac dedikleri mıntıkada Santral Oteli'ne gelmiştik. Mehmet Efendi bana hitaben herhangi bir sorgu karşısında kalırsan **Kürtdağlı** olduğumu bildirmemi bana tembih etmişti. Bilahare anladığıma göre Kürtdağı Haleb'in Afrin kazasına bağlı bir Kürt mıntıkası imiş. Bu mıntika ahalisi de ekseriyetle Arapça bilmiyorlarmış. Kâmil Bey'in tavsiyesi üzerine arkadaşım Mehmet Efendi, Mustafa Ağa Haneno isminde bir zatın hanesini araştırarak Halep polisi müdüriyetine yazdığı bir kart vasıtasıyla benim mülteci muamelemi yaptırmak çaresini araştırmış ise de bir türlü Mustafa Ağa Haneno'yu bulamadığından beni tekrar alıp Şam'a götürmeyi kararlaştırdı. Geceyi otelde geçirdik. Sabahleyin Bab El Farac'tan 3-4 kilo Halep fıstığını Kâmil Bey'e hediye olarak almış ve Şam postasına binerek geceye Şam'a vasil olmuş ve Mehmet Efendi'nin Ummeye Camii arkasındaki evine gelmiştik. Pek yorgundum. Gece hamama götürülerek eve dönüşümde Mehmet Efendi'nin büyük annesi beni karşılamış ve ağlayarak bana Arapça heyecanlı sözler söylediğinde ne istediğini Mehmet Efendi'den sorduğumda; *"Niçin bu garip diyara geldiniz? Fransız seni tekrar Türkiye'ye teslim eder, halin ne olacak?"* dediğini öğrendim. Buna karşılık *"Şu halde bizler aldanmışız, biz Fransızlar'dan yardım görmeye geldik. Fransızlar'ı adil ve mazlumlara yardımcı biliyoruz"* dediğimde, Mehmet Efendi cevaben *"Pek ziyade aldanmışsınız,*

annemin dediği doğrudur. Bu sebeple seni Halep'te bırakmadım. Seni tekrar Kâmil Bey'e teslim edeceğim, mesuliyeti kabul edemem." demişti. Pek ziyade üzölmüştüm, fakat metanetimi muhafazada kararlıydım. Sabahleyin pek erkenden kalkmış Şuheda mahallesinde Kâmil Bey'in ikâmetgâhına gelmiştik. Kâmil Bey'in hazırlanmış ve Beyrut'a hareket etmek üzere bulunduğunu görmüştüm. Halep'ten aldığım 4 kilo fıstık hediyeği kendisine takdim ettiğimde gözleri yaşarmış ve pek müteessir olmuştu. Beyrut'a hareketi mecburi idi. Acele mahkemesi vardı. Meseleyi Mehmet Efendi kendisine Arapça anlatmıştı. Kâmil Bey Şam'da Kürt Abdurrahman Paşa'nın oğlu **Sait Bey**'e bir kart yazarak mülteci muamelemin yapılmasını mumaileyhten rica etmişti. Mehmet Efendi ile Kâmil Bey'den ayrılmış Sait Bey'in konağı kapısına varmıştık. Kapıcıbaşı, Sait Bey'in henüz uykuda bulunmasından kapıda beklememizi bildirmişti. Çünkü sabahleyin pek erken meseleye giriştik. Pek muhteşem konağın kapısındaki mermer taşlar üzerine meyus bir halde oturmuşken bir taksi gelmiş kapı önünde durmuş ve şöför hayretle yüzüme bakarak "*Galiba sen de M. Kemal kaçgınısın, burada niçin bekliyorsun? Sait Bey'den imdat bekliyorsanız beyhudedir. Söz verir fakat yapmaz. Ben de on senedir Sait Bey'in şöförüyüm. Bundan ümit bekleme. Suriye'de Kürtler'den başka bildiğin tanıdığın yok mudur?*" sözleri karşısında hayretlere kapıldım. Kendisine şu şekilde sormuştum:

– *Afedersiniz siz kimsiniz, isminiz nedir?*

– *Adım Faruk, aslen Türküm. Fakat M. Kemal mahkumuyum, Sait Bey'in şöförüyüm.*

– *Diyarbakirli Cemilpaşalardan Kadri Bey'i sizden sormak isterim.*

– *Ooo! Onları Fransızlar mahkum ettiler. Tudmur'da mevkufturlar, Cezire'de isyan çıkarmışlardı. Cümlesini Fransızlar tevkif etmiştir.*

– *Dr. Ahmet Nafif Bey arkadaşım, mektep yoldaşımdır. Acaba nerededir?*

– Buradan 1000 kilometre uzakta **Kamişlı'da doktorluk yapmaktadır.**

– Arkadaşlarımdan buraya gelmiş olan **Vanlı Memduh Selim Bey'i sormak isterim.**

– O da buradan çok uzak **Antakya'da muallimlik yapmaktadır.** Fakat bunun dayısı **Nizamettin Bey vardır.** Burada **Merce'de, Ümmeyye garajında kâtiptir.** Seni ona götürüyüm. Anlaşılan sen bir aile evladısın. **Sait Bey'den katiiyen ümit bekleme.** Hadi otomobille sizi götürüyüm.

Mehmet Efendi ile otomobile binmiş ve Ummeyye garajına gelmiştik. Şöför **Faruk Efendi'nin** beraberinde küçük oğlu da bulunuyordu. **Nizamettin Bey** henüz odasına gelmemişti. **Faruk Efendi "beni mazur görünüz. Sait Bey darılmasın, ben gideyim. Oğlum yanınızda kalsın"** dedi ve oğluna hitaben de **"yavrum amcanız Nizamettin Bey'i biliyorsun, efendilerin yanında otur, Nizamettin amcanız geldiğinde kendilerini göster ve benim yanıma gelin"** deyip bizden ayrıldı. Ve oradan geçtiğimiz **Suk El Hamidiye'de** bir kahvehaneyi de işaretle bana göstererek **"bu kahvehaneye asla gitmeyiniz, burada Türk casusları vardır"** diye bizi ikaz etmeyi de ihmal etmemişti. Kendisine teşekkür etmiştim. **Mehmet Efendi ve mezkur çocukla** garajın kapısındaki çayhaneden birer iskemle alarak birer kadeh çay içerken çocuk hemen ayağa kalkarak **"İşte Nizamettin amcam geliyor"** dediğinde karşımızda bulunan şahsa çocuk **"Bey amca, bu efendileri babam size gönderdi"** deyip bizi **Nizamettin Bey'e** takdim etmiş ve bizden ayrılarak gitmişti. **Nizamettin Bey'in** odasına vardığımızda aramızda şu konuşma cereyan etmişti. **Nizamettin Bey "Siz kimsiniz?"** diye sordu.

– **Dersimli Baytar Mehmet Nuri, Memduh Selim Bey'in arkadaşlarımdanım.**

– **Bu ismi bizim Memduh Selim'den bir kaç defa duymuştum. Hoş geldiniz. Arkadaşlarınız kimdir, Kürt müdürler?**

– **Arkadaşım Mehmet Efendi Avukat Kâmil Sinno Bey'in kâtibidir. Kâmil Bey bana çok yardımda bulundu, diye tafsilatını an-**

latmıştım.

– **Bedirhani Celadet Bey'i tanır mısınız?**

– Hayır tanımam, ismini işitmişimdir.

– **Kardeşi Kamuran Bey Bedirhani'yi?**

– Hayır tanımam, işitmişimdir.

– **Kamuran Bey dün Almanya'dan geldi. Celadet Bey Reji Dairesinde memurdur. Fakat iki günden beridir Halep'tedir. Şimdi sizi Kamuran Bey'e götürüyüm, Ağabeyi Celadet Bey'in evindedir, dedi ve Mehmet Efendiye de teşekkür etti ve bilahare kendisini ve hem de Kâmil Bey'i ziyaret edeceğini de bildirdi. Ve Mehmet Efendi'yi gönderdi. Nizamettin Bey'le Şuheda mahallesinde Celadet Bey'in evine gelip **Kamuran Bedirhani Bey** ile görüşmüş ve tafsilatıyla meseleyi ve Dersim vakalarını anlatmıştım. Kamuran Bey, Kürt mahallesinde Kotraş ailesinden **Bekri Kotraş** isminde bir Kürt talebisini istemiş ve beni kendisine teslim ederek mülteci muamelemin ikmaline kadar evlerinde misafir olarak kalmamı bildirmişti. Bekri Kotraş Bey'in evine gelmiştim. Bir Hafta mezkur evde kalmış ve arasıra Kamuran Bey'le temasta bulunmuştum. Tabiatıyla saklı bir vaziyette idim. Kamuran Bey, Fransız makamları ve ricaliyle görüştüğünde şimdilik red cevabı almış ve bir müddet kuytu bir yerde ismim değiştirilmiş bir vaziyette saklı bulunmamı ve bir müddet sonra ancak mülteci muamelemin yapılmasına çare olacağını bildirdiğinden benim şimdilik Iskenderun Livasının Kırıkhan Kaymakamlığına tabi Leçe mıntıkasında Kürt Alevi aşiret reisi Koco Ağa'nın nezdine gönderilmemi tensip etmişti⁽⁸¹⁾.**

Koco Ağa'nın Yanına Gidişim Ve Diplomatik Çabalarım

Esasen Iskenderun muhafızı o esnada Hüsnü Bey Barazi ve jandarma komutanı ise keza bir Kürt kumandanı olduğundan, hakkımda bir tehlike teşkil edilmeyeceğini de belirtmişlerdi. Adım "**Hüseyin Mazlum**" olmuştu. Kürt arkadaşlardan refakatıma tah-

sis edilen **Kadri Can**⁽⁸²⁾ ile Kamuran Bey'den ayrılmış, Kırıkhan'da **Koco Ağa**'ya takdim edildiğimde Kadri Can, Koco Ağa'ya hitaben *"Aman Koco Ağa, hiç kimseye ve hatta Fransızlar'a da Dersimli Baytar Nuri Bey'dir diye söyleme"* dedi. Koco Ağa: *"Ben hemen Fransızlar'a söylemişim ve Şam'a geldiğini de evvelceden haber almıştım. Hiç kimseden korkmam. Kamuran Bey'e selam söyle, bana teslim olan bir kimseyi Fransızlar benden alıp da Türkiye'ye teslim edemezler, emin olunuz"* demişti.

Kadri Can'la ayrılmıştım. Koco Ağa'nın Aktepe'deki konağına gelmiştim. Tabiatıyla adım "Hüseyin Mazlum" idi. Koco Ağa'nın evinde Bitlis Kürtleri'nden Hüseyin Efendi isminde diğer bir firari bulunmakta idi. Günler geçiyordu. Koco Ağa, Ali Kılıç isminde bir zatı Elaziz'e göndermişti. Ali Kılıç, Elaziz'e ve oradan çiftliğim olan Manastıra gidip çiftçilerimle görüştüktan sonra Sivas'ın Kangal kazası mıntikasının Çamşılı mıntikasına gelerek refikam Selvi'ye yazdığım mektubu vermiş, ahvalimi bildirmiş ve selamette ayrılıp bana ailevi tafsilatı da bildirmişti. Koco Ağa vasıtasıyla İskenderun'da Hasan Cabbara Bey ile de görüşmüştüm. Nihayet aylar geçmiş Atik yaylasında Koco Ağa'nın çadırında yaz mevsimini geçirerek, arasına İskenderun'dan Fransız Müsteşarı (Garo) Teroman Agop Efendi ve beraberinde Antakya'dan İskenderun'a gelmiş olan arkadaşımız Memduh Selim ile görüşerek hasbıhal etmiştim. Çünkü Kamuran Bedirhan Bey gerek İskenderun muhafızı Hüsnü Baraziye Bey ve gerekse jandarma kumandanına ve Memduh Selim Bey'e hakkımdaki tavsiyelerini esirgememekte idi. Fransız Müsteşarı "Garo" hasbıhal esnasında *"Türkiye hükümeti sizin Suriye'de olduğunuzu bilmiş ve Hariciye Vezareti vasıtasıyla sizi bizden istemiş. Fransa'dan hukuk komiserliğine yazılan mühim bir tebliğde sizin Türkiye'ye tesliminizi kati bir suretle beyan etmiş ise de biz Dersimli Baytar Nuri isminde hiç bir kimse mandamız mıntikası olan Suriye'de yoktur, diye kati cevap vermişizdir"* diye beni temin ederek Türkiye devleti ve askeri durumu hakkında benden izahat istemekte ve her hafta Atik yaylasına gelerek beni ziyaret

etmekten ve beni tatmin etmekten geri kalmamakta idi.

Memduh Selim vasıtasıyla bir yazı hazırlamış ve Fransızca'ya tercüme ederek Kamuran Bey vasıtasıyla neşriyatta bulunmuş ve Kürdistan, hassaten Dersim faciaları hakkında Dünya kamuoyunun nazarı dikkatini celb ettirmiştım. Heyhat! Adalet, merhamet, mazluma yardım mefkure ve prensipleri meğer Musa ile İsa devirlerinde ileri sürülen uygulaması olmayan bir safsatadan ibaret imiş. Mezkur duyurunun Fransızca sureti **Kürdistan Tarihinde Dersim** adlı eserimde zikr edilmiştir.

O esnada Kırıkhan'da sulh hakimi bulunan **Sadık Bey Martini** isminde bir Kürt münevverı vasıtasıyla da ayrıntılı Arapça bir layiha (yazı) tanzim ederek İslâmiyet namına Dersim'de yapılmakta olan katliama bir yardım yapılmak ve protesto edilmek ve bu vesileyle de Dersim Kürtleri'nin kısmen Zeynelabidin evladına ilgileri dolayısıyla Arap devletlerinin şefkat ve ilgisini tasavvur etmişim. Heyhat!

Arap rical ve ekâbirine dağıtılan bu layihamdan dolayı bazı Kürt münevverleri ve hassaten **Kadri Bey Cemilpaşa** tarafından şiddetli tenkide maruz kalmışım. Hatta mezkur Arapça layihanın dağıtımına da mani olmuşlardı. Fakat malum olduğu üzere "*Denize düşen yılana sarılır*" derler.

Dersim hakkındaki katliam harekâtını tertibat ve teşkilatıyla mütemadi bir surette Şam ve Beyrut'ta intişar etmekte olan müteaddid Arap ve Fransız gazetelerinde takma isimle yazmakta ve dünya kamuoyunun dikkatlerini çekmeye devam ediyordum. Fakat heyhat!..

"Türkiye'de Dersim mıntıkasında cereyan eden mesele dahili bir harekattır. Türkiye devleti ekalliyetlerin hukukuna riayet edeceğını Lozan Sulh Konferansında tekkeffül etmiştir" cevabı alınıyordu. Nihayet Türkiye, Iskenderun Livaşının Türkiye'ye iltihakını veyahut müstakil bir Iskenderun Livaşının teşekkülünü siyasi bir şekilde ilgili devletlerden talep ederek, gerek dahili ve gerekse

harici propagandaları gittikçe genişlemekte idi. Cenevre'den ilgili devletler tarafından gönderilen bir heyet gelmişti. Türk-Arap çoğunluğu tetkik ediliyordu. Bizzat Kürtler'i bu heyete sevk edip Arap listesine kayd etmekte idim. Birtakım menfaatperest Kürtler ve gerekse Türk casusları bu harekâtı Türk makamlarına ihbar ediyorlardı. Ben Arap ricali ile teşriki mesai etmiştim. Suriye Başveziri Sadullah Bey Cebri ve Antakya'da kurulan Arap konsolosluğu Nabi Admin'in sırdaşı olan Fuat Mifriç ve Iskenderun'da Hasan Bey Cebbara taraflarından takdirnameler almış ve mütemadiyen Kürtler'i heyete Arap listesine kaydettirmekte idim. Cenevre heyeti beni istemiş ve iza-hatta bulunmamı talep etmişti. Bir gece Antakya'ya gitmiş Koco Ağa ile Turizm otelinde, Cenevre'den gelen heyetle görüşmüş ve Dersim hakkında cereyan eden harp ve katliam-hadiselerini tafsilatıyla arz etmiştim. Verdiğim tafsilat komisyon tarafından tamamen kaydedilmişti. Gece tekrar Kırıkhan'a dönmüştüm. Vaziyetim Türkler'ce malum olmuştu..

Cenevre'de Cemiyeti Umumi'nin 19 Mart 1938 tarihli kararı mevcibince 1938 Nisan başlarında uluslararası bir komisyon Iskenderun Livasına gelmiş ve Iskenderun Liva ahalisinin kaydına başlayarak Türk, Arap, Ermeni, Kürt, Çerkez çoğunluğu hakkında inceleme ve çalışmalarda bulunmuştu. Bu uluslararası komisyon üyesi **Mister Rid** (İngiliz) reis olarak, İsviçreli iki zat sekreter, **Mösyö Lindric** (Belçikalı), **Mösyö Kondrmond** (Hollandalı), **Mösyö Remris** (Norveçli) ve bu zatlara ilaveten iki yazıcı ve tercümanları da bulunmakta idi. Bu uluslararası heyetin üyeleri Kırıkhan'a tabi Aktepe merkezinde **Koco Ağa**'nın hanesine gelerek tanzim eylediğimiz bir ziyafeti kabul etmişlerdi. Bu ziyafet esnasında Dersim'den ve Türkiye zulüm pençesinden kaçarak siyasi mülteci olduğumu heyet reisiyle azalarına tercüman vasıtasıyla bildirmiş olduğumdan heyet reisi benim bizzat Antakya'ya giderek kendileriyle görüşmemi ve tafsilatlı malumat vermeme bildirmişti. Bu teklif üzerine Koco Ağa ile Antakya'ya giderek Turizm otelinde heyetle bir toplantıda bulunarak Dersim mezalimi hakkında tafsilatlı malumat vermiş, verilen malumat

heyet tarafından tamamiyle kaydedilerek, Genel Kurul başkanlığına bildirileceği de bizzat bana vaad edilmişti. Bilahare Türk teşkilatı reisi bulunan **Cevat Açıkalın**, Fransız generali hayin Kole ile birleşerek beynelmilel heyet aleyhinde dedikodular, söylentiler çıkarmaya ve hatta tescil merkezlerine kurşun attırmak suretiyle heyetin vazifesini ihlal etmeye başladılar. Çünkü heyet tarafından yapılmakta olan tescil muamelesi neticesi İskenderun Livası dahilinde Arap ekseriyeti meydana çıkacağı, Türkler'in azınlıkta kalacakları, şüphesiz biliniyordu. Bunun üzerine vaziyeti Genel Kurula telgrafla bildirdiler. Fakat General Kole ve Cevat Açıkalın'ın tertibat ve teşkilatları heyetin vazifelerini tamamen önlemeye muvaffak olduklarından uluslararası heyet İskenderun Livasından çekilmiş ve bu suretle Liva Türk nüfuzu altına girmiş olduğundan mecburi olarak 4-5 Temmuz'da Türk askeri fırkaları da İskenderun Livasını işgal etmişlerdi. General Kole adeta Türkler'e uşaklık yapmakta idi.

***Bir Açıklama:** Uluslararası heyet çıkarıldıktan sonra Türkler Fransız generali Kole ile teşriki mesai ederek 22 Temmuz 1938'de sahte bir tarzda kayıtları açarak 1 Ağustos 1938'de ilan edilen 22 vekil Türkler'den, 2 vekil Alevi Araplar'dan, 2 vekil Sünni Araplar'dan, 2 vekil Rum Ortadokslar'dan ve 5 vekil Ermeniler'den çıkardılar. Ve bir parlamento teşkil ettiler. 2 Eylül 1938'de Abdülgani Türkmen meclis reisi oldu. Atatürk'ün dostu olan Bursa Milletvekili **Tayfur Sökmen** de Hatay Reisicumhuru tayin edildi. Bilahare bu yapay parlamento, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına karar vermiş oldu.*

Bir gün Kırıkhan'da bulunan Ali Kılıç Antakya'ya istenilmişti. Antakya'ya Celal Karasapan ismindeki Türk propaganda reisi tarafından kabul edilerek, kendisine hakkımda bir imha projesi tertibatı verilerek Ali Kılıç Kırıkhan'a döndüğünde **Koco Ağa** ve **Mehmet Ali Göçmen**⁽⁸³⁾ tarafından ne gibi sebeplerle Antakya'ya istenildiği sorulduğunda Ali Kılıç cevaben "Nuri Bey'i öldürmek için Celal Karasapan bana 4.000 lira para vaad etmekle beraber Türkiye'de mahkumiyetim de af edilecektir. Ben de Nuri Bey'i öldürmeyi vaat ve hatta

yemin ettim. Binaenaleyh Nuri Bey buradan Halep'e gitmelidir. Şayet gitmez ise ben öldüreceğim. Çünkü yemin etmişimdir" demişti. Artık Koco Ağa ve Mehmet Ali Ağalar'ın silahlı kuvvetleri muhafazasında şiddetli bir halde kontrol ediliyordum. Bir akşam aynı aşiretten Türkçü Kılıç Mehmet ismindeki Ağa'nın evinde bir toplantıda bulunarak kendilerine nasihatte bulunmuş ve Türkler'le alakalarını kesmelerini tavsiye etmekte iken Kılıç Mehmet ile aramızda hararetli münakaşalar olmuş ve Kılıç Mehmet'e bazı hakaretli sözler söylemiştim. Bundan muğber olan kardeşi Alko Kırıkhan'da bana hücum ederek çok ağır küfürlerle hakaret ederek beni rencide etmişti. Haber alan Koco ve Mehmet Ali Ağalar Türkçü Alko'ya hücumda bulundular.

Halep'e Gidişim

Türk ve Fransız ittifakı sonucu Iskenderun Livasının 2500 kişilik Fransız askeri kuvvet tarafından gizlice işgaline karar verilmişti. Artık Halep merkezine gelmeye mecbur kalmış ve Halep'te Dersimli aileler ve Dersim Ermeni aileleri arasında bir müddet vakit geçirdikten sonra tekrar Kırıkhan'da Koco Ağalar'a gitmiştim. Fakat Türkçülük son haddini bulmuştu. Fransız generallerinden hayin Kole bile Antakya'da Türkçülük yapmakta idi. Ve Arap aleyhtarlığı gösteriyordu. Zaten 1938 Temmuz başlarında Ankara'da Türk-Fransız Dostluk Anlaşması imzalanmıştı. Kırıkhan Fransız müsteşarı, Koco Ağa'nın dostu idi ve Kürt taraftarlığı yapmakta idi. Ve mumaileyh Iskenderun Livası ahalisinden **Sinemilli** aşiretine (Koco Ağa'nın aşireti)⁽⁸⁴⁾ mensup olduğumu söyleyerek (*Mehmet Nuri Bin Ibrahim Sinemilli ve Elbistan doğumlu*) olduğuma dair bir de nüfuz tezkeresi bana verdimişti. Fransız generali Kole Türk taraftarlığı yapmakta idi. Kürt dostluğu gösteren bu Fransız müsteşarı acilen Koco Ağa'yı istemiş ve Antakya'ya gidip geldiğini ve Fransız generali Kole'nin masası üzerinde bizzat görmüş ve okumuş olduğu bir kararda Dersimli Baytar Nuri'nin behemehal Türkiye'ye teslim edileceğine dair karardan

bilgi sahibi olduğunu ve binaenaleyh benim derhal Kırıkhan'dan çıkıp Halep'e gitmemi ehemmiyetle bildirmişti. Esasen Antakya'ya Türk Generali (Asım) Gündüz ve M. Kemal Paşa'nın emrine amade Cevdet Açıkalın gelmişti. Bunun üzerine Koco ve Mehmet Ali Ağalar himayesinde 1 Temmuz 1938'de Halep'e gelmiş, Dersimli Kürt ve Ermeni aileleri arasında günler, haftalar ve aylarca saklı kalmıştım. Esasen Fransa ve Türkiye ittifakı üzerine 4 Temmuz 1938'de Türk askeri fırkaları Antakya'yı işgal etmişlerdi. Bu arada Mehmet Ali Ağa Halep'e gelmiş ve bir gece beni Halep'te ikamet eden Kürt Dağı ağalarından **Hacı Reşit Ağa**'nın hanesine götürmüş ve durumumu bildirmişti. Hacı Reşit Ağa bana son derecede hürmet, şefkat ve yardımda bulunuyordu. Fransız delegesiyle mütemadiyen temasta bulunarak vasıta ve mülteci muamele muvafakat talebinde bulunuyordu. Fransızlar Hacı Reşit Ağa'ya hürmet gösteriyorlardı. Lâkin benim için asla imkân olmadığını, Paris'ten Hariciye Vezareti emri ile Türkiye'ye teslimime karar verildiğini ve şimdiye kadar oyalandıklarını ve Fransız mandalarında **Dersimli Baytar Nuri** ismiyle bir şahsın bulunmadığını bildirdiklerini ve fakat netice itibariyle tutuklamak ve Türkiye'ye teslim etmek mecburiyetinde bulunacaklarını ve binaertaleyh Suriye'den hemen çıkmamı tavsiyede bulunuyorlardı. Bu suretle Fransızlar her tarafta Türk aleyhtarlarını tevkif ediyorlardı. Bu hengamede ve gürültü-patırtılı anlarımda Halep'te bulunan aslen Dersim'in Şemikan aşiretlerinden Gazioğulları'ndan **Ali Ağa**'nın kızı **Feride** ile de akid izdivac kararlaştırılmıştı. Hacı Reşit Ağa'nın refikası Halep'te Hartulbaşe'de bulunan Feride'nin hanesine gitmiş ve nişan merasimini de icra etmişti. Esasen bu felaketli devrelerimde gerek Feride'den ve gerekse ablası Samiye Hanım'dan ve annelerinden çok büyük iltifat, maddi ve manevi yardımlar görmüştüm. Kendilerine şükran borcumu yazmaktan kendimi alamayacağım. Kendilerinden gördüğüm alaka ve insaniyete ek olarak amcaları bulunan Karabal aşiretine mensup Ali Rıza Ağa'dan insani muameleler görmekte idim.

Burada Memduh Selim'in dostlarından (Hayit Peltekyan) ismin-

de bir zat, Şarki Ürdün'de bir baytar doktoruna lüzum görüldüğünü bildirmişti. Ben, sureti aşağıda yazılı mektubu Şarki-Ürdün Emiri'ne göndermiştim.

Emaretpenah,

*Ben Iskenderun livasında mukim **Sinemilli** aşiretlerindenim. İstanbul'da Baytar Mekteb-i Alisini ikmal ederek diploma aldım. Harbi Umumi'de ihtiyat baytar mülazımlığı, bilahare yüzbaşılığı ile orduda hizmet ettim. Bundan bir sene evvel Türkiye'den Iskenderun livasına döndüm. Livanın son durumu dolayısıyla orasını terk ile Suriye'de ikamet ettim.*

Aldığım bilgiye nazaran Yüksek Emaretiniz dahilinde baytara lüzum görülmekte olup belgeleri olanların istihdamı kararlaştırılmıştır. Bir kısım evrak ve vesikamın fotoğraflerini makamınıza takdim ettim. Emaret Hükümeti emrinde istihdamıma emir ve ferman buyurmanızı istirham ediyorum.

14 Eylül 1938

Baytar Tabibi

Mehmet Nuri

Kürt Hoybun Cemiyeti'ne Girişim

Mezkur dilekçeyi göndermekle beraber arkadaşlarla birlikte faaliyetimize devam ediyordum. Esasen **Kürt Hoybun Cemiyeti'**ne intisab ederek bir müddetten beri durgun halde bulunan arkadaşların faaliyetini harekete getirmiştim. Ve maalesef **Bedirhani ailesi** efradiyle Diyarbekirli **Cemil Paşa ailesi** arasındaki husumet nazarı dikkati celb ediyordu. Ve bu iki ailenin yeterli dayanışma içinde olmaması dolayısıyla de beklenen semere hasıl olmuyordu. Mesele bir liderlik meselesinden ibaret idi. Yine de Bedirhani Celadet ve Kamuran Beyler'in yüksek zekâ ve milli mefhkureleri ve milli faaliyetleri Cemil Paşa ailesi efradının derecesiz bir şekilde üstünde idi. Çekememezlik maalesef bu sebepten ileri gelmekte idi. Bu facialı ve çemememezlik devrelerinde bunları birleştirmek gayesiyle geceli gündüzlü çalışmakta idim. Harici devletler nezdinde konso-

losluklar vasıtasıyla yazılı bir şekilde ve mütemadi bir surette protestolar icra ediyor ve yardım talebinde bulunuyordum. Aldığımız cevaplar maalesef hep menfi bir şekilde bulunuyordu.

Bu arada maddiyetimi de telafi etmek için bir taraftan da Suriye hükümeti nezdinde talepte bulunmakta idim. Liva'dan geldiğim için Suriyeli olduğumu ileri sürerek hükümetten vazife talebinde bulundum ve İktisat Vezaretine müracaatta bulundum. **Hoybun**'daki arkadaşlarım ve hassaten Bedirhaniler, Avukat Kâmil Sinno'ya giderek hakkımdaki aracılıktan dolayı kendisine teşekkürde bulunmuşlardı. Arasına Şam'da ve bazen Halep'te takma isimle çalışmakta idim. Netice itibariyle Şarki Ürdün hükümetinden tayin kararımı almıştım. İki sene müddetle ayda 26 Filistin Lirası maaşla Amman'da Umum Baytar Reisliğine tayin olmuşum. Sene 14.10.1938.

Baytar Olarak Ürdün'e Geçişim

Arkadaşlarla müzakere sonunda Amman'a gitmem karara bağlanmıştı. Esasen Fransızlar'da mütemadiyen Suriye'den çıkmamı tebliğ ederek aksi takdirde behemahal Türkiye'ye teslimi ileri sürmekte idiler. 24.12.1938'de Suriye'den ayrılmış ve pasaportsuz olarak Şarki Ürdün'e dahil olmuşum. Tabiatıyla müteessirdim. Çünkü oldukça vatandan uzaklaşmıştım. Garip ellerde ve bêkestim. Buna rağmen azim ve metanetimi de asla sarsmıyordum. 25.12.1938 tarihinde devlet reisiyle görüşmüş ve iki senelik bir mukavele tanzim ederek, Emir hazretlerini de ziyaretten sonra vazifeye başlamış ve Şarki Ürdün hükümeti Baytar Doktoru reisliğine deruhte etmişim. Maalesef Arapça konuşmak ve yazmak bilmiyordum. Bu husustaki müşkülâtım çoktu. Fakat ufak-tefek sözlerle maksadımı ifade edebiliyordum. Yardımcım baytar muavini Ahmet Tahhub'tan Arapça hususunda istifade ediyordum. Bitlis muhacir Kürtlerinden **Ziya Bey** ve diğer bazı Kürt aileleriyle ve Şeyh Sait hadisesinden firari **Emin Burusk** ile Ermeni Taşnakyanlarından **Dr. Soren Etmeyezan**, Türkiye'den firari

Çerkez Ethem ve biraderi **Reşit Bey**lerle de daima temasım devam ederek emel ve gaye uğrunda mütemadiyen gayret ediyordum. Resmi vazifemde son derecede sadakatle çalışıyor ve diğer Şarki Ürdün mıntıklarını teftiş ve baytarlık sağlık teşkilatı yapmağa bütûn kudret ve kuvvetimle itina gösteriyordum. Bir Çerkez evi kiralayıp oturmakta ve bir hizmetçi kadın da evimin temizlik vs. işlerine bakmakta idi. Halep'teki nişanlım **Feride** ile haberleşiyordum. 2.7.1939'da Halep'ten nişanlım Feride Amman'a gelmişti. 6.7.1939'da nikah merasimi icra edilerek izdivaç etmiştim. Kürt Abdurrahman ve kardeşleri tarafından hüsnü muamele görmüştüm. Bir aralık yani 25.10.1939'da **Emir Abdullah** tarafından huzura istenilmiştim. Huzura vardığımda, Emir Abdullah *"Kuzum galiba siz Kürt imişsiniz?"* dedi. Ben *"Evet Emirim, ben Kürdüm"* diye cevap verdim. Emir, *"Şu halde Türk konsolosunu görüp meselenizi hal etmelisiniz"*. Ben *"Emir hazretleri ben Türk konsolosunu ne diye göreyim? Benim evim-barkım mahvolmuş, evlatlarım, kardeşlerim Türk hükümeti tarafından öldürülmüş, memleketim harap edilmiş, ben neden konsolosla görüşeyim?"* Emir: *"Ben sana görüşeceksin diyorum"*. Ben: *"Sizi bir Arap padişahı biliyordum. Ve himayenizde çalışıyorum. Şayet beni kabul buyurmuyorsanız, bana müsaade buyurunuz, ben buradan yukarı gitmem, buradan aşağı giderim. Çünkü ben felaketzade bir insanım."* dediğimde Emir hazretleri hemen büyük bir heyecan ve bir gazapla ayağa kalkıp sert ve yüksek bir lisanla: *"Ben sana konsolosla görüş diyorum. Nereye gidiyorsan git!"* diyerek süratle odadan dışarıya fırladı. Odada Emir'in huzurunda yüksek bir edep ve ihtiramla oturmakta olan ve bilahare bu zatın Iraklı Cemil Paşa Metfai olduğunu öğrendiğim zat bana hitaben: *"Kuzum doktor, sen niçin mevlana hazretlerini gücendirdin. Ve niçin İbni Suud'e gitmek tasavvurunu kendisine bildirdin. İbni Suud'un Emir hazretlerinin düşmanı olduğunu bilmiyor musunuz?"* dediğinde ben: *"Beyefendi İbni Suud kimdir ben bilmem. İbni Suud'e gideceğim de demedim. Kürtler'de avami bir temsil vardır: 'Ben buradan yukarı gitmem aşağı giderim' derler. Ben bu maksatla*

söyledim." dedim. Paşa: "Evladım Emir hazretleri sizin sözünüzü İbni Suud'e gideceğinize hamlederek çok dargın bir şekilde ayrıldı" diye beni ikaz etmişti. Makamı Ali'den ayrılmış odama gelmiş, düşünüyordum. Ertesi gün aldığım kati haberde Türkiye'ye teslim edileceğim beyan ediliyordu. Çünkü Türkiye konsolosu, Emir hazretlerine bütün durumu bildirmiş ve Emir'den bu vaadi almıştı. Türk konsolosu, yukarıda ismi zikr edilmiş olan ve Antakya'da Ali Kılıç ismindeki Kürd'ü yanına celb edip 4.000 lira mukabilinde imha edilmem teklifinde bulunan Celal Karasapan isiminde hayin bir kimse olup bütün ahvalimi tetkik etmiş ve Türk casusları vasıtasıyla Amman'da bulunduğumu da tesbit ederek Emir Abdullah hazretleri nezdinde beni şiddetle protesto eylemişti. Celal Karasapan, Kudüs Türk konsolosu idi. Amman'da Türk konsoloslugu bulunmadığından her 15 günde bir defa Amman'a gelip aynı vazifeyi ifa etmekte idi. Bu vaziyet karşısında müşkül bir halde bulunuyordum. Dert ve elem ortağım refikam Feride, Halep'e gönderilmişti. Çünkü kendisi Halep'te öğretmen idi. Şam'da çok samimi Kürt arkadaşlarımdan ve Şam yerli Kürtlerinden Osman Bey Alusi'ye vaziyetimi bildirmek istedim. Osman Bey Şam'da Dr. Abdurrahman Şehbender Bey'in dostu idi. Aynı senede Dr. Şehbender müteaddid defalar Emir Abdullah tarafından Amman'a davet edilmişti. İşte bu davetlerinde Osman Alusi Bey de sekreterlik vazifesini yapmakta idi. Bu davetin maksadı, Dr. Abdurrahman Şehbender Şam'ın ve daha doğrusu Suriye'nin seçkin tanınmış bir şahsiyeti ve Fransızlar nezdinde nüfuzlu bir zat olduğundan aynı vasıta ile Suriye'yi Şarki Ürdün'e bağlatmak ve Şarki Ürdün ile Suriye'ye melik olmak sevdası Emir Abdullah'ın başlıca gayesi idi. Bu maksadının temini için Türkiye devletinin de itirazına maruz kalmamak için Türkiye ile de dostane bir hal yaratmak üzere Türkiye ricalinin ve başlıca Türk konsolosluklarının arzularını da tatmin etmek siyasetinde bulunmakta idi. Vaziyetin bu merkezde olmasından istifade ile Dr. Abdurrahman Bey Şehbender'in sekreteri Osman Bey Alusi'ye tafsilatlı bir mektup yazdım. Her gün Şam'a gidip gelmekte olan bir şöföre 5 Filistin

Lirası ücret vererek Şam'a gönderdim. Şayanı şükrandır ki ertesi gün derhal Osman Bey Alusi, Dr. Abdurrahman Şehbender Bey'den almış olduğu bir tavsiye mektubuyla birlikte Amman'a gelmiş ve Emir Abdullah ile mukabelede bulunarak huzura istenilmiştim. Emir Abdullah, bana hitaben Osman Bey'in huzurunda, *"Kuzum ben sana bir defa Türk konsolosu ile görüşünüz demiştim. Madem ki görüşmek istemiyorsunuz (iki elini yek diğerine çarparak) artık halas, halas, halas!"* demesi üzerine Osman Bey Alusi söze başlayarak *"Hayır mevlana hazretleri, mademki irade buyurmuş oldunuz, herhalde görüşmelidir. Ve iradenizi infaz etmelidir."* demişti. Osman Bey'le fikir alışverişinde bulunmuştuk. Türkiye'ye teslim edilmeliğime dair muhtıranın tamamen zail olduğunu bana bildirmiş ve lakin Türk konsolosu ile görüşmemin nezaketen münasip olduğunu bildirmişti. Bu fikre ben de muvafakat etmiştim (30.10.1939).

Celal Karasapan Kudüs'ten Amman'a gelmiş ve Melik Abdullah ile mukabelede bulunduktan sonra hususi olarak beni de istemişti. Gidip kendisiyle görüştüğümde Dersim hakkında uzun uzadıya tafsilatta bulunduktan sonra dünya milletlerini beyhude olarak taciz etmeliğimi yararlı görmediğini ve sükut ederek tekrar anavatana dönmemi bana tebliğ ederek ertesi günü tekrar birleşmek üzere ayrılmış ve ertesi günü tekrar birleştiğimizde, Ankara'da Dahiliye Vekaleti'nin hakkımda vermiş olduğu bir kararda, Türkiye'de Kütahya merkezinin ikametime tahsis edildiği ve hemen ikâmetgâhım olan Kütahya'ya hareketim tebliğ edilmişti. Ben cevaben, *"Celal Bey, ben Kütahya'ya gidip ne yapacağım ve orada ne ile idare edeceğim?"* dedim. Konsolos Celal: *"Aman doktor, ne olacak, bir iki sene Kütahya'da kaldıktan sonra tekrar memleketinize gidersiniz."* dedi. Bu cevap üzerine, düşünüp, *"size ikinci defa Kudüs'ten Amman'a teşrifinizde inşallah bir muvafakat cevabı vereceğim"* diyerek ayrılmıştım. Bir aralık Melik Hazretlerini ziyarete gittiğimde Melik Abdullah, *"Ne yaptınız kuzum, görüştünüz mü?"* diye sordu. Ben, *"iradeniz üzerine görüştüm, benim Kütahya vilayetinde ikametime*

karar verilmiş. Siz bir Arap padişahısınız, nasıl vicdani âlinize reva görülecektir ki himayeyi şahanenizden kaldırılıp da Kütahya'ya gönderileyim? Çocuklarımı, kardeşlerimi ve bütün muhitim evlatlarını mahvetmiş olan Türkiye hükümetinin hakkımda vermiş olduğu bu gayrı insani kararı işte huzuru devletinize arz etmek mecburiyetinde kaldığımdan af buyurmanızı istirham etmekteyim." Melik Abdullah ayağa kalkarak "Aman evladım, sen benim vicdanıma azap veriyorsun, beni üzüyorsun, beni ağlatıyorsun. Türk konsolosu sana Kütahya'ya gideceksin demiş. Sen de başüzerine giderim, fakat Şarki Ürdün hükümetiyle iki sene müddetle bir kontrat senedim vardır, bu iki sene doktorluk görevimi ikmal ettikten sonra herhalde Kütahya'ya giderim dersin. İki seneye kadar da Allah kerimdir. Ne olur, ne olmaz" diyerek sert ve çevik bir suretle odadan çıkmış ve gitmişti. Cidden görüşü de makul görünmüştü. İşte Melik Abdullah'tan aldığı bu talimat üzerine 30.11.1939 tarihinde Kudüs'ten Amman'a gelmiş olan Türkiye Başkonsolosu hayin Celal Karasapan'a şu dilekçem takdim edilmişti:

Kudüs Türkiye Başkonsolosluğu

Yüce Katına

Saygıdeğer Bayım,

31.10.1939 gün ve 708 21 sayılı yazınızı almıştım. Taşrada vazifede bulunduğumdan ancak bugün cevap verdiğimden bendenizi mazur görmeyi rica ediyorum. Ankara'da Dahiliye Vekaletinin hakkımda vermiş olduğu karar ve ikametime tensip buyurdıkları Kütahya vilayetinden cidden memnun ve müteşekkik kaldım. Malumu âlinizdir ki Şarki Ürdün hükümetiyle iki sene müddetle veteriner vazifesini bir mukavele senediyle kontrat ve taahhüt etmiş bulunduğumdan, bu taahhüdümün ikmalinde hemen sonra anavatana döneceğimi arz etmiş ve bu vesile ile de saygılarımı sunarım.

20.11.1939

Amman Vt. Dr.

Mehmet Nuri Dersimi

Celal Karasapan bu dilekçeyi okuduktan sonra, "*Pekala fakat bu müddet zarfında artık dış devlet mümessilleri ve hassaten Ermeni Taşnakları nezdinde teşebbüsat ve temaslarda bulunmamanız şart olmalıdır*" diyerek ayrılmıştık.

Suriye Vatandaşlığına Geçişim

Vazifede devamda idim. Fakat o sıralarda gazetelerde Fransızlar'la Suriyeliler arasında bir anlaşmanın imzalandığı neşredilmekte idi. Bu ittifak 23 Haziran 1939 tarihli idi. Yukarıda bildirdiğim üzere Kırıkhan'da Fransızlar tarafından Kırıkhan sicil nüfusuna kaydedilmiş ve Koco Ağa'nın **Sinemilli** aşiretine mensubiyetim de tesbit edilmişti. Kırıkhan nüfus tezkeresi rakamı 245/13/ ve 8 Aralık 1937 tarihli idi. Fransızlar'ın Cenevre statüsü mucibince bana liva vatandaşlık hakkını iktisab etmiş olduğunu belirterek, bu nüfus tezkeresini bana vererek (*Mehmet Nuri bin İbrahim Sinemilli*) diyerek doğum yerini de Elbistan diye kayd etmişlerdi. Çünkü Koco Ağalar esasen Türkiye'de **Elbistan** mıntikasından Kırıkhan'ın **Leçe** mıntikasına gelmişlerdi. İşte bu suretle kendimi İskenderun livası mültevelerinden bildirerek hemen Şam'a geldim. Nüfus tezkeremi bir dilekçeye ekleyerek Dahiliye Vezaretine takdim eyledim. Ve devletler (Türkiye, Suriye, Fransa) anlaşması gereğince Suriye vatandaşlığına alınmamı talep ederek Dahiliye Vezaretinin karar ve muvafakatı üzerine Şam'da Kürt Salihye mahallesinde Ev No: 1110 ile 27 Kasım 1939 tarihiyle Suriye tabiiyeti ile nüfus tezkeresi alarak tekrar Amman'a döndüm. Bu müracaatım evvel emirde Kudüs Fransız Konsolosluğu'na da bildirilmişti. Tabiatıyla vaziyetim Türk casusları tarafından daimi surette tetkik edildiğinden Celal Karasapan Amman'a gelerek benimle görüşmüş ve T.C. tabiyetinden ayrıldığıma vakıf olduğunu bildirmiş ve Suriye uyruğuna girmemi tenkit eylemişti. Cevaben vaadimde sebatkâr olduğumu ancak bu suretle Suriye'de serbest olmak, pasaport almak suretiyle Suriye ve Şarki Ürdün arasında seyahat etmek ve bu suretle Halep'te eşimle

de görüşmek imkânlarını kazanmak fikrine matuf bir gaye olduğunu söylediysem de o andan itibaren hayin Celal Karasapan hakkımda gerek Melik Abdullah ve gerekse diğer Arap makamlarına melunca telkinlerde bulunmaktan asla vazgeçmiyordu.

Bir pasaport almak suretiyle hükümetten mezuniyet talep etmiş olduğumdan Şarki Ürdün hükümeti Emniyet Umumi Müdürlüğü tarafından bana bir vesika verilmişti. Bu vesika mucibi Suriye'ye serbest geçmiştim.

Halep'e gelmiş refikamı ziyaret ederek pasaport muamelesini ikmal ederek Amman'a vazifem başına geri dönmüştüm. Mezuniyetim 18.1.1940'dan itibaren 15 gün idi. Pasaportum 6398 nolu 31.1.1940 Şam'dan idi. Aynı pasaportla Amman, Kerek, Suvek, Vadi Musa ve diğer kaza ve liva merkezlerini ziyaret etmiştim. Fakat vatan hayali ve emeli hiç bir an, bir saniye hatır ve hayalden çıkmaz ve çıkmıyordu. Türk casusları tarafından da adım adım takip ve gözaltında tutulmakta idim. Her tarafta ve Arabistan'ın her mıntıkasında Türk casus teşkilatı gayet muntazamdı. Melik Abdullah ise mütemadiyen Türkiye ile dostluk kurmak ve Türkiye'nin de muvafakatını alarak Şarki Ürdün ve Suriye Meliki olmak sevdasında idi. Fakat bu meselenin ancak İngilizler ve Fransızlar'ın anlaşmalarına bağlı bulunduğu da gözden kaçmamakta idi. Melik Abdullah, İstanbul'da saraylarda büyümüş ve gayet güzel konuşuyordu. Bir Türk cariyesinden doğma çocuğunun ismi de Naif idi. Bir aralık bu oğlu Emir Naif'i Türkiye'ye göndermiş ve Reiscumhur İsmet Paşa'ya bazı hususi taleplerini iletmişti. Emir Naif Ankara'dan geri döndüğünde refakatında bulunan yaver yüzbaşı Sıtkı Bey'le görüşmüş ve Ankara'daki izlenimlerini sormuştum. Sıtkı Bey cevaben, İsmet Paşa'nın benim hakkımda *"Kardeşim, babanıza söyleyin, biz dostuz; fakat yurdumuzdan firarı hayin Dersimli Baytar Nuri'ye bizdeki bir miralayın maaşını vererek vazifede istihdam ediyorsunuz. Ve devletler nezdinde Türkiye aleyhindeki yalan yanlış suçlama ve iftiralarına da açıktan açığa meydan veriyorsunuz."* diyerek son derecede dargın bulunduğunu ilave etmişti. Ta-

biatıyla Emir Naif İsmet Paşa'nın bu sözlerini pederine söylemiş olmalıdır ki Melik Abdullah bir aralık beni istemişti. Huzuruna varmış ve saygıyla ayakta durmuştum. Melik bir heyecan ve sert bir lisanla bana hitaben: *"İsmet Paşa sizin için bizimle didişmektedir. Binaenaleyh konsolosluğa müracaatla meselenizi hal etmeniz icab eder, başka söz dinleyemem"* dediğinde cevap vermeden kendisini selamlayarak çıkmıştım. Birkaç gün düşündükten sonra, Ticaret ve Ziraat veziri tarafından istenilmiştim. Vezir Nikola Bey, beni nezakette karşılamış bana nasihatle bulunarak netice itibarıyla aradaki kontratın feshedilmesini benden istemişti. Düşünerek cevap vereceğimi henüz kontrat müddetinin 25.12.1940'da dolduğunu bildirerek odadan çıkmıştım. Birkaç gün sonra aşağıdaki karar bana tebliğ edilmişti. *"İşine son verilmiştir. Görevinizi muavin Reşit Bey'e devir ve teslim ediniz"*.

Devir teslim muamelesi icra edildikten sonra bulunduğum evde ikamete mecbur olarak gelecek emri beklemiştim. Bir gece bir otomobil beni Emir Tallal'ın köşkünün götürmüştü. Emir Tallal gayet asabi bir halde odada gezinti yapıyor ve etrafında bulunan gençlere şiddetli şiddetli pederi Melik Abdullah hakkında layık olmadığı kelimeler savuruyor ve kendisini İngiliz casusu diye suçluyor ve arasına ellerini de masaya vuruyordu. Bana hitaben *"Babam seni ya Türkiye'ye teslim edecek veyahut Akabe'de ikamete mecbur bırakacaktır. Bizim hanedanın, asil aile ocağımızın şerefine bu hal aykırıdır. Ben asla kabul edemem. Sen garip ve hem de tetkikatıma nazaran mücahit bir şahsiyet imişsin. Benim otomobilim senin emrindedir. Havidat aşiret reisi Hamit Paşa Bin Cazi'ye de acele haber gönderdim. Gelsin babama bu fikrimi bildirsin."* diyerek beni teselli ederek tekrar adamlarıyla birlikte otomobili ile beni ikâmetgâhımda kapımı bekleyen polisler teslim ederek emirlerini polisler de bildirmişti. Aynı zamanda Emir Tallal'ın, babası aleyhinde olduğu da her tarafta duyulmakta idi.

Emir Tallal, aileye mensup şerif bir hanımdan doğma Abdullah'ın evladı idi. Melik Abdullah, Emir Tallal'dan korkar ve çekinirdi.

Emir Tallal İngilizler'in bir numaralı düşmanı ve Melik Abdullah İngilizler'in birinci derecede dostu idi. Ertesi gün Havidat aşiret reisi Hamit Paşa Bin Cazi gelmiş ve bizzat Emir Tallal ile görüştüktan sonra ikâmetgâhıma gelmiş ve beni tatmin eylemişti. Hamit Paşa ile müteaddit defa görüşmüş ve aşireti dahilinde bulaşıcı hastalıklar taraması yaparak son derecede hüsnü teveccühünü kazanmış olduğumdan, konuşma arasında bana daima "*Amcaoğlu Nuri*" diye hitap ederdi. Hamit Paşa'nın Melik Abdullah nezdinde de çok büyük nüfuzu vardı. Çünkü büyük bir aşiret reisi idi. Aynı gün serbest bulunduğum ve herhangi memlekete gidersem serbest olduğum bana tebliğ edilmiş ve polis denetimi kaldırılmıştı. Gerek Hamit Paşa'ya ve gerekse Emir Tallal hazretlerine teşekkürümü arz etmiş ve çok muhterem ve teveccühünü görmüş olduğum Abdulkadir Paşa Cindi'ye de ziyaret ve pasaportuma çıkış emri bıraktıarak eşyalarımın büyük kısmını ucuz pahalı satarak ve bir kısmını da Halep'e bagaj yaptırarak ve bazı arkadaşlarımla helallaşıp elveda ederek 27.10.1940 tarihinde Amman'dan ayrılarak Şam'a ve oradan Halep'e eşimin yanına gelmiş ve Halep'te Paşa mahallesinde karım Feride'nin hanesinde ikâmet etmiştim.

Suriye'ye Dönüşüm ve Buradaki Hayatım

Suriye'ye döndükten sonra hükümete müracaat ettim ve vazife istedim. İmtihana tabi tutuldum. Birçok arkadaşın ve bir kısım Fransızlar'ın tavsiyesiyle Vezaretten Azez Baytarlığı'na tayin edildim. 6 Ağustos 1941 tarihindedir. Şans dedikleri talihin cilveleri iktizasından olmalıdır ki Kudüs Türkiye Başkonsolosu Celal Karasapan Kudüs'ten naklen Halep Başkonsolosluğu'na tayin edilmiş ve Halep'e gelmiş ve tekrar Türk casus şebekeleri vasıtasıyla geceli-gündüzlü tavassut ve takibata maruz kalmıştım. Ve bu suretle Azez'e tayinim Türkiye makamlarının dikkatini celbetmiş ve Hariciye Nezareti vasıtasıyla durum soruşturulmuş. Azez merkezinin Türkiye hududuna yakın olması ve en az Türkiye hudutlarından 50-60 km

uzaklarda bulunmamı ileri sürmüşlerdi.

İşte bu sebeple ancak 23 gün Azez merkezinde vazife gördükten sonra vezaret emriyle Hama merkezine kaldırılmıştım. 30 Ağustos 1941 Hama merkezinde bir müddet kaldıktan sonra 1942 başlarında İdlib merkezine nakledilerek 1946'da Halep merkezine naklim kararlaştırılmıştı. Halep merkezinde tekrar Türkiye'nin dedikodusu üzerine Cebeldruz merkezi olan Suveyda'ya nakledildiğimde arkadaşlar tarafından Dahiliye Vezaretine müteaddid müracaat ve vasıtalar vaki olduğundan o zamanın dahiliye veziri bulunan Sami Bey *"Bizim her tarafta pencerelerimiz açıktır. Baytar Nuri için de Türkiye ile de pencerelerimizi açmağa lüzum görmüyoruz"* diye cevap vermesinden müteessir olduğumdan, istifamı vererek vazifeden ayrılmış oldum. Ve serbest olarak ilke ve emelim uğrunda ve arkadaşlarımla teşriki mesai edip çalışmaya devam ederek Cizre mıntıkasında **Dr. Ahmet Nazif Bey**'le⁽⁸⁵⁾ bir iki köy icar ve Cello Sefen isimdeki bir köyü de satın almak suretiyle hem ziraatla iştigal etmek ve hem de serbest çalışmak gayesini vazifeye tercih etmiş bulundum.

Tabiatıyla hakkımda Türkiye hükümetinin müracaatı geri kalmıyordu. Fakat Suriye tabiyetini devletlerarası anlaşma gereği göstermiş bulunduğundan resmi bir muamele yapmak imkânı bulunmuyordu. 1941 senesi Fransızlar tekrar hakkımda bir muamele yapmak ve Türkiye'ye teslim etmek veyahut Suriye'den çıkarmak gayesini düşünmüş olduklarından Beyrut hukuk komiserliğinin emri ile Halep Fransız delegesi benden resmen yazılı olarak durumum ve hüviyetim hakkında bir beyan istemişlerdi. Evveleminde Fransız polisi bu tebliği haneme göndermişti.

Bu tebliğ üzerine 12 Mart 1941'de Mösyö Necar'a gitmiş ve beraberinde bulunan Fransız müsteşarının yanında aşağıdaki beyanatı el yazısı ile yazmış ve kendilerine takdim etmiştim.

Muhterem Mösyo Necar,

Bervechi ati tercümeysi halimi tarafınızdan Fransızca'ya tercüme edilmek şartıyla huzurunuzda el yazımla yazmak ve hilafı halinde her türlü mesuliyeti kabul etmekteyim.

1- İrkım: Kürt-Alevi. Tabiyetim: Suriye, Doğum yerim Dersim'dir.

2- İstanbul Baytar-ı Âli Tıp Camiasına duhulüm 19 Ağustos 1911'dir.

3- Birinci Harbi Umumi'de mektepten askerliğe alınarak orduda baytar zabıt vekilliği ile hizmetim 1.8.1914'dür.

4- Ordudan terhis ve mektebe iadem 12 Ağustos 1917'dir.

5- Mektebi ikmal edip diploma aldığıım tarih 25 Eylül 1918'dir. Diploma No: 333'dür.

6- 1918 senesi 15 Ekim - 31 Mart 1936 senesine kadar Türkiye'nin muhtelif mıntıklarında mülkiye baytarı vazifelerinde bulundum. İş bu 6 maddede zikri edilen vesaik Şam'da umum baytar müfettişliğinde mevcuttur.

7- 27 Nisan 1936'da İskenderun livasının Kırıkhan kazasının Leçe aşiret reisi amcazadem Koco Ağa nezdine geldim. (İş bu tarih siyaseten yazılmıştır.) Ve Cenevre statüsü mucibince liva vatandaşlık hakkını kazandım. (Liva nüfus tezkeremin tasdikli sureti bugün Halep Belediye Fransız Müsteşarlığı evrak dosyamdadır. Nüfus tezkeremin numarası 245-13 ve 8 Aralık 1937 tarihidir.

8- Liva'da iken hükümetten vazife istedim fakat Liva'nın Türkiye'ye katılması dolayısıyla 1938 senesi Temmuz'unda livadan ayrılarak Halep'e geldim ve Paşa semtinin Ebrac mahallesinde ikamet ettim. Livadaki hizmeti vataniyeme dair İskenderun mülteci mektep riyasetinden ve Dahiliye Vezaretinden ve Hasan Cabbara Bey'den aldığıım vesikalar zatı âlinizdedir.

9- Livadan ayrıldığıım için Suriye hükümeti tabiyetimi Suriyeli sayarak ve Şam'da Hariciye Vezareti'nin 8 Kasım 1938 tarih ve (1354) numaralı kararı mucibince tabiyetimin Suriyeli olmasına karar itihaz edilmiş ve Kunetra tabip baytarlığına tayinim de İktisad Vezareti tensip etmiş ise de münhal bulunan Şarki Ürdün hükümeti bay-

tari riyasetine tayinime müracaatım üzerine karar verildiğinden Kunetra baytarlığını red etmişim. İş bu malumatı havi dosyam Dimaşk Suriye Umum Baytar Müfettişliği'nde mevcuttur.

10- Şarki Ürdün hükümetiyle iki sene müddetle (Rais El Tıbbe El Baytara) vazifesini kontrat senediyle taahhüt ederek 24 Aralık 1938'de Suriye'den ayrıldım.

11- Şarki Ürdün'de Kudüs Fransız Konsolosluğu vasıtasıyla vaki müracaatım üzerine Iskenderun livası mültecilerinden olduğumu tesbit ederek Suriye cinsiyetini muhafaza etmemi beyan ve o konudaki devletlerarası kanun hükümleri mucibince Şam'da Harat El Ekrad Salihye sicil nüfusuna kaydedildiğim mezkur Kudüs konsolosluğundan tarafıma tebliğ edildi. Sicil kaydım Şam-Salihye Ekrad 1110, 1939'dur.

12- 18 Ocak 1940'da mezunen Şarki Ürdün'den Şam'a geldim. Nüfus tezkeresi ve pasaport alarak tekrar Amman'a döndüm. Pasaport numarası 6398'dir. 31 Ocak 1940'dır. Yedimdedir.

13- Bilinmeyen sebeplerle Şarki Ürdün hükümeti vazifeme son verdiğinden 27.10.1940'da Halep'e geldim. Ürdün'den alakamı kestim.

14- Halep'te Ebrac mahallesinde 7 Nolu hanede ikamet ediyorum. Hane mülkümdür. Ailem Amcazadelerimden birinin kerimesidir. Halep'te Akyol mahallesinde İrfaniye Medresesi'nde öğretmendir. İsmi Feride Ali Gazoğlu'dur. Annesi Fatma Kürdi'dir. Hüviyet cüzdanı Halep Sehatbize mahallesi rakamı 3482-140-21'dir.

Şarki Ürdün'e izinli yanıma gelip gitmesinde Halep'ten aldığı pasaport numarası 8990'dır. 21 Haziran 1939 tarihlidir.

Hürmetle arz ederim efendim.

13.3.1941

Vt. Dr. Mehmet Nuri

Bir taraftan Fransızlar'ın beni Suriye'den çıkarmaları hususunda Dr. Marsel Saba ve kardeşi Fransız delege müsteşarı Amide'nin aleyhimde teşebbüste bulunmaları vaziyetimi müşkül bir hale

sokmuştu. Vezaretten vazife talep ettiğimde bu mel'unların teşebbüsleriyle başarısızlığa uğramıştı. Netice itibarıyla arkadaşlar ve hassaten Fransız muharrirlerinden Mösyo Lesko'nun delaletiyle ve imtihan edilmeliğim şartıyla vazifeye tayinim kararlaştırıldığından 5 Mayıs 1941'de Şam'da Remont askeri kışlasında fenni heyet huzurunda imtihana girmiştım.

İmtihan Sualleri:

- 1- Cemrayi Ardiye (Şarbon bakterisi)
- 2- Koyunlarda çiçek
- 3- Et teftişinde tüberküloz
- 4- Ameliyatı cerrahiye
- 5- Andra Dermo malleyin
- 6- Harici hastalıklardan karbon teşhisi

Cevaplar kati ve son derece güzel verildiğinden fevkalade takdirlerle bir diploma verilmişti. (Dosyamda saklıdır). Verilen mazbata Beyrut Fransız delegesinin tasdikine de sunulmuştu. Vazife beklentisi ile Halep'te evde bulunmakta iken 28 Haziran 1941'de **Bedirhani Kamuran Bey**'le Beyrut'tan ikinci büro reisi Kaptan Rondon ziyaretime gelmiş, Dersim Kürt aşiretleri hakkında uzun boylu tafsilat alarak Beyrut'a dönmüşlerdi. Vazifeye tayinim hakkında ilgili makamlara tavsiyede bulduklarını da ilave eylemişlerdi.

6 Ağustos 1941'de Ziraat Vezaretinden bir kararla Azez kaymakamlığı baytarlığına tayin edilmişim. Fakat Halep Türk Başkonsolosluğu, Celal Karasapan tarafından Suriye hükümetine yapılan şiddetli protesto üzerine Azez'in Türkiye hududuna yakınlığı dolayısıyla 23 Ağustos 1941'de Azez'den Hama merkezine nakledilmişim. Hama'da bir müddet bulunduğum esnada başta aslen Kürt oldukları sanılan Baraziler'den başta Faiz Ağa Barazi, İbrahim Nahsen Barazi, Necip Ağa'nın biraderi Ahmet Ağa Barazi olmak üzere aleyhimde bir mazbata tanzim edilerek Arapça bilmediğimden Hama'dan nakil edilmeliğim istenildi. Yapılan bu müracaat üzerine 1942 başlarında Hama'dan kaldırılarak İdlib merkez olmak üzere

Idlib, Muarra, Cısır Sur, Harım baytarlıklarına nakledilerek Idlib'e geldim. Bu naklim hükümet reisi Hüsnü Bey Barazi'nin hususi emriyle icra edilmişti. Amcazadelerinden Maarif Veziri Muhsin Bey Barazi'nin hakkımdaki hüsnü teveccühünden dolayı son derecede müteşekkire bulunmaktayım. Muhsin Bey Barazi'nin çok güzel ve hakiki bir Kürt vatanperveri olduğunu burada zikretmek borcumdur.

1946 Yılı Sonrası Hayatım

Bu arada Halep'te Türk casuslarından meşhur Selim Hoca beni daima takip etmekteydi. 15 Haziran 1946'da Ador Leonyan tekrar beni rahatsız etmişti. Çok aksi cevaplarla kendisini red etmiştim. 25 Haziran 1946'da Cısır Sur'da hudut zabiti Fazullah Bey'in bir ziyafetinde bulundum. Kendisinin Dürzî ailesine mensup olduğunu ve fakat Dürzîler'in aslen Kürt olduklarını iddia etmekteydi.

7 Ağustos 1946'da **Kadri Cemil Paşa** ile müzakeremiz neticesinde mumaileyhin **Mahabat Kürt Cumhuriyeti** nezdine gitmesine karar vermiştik.

31 Ağustos 1946'da Teyfik Garip, Halep'te haneme geldi. Adı geçen, Türkiye konsoloslüğunda hakkımda verilen raporun Türkiye Hariciye Vezaretinden İngiliz Hariciye Vezaretine havale edildiğini ve güya Cezire'de ve Halep'te bizim evde Kürdistan mukadderatına ait toplantılar yapılmakta olduğunun bildirildiğini söylemişti. Bu, tarafımdan red edildi.

12 Ekim 1946'da Şark İngiliz İstihbarat yüzbaşı Leon Murad-
yon beni istediğinden Halep'te evine giderek bazı suallerine kafi cevap vermiştim. Ve **her Kürt'ün Kürdistan milli gayesi uğrunda her türlü tehlikeyi gözönüne alarak çalışmak mecburiyetinde olduğunu da ilave etmiştim.**

Kadri Cemil Paşa, Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nden 17 Ekim 1946'da avdet etmiş ve tafsilat vermişti. 20 Kasım 1946'da Mustafa Şahin Bey tarafından yazılan kapsamlı bir notayı Halep'te Adol

Leonyan vasıtasıyla bizzat İngiliz konsolosuna takdim etmişim⁽⁸⁶⁾. 12 Aralık 1946'da Şam Ziraat vezareti kararıyla Halep Merkez Baytarlığına nakledilmişim. Idlib'ten alakamı keserek Halep merkezine geldim. 8 Eylül 1947'de Dersim'den gelen haberlerde, Dersim muhacirlerinin batıdan nakledilerek memleketlerine gönderilmekte olduklarına ve gayet perişan bir halde bulduklarına, çocukların çıplak, aç ve perişan, kalpleri ağlatacak bir vaziyette olduklarına vakıf oldum. Kış geliyordu. Evvelden buldukları köylerin harap olduğunu, ayrı barakalarda yerleştirildiklerini ve ölüme mahkum olduklarını teessürle haber almıştım. 1947 senesi müzakerat hatıratımda bu hale ait müessir notlarım vardır.

3 Ekim 1947'de Ador Leonyan beni bulunduğu Halep'te yağ imalathanesine davet ederek Kürtler'in İngiliz ve Amerikalılar'ın nüfuz mintikalarında buldukları halde muhtelif cephelerde teşriki mesai ederek Ruslar'la yakınlaşmak suretiyle Kürtlük hakkında çalışmalarının, ileride Kürt hakları hususunda iyi bir mana teşkil etmeyeceğini, adeta bir ihtar makamında tebliğ etmişti. Kendisine red cevabı vermişim. 10 Ocak 1948'de Türk konsolosunun Halep'te benimle görüşmek isteğini de red etmişim.

22 Nisan 1948'de Halep'te Kolonel Altunay bizi istemiş. Dr. Nafiz Bey'le giderek kendisiyle ve Halep İngiliz konsolosuyla görüşmüş ve Kürtlük meselesi hakkında bizden uzun uzadıya tafsilat istemişlerdi. İkna edilecek cevaplar verilmişti. 9 Şubat 1950'de Abdülvaki Nizamettin Ziraat Veziri idi. Beni Şam'a istedi. Şam'a gidip kendisiyle görüştüğümde Dahiliye Vezaretinin emri ile vazifeden atılacağım bildirilmiş, ancak Cebel Druz'a naklim de Ziraat Vezaretince uygun bulunmuş ve karar kabul edilmişti.

10 Şubat 1950'de Halep'ten alakamı keserek Cebel Druz merkezine gidip vazifeye başladım. 24 Şubat 1950'de Şam'da Ziraat Vezaretine istifamı verdim. Red edildi. Vazifeden çekilsem Halep'te oturamayacağım da bana tebliğ edildi. Türkiye tarafından hakkımda verilen raporlara binaen Suriye yüksek makamlarında çok

fena bir şüphe hasıl olduğuna kanaat getirdim. İlaveten Suriye hükümeti tarafından Komünist olarak itham edildiğimden hakkımda çıkarılan 842-V-2 Mayıs 1950 tarihli bir kararla vazifeden atıldığım, Halep Baytar Müfettişliği vasıtasıyla tebliğ edildi.

Dr. Ahmet Nafiz Bey'le Çiftçiliğim

Artık Cezire'de Derik mıntıkasında Mustafapaşazade Naif Bey'den Robarye isminde harabe bir köyü yeniden inşa ederek ve Cello Saffan ismindeki köyü de satın alarak **Dr. Ahmet Nafiz Bey'le** müşterek ziraat ile meşgul olmaya başlamıştım. Cezire'ye gidip gelmekliğim de keza bir hayli dedikoduya mucib oluyordu. 1950 senesinde vazifeden ayrıldığımında Dersim faciaları hakkında "**Kürdistan Tarihinde Dersim**" adlı eserimi yazmaya başlamıştım. Serbest çalışmak fırsatını bulmuş oluyordum.

Ailemin rahatsızlığı dolayısıyla Beyrut'ta Dr. Mustafa Halidi'ye müracaatta bulunmuştum. Dr. Halidi'nin tavsiyesi üzerine Filistin (Kudüs)'de bulunan ve tanıdığı doktor Zondek ismindeki kadın mütehassısı doktora müracaatımızı ve bir de mumaileyh bir kartvizit vererek tavsiyede bulunduğundan 4 Eylül 1945 tarihinde 2561 nolu pasaportu Şam'dan alarak refikam Feride ile birlikte Kudüs'e gitmiştim. Cezire otelinde 17 Eylül 1945 tarihinde misafir olmuşum. Hadese Hastahanesinde Dr. Zondek'le görüşmüş ve refikamın tedavisine başlamıştı. Bu arada 19 Eylül 1945'te Mescit el Aksa'yı ziyaret etmiştik ve Macistik oteline naklolmuştuk. Oradan Yafa'ya gidip Halef otelinde kaldık, bilahare Hayfa'ya gidip Petro otelinde kaldık ve tekrar Kudüs'e Telaviv'e giderek tedavi ile meşgul olduk. Bu arada Kudüs radyoevinde çalışmakta bulunan Ermeni kanuncu Sivashlı Ovadis isminde biri benim Dersimli olduğumu evvelden öğrenmiş ve hatta Türkiye'de sergüzeşçi bir Kürt olduğumu da bilmiş olduğunu beyan ederek, başta Süzen isminde bir Yahudi olmak üzere üç kişiden mürekkeb bir Yahudi heyetini ziyaretime getirmişti. Gelmiş olan heyet çok şeylerden, Irak'ta **Molla Mustafa Barzani** harekâtını ileri sürerek memnuniyetlerinden bahsedip ne-

tice itibariyle her türlü maddi yardımda bulunmak şartıyla Kürt teşkilatlarıyla münasebet ve çalışmada bulunmalarını söylemişlerdi (25 Eylül 1945, Otel Macistik). Tabiatıyla hiçbir suretle bir vaatte bulunamayacağımı, ancak Şam'a dönüşümde mensup olduğum **Hoybun** parti heyetine keyfiyeti arz edeceğimi ilave ederek ayrılmıştım. Beyrut yoluyla Şam'a gelmişim. Şam'a geldiğimde Bedirhani ailesinden **Celadet** ve **Kamuran**, Cemilpaşa ailesinden **Kadri**, **Ekrəm**, **Bedri** ve diğer arakadaşlardan **Memduh Selim** ve diğer arkadaşları toplantıya davet ederek keyfiyeti arz etmişim. Yapılan uzun uzadıya münakaşa ve konuşmalardan sonra katiyen bu gibi bir birlik ve Yahudiler'le ittifak edilmesinin caiz olmayacağı ve ekseriyetle red edilmek üzere umumi bir karar verilmişti.

Idlib'te vazifede idim. 10 Ekim 1945'te İngiliz konsolosluguyla **Dr. Altunyan**'la alakası bulunan ve esasen kendisi bizzat İngiliz katibi bulunan **Ador Leonyan Efendi** yanıma geldi. Kendisiyle teşriki mesai ederek çalışmamı ve ayda 500 lira ücret mukabilinde kendisine dahili harici siyasi durumlar hakkında malumat vermekliğimi rica etti. Güzel Türkçe konuşmakta idi. Birçok hasbıhalden sonra 500 liranın 1000 liraya çıkarılmasını ilave etti. Cevabımda, "*Muhterem Ador Bey, benim ne derecede müfrid bir Kürtçü olduğumu biliyorsunuz?*". Cevaben, "*evet*" dedi. "*İşte müstakbelde bir Kürdistan olsa ve beni de Kürdistan umumi muhaberat reisliğine tayin etseler, lanet olsun ve namusumla yemin ederim ve sizi de temin ederim ki işte o vazifeyi kabul edemem. Muhbirliği sevmem. Red ederim ve hatta vatanımda bile bu meseleyi red ederim.*" diyerek mumaiylehten ayrılmıştım. Bu arada Idlib'te vazifede iken Mustafa Katip ismindeki bir Türk casusu da gelip gitmekte iken bir gün yanımdan azarlayarak kovmuştum. Ve kendisi meşhur Türk casusu Teyfik Garib'in akrabası idi. 5 Kasım 1945'de Mustafa Halil'in tavsiyesi üzerine tekrar Kudüs'e giderek Dr. Zondek tarafından refikam tedavi altına alınmıştı. Macistik otelinde idim. Tabii Ermeni Ovadis'e **Hoybun** heyetinin vermiş olduğu umumi red kararını da bildirmiştim.

Hz. Süleyman, Hz. Davut merkatlerini ziyaret eyledim. Ve Kudüs'ten ayrılarak 15 Kasım 1945'te Şam'a muvassalat etmişim.

NOTLAR

Mehmet Bayrak

1- Mehmed Emin Zeki Bey, tanınmış bir subay ve Kürdologdur. 1880 yılında Güney Kürdistan'da Süleymaniye şehrinde doğan M. Emin Zeki, babasının yakın ilgisiyle gördüğü özel eğitimden sonra Süleymaniye'de Askeri Rüştüye'yi, Bağdat'ta Askeri İdadi'yi, İstanbul'da Harb Akademisi'ni bitirmiş. Osmanlı ordusunda birçok önemli görevlerde bulunmuş ve çeşitli savaşlara katılarak madalyalar almış. M. E. Zeki'nin Osmanlı Devleti'ndeki son görev yeri, İstanbul'da Harp Tarihi Dairesi. 23 Temmuz 1923'te bu görevden ayrılarak Bağdat'a gitmiş ve 1924'ten itibaren çeşitli hükümetlerde Bakanlık görevlerinde bulunmuş.

İ. Dünya Savaşı yıllarında askeri alanda birçok kitap yazan Mehmet Emin Zeki, Irak'ta bulunduğu sırada ise daha çok Kürdoloji alanında çalışarak şu eserleri vermiştir:

- **Tarih-i Kurd û Kurdistan** (Kürtler'in ve Kürdistan'ın Tarihi), 2 Cilt.

- **Meşahir-i Ekrad** (Kürt Meşhurları), 2 Cilt.

- **Tarih-i Suleymaniye** (Suleymaniye Tarihi)

Yazarın "**Tarih-i Kurd û Kurdistan**" eserinin bir bölümünün Türkçe çevirisi için bkz. M. Emin Zeki: **Kürdistan Tarihi**, Komal yay. İst. 1977.

1948 yılının Temmuz ayında ölen yazar, Süleymaniye'de gömülüdür. (Fazla bilgi için bakınız a.g.e., "**Yazar Hakkında**" bölümü, s. 5-7)

2- Kürt dilinin Indo-Germen dilleriyle karşılaştırmalı incelemesi için, Celadet Bedirhan'ın Mustafa Kemal'e gönderdiği "**Mektup**" ile yine C. Bedirhan'ın Roger Lescot'la birlikte hazırladıkları "**Kürtçe Grameri**" (Doz yay. 1991) adlı esere ve Kamuran Bedirhan'ın "**Kürt Dilinin Grameri**" adlı eserine bakılabilir.

3- Alevi Kürtler, çoğunlukla kendilerinin Horasan'dan geldiklerini söyler, ancak Horasan'ın tarihsel konumu konusunda fazla şey bilmezler. Kelime anlamıyla "doğan Güneş memleketi" anlamına gelen ve bugün İran ile Afganistan arasında kalan bölgeye adını veren **Horasan**, İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinden ve eski haritalardan da anlaşılacağı üzere, Hazar Denizi'nin güneyinden doğuya doğru uzanan bir memleketin adıdır. Yine eski ve yeni kaynakların verdiği bilgilere göre ise, bu bölgede geçmişte olduğu gibi bugün hâlâ Kürtler yaşamaktadır ve bunlar Şîî (Alevi) inancına mensupturlar.

Martin van Bruinessen, bu konuda kısaca şu bilgileri vermektedir: "*İran'ın kuzeydoğu eyaleti Kuzey Horasan'da birkaç yüzbin Kürt yaşamaktadır. Bazıları hâlâ göçebe, çoğu da yerleşiktir. İl diye adlandırılan buradaki aşiretler üç grupta toplanmıştır: Şadî, Zefiranî ve Key-*

wanlû. Kullandıkları dil Kurmanci'dir. Fakat çevredeki etnik gruplardan, bu arada Türkçe konuşanların dillerinden etkilenmişlerdir. Bazı aşiretler Türkçe bile konuşmaktadırlar. Diğer bölgelerdeki Kürtler'in çoğunluğunun Sünni olmasına karşılık, onlar hâlâ Şiidirler. Özgün gelenekleriyle, **Çemişkezek** diye adlandırılan geniş aşiretten gelmekte. Çemişkezekliler buraya, 1600'de **Şah Abbas** tarafından Özbek ve Türkmenler'e karşı sınır korumacılığı için gönderildiler. Daha küçük Kürt aşiretlerinden küçük gruplar, bir süreden beridir buralara yerleşmiş durumdadılar zaten. Geriye kalanlar da daha sonra, gene Şahlar tarafından oraya gönderilmişlerdi..." (Bkz. **Ağa, Şeyh ve Devlet**, Özge yay. 1991, s.213-216)

4- Bildiğimiz kadarıyla Sivas'ın **Koçhisar** adında bir kazası bulunmuyor. Bunun, (Koyulhisar) olması gerekiyor.

5- 1300 Rumi yılı Miladi 1900'lü yılların sonlarına tekabül eder.

6- Liva: Kaza ile vilayet arasında bir yönetim birimi.

7- II. Abdulhamid tarafından kurulan Aşiret Mektebi konusunda Bkz. Prof. Dr. Bayram Kodaman: **"II. Abdulhamid ve Aşiret Mektebi"** (Sultan II. Abdulhamid'in Doğu Anadolu Politikası) içinde, İst. 1983, s.97-119.

8- Seyid Rıza, Dersim'in ve Kürdistan'ın en saygın liderlerinden birisidir. Bunun içindir ki, sömürgeci güçlerin başlıca hedef tahtası haline gelmiştir. Sadece Kürt kimlikli ilerici yayınlarda değil, Hakkı Naşit Uluğ, Cemal Bardakçı, Niyazi Ahmed Banoğlu, Jnd. Alb. Nazmi Sevgen gibi resmi ideoloji mensup ve yandaşlarınca yapılan yayınlarda da, Alişer'e ve Seyid Rıza'ya ayrı bir yer verilmiştir.

Seyid Rıza'nın idamında bizzat bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, "Anılar"ında Seyid Rıza'nın idam ediliş sahnesini ve son sözlerini şöyle veriyor:

"Seyid Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyid Rıza, meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa hitap etti. "-Evladı Kerbelayih. Bihatayih. Ayıptır. Zulümdür." dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap-rap yürüdü. Çingene'yi itti. İpi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağı ile tekme vurdu, infazını yaptı" (Güneş Gaz. 19.8.1989).

Bilindiği gibi, Seyid Rıza yakalanmasından sonra yapılan bir kanun değişikliğine dayanılarak ve hafta sonu kurallara aykırı olarak toplatılan bir mahkemeye aldırılan kararla idam edilmiştir...

9- Genelde Kürdistan, özelde Dersim aşiretleri ve yerleşim alanları için şu kaynaklara bakılabilir:

1. Mark Sykes: **A Short Story of The Turkish Empire**; London-1915 (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri bölümü)

- II. Berhem Dergisi, çeşitli dizi yazılar.
- III. Mehmet Emin Zeki: **Kürdistan Tarihi** (Kürt Aşiretlerinin Dökümü bl.)
- IV. **Tarih-i Merdûh** (Tarih-i Kurd û Kurdistan)
- V. Ali Kemali: **Erzincan Tarihi**, Erzincan-1931
- VI. Tahir Erdoğan Şahin: **Erzincan Tarihi**, Erzincan-1985
- VII. **Dersim**, Jand. Umum Kumandanlığı yayını, tarihsiz.
- VIII. **Hain ve Yandaş Aşiretler** (Resmi Yayın, ancak yayınlanı belirtilmiyor)
- IX. Ahmed Refik (Altınay): **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, İst. 1930
- X. Edip Yavuz: **Tarih Boyunca Türk Kavimleri**, Ank. 1968
- XI. Cevdet Türkay: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İst. 1979
- 10- Gangozâde Cafer, Cumhuriyetten önce ailesiyle birlikte Dersim'den geçerek Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı İncemağara köyüne yerleşmişlerdir. Aynı zamanda bir halk şiiri olan Gango Cafer'in bazı türküleri ve deyişleri bestelenmiş ve okunmaktadır. Şairlik yönünü tanıtan bir yazı için bkz. Erciyes Dergisi (Kayseri halkevi yayını)
- 11- Rüşdiye: Ortaokul
- 12- İdadi: Lise
- 13- Sultani: gerçek anlamda "Lise" karşılığıdır.
- 14- Ağrı İsyanından sonra Suriye'ye geçen Kürt aydınlarından olan Dr. Ahmet Nafiz Yekbun hakkında bkz. Nesimi Fıratlı: **Kürt Derneği'nin 1945'te San Fransisko Konferansı'na Gönderdiği 'Muhtıra'**, Deng Der. sayı:7/1990 (Muhtıra, Kürt Derneği adına Dr. Ahmet Nafiz tarafından gönderilmiştir.)
- 15- Necib'in başkanlığında kurulan **Kürt Talebe Birliği'nin** Nizamnamesi (Tüzük/Program) bugün elimizde bulunmuyor.
- 16- **Kürdistan Teali Cemiyeti** ve üyeleriyle ilgili olarak bkz. Nesimi Fıratlı: **Kürt Ulusal Demokratik Hareketleri**, Deng Der. sayı: 12/1991; İsmail Göldaş: **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz yay. 1991
- 17- Bilindiği gibi Vezaret ve Nezaret, Bakanlık anlamındadır. Resmî kurumların o tarihteki adlarını korumak daha doğru olacağından, olduğu gibi bırakıldı.
- 18- Bugünkü veteriner fakültesi.
- 19- Başta Dersim yöresi olmak üzere Kürt aşiretleri arasındaki çelişki ve düşmanlıklar, ezeli bir rahatsızlıktır. Aşiret ve çıkar çekişmeleri, Kürt ulusal hareketinin belki de en büyük talihsizliğidir.
- Dersim hareketinin gerçek boyutlarını anlayabilmek için, Nuri Dersi-

mi'nin eserleri dışında şu yazı dizilerine ve eserlere de bakmak gerek.

- 50. Yılında Dersim Ayaklanması, Riya Azadi der. Sayı: 106-108/1987.

- B. Şilan: **Değişik Yönleriyle Dersim Ayaklanması**, Deng Der. Şubat, Mart, Nisan, Mayıs/1990 sayıları.

- Hıdır Göktaş: **Kürtler, İsyân ve Kıtâl**, 1991

- Vecihi Timuroğlu: **Dersim Tarihi**, 1991.

- Munzur Çem: **Halk Türkülerinde Dersim İsyanı**, Dengê Komkar, sayı: 93-97/1987

- Faik Bulut: **Belgelerle Dersim Raporları**, 1991

Pars Tuğlacı, Dersim'in çok özet bir tarihini kendi yorumuyla şöyle veriyor:

"DERSİM

Bölgenin dağlık doğası yüzünden hemen bütün devirler boyunca, Urartu, Asur, Pers, Roma, Bizans, Sasanî, Arap ve Selçuklu yönetiminde kalmıştır. Hıristiyanlar döneminde ve Müslüman hakimiyetinde resmi mezheplerden sapan dini toplumlar, devlete karşı direnen âsi aşiretler burada barınmışlar; fırsat buldukça çevredeki yolları keserek kasabalara saldırmışlardır.

Türkler'in bölgeye girmeleri Malazgirt savaşından (1071) biraz önceye rastlar. Dersim'de yerleşmiş Türk boyları arasında Yıva, Ağaçeri, Çavundurur, Döğer, Çepni ve Eymirler bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Osmanlı egemenliğine giren Dersim, Diyarbakir Beyliği'ne bağlı bir sancaktı. Tanzimat'ın Doğu Anadolu'da uygulanmak istenmesi üzerine, Erzurum vilayetinden ayrılarak ayrı bir il haline getirildi (1845). Daha sonra 7 Ramazan 1267 (6 Temmuz 1851) tarih ve 7106 sayılı Meclis-i Vâlâ kararıyla Harput'a bağlandı. Ardından da Dersim kazalarında nüfus sayımı ve diğer sayımlar için emir çıkarıldı (1867). Merkezi Hasat olan sancakta merkez kazasından başka, Çarsancak, Çemişgezek, Kızılkilise kazası vardı. Sancakların vilayet haline konulmasıyla bir süre için vilayet haline getirildi (1880). Sonradan tekrar Mamuretülâziz vilayeti içine alındı.

1930'da tekrar il haline getirilen Dersim'in yerine Tunceli adlı vilayet kuruldu. Sancak halindeki Pire Karyesi'ne Protestan cemaatına mahsus bir kilise yaptırılmış (1893), Sultan Mahmud tarafından da iki cami in onarımı tamamlanmıştır (1899).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısı arasında Dersim'deki boyların çeşitli yollardan patlak veren isyanları meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde Dersim bölgesi daima bir takım ayrıcalıklara sahipti. XVI. Yüzyılda imparatorluğa katılınca bölge aşiret reisleri, yurtluk ve ocaklık suretiyle azil ve nasb kabul edilmez şekilde aşiret sancak beyleri olarak tanındılar, hatta bazıları "Hükümet" deyimiyle sahip oldukları bölgeyi mülkiyet üzere zapt ve tasarruf ettiler. Bu yüzden devletin güçlü

zamanlarında otoriteye boyun eğerken, zayıf zamanlarında başkaldırdılar. Beylerin devlete karşı görev yükümlülükleri de bağlılıkları kadar zayıftı. Bunlardan vergi toplamak, asker almak hemen hemen olanaksızdı.

Tanzimattan sonra Dersim, Erzurum vilayetinden ayrılarak, bir il haline getirilince (1845), şeyhlik, ocaklık ve ağalık düzenine bağlı olan bölge halkı, yeni düzene karşı direndi. Bu direnmeler uzun bir çatışmadan sonra kırıldı. Dersim halkının silahlarını toplamak için 1000 kadar muvazzaf askeri; derbend ve yolları kapamak için 400 nefer-i âm asker görevlendirildi. Beş ay süren bu askerlerin görevleri hitamında maaş ve masrafları olan 3 bin kесе altın, hükümet emriyle ödendi (1851). 1862'de Mamuretülâziz (Elazığ) vilayetinin kurulmasından sonra Dersim, bu vilayetin bir sancağı haline getirildi. Bu kez de şeyhler, ağalar ve eşraf, devlet otoritesinin bölgede yerleşmesine karşı koydu. Bu sebeple Dersim isyanları yeniden başladı. Uzun süren bu isyan geçici de olsa 1885 yılında bastırılabilirdi. II. Abdulhamid devrinde buraya müfrezeler, heyetler gönderilerek ve âsileri yola getirmek amacıyla içlerinden Hamidiye alayları oluşturarak geçici bir sükün elde edilmeye çalışıldı. 1907 yılında geniş çaplı bir isyan hareketi başladı. II. Meşrutiyet'in ilanı ile bu ayaklanma da geçici olarak son buldu. Daha sonra yöredeki aşiretlerin isyanı devam etti, 1916, 1925, 1930 ve 1937 isyanları da bastırıldı." (P. Tuğlacı: Osmanlı Şehirleri, İst. 1985, s.93).

20-'Alevilik'le Kürt kültürü arasındaki bağlantıları görmek için Cemşid Bender'in şu iki eserine bakmak yeterlidir: **Kürt Tarihi ve Uygarlığı** (1991), **Kürt Uygarlığında Alevilik** (1991).

21- Alevi töre ve törenlerinin, salt Türkçe olarak icra edildiği yolunda yanlış bir kanı vardır. Oysa Alevi inançlarıyla eski Kürt inançları arasındaki benzerlikler bir yana, Kürtçe Alevi deyişleri başlıbaşına bir inceleme konusudur. Alevilik, Anadolu'da genellikle yoksul kırsal kesimlerde örgütlenen bir öğretilerdir. Dolayısıyla Anadolu Aleviliğini yoğuran, töre ve törenleriyle icra eden ana unsurlardan biri, İslam'ın resmi dili olan Arapça'yı bilmeyen yoksul Türk halkıdır. Bu nedenle, Sünniliği benimseyen Türkler, nasıl ibadetlerini Arapça yapıyorlarsa, Alevilik öğretilerine bağlanan Kürtler'in de kendi dillerinin yanısıra bu alanda zengin bir edebiyat geleneği bulunan Türk diliyle sazlı-sözlü tören yapmaları doğaldır.

Gerçek buyken, özellikle Cumhuriyet döneminde Aleviliği Türklük'le özdeşleştirmek için bilinçli bir çabaya girilmiştir. Dahası, Kemalizm Aleviliğin kurtarıcısı gibi sunulmuştur. Acaba gerçek böyle mi?..

Bilindiği gibi, Hanefilik yani Sünnilik kulvarı, Osmanlı'nın Halife-Padişahları tarafından tutulmuştu. Üstelik Osmanlı tarihi boyunca başta Aleviler olmak üzere diğer heterodoks inanç mensupları, Osmanlı yönetiminden büyük eziyet çekmişlerdi. Öyleyse, Halife-Padişahlığa bir alternatif olarak çıkan yeni Türk burjuvazisi, her açıdan yönetimden memnun olmayan kitlelere dayanmak zorundaydı. Bunun içindir ki, gerek İttihad ve

Terakki önderleri, gerekse Kemalistler, samimi olarak inanmaktan öte bu gizli müttefik gücü kullanmaya çalışmışlardır. Nitekim gerek İttihat ve Terakki önderlerinin kendilerini Alevi-Bektaşî gibi sunup bu kitleyi Birinci Dünya Savaşı'na sokma çabaları, gerekse Kuva-yı Milliyeciler'in Alevi-Bektaşî tekkelerinden yararlanarak Anadolu'ya kaçmaları (İsmet paşa, Fevzi çakmak Paşa ve Adivar'lar gibi) bu kitapta da anlatıldığı gibi özellikle Kürt-Alevi eşiretlerin Milli Mücadeleye sokulma çabaları, hep yararçı bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Yoksa, "reform" olarak sunulan 1925 yılı düzenlemeleri çerçevesinde, Alevi-Bektaşî tekke ve zaviyeleri kapatılırken, salt Sünnilik kulvarının açık tutulması başka nasıl izah edilebilir. Genelde dinin yeni Türk burjuvazisince dizginlenmesinin nedeni ise, açıktır ki, onun "reform"larını daha kolaylıkla yerleştirebilmesi düşüncesiyle açıklanabilir. Bu sorun, başlıbaşına bir inceleme konusudur...

21a- Abdullah Cevdet'in Kürt milliyetçiliğindeki yeri için bkz.

- Dr. Şükrü Hanioglu: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İst. 1981

-Malmısanij: **Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet**, Jina Nû yay. Stockholm, 1986.

21b- Sevr Konferansı'ndaki Kürt delegesi Şerif Paşa'nın, İttihat ve Terakki ile hesaplaşmasına ilişkin iki kitabı bulunuyor. Bunlardan biri "**Şerif Paşa: Bir Muhalifin Hatıraları/İttihat ve Terakkiye Muhalefet**" Nehir yay. İst. 1990) adıyla sadeleştirilerek ve notlanarak yayımlandı.

22- Doğru adı "**Kürt Neş-i Maarif Cemiyeti**" olan bu cemiyet, bilinen ilk Kürt kültür örgütüdür. Bu örgütün tüzük ve programı için bkz. Nesi-mi Fıratlı: **İlk Kürt Kültür Örgütü ve Tüzüğü**, Govend der. sayı: 2/ 1992

23- Bu örgüt hakkında başka kaynaklarda pek bilgi bulunmuyor.

24- Hürriyet ve İtilaf Fırkası kastediliyor. Bilindiği gibi bu Parti, Kürt haklarına saygılı davranıyordu.

25- Cemşid Mar, "**Koçgiri Destanı**"nda, Balya madenindeki Kürt işçileri şöyle tasvir eder:

*Balya madeninde Kürt işçiler
yerin altında
üstünde yerin
kavgaya kuşanmış mert işçiler
aşkıyla terin*

*Kanalların tünellerin
kahırlı ve kahraman karıncaları"*

26- Milan aşireti reisi İbrahim Paşa'nın maceraları konusunda bkz. Ziya Gökalp: **Şaki İbrahim Destanı**, Diyarbakir-1908; Taki Sinemilli:

"Alman Militarizminin Türkiye'ye Girişi ve Ziya Gökalp",
Özgür Gelecek dergisi, sayı: 1/1988

Öte yandan, Kamuran Bedirhan'ın, C. Bedirhan'la birlikte, Kürt aşiretlerinin Balkan savaşlarındaki yararlıklarını ve Edirne'nin geri alınmasını işleyen bir kitabı bulunuyor: **"Edirne Sukutunun İçyüzü",** İst. 1329 (1913)

27- İttihad ve Terakki hareketinin Kürtler açısından bir irdelemesi için bkz. Naci Kutlay: **İttihad-Terakki ve Kürtler,** Stockholm-1990

28- **"Türkleştirme"** çabası, Cumhuriyetten sonra daha da yoğunlaşarak devam etmiştir. Hatta yönetimin ideologlarından **Mois Kohen** (Tekin Alp), bu düşüncüyü ve çabayı bir kitapla da ortaya koymuştur. Bkz. **Türkleştirme,** 1928. Aynı kişinin **"Turan"** adında bir kitabı daha bulunuyor (1330).

29- Lütü Fikri Düşünsel kastediliyor.

30- **Kürt Amele Partisi** konusunda fazla bilgimiz bulunmuyor.

31- Kâzım Karabekir kastediliyor. Karabekir'in, Ermeni sorunu ve ey-lemelerine ilişkin anıları için bkz. **İstiklâl Harbimiz.** Yüce yay. 1990

32- II. Abdulhamid'in Kürdistan politikasının resmi görüşe dayalı bir irdelemesi için bkz. Prof. Dr. Bayram Kodaman: **Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdulhamid'in Doğu Anadolu Politikası,** Orkun yay. İst. 1983

33- Adana'daki Ermeni olaylarının Türkçü bir yaklaşımı için bkz. Mehmed Asaf: **1909 Adana Ermeni Olayları ve Anıları,** TTK yay. 1982

34- Abdülhamid'in sözkonusu İslahat Fermanı için bkz. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** Anayasalar (Cilt-1), Hukuk Mad (Cilt 3)

34a- Layiha, hukukta "tasarı" anlamındadır. Genel literatürde, üzerinde anlaşma sağlanmış "belge" anlamına gelir.

35- Alman milliyetçileri ile Osmanlı yönetimi arasında 19. yüzyılda başlayan ve Alman militarizmiyle İttihad ve Terakki yönetimi arasında Birinci Dünya Savaşı'nda işbirliğine varan yakın bir dayanışma vardır. Bu konuda şu eserlere bakılabilir:

- Lothar Rathmann: **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi,** İst. 1976.

- İlber Ortaylı: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu,** İst. 1983.

- Murat Özyüksel: **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları,** İst. 1988.

36- Bilindiği gibi Bedirhanîler ailesi, Kürt ulusal mücadelesinde başlıbaşına bir yere sahiptir.

37- I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Ordusunda müşavir-subay olarak bulunmuş Alman subayı Rafeal de Nögalez'in, bu katliama ilişkin gözlemleri için bkz. "**Vier Jahre Unter Dem Halbmund** (Hilal Altında Dört Sene), Eserin Ermeni olaylarına ilişkin bölümü Kaymakam Hakkı tarafından çevrilmiş ve bir cevapla birlikte Askeri Matbaa yayınları arasında "**Hilal Altında Dört Sene ve Bir Cevap**" adıyla yayımlanmıştır (İst. Ask.Matbaa-1931) Bu konuyu işleyen Rusya'nın Van ve Erzurum Başkonsolosu General Mayevski'nin "**Van ve Bitlis Vi- layetleri İstatistiği**" adlı eserin ilgili bölümleri: "**Ermeniler'in Yaptıkları Katliamlar**" adıyla yayımlanmıştır. İnk. Tar. Ens. 1986. Bir Ermeni tarihçisinin ağzından bkz. Bir Ermeni Tarihçisinin (Dr. Astarciyan) İfşaati: **Ermeni Komitacılar Kürtler'i Nasıl İmha Etmışlerdi?**" Yeni Tarih Dünyası sayısı, 1954.

38- Açık bırakılan yerler okunamamıştır.

39- Bilindiği gibi "cihad", din uğruna verilen kutsal savaş anlamındadır. Türkçü İttihad ve Terakki yönetimi, emperyalist çıkarlar uğruna Alman militarizminin yedeğinde girdiği I. Dünya Savaşı'nı "**Harb-ı Mukaddes: Kutsal Savaş**" olarak ilan etmiş ve Hz. Muhammed'in "Sancağ-ı Şerif"i ortaya çıkarılarak, kitleler savaşa sürüklenmeye çalışılmıştı. Dersim halkı nezdindeki girişim de, bunun bir başka örneğiydi.

40- İlk basımı 1952'de Halep'te yapılan bu eserin, daha sonraki yıllarda Türkiye'de ve Avrupa'da da çeşitli baskıları yapılmıştır. Son basımı ise 1992'de Dilan Yayınları'nca yapılmıştır.

40a- Bu konuda ayrıca bkz. Nazmi Sevgen: **Efsanelerden Haki- kate**, Tarih Dünyası, sayı: 21/1951.

41- **Kürdistan Teali Cemiyeti** ile ilgili olarak, İsmail Göldaş'ın aynı adlı eserine bakılabilir.

42- Teşkilat-ı Mahsusa, bugünkü Milli İstihbarat Teşkilatı (MIT)'in karşılığıdır.

43- Bilindiği gibi, ünlü kitabatçı (bibliyografya uzmanı) **Ali Emiri Efendi** de Ziya Gökalp gibi Diyarbakır kökenli Kürtlerdendi.

44- Bu açıklamadan, yazarın Kürt-Ermeni ilişkileri konusunda da bir eseri bulunduğu anlaşılıyor. Ancak bu eser bugün elimizde bulunmuyor.

45- Enver Paşa'nın maceralı yaşamı için bkz. **Şevket Süreyya Ayde- mir: Enver Paşa, 1970-972- 3 Cilt.**

46- **İngiliz Muhibler Cemiyeti** için bkz. Prof.Tarık Zafer Tunaya: **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt-II İst. 1986, S. 472-492.

47- Balya madenindeki Kürt işçilerinin Koçgiri halk hareketindeki işlevi

Cemşid Mar'ın "Koçgiri Destanı"na şöyle yansır:

KÜRT İŞÇİLER

Balya madeninde *kürt* işçiler
yerin altında
üstünde yerin
kavgaya kuşanmış mert işçiler
aşkıyla terin
Kanalların tünellerin
kahırlı ve kahraman karıncaları
gece vardiyasında
Ve maden ocağı uğultulu
toz-toprak
ve ölümün ağzı gibi derin
Ve zamanın bir anında
süzülürdü bir ses
içinden bütün seslerin:
- Durdurun işi
mola verin
Bu sırada
düşman koyu uykuda
ve dostlar aralamakta
karanlığın kara duvarını kuytuda

bağlayarak özü öze
girdi söze

Ustabaşı:

- Arkadaşlar
ölüm döşeğindedir *osmanlı*
kuzgunlar çökmüştür leşe
ve yazgımızla başbaşa
kalmış durumdayız

Postabaşı:

- Kuzeyden bir yıldız doğmuş
yol gösterir belli bize
dizginleri elimizde
almış durumdayız

Usta:

- Ülke bizim emek bizim
ve gül yüzlü ekmek bizim
andımızı kendimizi
bilmiş durumdayız

Kazıncı:

- Bundan böyle maden değil
düşman mezarı kazmalı
yedi başlı ejderhanın
vurup başını ezmeli
bir kutlu kavgaya karar
kılmış durumdayız

Tırkacı:

- Maden savaş günüdür
terimiz al akacak
özgürlüğün çingisini
emekçi el çakacak
dostlara ak güvercinler
salmış durumdayız

Küfeci :

- Öyle ise işe paydos
cenge merhaba demeli
esti seherin yefi
al şafakla yolumuzu
bulmuş durumdayız

Ve vurdular gonga
girdiler cenge
emek kapısından içeri
balya madeninini

kürt işçileri

48- **Seyid Abdulkadir ile Müküslü Muallim Hamza Bey** için bkz. Kadri Cemil Paşa: **Doza Kürdistan**, Özge Yay. 1992 ve Nesimi Fıratlı: "**Kürdistan'a Gönderilen Muallim Hamza'nın Çalışmaları ve Yargılanması**", Deng der. Sayı: 14/1991.

49- **Bekirağa Bölüğü**, İstibdat ve II. Meşruiyet dönemlerinde siyasi suçluların kapatıldığı askeri tutukevi. Adını, ilk müdürü olan binbaşı Bekir Ağa'dan almıştır. Bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının avlusunda yer alan tutukevi, II.Abdülhamid döneminde binbaşılığa yükselen Bekir Ağa'nın (1817-1887) komutasında özel bir zabtiye bölüğüncü korunuyordu. Bekir Ağa ve askerleri, yönetim karşıtı siyasi tutuklulara burada ağır işkenceler uygulamıştır. II.Meşrutiyet ilan edilince (1908) buradaki çok sayıda tutuklu serbest bırakıldı. Ama bu defa da İttihad ve Terakki karşıtları Bekirağa Bölüğü'ne kapatılmaya başladı (Bkz. Ana Britannica, Cilt: 3, s. 533). Yazarın anlattığı olay bu döneme aittir.

50- Türk Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Türk-Sovyet ilişkileri konusunda bkz. Prof.Dr. M.Gönlübol- Doç. Dr. C. Sar: **Olaylarla Türk Dış Politikası** (1919-1939) SBF Yay. 1974.

Rasih Nuri İleri: **Atatürk ve Komünizm**, İst. 1970

Stefanos Yerasimos: **Türk-Sovyet İlişkileri**, İst. 1979

Türkkaya Ataöv: **Atatürk ve Lenin Arasındaki Yazışmalar**, Vatan gaz. 21 Mayıs 1976'dan itibaren dizi yazı.

Muammer Sencer: **Fransız Belgelerinde Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri**, Politika gaz. 29 Ekim 1975'ten itibaren dizi yazı.

51- Şûra-yı Devlet, bugünkü Danıştay'dır.

Kürdistan Teâli Cemiyeti ile Ferid Paşa kabinesi arasında Kürdistan'a özerklik verilmesi konusunda yapılan anlaşma şöyle:

Belgenin Sureti

"Programında esasen mahalli yönetim biçimini kabul eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası Genel Merkezi ile Kürdistan Cemiyeti arasında, aşağıdaki madde üzerinde tam anlaşma sağlanarak her iki taraf Tanrı'nın yardımına dayanarak ülkenin kurtuluşu ve halifeliğin haklarının korunması için ortak çalışmaya söz verirler.

Madde: Çoğunlukla Kürt halkının oturduğu memleketler siyaset olarak İslâm halifeliğine ve Osmanlı Saltanatı'na bağlı olmak şartıyla, toplam halkın çoğunluğu tarafından seçilecek bir Emir'in başkanlığı altında özerk yönetime sahip olacaktır. 20 Aralık 1918

Karasi (Balıkesir) Mebusu
Vasfi

Konya Mebusu
Zeynel Abidin

Hürriyet ve İtilaf
Fırkası Gn. Mrk.
Mühürü

Demek Üyesi
Sait

Demek Üyesi
Mehmet Ali

Kürdistan Cemiyeti
Mühürü

Başkan
Seyit Abdülkadir

52- Alişer Efendi hakkında resmî bir yaklaşım için bkz. Nazmi Sevgen: **"Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hadiseleri ve KOÇGİRLİ ALIŞIR"**, Tarih Dünyası, Sayı: 9/1950.

Özgün bir yaklaşım olması ve Alişer'in Kürt ulusal hareketindeki yerini (Koçgiri ve Dersim bağlamında) biraz daha yakından kavramak için, Doza Kurdistan'daki dipnotun bir kesitini buraya da aktarmayı uygun buluyoruz:

"N.Sevgen, Alişer'in Kürdistan Teali Cemiyeti'yle ilişkilerini ve Koçgiri/ Dersim yöresindeki etkinliğini şu sözlerle anlatıyor: "Sevr anlaşmasına, Kürtler'in çoğunluk oluşturdukları yerlere muhtariyet idaresi verileceği yolunda bir madde konulmuş olması, Kürtler'i ümitlere düşürmüştü. Bu sırada Koçgirili Mustafa Paşa'nın oğlu Haydar Bey, İstanbul'a giderek Kürdistan Teâli Cemiyeti'ne girmiş, Koçgiri'ye dönüşünde Ümraniye'de Cemiyetin bir şubesini açmıştı. Şubenin başkanlığını da yürüten Haydar Bey, Dersim'deki aşiret reisleriyle öteki seçkin kişileri ve Koçgiri'nin ileri gelenlerini Cemiyete kaydetmiş, Kürt emellerine ilişkin eserlerle birlikte Cemiyetin

yayın organı olan Kürtçe 'Jin' gazetesini de getirterek işe bu noktadan hız vermişti. İyi bilmek gerekir ki, Haydar Bey bu işleri yapacak, başarabilecek bir adam değildir. Perdenin arkasında Alişêr vardır, asıl faal ve yönlendirici olan odur.

Nihayet Alişêr'i, 1920 senesi Mart'ında, gerçek siyasi kimliğiyle Dersim'de Ovacık ve Hozat'ta halkı harekete geçirici konuşmalar yaparken görüyoruz. Yanında Refahiye'nin Şadilli aşireti reisi Paşa Bey ve arkadaşları vardır. Alişêr, bu cüreti Kürdistan Teâlî Cemiyeti reisi Abdülkadir'den almıştır. Çünkü Dersim'e gelmeden bir süre önce, Koçgiri'nin Armudan Köyünden Mıgırdıç isminde bir Ermeni'yi özel olarak İstanbul'a göndermiş, bu yolla Seyit Abdülkadir'den talimat almıştır." (a.g.y).

Alişêr'in bu yolla talimat alıp almadığını bilmiyoruz ama Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi Colikzade Mehmet Nuri Dersimi (Vet. Dr.) ve Koçgiri aşireti reislerinden Haydar ve Alişan Beylerle yakın ilişkilerini biliyoruz. Zaten Dersimi'nin Koçgiri hareketine ilişkin anlatımları bunu doğruluyor.

Alişêr'in, içinde "Arslanlar yurdudur tilkiler girmez/Gerçekler sırrıdır akıllar ermez/ Evliya gülüdür zalimler dermez/ Ona bağlıdır yolu Dersim'in" dörtlüğünün geçtiği ünlü şiiri, bu tür resmi ideoloji mensuplarının yazı dizilerinde suç kanıtı olarak gösterilir. Bu ve benzeri şiirleri suç kanıtı gibi gösteren bir başka yazı dizisi de Niyazi Ahmet Banoğlu'nundur. Dersim İsyanı sırasında bölgeye "gazeteci" olarak giden Banoğlu, İnci Mecmuası'ndaki yazı dizisi "Cehalet, Kin, Aşk ve İhtiras Diyarı Dersim İsyanı'nın İcyüzü" başlığıyla veriyor (Bkz. İnci mec. 1951 sayıları).

Şimdi de yeri gelmişken bir başka resmi ideoloji mensubunun, Celal Bayar'ın bu isyanlara ilişkin görüşlerine yer verelim:

"Şeyh Sait, bir Kürt Cumhuriyeti kurmak istiyordu.(...) Dersim İsyanı, tamamen Kürtler'in siyasi düşünceleridir. Bunlar ne anarşisttir, ne şudur budur. Bunlar doğrudan doğruya müstakil bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlardı. (...) Dersimliler'in, Kürtlük hesabına en idealistleri Koçgiri'de toplandılar, teşkilat yaptılar. Sivil, asker bütün kuvvetleriyle oraya toplandılar. Orada mühim bir kuvvet teşekkül etti. Koçgiri'de isyan çıktı. (...) Koçgiri bence diğer isyanların hepsinden mühimdir. Yunanlılar'a karşı durmak için nasıl tedbir alıyor isek, orada da aynı surette teşkilat yaptık. Koçgiri'de bir ordu merkezi yapıldı. Onun başına da Nurettin Paşa'yı tayin ettiler. Koçgiri'de çok mühim muharebeler oldu. İki taraftan da çok telefat verildi. (...) Hadiseler üzerine Merkez Ordusu Kumandanlığı'na tayin edilen Nurettin Paşa durumuna el koydu ve bölgede tam bir tenkil harekâtı başladı. İki taraf da büyük zayıf verdi." (Bkz. Tercüman gaz. 10.9.1986). Ayrıca bkz. Kurtul Altuğ: Celâl Bayar Anlatıyor (Kritik Olayların Perde Arkası bölümü).

Koçgiri hareketinin çağdaş şiirsel anlatımı için bkz. Cemşid Mar: **Koçgiri Destanı**, Özgürlük Yolu yay. 1987. Ayrıca Koçgiri hareketi üzerine daha önce bağımsız bir çalışma da bulunuyor: **Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921)**, Komay yay. Ank. 1975.

54- Bilindiği gibi Alişer, bir halk lideri olmasının yanısıra, Kürtçe ve Türkçe şiir yazan önemli bir halk şairidir. Daha 1930'lu yıllarda İstanbul Konservatuvarı'nın türkü derlemeleri sırasında onun üç türküsü de taşplak yapılmıştır. Öte yandan, Dersim katliamı sırasında doğrudan görev yapan Alb. Nazmi Sevgen, onun Dersim İsyanı'na ilişkin manzum bir destan yazdığını da anlatır.

Koçgiri ve Dersim isyanlarını birçok şiirinde işleyen Alişer'in yanısıra Sefil Gazi adında bir halk ozanı da şunları dile getirir:

Pavlükalar yandı gel sen de dayan
Vallahi **Bey**'ime çok oldu zıyan
Dersim Beyleri'ne olmadı ayan
Kırıldı kırk yerden beli **Koçkiri**'n

Konağın kapısı kibleye bakar
Ab-ı revan olmuş çeşmesi akar
Lalesi, sümbülü, nergisi kokar
Soldu goncaları gülü **Koçkiri**'n

Mevziler kazıldı toplar atıldı
Mallar geldi dellalarda satıldı
Asker kalkıp geldi **Bey**'im tutuldu
Söylemeye âciz dili **Koçkiri**'n

Alişan Bey derler işittin adın
Gelenler geçenler veriyor methin
Kardaşı kardaştan ayırmak için
Gayet sarpa sardı hali **Koçkiri**'n

Çifte çifte pavlükalar dönerdi
Şişeler kurulup bade sunardı
Her konağa beşyüz atlı inerdi
Kesildi kervanı yolu **Koçkiri**'n

Görünüyor **Alişan**'ın söğüdü
Alişer oturmuş verir öğüdü

Acep n'oldu **Koçkiriler**'in yiğidi
Kırıldı kanadı kolu **Koçkiri**'n

Kimisi vurulmuş kimi yatıyor
Yüz senelik emlakinden çıkıyor
Araziyi eller ekip biçiyor
Yıkıldı bentleri suyu **Koçkiri**'n

Sefil Gazi'm eydür bu da böyl'olur
Evel âhir herkes ettiğın bulur
Elbet Mevlâm bize bir fırsat verir
Eser ılgıt ılgıt yeli **Koçkiri**'n

(Bkz. A.Haydar Avcı: **Kürt Halk Ayaklanmaları ve Türküler**, Berhem der. sayı: 10/1991).

55- Ekteki Dersim aşiretlerine ilişkin **toplu resimden** de anlaşılacağı gibi, Koçgiri ve Şeyh Said hareketleri sırasında bu hareketlere destek vermeyip, Ankara Hükümetiyle dayanışma içine giren aşiret reislerinin hemen tamamı sonradan Dersim hareketi gerekçe gösterilerek çeşitli yöntemlerle tasfiye edilmişlerdir.

1926'da Ankara'da Atatürk tarafından kabul edilip "**toplu resim**"de yer alan aşiret reislerinin adları ile tasfiye biçimleri şöyle:

Oturanlar, soldan sağa:

1. Abbasan aşireti reisi *Mıço Ağa*, 1938'de Dersim'de kurşunlanarak öldürüldü.
2. Pezgoran aşireti reisi *Ibrahim Ağa*, 1938'de yakılarak öldürüldü.
3. Karabal aşireti reisi Kangozade *M.Ali Ağa*, 1938'de öldürüldü.
4. Malatya Valisi *Bozan Bey*, Malatya adına toplantıya katılmıştır.
5. Elaziz Valisi *Ali Cemal Bey* Bardakçı.
6. Ferhedan aşiret reisi *Cemşit Ağa*, 1938'de öldürüldü.
7. Abbasan aşireti reislerinden *Ibrahim Ağa*, 1938'de öldürüldü.
8. Yusufan aşireti reisi *Kamber Ağa*, 1938'de Elaziz'de öldürüldü.
9. Kırgan aşireti reisi *Zeynel Ağa*, 1938'de Dersim'de öldürüldü.

Ayaktakiler soldan sağa:

1. Karabal aşiret reislerinden *Koco Ağa*, 1938'de Dersim'de öldürüldü.
2. Albeyan aşiret reislerinden *Koco Ağa*, 1938'de Dersim'de öldürüldü.
3. Karabal aşiretinden emekli şubay *Haydar Efendi*, 1938'de İstanbul'a sürüldü.
4. Beran aşireti reislerinden *Hasan Efendi*, 1938'de İstanbul'a sürüldü.

5. Seydan aşireti umumi mümessili *Dr. Nuri Dersimi*, 1937'de Suriye'ye iltica etti.

6. Pevangan aşiret reisi *Cafer Ağa*, 1938'de Dersim'de öldürüldü.

7. Peyavangen aşiret reislerinden *Süleyman Ağa*, Antalya'ya sürüldü, orada öldü.

8. Bamasoran aşiret reisi *Yusuf Ağa*, 1936'da 30 kişi ile beraber çığ altında kalarak öldü.

9. Bahtiyaran aşiret reisi *Yusuf Ağa*, 1936'da 30 kişiyle beraber çığ altında kalarak öldü.

10. Alan aşiret reisi *Ali Ağa*, 1938'de Dersim'de öldürüldü.

11. Şadyan aşiret reisi *Veli Haki Rejiki*, Dersim'de kalmıştır.

12. Kırgan aşiret reislerinden *Mustafa Ağa*, 1938'de öldürüldü.

13. Soran aşiretinden *Hıdır Ağa*, 1938'de öldürüldü.

56- 1926'da Dersim aşiret reislerini Ankara'ya getirip Atatürk'le görüştüren zamanın Elaziz Valisi Cemal Bardakçı, **Anadolu İsyancıları** (1940) adlı kitabında, başta Kocan (Koşuşağı) aşireti olmak üzere çeşitli aşiret reislerinin ve aşiretlerinin tasfiyesini daha önce Ankara'ya önerdiğini ifade eder. Jnd. Um. Kumandanlığınca 100 adet basılan gizli yayında da, hangi aşiretlerin nereye sürgün edileceği tek tek belirlenir.

57- Kürt tarihi açısından büyük önem taşıyan, Mehmet Emin Zeki Bey'in eseri hakkında daha önce özetle bilgi verilmişti. Ayrıntılar için ayrıca **Doza Kurdistan'a** da bakılabilir.

58- Dersim yöresindeki **Şıx** ya da seyid kökenli olup Alevilik'le Türklüğü özdeşleştirmeye çalışan aileler; bir yandan kendilerinin **Zeynel abidin** ve başkaca, **Muhammed'e** ve **Ali'ye** yakın Arap kökenli din ulularının soyundan geldiklerini ileri sürmekte, bir yandan da Horasan'dan geldiklerini savunarak "Türk" oldukları imajını yaratmaya çalışmaktadırlar. Kuşkusuz bu, açık bir çelişkidir. Arabistan'ın Horasan'la bir ilişkisi bulunmadığı gibi bu yakıştırmaların sözkonusu Kürt aşiretlerinin tarihsel kökenleri bakımından da inandırıcı bir yanı yoktur. Birincisi, Kürt aşiretlerinin Arap kökenli bir aileden gelmesi sözkonusu olamaz. Bu, Sünni Türkler'in Muhammed'i, Aleviler'in Ali'yi "Türk" gösterme çabalarına benzetilebilir. İkincisi; (3) numaralı dipnotta da vurguladığımız gibi, Horasan geçmişte Hazar Denizi'nin güneyine ve doğusuna yayılmış büyük bir memleketidir. Bu topraklarda yerli Kürt toplulukları bulunduğu gibi, İran Şahlarının Türkiye Kürdistanı'ndan buralara gönderip konuşlandırdığı, aşiretler de bulunmaktadır. Günümüzde bu topraklarda hâlâ Alevi Kürt toplulukları da yaşamaktadır. Yani Horasan'dan gelmek "Türk" olmayı gerektir-miyor!..

59- Sâdât; Seyyid'in çoğuludur ve "seyyidler, ulular" anlamındadır. Hz. Hasan neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed'in soyundan olanlara denir. Hz. Hüseyin neslinden gelenlereyse "şürefa" denir.

60- Bu tard, bir çeşit "aforoz"dur.

61- Ömer zamanında gerçekleştirilen bu katliamdan, kültür planında en büyük zararı Kürtler'in ve Farslar'ın gördüğü biliniyor. Bu nedenle Ömer, Kürt kültür ve uygarlığının en büyük düşmanı olarak nitelendirilir.

62- Halk şairi Dertli, Alevilik düşmanlarını "**Kavm-i Sufyan**" olarak nitelendirip, aradan bin yılı aşkın zaman geçtikten sonra şöyle der:

*Aşk ile tığlar çekip münkire karşı durmuşuz
Ol sebepten kavm-i Sufyan eşkiya derler bize*

63- Ali'nin hayatı ve kişiliği konusunda İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesine bakılabilir.

64- Hüseyin ve yandaşlarının Kerbelâ çölünde susuz bırakılmaları ve katledilmeleri amaçlanıyor. Ayrıntılar için bkz. **İslâm Ans.** ilgili maddeler.

65- Araplar'ın kendilerine, Türkler'in kendilerine, Farslar'ın kendilerine mal etmek istedikleri **Eba Müslimi Horasanî**'nin Kürt olduğunu bizzat eski Arap kaynakları da bildirmektedir. En eski Arap kaynaklarından İbn Kuteybe'nin **Kitab-ı Uyunü'l-Ahbar**'ında, İbn Halikân'ın **Vefeyatü'l-İlyan**'ında ve El-Hanbeli'nin **Şezratü'z-Zeheb**'inde bu, açıkça ifade edilir (Bkz. Arşak Poladyan: VII.-X. Yüzyıllarda Kürtler, Özge yay. 1991, s.41).

66- Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim** adlı eserinde de, Hacı Bektaş'ın Arap kökenli olduğunu söyler. Bilindiği gibi, Türk ırkçıları onu neredeyse "Tür-İslam Sentezi"nin babası olarak sunmaya çalışırlar. Tasavvuf araştırmalarıyla tanınan Abdülbaki Gölpınarlı ise, haklı olarak Hacı Bektaş'ı "Türkçülüğün babası" olarak yansıtan sakat anlayışlara karşı çıkar ve onun sayılı şiirleri dışındaki mensur eserlerini Arapça yazdığına dikkat çeker: "*İttihadçıların tevhid-i anasır (Türk unsurları birleştirme) siyasetinden sonra sarıldıkları milliyet çereyanı kuvvetlendikçe Türk Bektâşiler, Arnavut Bektâşilere karşı cephe almışlar, Bektaşiliğin milli bir tarikat olduğu, hatta Hacı Bektaş'ın 'Mekalât'ını Arapça yazdığını hatıra bile getirmeden bir milliyetçi olduğu, Arap ve Fars harsına (kültürüne) karşı Türk harsını koruma gayreti güttüğü gibi gerçekten de hayâli ve gülünç davalara kalkışmışlardı.*" (100 Soruda Tasavvuf, Gerçek yay. İst. 1985, s. 155).

İttihad ve Terakki ile başlayan bu "saptırma ve kullanma süreci", (21) nolu dipnotta da vurgulandığı gibi Kemalistlerce de sürdürülmüş ve bugün de devam ettirmeye çalışılmaktadır. Gölpınarlı, İttihad ve Terakkicilerin I. Dünya Savaşı'ndaki tutumunu şöyle özetliyor:

"İttihad ve Terakki erkânı, bir yandan mason localarına kaydedilmiş, bir yandan Bektaşiliğe girmiş, bir yandan da üçüncü devre Melâmîliğine intisap etmişti. Nerede çevresine adam toplamış, tanınmış, sevilmiş birini duyarlarsa, onu içlerine almaya uğraşıyorlardı. Talat (Paşa), Enver (Paşa), Nesimî ve daha birçoğu Bektaşî olmuşlardı. Sultan Mehmed Reşad'ın (M. 1918) Mevlevî olması dolayısıyla, Almanya ile müttefik olarak girdikleri Dünya Savaşı'na dinî bir veche (görünüm) verebilmek için, Çelebilik makamının da tensibiyle bir **Mevlevî Alayı** teşkil edilmiş, Bektaşî Çelebisi Cemaleddin Çelebi de hükümetin teşvikiyle Aleviler'den bir gönüllü ordusu toplamaya kalkmış, fakat sonra bundan vazgeçmişti." (a.g.e s. 154).

Bu girişimin Dersim-Erzincan-Sivas boyutunu Hatıralarda okudunuz. Aydınlanmacı, insancı şair Tevfik Fikret, daha 1915'de "Harb-ı Mukaddes: kutsal savaş" şiirinde I. Dünya Savaşı'na ve İttihadçılar'ın tutumuna şiddetle karşı çıkar ve savaşçı şöyle lânetler:

Lânet sana! Lanet sana! ey "harb-ı mukaddes"

Sensin bütün ekvânı eden böyle mülevves

(Ey kutsal savaş (harb-ı mukaddes), sana lânet olsun! Bütün ulusları böyle kirlüten sensin...)

Benzeri girişimlere Türk Kurtuluş Savaşı sırasında da başvurulduğu, ilk Meclis'te Bektaşî Çelebisi **Cemaleddin Efendi**'ye ve Mevlevî Şeyhi **Adûlhalim Efendi**'ye Meclis Başkan Vekilliği görevleri verildiği, ancak 1925'ten sonra tekke ve tarikatların yasaklandığı biliniyor. Gölpinarlı'nın deyişiyle, "... herhalde yine de medreseye karşı ileri görüşlü, dar düşünceye karşı insanı ve hür düşünceyi, yobazlığa karşı edeb ve zerafeti, gılgete karşı nezaketi, güzyü ve kine karşı merhamet ve affı temsil eden tekke ve tarikatlar" 1925'ten sonra yasaklanmıştı. Buna karşılık Hanefilik (Sünnilik) kulvarı açık bırakılmış ve devletin denetiminde çağdaş, ilerici, demokrat ve toplumcu güçlere karşı kullanılmıştır. Bunun en kötü uygulaması da 12 Eylül faşizminden sonra kendini göstermiştir. Oysa, Takrir-i Sükûn gerici hareketleriyle doğal toplumsal gelişmenin önü tıkanmasa ve düşünce ve kültürlere özgürce geliştirme ortamı yaratılsaydı, bugünkü devlet denetimli din tahakkümü de herhalde olmayacaktı. Çünkü böylece toplumda kültürel ve inançsal planda alternatif güçler ve bugünkünden çok farklı bir demokrat ortam oluşacaktı...

66a- Nazmi Sövgen, Şihhasan (Şeyh Hasan) koluna ait Şecere'nin Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında Dersim mebusu (yazar Malatya mebusu diyor) Diyar Ağa tarafından alındığı, şimdi nerede olduğunun bilinmediğini belirtmekte ancak Seyid Kemal ocağına ait Şecere'yi (Seyid Kemalın aşireti Dersim İsyanında Seyid Rıza'ya muhalefet eden bir aşirettir). Kalan aşiretinden Gülâbi kızı Leyla'da bulup incelediğini bildiriyor (Bkz. Nazmi

Sevgen: **Efsaneden Hakikate**, Tarih Dünyası, sayı: 21/1951).

Bu Şecere'nin bazı kesitlerinin fotoğrafını da veren Nazmi Sevgen, şöyle diyor: "*Vesika (Şecere)*'yi, *Munzur dağlarının kuytuluklarına sığınmış olan Budik köyünde Kalan aşiretinden Gülâbi kızı 95 yaşındaki Leyla'nın elinde bulduk. Dersimliler'in, ceylan derisi üzerine olduğunu iddia ve beyan ederek kendisine efsanevi mahiyet izafe etmeye çalıştıkları bu vesikayı muşambalara ve yeşil bezlere sarılmış, teneke bir kutu içerisinde kemali dikkat ve itina ile saklanır bir halde gördük. Alelade bir kağıt üzerine yazılmış olan Şecere, 27 santimetre en, 1.97 metre uzunluğundadır. Teziyatı (süslemesi) iptidaidir.*"

Yazar, Şecere'nin Arapça ve Farsça olan metninden bölümler de veriyor. Şecere'nin giriş bölümünde, Allah'a şükür kılındıktan, Muhammed'e selâm salındıktan sonra söz Ali'ye getirilerek -Türkçe anlamıyla şöyle deniyor: "... *Akrabasını ve yakınlarını koruyan mihrabda ve savaşta önder olan Beni Galib arslanı Emirülmüminin Ali İbn-i Talib ile fazilet deryası ve şiatını (tarafdarlarını) zehirli ateşten koruyan Hasan İbn-i Ali'ye de selam olsun*".

Şecere'nin içeriğini Ali ve yandaşlarına olan bağlılık oluşturuyor. İlerleyen bölümlerindeyse Farsça olarak şöyle deniyor: "...Sâye-i iltifat-ı hatırı feyyaz ez û baz nezirend ve beher şehir ve karye ve zaviye ve tekye ve havanik ve savami ve beka'-ı hayr der **Arab ve Acem ve Türk ve Deylem ve Ekrâd** (Kürtler y.n.) ve ehl-i **Haşem...**" (a.g.y. s.885). Görüldüğü gibi, hangi millet diyarında olursa olsun -ki bunların tümü alevilik ve türevlerinin yaygın olduğu milletlerdir-, bu inançta kutsal sayılan yerlerin korunması öngörülüyor.

Yazar, Şecere'nin tarihinin 930 H/1523 Miladi olduğunu, daha sonraki yüzyıllarda da, ocak mensubu ailelere bağlı tekke ve zaviyelere verilen gelirleri gösteren **İcazetnâme**'ler ve **Ferman**'lar bulunduğunu belirtiyor.

67- 1220-1237 yılları arasında hüküm süren Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat kastediliyor.

68- Eski Kürt inanç ve kültürünün genelde heterodoks inançlar, özelde Anadolu Aleviliği üzerindeki etkileri için bkz.:

- Arşak Poladyan: **VII.-X. Yüzyıllarda Kürtler**, Özge yay. 1991.
- Dr. A. Medyalı: **Antik Kürdistan'da Dinsel Yapılanma: Zerdüş ve Öğretisi**, Berhem yay. Stockholm-1991.
- Dr. Cemşid Bender: **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Kaynak yay. 1991.
- Dr. Cemşid Bender: **Kürt Uygarlığında Alevilik**, Kaynak yay. 1991.
- Munzur Çam: **Alevilik Sorunu Üzerine**, Deng der. Şubat/1992.

Arşak Poladyan, eski Kürt inançlarından olan Manihaizm, Mazdekizm, Hürremizm ve Şiilik öğretilerinden günümüz Aleviliğine uzanan düşünce çizgisini şöyle koyuyor:

"IX. yüzyıldan başlayarak Hürremizm köylü hareketleri ideolojisinin temel formuna dönüşm

üştür. Hürremizm, Manihey-Mazdakit tipindeki öğretilere yakın bir ideolojiyi temsil etmektedir. Hürremitler 'Muhammira' (Kızillar, Kızılbayraklar) adıyla bilinmektedir. Çünkü kan rengi onların sembolüdür ve özgürlük adına kendini kurban etmeye hazır kişilerdir. Hürremitler iki gücün, ışığın ve karanlığın, iyiliğin ve kötülüğün, Tanrı'nın ve İblis'in ebedi mücadelesine inanan Mazdakitlere, Dualistlere benzemektedirler.

Onlar dünya düzeyindeki adaletsizliğin kökünü toprak ve sosyal eşitsizlikte görmektedirler. İşlenebilen bütün toprakları toplumsal mülke dönüştürmek, özgür köy toplumlarının yönetimine bırakmak istemektedirler. Hürremitler aralarında kadınların da olduğu genel eşitliği, vergilerden ve haraçlardan kurtulmayı istemişlerdir. Baskı ve sosyal eşitsizliğin 'karanlığı' oluşturduğunu kabul eden hürremitler, gerek Arap hanedanlığına gerekse İslamiyete karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüşlerdir.

Mazdakit-Hürremit hareketi ekonomik açıdan geri kalmış dağlık bölgelerde yayılmıştır. Abbasiler'in yönetimi döneminde Hürremitler'in ve Şiller'in dünya görüşleri yakınlaşmış ve köylü kitleler 747-750 yıllarında Ebu Müslim'in başta olduğu dönemde kendi sosyal problemlerini ileri sürmüşlerdir. Daha sonra Hürremit ideolojisi 816 yılında başlayan ve yaklaşık yirmi yıl süren Babek'in isyan döneminde kesin ifadesini bulmuştur. Özde Arap Hanedanlığına karşı köylülerin başkaldırışı olan harekete halkın çeşitli katmanları katılmıştır. Merkezi Azerbeycan'daki Baz kaləsi olan isyan çok geçmeden Kafkas Albanıyası'na, Kerman'a, Cibal'e, Horasan'a ve Tabaristan'a sıçramıştır. İslam halifeliliğe karşı olduğundan Bizans İmparatorluğu'ndan da destek bulmuştur.

Ortaçağ Arap tarihçilerinin eserlerindeki materyaller, ahâlisinin büyük bir bölümünü Kürtler'in oluşturduğu Cibal'in Hürremizm hareketinin başlıca merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir" (s.44-45).

69- Yavuz Selim'in, daha Çaldıran Savaşı öncesi Anadolu'da 50 bini aşkın Alevi'yi öldürttüğü, Şah İsmail'i yendikten sonra ise çeşitli defalar

tasfiye hareketlerine giriştiği bilinmektedir.

Burada yeri gelmişken, egemenlerin dinden yararlanması bağlamında, dünden bugüne uzayan, çelişiklere ilişkin düşüncelerimizi biraz daha açmak ve temellendirmek istiyoruz:

Tarih boyunca feodalizme ve despotizme kitle tabanı yaratılmaya ve karabaskı yönetimlerine sağlam temeller bulmaya çalışılırken, en çok kullanılan araçlardan biri de mezhepler, dinler, daha geniş bir söyleşiyle inanç sistemleri olmuştur.

Sınıflı toplumlarda dinsel inançlara damgalarını vuran ve dinsel inançlara kendi çıkarları doğrultusunda bir içerik kazandıran egemen çevreler, hemen her çağda ve dünyanın her yerinde bu kurumları kendi sınıfsal çıkarları için kullanmışlardır. Kitleleri koşullandırmada büyük bir yeri ve etkinliği bulunan bu kurumlar, yine her dönemde egemen üretim ilişkilerine ve mülkiyet biçimlerine uyarlanmış ve devletin politikasına uydurulmuştur.

Çağdaş düşünce sistemlerinin ve değer yargılarının yerleşmediği dönemlerde, bu kurumların önemi daha da büyüktü. Çünkü yönetici kesimlerin başlıca sömürü ve baskı aracıydı o dönemlerde din.

Egemenlerin yedeğindeki din kurumlarının temel göreviyse, karşıt düşünceleri ve akımları bastırmak, mevcut toplum düzenlerinin, buna bağlı mülkiyet ilişkilerinin, zengin-yoksul, efendi-köle ayrımının değişmezliği, kaçınılmazlığı inancını yaymak, yerleştirmek, benimsetmektir. Batı feodalizminde bu işlevi yüklenen, Hıristiyan din görevlileri ve kilise, Doğu feodalizminde ve despotizmdeyse İslâmî din adamları ve cami olmuş. **Bu kurumlar ve güçler, "feodal düzeni, tanrının istediği bir düzen gibi gösterip korumaya ve onu haklı çıkarmaya" çalışmıştır.**

Bu temel ilkeyi iyi bilen ve bu stratejinin önemini algılayan Anadolu egemenleri, Osmanlı döneminde bu araca alabildiğine başvurular. Osmanlı tarihleriyle, Mühimme Defterleri ve Şeriyye Mahkemeleri Sicilleri, bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Bunun en çarpıcı ve en acılı örneklerinden biriye, 1514'te Anadolu'da gerçekleştirilen Alevi katliamıdır. Osmanlı Padişahı Yavuz Selim, bir üleşim-paylaşım ve genişleme kavgasından başka birşey olmayan Çaldıran savaşından önce, emekçi kitleleri yanına alamayacağını anlayınca kamuyu kırbaçlayıp harekete geçirmek ve egemenlerin çıkar savaşına araç edebilmek için, Anadolu'ya gönderdiği memurları aracılığıyla aktif Kızılbaşları **"yediden yetmişe defter ettirmiş"** ve **Müftü Hamza Efendi, Şeyhülislâm İbn-i Kemal** gibi din adamlarına hazırlattığı fetva ve risalelere dayanarak; –sözde din adına ama gerçekte kendi çıkarları için– 50 binden fazla kişinin yok edilmesi ve binlerce evin tahrip edilmesiyle sonuçlanan kitle katliamına girmişti.

Bu fetva ve risalelerde, Kızılbaşlar; a- Şeriat ve Muhammed'in sünnetine hakaret; b- İslam dini ve Kuran'ın tahrifi; c- Şeriatın yasakladıklarını mübah kabul etmek; ç- kuran ve öteki şeriat kitaplarına hakaret ve saygısızlık; d- Osmanlı ulemasını aşağılama ve küçültme; e- camileri tahribetme; f- Ebubekir ve Ömer'in halifeliklerini inkâr etme; g- Muhammed'in karısı Ayşe'ye iftira etmek, sövmek ve İslamiyetin öteki kurallarına uymamakla suçlanıyor ve fetvaya şöyle devam ediliyordu:

"... bu zikr olunan ve dahi bunların emsâl-i şer'e muhalif kavilleri ve fiilleri (onların burada sözü edilen ve bunlara benzeyen öteki kötü sözleri ve eylemleri) bu fakir katında ve bâki ulemâ-i din-i İslâm katlarında (tevâtürle) malûm ve zâhir olduğu sebepten (benim ve öteki bütün İslam dininin âlimleri tarafından açıkça bilindiği gibi) biz şeriatün hükmi ve kitâblarımızun nakli fetva virdük ki (şeriat hükmünün ve kitaplarımızın verdiği haklarla fetva verdik ki) ol zikr olunan tâife kâfirler ve mülhidlerdür (onlar kâfirler ve dinsizler topluluğudur) ve dahi her kimse ki ânlar meyl idüb ol bâtil dinlere râzı ve muâvin olalar (onlara sempati gösteren, bâtil dinleri kabul eden ve yardımcı olanlar) ânlar dahi kâfirler ve mülhidlerdür (onlar da kâfir ve dinsizdir), bunları kırub cemââlerin dağıtmak (cem'i müslümanlara) vâcib ve farzdur (bunları kırıp topluluklarını dağıtmak bütün müslümanların görevidir), müslimanlardan ölen saîd ve şehîd cennet-i a'lâdadur ve ânlardan ölen hor ve hakir cehennemün dibindedür (müslümanlardan ölen kutsal şehitlerin yeri cennetin en yüce katıdır, o kâfirlerden ölenler ise hakîr olup cehennem dibinde yer tutacaklardır), bunların hâli kâfirler hâlinde eşşedd ve ekbahdur (bunların durumu kâfirlerin -kitap sahibi Hıristiyan ve Yahudilerin- durumundan daha kötüdür), zirâ bunların boğazladıkları ve dahi saydıkları gerekse doğanla ve gerekse okile ve gerekse kelb ile olsun murdardur (bu topluluğun kestiği ya da gerek şahinle, gerek okla, gerekse köpekle avladığı hayvanlar murdardır), ve dahi nikâhları gerekse kendülerden ve gerekse gayrden alsunlar bâtildür (onların gerek kendi aralarında, gerekse başka topluluklarla yaptıkları evlenmeler müteber değildir) ve dahi bunlar kimseden mirâs yemek yoktur (bunlara miras bırakılmaz), ve bir nahıye ehli ki bunlardan ola Sultan-ı İslâm e'zze'l-lahu ensârehu için vardur ki bunların (ricâllerin katli ibüd) mallarını ve nisâlarını guzât-ı İslâm arasında kismet ide (sadece İslam'ın Sultanının, onlara ait kasaba varsa, o kasabanın bütün insanlarını öldürüp, mallarını, miraslarını, evlatlarını alma hakkı vardır) ve bunların ba'de'l-ahz tevbelerine ve nedâmetlerine İltifât ve i'tibâr olunmayub katli olına (ancak bu toplamadan sonra onların tövbe ve pişmanlıklarına inanmamalı ve hepsi öldürülmelidir) ve dahi bir kimse ki bu vilâyetde olup ânlardan

idügi biline ve yahud ânlara giderken tutula katl oluna (kim ki onlardan olduğu bilinir ya da onlara giderken yakalanırsa öldürülmelidir) ve bilcümle bu tâyife hem kâfirler ve mülhidlerdür ve hem ehl-i fesaddur, iki cihetden katlleri vâcibdür (ve bu topluluk ham kâfir ve imansız, hem de kötülük yapıcı olduğundan, iki nedenle de öldürülmeleri vaciptir), Alahümme ensur men nasared-dîne ve ahzel men hazale'l-müslimine (dine yardım edenlere Allah yardım eder, Müslümana kötülük yapanlara Allah da kötülük eder).

Yavuz Selim tarafından Şeyhülislâm İbn-i Kemal'e yazdırılan "Fi tek-firi'r-Revâfız: Rafızilerin suçlanması, yok edilmesi" konulu risalede de (Risâle li'l-Mevlâ içinde), Şiiliğin, Râfıziliğin Sünni mezhebince ve şeriatça reddedildiği ve Şiilerin öldürülmesinin caiz olduğu kamuya duyuruluyordu.

Osmanlı egemenleri, burada sözde Tanrı ve din adına, ama gerçekte kendi çıkarları için dini ve dinsel kurumları kullanarak 50 binden fazla emekçi Aleviyi katlediyorlardı.

Yeri gelmişken, şeyhülislamların ve öteki din görevlilerinin Osmanlı toplumundaki korunma ve işlevlerine değinmekte yarar vardır.

Şeyhülislamlar ve öteki din görevlileri, aynı zamanda Halife de olan Osmanlı padişahlarının emir ve fermanlarına dinsel kılıflar uydurmuşlardır. Yavuz Selim'in ünlü Şeyhülislamı İbn-i Kemal ve Kanuni Süleyman'ın ünlü Şeyhülislamı Ebussuud Efendi dönemleri, bunun tipik örnekleriyle doludur. Ebussuud Efendi'nin İbn-i Kemal'den ders aldığı biliniyor. Tarihler, İbn-i Kemal'i (muallim-i evvel), Ebussuud Efendi'yi (muallim-i sâni) olarak nitelendiriyorlar.

Sözde, cinlerin de çeşitli sorunlar karşısında danışmanlığını yapan İbn-i Kemal'in günde bin kadar şer'i sorunu cevaplandığı belirtilir. Böylece, "hem inlerin hem de cinlerin müftisi" olduğu için "Müfti-s- Sakaleyn" olarak adlandırılan İbn-i Kemal, yukarıda sözünü ettiğimiz risaleyi yayımladığı gibi, Kanuni döneminde daha pek çok konuda etkili ve yönetici olmuştur. Şerafettin Turan şöyle diyor: "İbn Kemal Şii propagandasının tesiriyle büyük bir sarsıntı geçirmekte olan Osmanlı ehl-i sünnet tefekkürünü bütün gayreti ile müdafaa etmiş ve Kanuni Süleyman'ı Safevilerle karşı mücadeleye teşvik etmiştir".

Osmanlı ulemasının burada sözünü ettiğimiz yaklaşımını ve dinsel kışkırtmalarını hemen her dönemde görmek mümkündür. Sözgelimi, yine günde bin dolayında fetva ve hüküm vermesiyle ünlü Kanuni'nin dinsel danışmanı Ebussuud Efendi, "Kızılbaş tâifesinin şer'an kıtâli helâl olup, katleden gâzi ve Kızılbaş tâifesinin ellerinde maktûl olanlar şehid olurlar mı?" yolundaki bu soruyu şöyle cevaplandırıyor: "Olur, gazâ-l ekber ve şehâdet-i azîmedir."

Batını düşüncelere şiddetle karşı olan aynı kişi, bazı sorular üzerine **Hallac-ı Mansur ve Bedreddin** gibi mutasavvıfları da, ölümlerinden nice yıllar sonra yeniden şer-î ahkâma göre mahkûm ediyor.

Koyu bir şeriatçı olan Ebussuud Efendi, Kızılbaşlara ilişkin başka bir fetvasında da, Müftü Hamza Efendi ve İbn-i Kemal'in suçlamalarını aynen yineler ve "bu tâifenin kütâli sâir kefer e kütâlerinden ehemdir" yani "bu topluluğun katledilmesi öteki kâfirlerin katledilmesinden daha önemlidir" der.

Başta Şeyhülislâm olmak üzere Osmanlı ulemasının yönetim mekanizmasındaki etkisi kuşkusuz bu kadarla bitmez. Onlar, bireyin bireyle ilişkilerini düzenleyen özel hukuktan, devletin bireyle ilişkilerini düzenleyen kamu hukukuna kadar hemen her alanda etkili ve yönlendirici olmuşlardır. Nitekim Ebussuud Efendi'nin, Kanuni döneminde devlet kanunlarını şeriat hükümleriyle "te'lif" ettiği, timar ve zeametlerle arazi rejimine ait esasların bu kişi tarafından verilen fetvalara dayandırıldığı hemen bütün araştırmacıların üzerinde birleştikleri noktalardan "Kanuni Sultan Süleyman, eskiden mevcut veya yeni mevzu kanunlar hakkında her türlü itirazın önüne geçmek için Ebussuud Efendi'den fetva almış ve birçok meselelerde olduğu gibi, arazi kanunlarının da şeriatle tezat teşkil etmediğini ilân sadedinde bu büyük fıkıh âliminin selâhiyetine dayanmak istemiş olmalıdır." Güçlü padişahların yanında 'destekçi' ve 'emirlere şer'î kılıf hazırlayıcı' işlevi yüklenirken, zayıf padişahlar üzerinde oldukça etkili ve nüfuzlu olmuşlardır.

Osmanlı yönetiminde önemli bir konuma sahip olan ulemanın ve din görevlilerinin önyak ve destekçi oldukları konulardan biri de "sünnileştirme" politikasıdır.

İ. Ahmed üzerinde büyük nüfuzu bulunan **Şeyh Aziz Mahmud Hüdai Efendi** adında bir din adamının, "... ve her köye bir sünni imam nâsroluna..." diyerek Saraya "sünnileştirme" politikası önermesi de konumuz açısından ilginçtir. Aynı kişi, "içlerinde şeriat ve sünnet eseri" olmayan ve "südd-i şeriatı" yıkmak isteyen muhaliflerin yola getirilmesini de ister.

Osmanlı yönetiminin, esnaf zümresini camiye çekmek için çarşığı, esnaf dükkanlarını ve arastaları camilerin çevresinde kurmaları da, ayrıca bilinçli bir 'sünnileştirme' politikasını izlediklerini gösterir. H. Sadi Selen, şunları söylüyor: "İlk zamanlar esnaf zümresi daha ziyade tekke hayatına bağlı kaldığı halde, Osmanlılar bu zümreyi de camiye çekmek için yalnızca çarşığı değil, esnaf dükkanlarını, arastaları da Ulucami etrafında kurmuşlardır."

Bu arada üzerinde durulması ve aydınlatılması gereken noktalardan biri de, Osmanlı'nın gayr-ı müslim halklara karşı izlediği politikadır. Bazıları,

Osmanlıların gayr-i müslim halkları asimile etmedikleri, tersine onlara karşı son derece hoşgörölü davrandıklarını söylerler. Osmanlıların, egemenlik ve etkinlik alanlarını genişletebilmek için, duruma göre kimi zaman oldukça hoşgörölü davrandıkları doğrudur. Ancak bu, onların başka düşüncelere saygılı olmalarından kaynaklanmıyordu. Başka düşüncelere ne ölçüde saygılı oldukları yukarıdaki örneklerden bellidir... Bir kez ideolojisi ümmetçilik olduğu için, başka halkları ulusal planda asimile etmesi sözkonusu olamazdı. Ayrıca katı, kemikleşmiş bir şer'i politikanın,aleyhte oluşumlara yol açacağını bildikleri için şeriatın katı kurallarını her yerde uygulamaya yeltenmemişler, bu bağlamda gayr-i müslim halklarla –daha doğrusu yöneticileriyle– bir uzlaşmaya girmişlerdir. Osmanlı için aslolan, işbirlikçi yerel yöneticilerin öngörülen vergiyi ya da haracı Saraya göndermeleridir. Yerli halk, işbirlikçi egemenlerin eline terk edilmiştir. Bunun içindir ki, Avrupa kıtasındaki Osmanlı sömürge halkları, hem yerel derebeylere hem de Osmanlı yönetimine başkaldırmışlardır.

Yoksa aynı Osmanlı'nın tehlikeli rakip saydığı Safeviler'e ya da şeri'at karşıtı yerli öğretilere aynı hoşgörüyü göstermemesi, bu çevrelerle ilişkilerde ve mücadelede hep şeri'atın katı kılıcını ve kırbacını kullanması nasıl izah edilebilir?.

...

Osmanlı döneminde şer'i düşünceye aykırı hareket edenlerin cezalandırılma yöntemleri oldukça ilginçtir. Bu durumda olanların; a- küreğe konulmak, b- çoluk-çocuğuyla Kıbrıs'a ya da başka yörelere sürülme, c- aşırı bulunanları hırsızlık, kâtillik, eşkıyalık gibi suçlamalarla öldürtme, ç- dini önderleri suda boğdurma ya da ateşe atma yoluyla cezalandırdıklarını biliyoruz.

Iran'la ilişkide buldukları savıyla Kızılbaşların, ya aileleriyle birlikte Kıbrıs, Modon, Koron gibi adalara sürülerek soyutlandıkları ya da hırsızlık, eşkıyalık ve başka suçlar yüklenerek idam edildikleri biliniyor.

Ahmet Refik (Altınay), Rafizilik ve benzeri düşüncedekilere karşı uygulanan yoğun kıyım ve kırımını anlatırken şöyle diyor: "**Rafizilerin (defter idilüb) öldürülmeleri, bazılarının (Kızılırmağa ilka) -yani Kızılirmak'ta boğdurulmaları-, bazılarının (ihrak-ı binnar) edilmeleleri -yani ateşe atılmaları- muntazam bir sistem dahilinde tatbik edilmiştir. Rafizileri bulup ortaya çıkarmak için casuslar tayin olduğu gibi, Bektaşî zaviyeleri de edilen ihbar üzerine, teftiş altında bulundurulmuştur.**"

Osmanlı kaynaklarında **Alevi, Kızılbaş, Rafizî, Bektaşî, Si-mavi** (Bedreddiniler), **Işık** (Babailer) öğretilerine bağlı insanların izlendiğine, cezalandırıldığına ve kitaplarının yakıldığına ilişkin sayısız bilgi ve belge vardır. Bu tür izleme, kovuşturma ve cezalandırmaların, Halifeliğin

alınmasıyla iyice arttığı, **Pir Sultan**'ın yaşadığı dönemde alabildiğine yoğunluk kazandığını da vurgulayalım. (Sadece 1558-1591 yıllarına ilişkin belgeler için A.Refik'in **Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik** adlı kitabına bakmak, bu konuda bilgi vermeye yeterlidir).

Osmanlı resmi belgelerinde, bugün olduğu gibi, emekçiler arasında yaygınlaşan düşüncelerin yanısıra çeşitli kitapların izlenmesi, kovuşturulması konusunda da sayısız buyruk vardır. Bu konudaki buyruklarda genellikle, bu kitapların "**şeriata aykırı Rafizî kitapları**" olduğu belirtilir ve "**zikrolunan kitaplar her kande ise ele götürüb, mezkûrları habsedüb, vukuu üzre yazub arzedesin**" denir.

Onsekizinci yüzyılda Karahisar Mutasarrıfı **Kanyiyici Bekir Paşa**'nın Emre köyü halkını yukarıdaki gerekçelerle suçlayarak, köyün tekkesine doldurup yakması da bu ilginç örneklerden biridir.

Osmanlı döneminde egemenlerin dinden yararlanması olgusunu Halife-padişah Kanunî'nin şu şiirinde bile açıkça görmek mümkündür:

**Allah, Allah diyelim, sancağ-ı Şahı çekelim
Yürüyüp her yandan Şarka sipahi çekelim
Bulaşıp toz ile toprağa burâhi çekelim
Pây mâl eyleyelim kişverân-ı Surh-serin
Umarım rehber ola bize Ebu-Bekr u Ömer
Ey Muhibbî yürüyüp Şarka sipahi çekelim.**

Görülüyor ki, din ve dinsel kurumlar, çeşitli toplum olaylarında ve devletlerarası sorunlarda sürekli olarak bir "itme" ögesi olarak kullanılmıştır.

(M.Bayrak: **Pir Sultan Addal**, Ank. 1986, s. 35-43).

Öte yandan, çarpıcı bir gerçeğin daha altını çizmek gerekiyor. İslâma ve Şeriata düşman olmakla suçlanan (Kızılbaş) Safevilere karşı, savaş durumunda her türlü aşâğılamanın yapıldığını; anlaşma durumundaysa, Kuran'dan çeşitli âyetlere dayanılarak 'barış' için gerekçeler yaratıldığını görüyoruz.

Sözgelimi Yavuz Selim döneminde doruk noktasına varan ve onbinlerce kişinin hayatına, bir o kadar hânenin yıkımına maledilen Osmanlı-Safevi çekişmesinden sonra 1555 Barış Anlaşması'nın imzalanması aşamasında, Kuran'daki bazı âyetler dayanak gösterilerek şöyle deniliyordu: "**Padişah ve hükümdarların ananesi, aralarında sulh sağlamak olduğu için, Sulh Anlaşmasının imzalanması İslâm dinine uygun ve Müslümanların menfaatindedir.**" (a.g.e. s.43).

70- Osmanlı şer'îye sicilleri ve Mühimme Defterleri bunun sayısız örnekleriyle doludur.

71- Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail'le girdiği Çaldıran Savaşı

öncesinde Şeyhülislâm İbn-i Kemal ve Müftü Hamza Efendi'ye verdirdiği fetva ve yazdırdığı risaleleri dayanak yaparak 50 binden fazla Kızılbaş'ı katlettiğini ve binlerce evin yağma edildiğini; bir Kürt olan İdris-i Bidlisi'nin **Selimnâme**'sine dayanarak ilk ortaya koyan Şahabettin Tekindağ'dı. İdris-i Bidlisi'nin **Selimnâme**'sinde geçen, bu acı gerçeğe ilişkin Farsça kayıt şöyledir: "... *Vü ez ibtida-ı huruc-ı an cemâat der vilâyet-i Anatoli tâ an ki Ali Paşa-yı Vezir maktul şüd, mütecaviz-i en pancâh hezar nefis ez tarafeyn der Anatoli bekatl âmed vü çendîn hezar hâne dâr-ı menhüb-ı esir şüd.*" (Bkz. Prof. Dr. Mehmet Şahabettin Tekindağ: **Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi**, İst.Ün.Ed.Fak.Tarih Dergisi, Cilt: XXII'den ayrı basım, İst. 1968, s. 51, 10 nolu dipnot).

72- Bilindiği gibi **Şah İsmail-i Safevi** yani **Hatayî**, aynı zamanda önemli bir şairdir ve Anadolu Alevileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Şah İsmail de köken olarak Sincar Kürtlerindedir (Bkz. Prof.Dr. Faruk Sümer'in **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü** (1976) adlı eserinden aktarılarak, M.Bayrak: **Pir Sultan Abdal**, 1986, s. 32).

73- Nuri Dersimi, Ginyan aşireti reisi **Murat Paşa**'nın Kangal ağası **Kürt Hacı Ağa** ile birlikte "Koçgiri Kürt İstiklâl Savaşı"nda yaptığı ihaneti, **Kürdistan Tarihinde Dersim** adlı eserinin ilgili bölümünde şöyle yansıtır: "...Kangal Ağası Kürt Hacı Ağa (ki İttihad ve Terakki Partisi'ne mensup idi), Türk hükümetinden aldığı talimat üzerine, Ginyan aşiret reisi **Murat Paşa** ile Yılanlı Dağlarında gizli bir görüşme yapmış ve cephede harbin durdurulmasını kendisinden istemişti. **Murat Paşa**, **Hacı Ağa** ile kurduğu plan dairesinde Beypınar nahiyesine dönerek, Celallı mintikasında bulunan cephe kumandanlarımızdan **Seyit Aziz**'i ve Kürt kahramanlarından **Zalim** ve kardeşi **Hüseyin** çavuşları cephane ve erzak dağıtım bahanesiyle aldatarak konağına davet etmişti. Bu saf ve temiz Kürt cengâverleri, **Murat Paşa**'nın kurduğu tuzağı anlamayarak konağına gelmişler ve silahlarını misafir odasına bırakarak kabul salonuna girmişlerdi. Aradan yarım saat geçmeden, **Murat Paşa**'nın hazırladığı 40 kişilik silahlı bir kuvvet gafil Kürt yiğitlerini yakalamış, ellerini ve kollarını bağlayarak tutuklamışlardı. Hayin **Murat**, ordu kumandanına yazdığı bir mektupla öteden beri Türk hükümetine sadakattan dolayı ordu ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu ve bunun başlangıcı olarak Kürtler'e yaptığı hiyaneti haber vermişti... (...) **Murat**, aynı gece tutukluları 200 silahının koruması altında ve kendisi bizzat beraber olduğu halde Kangal merkezine götürüp Türk hükümetine teslim etmiş ve bu talihsiz kahramanlar derhal Sivas'a nakledilerek 24 saat sonra Divan-ı Harp'te ölüme mahkum edilmişlerdi. Namuslu ve vatansever her Kürdün kalbinde edebiyen yaşayacak olan bu kahraman Kürt çocukları, darağacına giderken - **'Yaşasın Kürdistan, yaşasın Kürdistan Teali Cemiyeti, kah-**

rolsun Nureddin Paşa!- diye haykırmışlar ve Kürt milli marşını söyleyerek, Kürde yakışır bir cesaretle ölümü karşılamışlardı. Alçak ve hain Murad'ın bu cinayetine rağmen, aşiretinden bir kısmı Kürt milli mücadelesini terk etmemiş ve harbe devam etmişlerdi..." (a.g.e. s. 150-151).

Burada ihaneti anlatılan Murad Paşa, Abdülhamid'in "paşa"lık ünvanı verdiği kişilerdendi.

74- Cıbranlı Miralay Halit Bey'in liderliğinde kurulan **Kürdistan Azadi Cemiyeti** amaçlanıyor. Örgütün en tanınmış liderleri arasında şu isimler bulunuyordu:

- **Cıbranlı Halit Bey:** Genel Başkan (Erzurum)
- **Kör Hüseyin Paşa :** Milis Komutanı (Malatya Örgütü Başkanı)
- **Hasenanlı Halit Bey:** Milis Komutanı (Varto Örgütü Başkanı)
- **Yusuf Ziya Bey:** Eski Milletvekili (Bitlis Örgütü Başkanı)
- **Ekrem Cemil Bey:** Cemilpaşazâdeler'den (Diyarbakir Örgütü Başkanı)
- **Seyid Abdulkadir Bey:** Şura-yı Devlet eski Reisi (İstanbul Örgütü Başkanı)

Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin van Bruinessen: **Ağa, Şeyh ve Devlet (Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi)**, Özge yay. 1991 ve Robert Olson: **The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925** (Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said isyanı, 1880-1925), Texas, 1989.

75- 1925 Kürt Ayaklanması (Şeyh Sait İsyanı) sırasında, ayaklanma liderleriyle Dersim aşiretleri arasındaki ilişkiler pek bilinmez. Bu aşamada hareketin liderlerince, Şeyh Sait tarafından asayışı sağlamakla görevlendirilen ve "İnzibat Memuru" sıfatı kullanan **Hasan Fehmi** ve Harput Cephesi Komutanı **Şeyh Şerif** aracılığıyla Dersim'e de çeşitli haberler gönderilmiş ve yazılar yazılmış, ancak gerek hareketin dinsel görünümü gerekse Ankara hükümetinin birçok Dersim aşiretini elde etmesi dolayısıyla harekete karşı çekimser davranmışlardır.

"Darahini inzibat memuru Hasan.Fehmi" imzasıyla bu konuda hareketin lideri **Şeyh Said**'e ve bir sureti de Elazığ-Harpur Cephe Kumandanı **Şeyh Şerif**'e yazılan 9.3.1341 (1925) tarihli bir mektupta şöyle deniyor:

"Dersimliler, Kişililer malumuâlinizdir ki bendenizden uzaktırlar. Bunları daire-i ittifaka (işbirliği ve güçbirliğine) getirmeleri için evvel ve âhir Çanlılar'a (Çan şeyhleri), o cephe kumandanına, Şeyh Şerif Efendi'ye yazmış ve yazıyorum. Bircümle muhalifleri ittifaka getirilmelerini ve bu bapda son derece çalışmalarını tebliğ etmiştim ve yine de edeceğim."

(Özel arşivimizden)

76- Zamanın Kemalist yönetimi, bilinçli olarak hareketin ulusal yönünü gizlemeye çalışmış ve hareketin bir "irtica" hareketi olduğunu yaymaya, böylelikle Alevi Kürt aşiretlerinden soyutlamaya çalışmıştır. Bir yandan sürekli propagandalarla Dersim aşiretleri etkilenmeye çalışılırken, bir yandan da hareketi doğru yansıtan İstanbul basını susturulmaya ve dünya kamuoyu yönlendirilmeye çalışılmıştır. Hareketin liderleri "**müstakil Kürdistan kurmaya çalışmak**"la suçlanırken, şu resmi girişimin yapılması ilginçtir.

İsmet Paşa başkanlığındaki dönemin Bakanlar kurulu, 3 Mayıs 1925 tarih ve 1845 sayılı Kararında; Genelkurmay Başkanlığı'nın 30 Nisan 1925 tarih ve 1835/2270 nolu tezkeresi üzerine "Şeyh Said İsyanı'nın genelde basında ve özellikle İstanbul basınının hemen tamamında bir **Kürt ayaklanması olarak yeralmasının 'siyaseten mahzurlu' olduğunu, içte ve dışta yönetimin aleyhine bir etki yarattığını belirleyerek; İsyanın bir Kürt meselesi olmaktan çok 'irtica, cehalet ve iğfal eseri' olduğu**" doğrultusunda yayın yapılması için ilgili kuruluşları ve Dışişleri Bakanlığı'nı görevlendiriyor. İşte, resmi kurum ve organlar o gün bugündür bu talimatın gereğini yapıyorlar... (Bkz. M.Bayrak: **Şeyh Sait Ayaklanması'yla İlgili Açıklayıcı Ek Bilgiler** (U.Mumcu'ya Cevap), Deng der. Temmuz-1991, s. 19-25).

77- Dersim halkı günümüzde de potansiyel suçlu olarak görülmekte ve aşiretler "**hain**" ve "**yandaş**" aşiretler olarak belirlenmiş ve gizli raporlar düzenlenmiştir (Bkz. **Devlet Gözüyle Hain ve Yandaş Aşiretler**, 2000'e Doğru Dergisi, 13 Aralık 1987).

78- Dersim'in bu özelliği resmi makamlarca da bilinmekte ve bu konuda çeşitli ön hazırlıklar ve yayınlar yapılmış bulunmaktadır.

1935 yılında Tunceli Kanunu'nu çıkaran Kemalist yönetim, Milli Eğitim ve Halkevleri gibi kuruluşlar aracılığıyla 1936'dan itibaren de 'alan çalışmaları'na koyulmuştur. Elazığ Halkevi'nin yayın organı "**Altan**" dergisi 1936, 1937, 1938 yıllarına ait sayılarındaki yazılarıyla bu konuda ilginç gelişmelere tanıklık etmektedir. Bu yazılarından da anlaşılacağı üzere Devlet, "**İrşat ve Tetkik Heyetleri**" oluşturmuş ve bu heyetlerin "Elazığ, Bingöl, Tunceli (Dersim) kaza ve nahiyelerinde, köylerinde değerli tetkikler yapacaklarını" duyurmuştur. (Bkz. Altan der., sayı: 28/1937, 24 Temmuz 1937).

Aslında "alan çalışmaları" niteliğindeki ön hazırlıklar, 1930'ların başlarına götürülebilir. Hakkı Naşit (Uluğ)'in "**Derebeyi ve Dersim**" kitabı 1931 tarihini taşıyor. Bu kitap, aslında Devlete sunulan bir rapor niteliğindedir. Daha sonra 1935 tarihli Tunceli Kanunu'nu (bkz. I. Beşikçi: **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi**, İst. 1991); Jandar-

ma Umum Komutanlığı'nın krokili "**Dersim**" raporunu; Kur.Bnb. Burhan Özkök'ün "**Osmanlı Devrinde Dersim İsyanları**" (1937) adlı Askeri Mecmua eki kitabını görüyoruz.

Bir yandan, yukarıda anılan heyetçe "tetkikler" yapıp, bunlar propaganda amacıyla kısmen yayımlanırken; bir yandan da gizli "**Dersim**" raporu ile (üstünde tarih yok, ancak 1936-37 olması mümkündür) hangi aşiretin ve ailenin, Batı'da nerelere sürgün edilecekleri bile önceden belirlenmiştir. Bu nedenle Dersim hareketi, Devletçe önceden hazırlıkları yapılmış bir "je-nosid" ve "etkisizleştirme"ye dayanıyor.

Altan'daki yazılarda, Dersim'in sözde tarihi ve toplumsal yapısı ilerlemekte; bu arada hangi köylerde ne kadar insanın yaşadığı, bunların ne kadarının Türkçe bilip bilmediği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan Kürt aydınları, Türk yönetiminin, Devletin "**tunç eli**"nin Kürtler'e vurduğu darbeyi anımsatması için "**Dersim**" adının **Tunceli**" olarak değiştirildiğini söylerken; katliamı yürüten komutan **General Abdullah Alpdoğan** - derginin deyişle- "derin" bilgisiyse bu ismin kaynağını şöyle açıklıyor:

*"Bizim büyük dedelerimiz henüz Orta Asya'da yaşadıkları zamanlarda tunç yapmasını öğrenmişlerdi. Bugünkü medeniyetin bayraktarlığını yapan Avrupa kıtası daha **taş devrini** yaşamakta iken Orta Asya'da Türkler, **Tunç Devrine** çoktan girmişler ve **tunç medeniyetini** de çok ileri götürmüşlerdi. Madenleri işlemesini çok hünerli bir şekilde becermişler, bakırla kalayı yekdiğerine karıştırarak daha kuvvetli ve daha dayanıklı şeyler vucude getirmişler ve hatta ince sanat denilen işlemler ve zarif aletler yapmışlardı. Lâkin artık bütün dünyaca öğrenilmiş olan o büyük kuraklık Asya kıtasının ortasındaki büyükdenizleri bile kurutunca medenî hayat çölte kalamamış ve büyük göç başlamıştır. (...) İşte büyük göç ve akın günlerinde Asya dağlarını yol tutan Türkler, bu yolları takip ederek bugün Dersim dağları değığimiz ve fakat Asya dağlarının devamı olan Toros dağlarına ulaşıyorlar. Şimdi Dersim denilen bölgede kendilerine en uygun tabiat şartlarını buldukları için burada yerleşip kalıyorlar. Maden işletmesini çok iyi bilen adamlar, Dersim'de bakır ve kalay madenlerinin yanyana ve pek zengin halde bulunduğunu görüyorlar, burda da yerleşiyorlar. Dersim'de ve bu dağlarda yerleşenler orada hemen kendi medeniyetlerini kuruyor ve bakırla kalayı işleyip yine **tunç** yapmaya başlıyorlar. Burada o günlerden kalma maden ocakları hâlâ görülmektedir. İşte şimdiye kadar zanlar ve tahminler üzerine uydurmalarla **Dersim** adı ile anılan bu güzel yerlere en uygun ve tarihin özünden süzülüp çıkarılan bu ad, yani **TUNÇELİ** adı verilmiştir.*

Bu bölgenin bakırı ve kalayı, taşı ve toprağı kadar sakinleri de Türktür. Hem de soyları karışmamış dipdiri ve tam manasıyla öz Türklüdür." (Altan, sayı: 15/1936).

Şimdi, tarihsel ve toplumsal gerçekliğe uymayan bu senaryonun neresini düzelteceksiniz?.. Avrupa daha "taş devri"ni yaşamaktayken, Türkler Orta Asya'da "tunç devri"ne çoktan girmişler ve "tunç medeniyeti"ni çok ileri götürmüşler... Maden devri var da, böyle bir "medeniyet" var mı? Zavallı Türkler, o dönemde hayvancılıktan başka ne biliyorlardı ki!.. Sonra Anadolu'da tarımsal üretime bile öteki halklardan çok sonra girmediler mi? Bugünkü Dersim halkının madenlerle ülfeti belliyken, nasıl oluyor da 11. yüzyılın "öz Türkler"i bu kadar ilerlemiş oluyor. Sonra, bunlar madem öylesine "öz Türkler"di de, bu büyük komutan ve "derin" bilgin Abdullah Alpdoğan onları niçin kırıp, Dersim'i kana buluyor?..

Kuşkusuz bunlar gülünç şeyler. Tabii "bilim"i asker üretip, "İslahat"ı da asker yaparsa, ortaya bu tür traji-komik durumlar çıkar...

Bakınız Dersim halkının Abdullah Paşa'ya bakışı ağıtlarına nasıl yansıyor: (M.Bayrak: **Halk Şiirinde Toplumsal Olaylar ve Başkaldırmalar**, Demokrat gaz. 1 Şubat-1 Mart/1980)

Xozati persena cade tofili,
Heâ adırbe **Avdila** Pasay vrdo,
Koto qerace mordeme pili!
Şahin vano qedere cane xwo bizane,
Ma sero cerene qanune i...

Hozat'ı sorarsan otomobil caddesi,
Ocağı sönsün **Abdullah Paşa**'nın,
Kökünü kazıyor yiğit adamların!
Şahin diyor, canınızın kıymetini bilin,
Başımızda dolaşanin kanunu..... •

Ağıtta geçen Şahin Fethi Bey, Dersim'de katledilen, sevilen liderlerden biridir. Dersim halkı, katliama ilişkin sayısız ağıt yakmıştır. İşte bunlardan yalnızca birkaçı:

ONDERO XOZATO
Ondero **Xozato**
Bra lemin cı wolato
Ma û piye mıra vazé
Cıxa mal gaye ho roto
Pé malé dina gureto

Way way way
Bra bra way
Tedima greday
Hurdi be hurdi bray

Hese vano "Uşe ifade ho rındbide
Mın teré ya berato ya cellato"
Vano bra "ifade ho rınd bide
Maré ya berato ya cellato.
"Vano" tıra merdena ho vermequye
Na zalimu fermene ma veto
Mı teré cellato".

Way way way
Bra bra way
Tedima greday
Hurdi be hurdi bray
Peye **Xozatro** poynay.

ZALIM HOZAT

(Hasan'la Hüseyin'e Ağıt)

Şu Zalim Hozat

Aman ne biçim memleket

Anamla babama söyleyin

Niçin mal-melalini satıp

Onunla dünya malını almış

Vay vay vay

Kardeş kardeş vay

Peşpeşe bağladılar

Her iki kardeşi

*Diyor ki **Hasan, Hüseyin**, iyi ver ifadeni*

Benle sana ya berattır, ya cellat..."

Diyor ki kardeş, "ifadeni iyi ver

Bizlere ya berattır, ya cellat..."

*Diyor ki "Sen ölümüne aldırma
Bu zalimler fermanımızı çıkarmışlar
Benimle seninki idamdır..."*

*Vay vay vay
Kardeş kardeş vay
Peşpeşe bağladılar
Her iki kardeşi
Hozat'ın arkasında çürüttüler.*

AX ONDERA ÇUKUR A

Ax ondera **Çukur** a, lemın sono gavano.
Celal Bayar ame emso maré meymano.
Non sola ma néwone made xayın nadano.
Vano" zeremı terseno, zalım az mara néverdano."

De way way way, uy begemı way
Dest û bojiye ma zubinra greday

Te ´dima gredayme ma ceni û camerdi
Kerdime top berdime veré kerté **Mazgirti**
Ardi verva ma ağır makineliye qurmus kerdi

De way way way, uy begemı way
Vake "zalımu réw marane domane ma vişiyayi

De biye biye biye uy begemi biye
Bərbena dana horo, **Fida Xatun**'a ceniye
Vana "pil qıza **Dersim** qırkerde tıra ho vermequye
Urzera na makinaliye bice Dersim'ro bifeteliye"

De way way way, uy begemi way
Peyra süngü sanay ma cigerone made vejıyay

Verra naybe mara qulucane mara perayi
Ma uza vinder nayme bra vişt u çor saati
Zalim ma zerede ciğere ma poti
Hén kerdî nay mara top u qersuna polati.

De way way way, uy begemi way
Tijya aminon verra cendeğe ma poyay.

AH ŞU ZALİM ÇUKUR'DA

Ah şu zalim Çukur'da

Aman bir akşam vakti

Gelmiş Celal Bayar

Bu gece bize misafir

Ekmeğimizi aşımızı yemeyip

Bize hain hain bakıyor

Vay vay vay, vay beyim vay

Elimizi kolumuzu bağladılar

Peşpeşe bağlandık kadınlı erkekli

Toplayıp götürdüler bizi Mazgirt'in tepesine

Kurdular önümüze ağır makineli

Vay vay vay, vay beyim vay

Dediler "zalimler çabuk bizi vurun, çocuklarımız ürküttüler..."

Vay olan oldu, beyime oldu

Ağlayıp dövünüyor karısı Fadime Hatun

Diyor ki, "Dersim'in büyüğünü küçüğünü kırdılar, sen kendine hayıflanma

Kalk silahını al eline, Dersim'de dolaş..."

Vay vay vay, vay beyim vay

Arkadan vurdular süngüyü, çıktı ciğerimizden...

*Önden bizi kurşunladılar, sırtımızı delip geçti
Bizi orda durdurdular kardeş, tam yirmidört saat
Zalimler içerimizde ciğerimizi pişirdiler
Öylecene vurdular bizi, top ve çelik kurşunlarla
Vay vay vay, vay beyim vay
Yüz güneşinin altında kokuttular cesetlerimizi...*

ŞEYUSEN

Dé wela wela
Beğemı Şeyuseno
Terese şofer beye mı kerdo makina
Ha o düze Seyxanro beno
Beyemı zaft onto helaliya ho wazeno
Wano "qomu Xatırbe sıma
Ezo goçeriyau sonu."

De welat welat merat cıxa şirino
Hal be hali deste mordemı cıra né beno
Beyemı kardo vile **Sorpiyan....**
Hona welat cıra axseno.
"Réye hora tépa nade
Berbisé dar û kemér toré yeno"

Şeyuşen vano "Axleré koye **Dersim**'i daybe aré (axayeno)
Ma berdime kerdime tüm vilati.
Emser amey ma serde alay tabure hukmati.
Ma dayme aré berdime, kerdime tüm vilati
Ifade ho zalimu ma sero vati...

Vano Şeyrıza'ra vazé
Roz qediye menda deka û saati

De biye biye wela beye mı biye
Héfe mı yeno obe **Seyuşeni**.
Heqe dina de zor vinino reise kirmanciye..

Evro axaene Dersim deare, berdé vere dar ağacıye
(Faşistu) Tırki cıra perskene sorgiye dina islamiye.

Seyuşe vano "Seyrıza
Tıra merdêna ho vermekuye
Evro roza des ûdi imamona
Ekizema kafir destte hit biye...

ŞEYUSEN (ŞEYH HÜSEYİN)

Ah aman aman, paramparça oldu
Beyim Şeyusen
Terêş şofôr, arabaya aldı beyimi
Seyxan düzünden götürüyor
Beyim çokça eziyet çekmiş
Helalleşmek istiyor konukomşuyla
Diyor ki, "Hoşça kalın komşular
Ben artık gidiciyim..."

Ah yurdum yurdum, ne kadar da tatlı
Kolay kolay insanın eli olmuyor ondan
Beyim Sorpiyan beline girdiğinde
Daha yurdu gözüküyordu
"Bir kere dön arkana bak
Sana ağlayası geliyor dağın taşın..."

Şeyusen diyor ki, "**Dersim ağalarını topladılar**
Bizi götürüp tüm illere dağıttılar
Bu sene üstümüze geldi hükümetin alayı
Bizi toplayıp yadellere yaydılar
Zalimlerin tümü üstümüze ifade verdiler..."

Diyor ki, "**Seyit Rıza**'ya söyleyin
Gün bitmeye şurda birkaç saat kaldı..."

İşte en son oldu, olan beyime oldu
Yiğidim geliyor **Seyusen**'le
Dünyada zor bulunur, Kürtler'in reisi

Dersim ağalarını toplayıp götürdüler bugün darağacına
Zaptiyeler soruyor onlardan, İslâmın şartlarını
Şeyusen diyor ki, "**Seyit Rıza**
Sen üzülme
Bugün **12 İmamlar günü**
Hepimiz kâfirlerin elinde yok olacağız..."

79- Nuri Dersimî'nin, Seyid Rıza adına dış devletlere yaptığı başvuruların bir bölümü **Kürdistan Tarihinde Dersim**'de yayımlanmıştır. Bunlardan 20 Kasım 1937 tarihinde "Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine" gönderileni şudur:

Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine

Türkiye hükümetinin onbeş yıldan beri bütün Kürdistan'da muhtelif şekillerde takip ettiği imha siyasetini, bilhassa iki yıldan beri Dersim adını taşıyan mintıkamızda teksif ettiğini, şimdiye kadar muhtelif vasıtalarla medeniyet âleminin nazarına arz ettiği gibi bir kere daha insaniyet ve medeniyet dünyasının en yüksek mahkemesi olan Cemiyetinize bildirmek zorunda bulunuyoruz.

İrk, dil, tarih, kültür ve medeniyet gibi, en esaslı farklarla Türkler'den ayrı olan Kürtler'in asırlardan beri ve Türkler'den asırlarca evvel üzerinde yaşadıkları öz ve tarihi vatanları üzerindeki milli hayatlarına son vermek

maksadıyla, Türkiye hükümeti, tarihinin kaydetmediği mezâlimi irtikâp ederken; bu harekâtına bir temdin (uygarlaştırma y.n.) adını takmak suretiyle tarih ve dünya huzurunda en zâlim yalanı dahi irtikâp etmiş oluyor.

Kendi tarihi yurdu üzerinde, kendi dilini ve kültürünü inkişaf ettirerek, tarihin ve medeniyetin kendisine tevdi ettiği mukaddes vazifeyi yerine getirmekten başka bir gaye gözetmeyen Kürt milleti; gençleri, ihtiyarları, kadınları, kızları ve çocuklarıyla Türk hükümetinin muhtelif şekil ve sistemdeki imha siyasetine kurban olmaktadır. Bu hükümet, Kürt milletinin mevcudiyetine son vermek için; aile-aile, grup-grup, köy-köy tehcir ameliyesinden başlayarak, top, mitralyöz ve uçak bombardımanları ve boğucu gaz hücumlarına varıncaya kadar, hiç bir ölüm vasıtasını kullanmaktan çekinmemektedir. Türk hükümetinin temdin hareketi adını verdiği bu toptan imha siyasetinin bazı şekillerini bilgilerinize arz edeceğiz:

- Bütün Kürt okullarını kapatmak, Kürt diliyle her türlü neşriyatı, okuyup yazmağı, hatta Kürtçe konuşmağı en şiddetli tehditlerle menetmek,

- Kürt çocuklarının velev ki Türk dili ile ve Türk okullarında olsa bile orta ve yüksek tahsil görmemeleri için şiddetli terbirler almak,

- Türk ordusunda, Kürt subaylarının yetişmemesi için gizli kanunlar yapmak,

- Kürdistan mıntıkasında hiçbir Kürdün - sivil memuriyette bile olsa- memur alınmasına müsaade etmemek (buna ait kanun ilan edilmiştir),

- **Kürt ve Kürdistan** gibi Kürtlüğe müteallik kelime ve tabirleri, tarih ve coğrafya gibi ilmi eserlerden ve matbuattan çıkarmak,

- Bir kısım Kürtleri, kadınlarına ve genç kızlarına varıncaya kadar, Anadolu'da en zalim devirleri gölgede bırakacak bir merhametsizlikle kamçı altında askeri inşaatta hizmet ettirmek,

- Diğer bir kısım Kürtleri de, bütün mal ve eşyalarından mahrum ederek beşer, onar kişilik kafileler halinde Türk mıntıklarına Türk ahalisinin yüzde beşini geçmemek üzere tehcir etmek ve diğer bir kısım Kürt kızlarını ve genç kadınlarını da ailelerden cebren ayırarak Türk evlerine gayri resmî haremlerine kapatmak, velhasıl Kürt milletinin bir kısmını Türkleştirmek ve daha büyük bir kısmını da muhtelif suretlerle imha etmek. Türk iç siyasetinin en başta gelen icraat ve gayesidir.

Türkiye hükümeti işte bu görülmemiş zulumlara **Temdin** adını veriyor. Bu hükümet bu suretle hakikat ve adaletin ne kadar zıddını işliyorsa, Kürt milleti de, sesini medeni dünyaya işittirmemekle o kadar felakete uğruyor.

Beş milyonluk Türkiye Kürdistanı içerisinde beşyüzbin nüfusluk bir mıntıkâ olan **Derşim** için, bilhassa iki yıldan beri Türk hükümetinin ne kadar cehennemi bir hayat yarattığını bu hükümetin tatbik ettiği icraat iyi-

den iyiye göstermeğe kafidir. Mıntıkamızda en yükseğinden en aşağısına kadar, bütün idari ve adli hizmetler umumen askerler elindedir. En âdi hukuk işlerine kadar her mesele, subaylardan mürekkep askeri bir mahkeme tarafından istinaf ve temyiz gibi adalet derecelerine tabi olmaksızın görülüyor. Bu askeri mahkemenin sürü halinde celp ettiği Kürtler hakkında verdiği idam hükümleri bile, ne ikinci bir tetkike ve ne de daha üst bir tastike tabi değildir. Hatta hiçbir adalet teşkilatı ve hukuk mevzuatında görülmemiş bir esas olarak, bu mahkemenin pek nadiren vermiş olduğu be-
raat kararları bile; aynı zamanda fevkalade (*olağanüstü y.n.*) kumandanlık vazifesini de gören Vali tarafından hemen cezaya ve çok kere idam cezasına tahvil olunuyor. Demek ki, bu mahkemeye sevk olunanlar için mukadder olan tek netice ölümdür. Bu netice, Kürt aydınları hakkında kayıtsız şartsız muhakkaktır. İşte bu sebebledir ki, son zamanlarda Türkiye hükümetinin parlak bir surette ilan ettiği af kararına itimat ederek, aylarca meşru bir müdafaadan sonra nefsinin teslim eden elli beş Kürt'ten on biri hemen idam ve mütebakisi ağır hapis cezasına mahkum edilmişlerdir.

Mıntıkamızda bir kısım Kürtler de hiç mahkemeye sevk edilmeğe hacet görülmiyerek ya geceleri evlerinden alınıp götürülmek ve yahut maaşlı caniler tarafından gaffeten vurdurulmak suretiyle imha edilmektedirler. Bütün Kürdistan'a ve yalnız Kürdistan'a mahsus ve münhasır olmak üzere **Umum Müfettişlik** adı altında vücuda getirilen hususi teşkilat, Türk hükümetinin gizlice tanzim ettiği kanunların böyle ateş ve kanla tatbik ve icrasına memurdur.

Irki ve milli mevcudiyeti kaç defa siyasi konferanslar ve milletlerarası akitlerle (anlaşma ve sözleşme y.n.) tanınmış olan Kürt milletinin insani haklarına karşı Türk hükümetinin bu zulumları, en büyük ve biricik merci tanıdığımız müessesemizin yüksek ve kurtarıcı prensipleriyle taban tabana zıttır. Bu zulumlara, o müessesenin asla lakayt ve biğane kalamıyacağına büyük imanımız vardır.

Milletler Cemiyeti'nin bu zulumların devamına ve Kürt milletinin külliyyen imhasına mani olacak tedbirleri alması için, bu faciaların sıhatine emniyet hasıl etmesi lazım ise, Milletlerarası bir tahkikat komisyonunun topraklarımıza gönderilmesi mümkündür. Biz, Dersim mıntıkası halkı, Milletler Cemiyeti müessesesinin üzerine almış bulunduğu büyük insanı davanın bir cüz'ü olan davamıza müstehak olduğu âcil alakayı göstererek böyle bir komisyon tayin etmesini ve milletimizin böyle toptan mahvedilmemesi için de müessir tedbirler alınmasını istiyoruz.

20 İkinci Teşrin 1937

DERSİM AŞİRETLERİ NAMINA
(İmzalar)

(Kürdistan Tarihinde Dersim, s.296-299)

80- Rehber'in, kallesçe öldürüp Alişêr'in ve Zarife'nin başlarını kesip teslim ettiği kişi, katliama bizzat katılan Jnd. Alb. Nazmi Sevgen'dir. Nazmi Sevgen, Alişêr'in kesik başını ilk kez "Koçgirili Alişer" adlı yazısında yayımlamış (Tarih Dünyası, Sayı: 9/1950), aynı resim Niyazi Ahmed Banoğlu'nun "Dersim İsyanı'nın İyüzü" başlıklı yazı dizisinde tekrarlanmış (Yeni İnci Mecmuası, Sayı: 1-10/1951), Nuri Dersimi tarafından bu dergiden alınarak "Kürdistan Tarihinde Dersim"de yayımlanmıştır. Nazmi Sevgen'in doğrudan Dersim'deki aşiretler üzerinde yoğunlaşan bir yazı dizisi de şudur: "Yaşayışları Şimdiye Kadar Gizli Kalmış Bir Aşiret: ZAZALAR, Tarih Dünyası, Sayı: 10-13/1950.

Dersim hareketine doğrudan katılan JND. Alb. Nazmi Sevgen, Alişêr'in ve karısı Zarife'nin öldürülmesinden sonra, bir sandık dolusu kitabına elkonduğunu bildiriyor. Bunların bugün Genelkurmay Arşivi'nde olabileceğini sanıyoruz (bkz. N. Sevgen: a.g.y.). Bilindiği gibi, Em. Jnd. Alb. Nazmi Sevgen'in 1960'lı yıllarda "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'nde Kürtler'le ilgili bir dizi yazısı yayımlanmış ve "Kürtler" başlıklı bu yazılar terminolojisi değiştirilerek daha sonra Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) yayınları arasında "Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri / Osmanlı Belgeleriyle Kürt-Türkleri Tarihi" adıyla yayımlanmıştır (1982).

Tümü resmi ideoloji mensubu olan Nazmi Sevgen'in bir bölümü dergilerde yayımlanmış olan "Dersim ve Zazalar", Hasan Reşit Tankut'un "Zazalar" ve Kürdistan'da uzun süreler valilik yapmış olan Cernal Bardakçının "Dersim'de Üç Yıl" adlı yayımlanmamış kitapları bulunduğu biliniyor. Barbaros Baykara'nın "Dersim" ve "Şirzi" adlı romanlarıyla Mustafa Yeşilova'nın "Kopo" romanı da, resmi görüşe dayalı sanatsal ürünlerdir. Ali Arslan'ın "Serçe" (1988) adlı romanı ile Munzur Çem'in "Gülümse Ey Dersim" (1990) ve Haydar Işık'ın "Dersimli Memik Ağa" (1990) adlı romanları ise toplumcu-gerçekçi bir bakışın ürünleri.

Dış ülkelere gönderilmesi kararlaştırılan Alişêr'in siyasi karizması ve öldürülmesi konusunda şu bilgiler veriliyor:

"Şahin Bey'den sonra Gogan'a gelenlerden birisi de Koçgiri aşireti reisi Alişêr Bey idi. Kendisi, yeğeni ve karısıyla birlikte Seyid Rıza'nın yanına, Piştik'e sığınıyor. Alişêr Bey'i bizzat görmedim. Ama kesik kellesi ve cesedini gördüm. O zaman anlatılanlara göre, Alişêr çok çok önemli biriydi. Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Rusça bilirmiş! Tahsilli biri. Dünyayla ilişkileri olan biri. Lenin zamanının Rusyası ile bağları olduğu sanılıyor. Kimine göre (sonradan işittim) Alişêr Bey, Mustafa Suphi ile temas bile kurmuş, Atatürk bunun kokusunu almış... Kısaca hükümet, Alişêr'in dışarıyla, özellikle Rusya ve M. Suphi ile temasa geçtiği ve bu meyanda örgütlenme işine girdiğinden kuşkulaniyor!..

Bu yüzden, Alpdoğan Paşa, Reybere Qop'u (S. Rıza'nın yeğeni

işbirlikçi Rehber) yanına çağırıyor. Çok para ve talimat veriyor: 'Ya amcan Seyid Rıza'nın kellesi ya da Alişêr'in kellesi... Tercih sana ait...! Reybere Qop, ne yapıp edip aşiretin en iyi direnişçilerinden Zeynel'i kafaya alıyor. Bol miktarda para veriyor. O da aldığı talimatı, aynen Zeynel'e aktarıyor: 'Ya Seyid Rıza'nın ya da Alişêr'in kafası...' Feodal bilince bak... askere karşı en iyi dövüşen Zeynel paraya tamah ediyor. Alişêr'in kafasını getirmek için birkaç adamını yanına alarak amcası olan Seyid Rıza'nın mekânını ziyaret ediyor.

Nihayet fırsat çıkıyor: Zeynelé Aliyê Topi, artık yaşlanmış Alişêr, yeğeni ve karısını mağarada ziyaret ediyor. Eller tüfeklerin tetiğinde. Hoş-beş'ten sonra Zeynel ve adamları gitmeye hazırlanırken birden dönerek Alişêr ve ailesine kurşun yağdırıyorlar. Alişêr Bey ile yeğeni hemen oracıkta ölüyorlar. Karısı Zarife Hanım ise atik davranıp bir silah kapıyor, mağaranın içlerine doğru çekilirken Zeynel'in adamlarına kurşun atıyor. Burada Zeynel'in adamlarından birinin kafatasını dağıtıyor. Gülabi'nin amcası Efendi'yi bu. Ben paramparça olan bu beyni gördüm. O kadar etkilendim ki, günlerce kâbus bastı. Geceleri beni 'hortlaklar yakalıyor' sandım.

*Olaydan sonra Zeynel'in adamlarından vurulanların cesetlerini telise koyduktan sonra getirip Seyid Rıza'nın önüne koydular. Alişêr ve ailesinin cesetleri (başları kesilmişti) çürümeye terkedildi." (bkz. Faik Bulut: **Belgelerle Dersim Raporları**, Yön yay., 1st. 1991, s. 192-193).*

81- Koco Ağa, köken olarak Elbistanlı'dır. Bundan dolayı "Elbistan" soyadını almışlardır. Oğulları Koco Elbistan tıp öğrencisi iken, Sıtkı Elbistan ise hukuk öğrencisiyken 1959'daki Kürt tevkifatında tutuklanmışlardır.

82- **Kadri Can**, 20. yüzyılın ünlü Kürt şairlerindedir.

83- Mehmet Ali Göçmen de, Sinemilli aşiretinden ve Elbistan'dan gelmedir. Koco Ağa'nın kâtipliğini yapmıştır.

84- **Sinemilli** aşireti, Orta Anadolu'daki en büyük Alevi Kürt aşiretlerden biridir. Başta Emin Zeki Bey'in "**Tarih-i Kurd u Kurdistan**" ve "**Tarih-i Merduh**" olmak üzere çeşitli kaynaklar, sözkonusu aşiretin asıl yurdu olarak Malatya yöresini gösterirler. Bugün Sinemilli aşireti Malatya, Elbistan, Pazarcık, Gürün ve Sarız yöresinde yerleşiktir. Ali Kemal'in "**Erzincan Tarihi**"nde de (1932), Dersim ve Erzincan yöresindeki "**Sinemilli Baba Ocağı**"ndan söz edilir.

85- Ağrı İsyanı'ndan sonra **Dr. Nurettin Zaza**, **Dr. Arif Abbas**, **Diya Bekirli Cemilpaşazade Kadri**, **Ekrem**, **Mehmet** ve **Bedri Beyler**, **Memduh Selim Bey** gibi **Dr. Ahmet Nafiz (Yekbun)** da ülke dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Dr. Ahmet Nafiz Bey'in diplomatik girişimleri ve Kürt Derneği adına Sanfransisko Konferansı'na gönderdiği "**Muhtıra**" için bkz. N. Fıratlı: Deng der. sayı: 7, Kürt aşiret sürgünleri için ise bkz. "**Kürt Sürgünleri**", 2000'e Doğru, 20 Mayıs 1990.

86- Kadri Cemil Paşa'nın (Zinar Silopi), Kürdistan Demokrat Partisi temsilcisi olarak Mehabat Kürt Cumhuriyeti'nde yaptığı görüşmeler konusunda bkz. **Doza Kurdistan**, Özge yay. 1992, s. 170-182.

Bu yazılardan bir tanesi de NOKTA Dergisi'nin "**50. Yılında Dersim İsyanı**" konulu özel sayısında yayımlanmıştır. Bu sayıda (28 Haziran 1987) yer alan mektup şöyle:

*Dersim-Kürdistan
30 Temmuz 1937*

İngiltere Dışişleri Bakanlığına

Sayın Bakan,

Yıllardan beri, Türk hükümeti Kürt halkını asimile etmeye çalışmakta ve Kürt dilinin gazete ve yayınlarını yasaklayarak, anadillerini konuşanlara eziyet ederek, Kürdistan'ın bereketli topraklarından gidenlerden büyük bir bölümünün telef olduğu Anadolu'nun çorak topraklarına, zorunlu ve sistimli göçler düzenleyerek, bu halka zulmetmektedir.

Son olarak Türk hükümeti, kendisiyle yapılan bir anlaşma sonucu, bu baskılardan arındırılmış, Dersim bölgesine de girmeye kalkmıştır.

Bu olay karşısında, Kürtler göçün uzak yollarında can vermek yerine, kendilerini korumak için, 1930'da Ararat Tepesi'nde, Zilan ve Beyazıt Ovası'nda olduğu gibi, silahlara sarıldılar.

Üç aydan beri ülkemde, tüyler ürpertici bir savaş sürüyor.

Savaş olanaklarının eşitsizliğine ve bombardıman uçaklarının, yangın bombalarının, boğucu gazların kullanılmasına rağmen, ben ve yurttaşlarım, Türk ordusunu başarısızlığa uğrattık.

Direnişimiz karşısında, Türk uçakları kasabaları bombalıyor, yakıyor. (...)

Zindanlar yumuşak başlı Kürt halkıyla dolup taşıyor, aydınlar kurşuna diziliyor, asılıyor ya da Türkiye'nin tecrit edilmiş bölgelerine sürgün ediliyor.

(...) üç milyon Kürt, benim sesimden Ekselanslarına sesleniyor ve bu hükümetimizin yüksek manevi etkisinden Kürt halkını yararlandırmanızı sizden istirham ediyor.

Sayın Bakan, en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

**Dersim Generali
Seyid Rıza**

EKLER

Ek-1) Eşi Feride Hanım'a Mektup

Ek-2) Dicle Kaynağı Gazetesine Mektup

Ek-3) Osmanlı Tarihine Bir Bakış (İnceleme)

DR. NURİ DERSİMİ'DEN EŞİ FERİDE HANIMA MEKTUP(*)

Feride'm,

Sana Feride diye hitap etmenin benim için ne büyük saadet olduğunu bilsen. Çünkü sen benim hem dert ve elem, hem de emel yoldaşım oldun. Hayatta milli ve vatani gayeleri uğruna maruz kaldığım felaketlerin ve çektiğim ızdırapların ufacak bir özetini bu mektupta sana bildirmek istiyorum.

Vatanın güneşli bir yaylasında doğmuş ve tabiatın ruhuna bahşetmiş bulunduğu ilahi düşkünlük eseri olarak, çocukluk devrelerinden itibaren, mensup olduğum milletimin çocukları arasında bile bir birlik ve anlaşma havası kurmak sevdasına düştüm. İptidai mektep hayatımda gençler arasında, aynı gaye uğruna teşkilat yaptım. İstanbul'da yüksek tahsilim sıralarında Kürt milli talebe teşkilatlarıyla münasebet ve çalışmalara bilfiil iştirak ettim. Yüksek tahsilimin ikmalinden sonra milletimin kasırgalarla dolu hayatımınve maruz kaldığı felaketlerin sebep ve menşeiini aramaya başladım. Osmanlı halife-sultanlarının islamlık sayesinde Türkleştiremediği veyahut imhasını başaramadığı ve Turancı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin cezri taksime tabi tutturamadığı, unsurları modern bir kisveye bürünerek ya Türkleştirmek veya imha etmek maksadıyla M.K.Atatürk müessesesi tüketmiş bulunuyordu. Yaratıcı ünvanıyla tapılan M. K. Atatürk İslam dini yerine Turancılık mefkuresini ve Türkçülük dinini ilke edinerek mensup olduğum milletin varlık hakkı ve tarihi inkâr ediliyordu.

Binlerce yıl konuştuğumuz dil bile bize unutturulmaya başlanmıştı. Esasen Türkiye'de Türk şovenizminin inkişafı devrinin başlangıcından itibaren yek diğerini takip eden bütün hükümetlerin iç siyasetinin başlıca kuralı Doğu vilayetler yerli halkının Türkleştirilmesi veya zorla tasfiyesi olduğu yaşanan olaylarla sabit bir hakikat idi. Bunu anladığımız için milletimizin tarihi varlığını ve haklarını korumak için

gerek siyasi ve gerekse kültürel teşkilatlara girerek, Türkçülük cereyanına karşı cepha almaya mecbur kalmıştık. Ve M.Kemal Atatürk'ün cumhuriyet hükümetinin Kürt milleti aleyhinde tertiplenen Türk suikastı da artık tamamen açıklanmış bulunduğundan, Kürdistan topraklarında korunma tertibatı ve teşkilatı yapılmaya zaruret hasıl olmuştur. İşte bu savaşımız esnasında "kanlı duvar" diye anılan Divrik'in cehennemi zindanlarına atıldım. Ayaklarıma pukağılar, boynuma zincirli laleler takıldı. Yılmadım. "Kürdüm" diye haykırdım ve savaştım. Bu sebeple milli ideal uğruna çarpışmak zevkini M. Kemal Atatürk'ün beni susturmak için kanlı Sivas'ın Koçhisar mıntıkasında namıma bahşetmiş bulunduğu "Süleymaniye " adlı cihan malikanesiyle değiştiremezdim.

Feride'm,

Tarih boyunca vasıl olan inkılâplardan birçoğu, insan topluluklarının mahşeri vicdanında tekemmül eden zaruretlere cevap verdiği için muvaffak olmuş ve şartların noksanlıklarına rağmen yürüyebilmiştir.

Milletimizin fitrî enerjisi, hürriyet ve istiklâl aşkının halk tabakaları arasında bu mahşeri vicdanı yaratmış olduğuna güvendim ve ancak hürriyet kazanmak, hak ve varlığı için müdafaa savaşı yapmağa azmettim. İşte âmili bulunduğum **1918 Koçgiri Kürt İstiklal Harbi**, bu milli korunma savaşlarının birisiydi.

Bu savaşta Türk orduları karşısında şans bize yar olmamıştı. Bununla beraber asırlardan beri Kürt milletini istismar eden ve Kürt kanını emen tufeyli aşiret reisleri zümresinden olup, bir zaman kızıl sultanlara hizmet eden ve bu savaşta ise TBMM'nde kürsü işgal ederek yine yardım isteyenlere hizmetten zevk alan alçaklar, Kürt milletinin bu büyük faciası karşısında lakayt kalıyor ve can veren ırkının iniltileri bu sefillerin vicdanlarında hiçbir tepki yapmıyordu. Fakat tarih amansız bir hâkimdi. O düşmanla ilişki kuran soysuzlar, bizzat Türk kurşunlarıyla bilahere imha edilmişlerdi. İbret!

Koçgiri Kürt İstiklal Savaşı'nda kan döküldü. Fakat Kürt milli hareket elemanlarının vicdani telakkilerine göre, dökülen bu kanların teranesiyle milli duygular kamçılındı, intikam için ruhlar alevlendi. Milli kurtuluş aşkı Kürt'ün vicdanında volkanlandı. Şeref meydanında

şehit düşen Koçgiri, Kürt milletine işte bu şerefi kazandırmış oldu.

Bu hartpe, erkek bir evladını da kaybederek Dersim'e iltica etmiştim. Giyabi idam cezasına mahkum olarak Dersim dağlarında 6 yıl müdetle milli davanın tahakkuku için çalışmadan asla geri kalmadım. Türk parlamentosu Dersim'in imhasına karar vermişti; 1936-1937 senelerinde 3 donanımlı Türk ordusu Dersim'e sevk edilmiş. Dersim katliam facialarında 12 yaşlarında bir kızım imha edilmiş, 3 kardeşim de kurşuna dizilmişti. Milletimin maruz kaldığı feci durumu ve Dersim katliamı facialarını dünya umumi efkârına bildirmek lüzumunu hissederek ve bu ödevi üzerime almaya kendime bir borç bilerek, 11 Eylül 1937'de Türkiye hudutlarından harice çıktım. Milletime karşı Türk idaresinin yapmakta olduğu mezalimi protesto etmek feryadında bulundum. Heyhat!.. Zâlim kader bu gurbet ellerinde bile omuzlarıma yüklendi. Sömürgeci devletler milletimin bu kanlı faciaları karşısında lakayt bulundular. Adım değiştirildi, gâh Hüseyin mazlum, gâh **Bağrıyanık Memo** isimleriyle diyar diyar sürüldüm. Aylarca saklı kaldım. Hürriyet, adalet, mazluma merhamet mefkuresi meğer Musa ile İsa devirlerinde ileri sürülen gülünç bir nâme ve uygulaması olmayan bir felsefeden ibaretmiş. İşte bu hengâmeli ve hüznü devrelerde ve şu gurbet ellerinde kol ve kanadı kırılmış benim gibi bir derbedere el uzattım. Benimle Kürt milli davasına iştirak ederek istiklâlini tehlikelere bıraktın. Bu suretle kahramanlığa tapan bir milletin emsalsiz bir kızı olduğunu ispat ettin.

Bilmiş ol ki Feride, senin damarlarında katıksız halis bir Kürt kanı cevelan etmektedir. Bu kan sana bu yüksek meziyetleri bahşetmişti. Yürüdüğün bu dikenli ve felaketli yollarda benimle hem hayat arkadaşı, hem de milli faaliyetimde hakiki ve ciddi bir emel yoldaşı, sağ kolum ve iş arkadaşım oldun. Seni bu hususta şükranla anmak benim için en yüksek bir borçtur.

Medeni dünyadaki gerek garp ve gerekse şark sömürgeci büyük devletler, Kürdistan topraklarını aralarında paylaşmış olan küçük devletleri de desteklemekte ve Türkiye'de yapılan Kürt katliamlarına gözyumarak seyirci kalmakta, icabında top, tüfek, tayyare vermek suretiyle Türkiye'ye yardımda bile bulunmaktalar. Benim elimi bağlayıp, kalemimi kırmak, dilimi susturmak istediler. Fakat hak diye haykırmaktan beni yıldıramadılar. Şairin dediği gibi "**Zulmün topu var güles**

var, kalesi varsa/ Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüreği vardır/ Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa/ Sönmez ebed, her gecenin gündüzü vardır."

Feride'm,

Denetlemeye tabi tutuldum. Şimdi de denetim altındayım. Evimde gece yaraları araştırmalar yapıldı. Bu yüzden heyecanlar geçirdin, üzüldün, hastalandın. Beni bilinmez zindanlara da attılar ağladın, kapı kapı araştırdın. Gözyaşı döktün.

Milli gaye uğrunda çalışmadan ve hatta bu uğurda hayatımı feda etmeden yılmadım, yıldırmadılar. Ancak çektiğim bu ıstıraplar neticesiyle ömrümün tekamülü devrelerinde sıhatimde bir zafiyet duyarak hastalandım, hastahanelere düştüm. Bu dadalı günlerimde bütün acılarıma iştirak ettin. Günler ve geceler başucumda kimsesiz yatağında bana ağladın, gözyaşı düktün ve bana hakiki, ciddi ve samimi alaka gösterdin.

Feride,

Binlerce canlı timsal arzetmekte olan Kürt kadınlığı hakkında Kürt atasözü olan "**şêr şêr e, çî mê çî nêr e**" (Aslanın dişisi de erkeği de aslandır). Sen Dersim'in Şemikan aşireti namıyla yadedilen cengâ-ver ve kahraman bir aşiretin öz evlâdısın. Mensup olduğun familyanın asaletini gösterdin.

Hayatımın tekamül etmiş devrelerindeyim. Maruz kaldığım felaket ve ıstırapların tesiriyle ve asabiyetle seni üzdüğüm anları nda vaki olduğunu itiraf ediyorum. Beni mazur görmelisin ve affetmelisin Feride.

Seni mesut edemedim ve mesut etmek fırsatını da bulamadım. Zâlim kader buna mani oldu. Fakat emin ol ki hayat bir mücadele ve bir kavgadan ibarettir. Başlıca hüner, keder ve elemi zevkle göğüslemektir.

Feride'm,

Kürt gençliğine ithaf etmiş olduğum Kürdistan ve Dersim faciaları hakkında tarihî, bir delil olan eserimi ve henüz tabedemediğim hatıra-

larımı sana emanet bırakıyorum.

Ruhum Feride,

Birkaç devletin zulüm ve istibdadı karşısında mücadele etmekte bulunan milletimin, hürriyet ve kurtuluş bayrağının dalgalandığını görmeden şu gurbet ellerinde hayata göz yummak kadar acı birşey tasavvur edemiyorum.

Feride'm

Ne yazık ki duygu ve fikir itibariyle tam bir birlik olan yuvamızın çocuğu da olmadı. Zalim kader bir anne sevgisini senden kıskanmış oldu. Bundan müteessir olma. Vatansız esir ve köle olarak yaşayacak olan hayat meyvesine lüzum görme. Mensup olduğun milletin dağlar başında hürriyet uğrunda savaşmakta bulunan kahraman çocukları da senindir. O kahramanların muvaffakiyetini temenni etmeli ve metin olmalısın. Zaten metinsin.

İrade gücüm çok kuvetlidir. Sen mensup olduğun kahraman milletin kurtuluşunun aevli güneşini göreceksin. Ancak o mesut günlerde unutmadan beni anacaksın ve arasıra sevimli ve vefakâr kızımız Jale ile mezarıma gelip de ruhumu şad etmiş olacaksın.

Bilmiş ol ki ruhumun bir ismi ve parçası da şu fani dünyada tek başına bırakmış olduğum Feride'dir.

Yaşa, varol, beni unutma, izimden yürü.

Hüda seninle beraberdir Feride'm.

Dr. Nuri Dersimi

(*) Mektup, yazarın hatıralarında şu başlıkla yer alıyor:

"Dr. Nuri Dersimi'nin hayat arkadaşı ve hem de milli faaliyeti devrelerinde sağ kolu olan Feride Hanım'a yazdığı mektuptur."

Dr. Nuri Dersimi'nin 1952 Yılında İstanbul'da Çıkan Dicle Kaynağı'na Gönderdiği Mektup

Aziz arkadaşlar, kardeşler;

Hakkını, varlığını korumaya çalıştığımız Doğu'nun güneşli bir yay lasında doğmuş, büyümüş, sevmiş, savaşmış ve dertli başını alıp ya dellere sığınmak zorunda kalmış bir derbederim. Vaktiyle ben de sizin güttüğünüz amacı, kalemimle ve varlığını koruma hakkını gösterdiği yollarla güderdim. Şimdi de güdüyorum. **Dicle Kaynağı**'nda; ruhumda kaynayan duygulara bir benzerlik seziyorum. Çünkü o başka gazetelere benzemeyen bir gazetedir. Daha doğrusu o, bir gazete değil bir toplantı yeri, bir sığınak, bir yurttur ki; orada inkâr edilen hakları haykıran virane bir ata ocağının; ıstıraplarıyla ruhları kaynayan namuslu dil ve kan kardeşleri yer almışlardır. Kardeşlerimin toplandığı bu sığınağın üzerinde hakkı, varlığı ve tarihi inkâr edilmekte olan milletimin namus ve şeref bayrağının dalgalandığını duyuyor, ırkımır ölmezliğinin, ölülerini inkâr etmeyen civanmert bir gençliğin mücade le remzini görüyorum.

Zulüm, doğduğum yerin adını değiştirdi. Binlerce yılların mirasın bize unutturmak için konuştuğumuz dili bize unutturmaya çalıştı ve çalışıyor. Fakat ben **Dicle Kaynağı**'nda annelerimizin tatlı dilinden ağıt ve ninniler duyarak, doya doya ağlamak fırsatını buluyorum. Yalçın dağlarımızın, yüksek yaylalarımızın, bizi bekleyen hasretini seziyorum. Asri barbarların gözyaşı vadisinde insan kemikleri deryasına çevirdikleri vadimizde inleyen rüzgarların iniltilerini duyuyorum.

Arkadaşlar, kardeşler;

Biz cihan halkları içerisinde o halkız ki, dertlerini öz diliyle ağlatabilmek imkânlarından bile mahrum edilmişiz. Fakat biz o ırkın çocuk-

larıyız ki, ataları Hürmüz'ün nihai zaferine ve Ehreman'ın yenileceğine inanmışlardır. Bütün inancım hayatın acı ve kanlı tecrübelerini çekmiş olmasına rağmen, yalnız Ehreman'ın yenileceğine inancım hâlâ bakidir. Çünkü biz Hürmüz'ün çocuklarıyız. Çünkü siz varsınız, biz varız.

Milyonlarca Kürt'ün sinesinde şeref ateşi sönmemiştir. İşte ben o şerefin perestijkârıyım ve şu gurbet ellerinde o şeref için yaşıyorum. Yolunuz açık olsun arkadaşlar. Damarlarımdaki son kan damlası kuruyuncaya kadar sizinle beraberim. Atalarımız hür insanlar olmuşlardır. Bizim köle kalmaklığımıza tarih razı olamaz. Biz kahramanlığa tapan bir milletin çocuklarıyız. Fakat başkaları hesabına asırlarca sınır bekçiliği yaptıktan sonra esir olarak istismar edilmeye razı olamayız. Bizim öz bir adımız var. Atalarımızın şerefle yaşadıkları top rakların da öz bir adı var. Bu adları bütün dünyaya haykırmak, cihan içinde hürriyetimizle, dilimizle tanınmak hakkımızdır. Bu hakkı ne cumhuriyet ve ne de demokrat adlarıyla ortalığı velveleye verenler bizden koparamazlar. Milyonlarca şehitlerimiz öz adımız için can vermişlerdir.

Medeniyet dedikleri kahpenin eteğine sığınarak hakkımızı inkâr edenlere, şehitlerimizi unutmadığımızı hatırlatmalıyız. **Dicle Kaynağı'nın** hakiki adıyla haykırış gününün şafağı söküneceye kadar hûda sizinle olsun. Cümleliğe başarılar diler, derin saygı ve selamlarımı sunarım arkadaşlar.

Dr.Nuri Dersimi

OSMANLI TARİHİNE BİR BAKIŞ(*)

Osmanlı İmparatorluğu adıyla anılan ve Küçük Asya'nın tamamını, Afrika'nın kuzey sahillerini, Balkan Yarımadası'nı ve Karadeniz havzasının büyük bir kısmını ihtiva eden bu büyük devlet; ırki ve sosyal iç yapı bakımından ,Akdeniz'in doğu kıyıları milletleriyle, Balkanlı, Küçük Asyalı ve beyaz renkli Afrikalı ırk ve milletlerin bir topluluğu idi.

Bu topluluğu teşkil eden ırk ve milletler arasında tarih dil, anane ve kültür bakımından birleştirici bağlar yok gibi idi.

İran, Bizans ve Arap İmparatorlukları'nın sonunu hazırlayan ekonomik ve sosyal etkenler, bunlardan her birisini iç yapılarından kemirip yıkarken, Orta Asya'dan taşan ilkel ve barbar kavimler bu yıkılışlardan faydalanıyor, bu imparatorlukların kurduğu medeniyet dünyası, bizzat kendi enkazı altına gömülüyordu. Bu enkaz üzerine kurulan siyasi varlıkların birçoğu, ya eski mağlup medeniyetin potası içerisinde eriyip gitmiş veyahutta kendisi gibi başka bir Asyalı kavmin bünyesiyle kaynaşmış ve nihayet Osmanlıoğulları'nın kurmağa muvaffak oldukları siyasi varlık meydana gelmiştir.

Takriben 11 asırlık bir fasıla ile Batı Roma İmparatorluğu'nun mu-

(*) *Dr.Nuri Dersimî'nin, Celadet Bedirhan'ın M.Kemal'e gönderdiği "Açık Mektup"a (1933) sonradan yazdığı "Önsöz".*

Naşiri: Dr.M.Nuri Dersimî: "MEKTUP"

Mümtaz Müteffekir Celadet Ali Bedirhan'ın (Türkiye Reısicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretilerine) Yazdığı Açık Mektup (1933)Y.Tarihi: 1973.

kadde-ratını takip eden Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) yerine geçtiği siyasi varlığın hayatiyeti ve medenileşme kabiliyeti bakımından, büyük kardeşinin mukadde-ratından büsbütün farklı bir akibetle karşılaşmıştır.

Slav-Germen akınları altında ezilen, Batı Roma'nın enkazı üzerinde bu iki ırkın aşısıyla yeni ve diri milletler türemiş ve cihan mukadde-ratını elinde tutmuş olan eski Roma, yerini yine cihan mukadde-ratını elinde tutan yeni Avrupa milletlerine bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Milletler

Halbuki, Bizans ve Arap İmparatorluklarının yerine geçmiş olan Orta Asya kavimleri ve bunların son mümessili Türkler; Cermen ve Slavların gösterdiği yerleşme, kaynaşma ve medenileşme istidadını gösterememişlerdir. Türkler yaşayış ve zihniyet itibarıyla, Osman-ogullarının kurduğu göçebe devlet karakteristiğini bu güne kadar muhafaza etmiş, altı asırdan beri istilaları altındaki vatanda olan arazide askeri müstevli bir kuvvet olarak kalmışlardır. İslamiyetin yardımıyla büyümüş, siyasi üstünlük temin etmiş Türkler, İslamiyetin kurucusu olan Araplar'ın muhteşem medeniyetinden asla istifade edememiş, ekonomik ve sosyal durum, telakki ve zihniyet bakımından ilkel bir insan topluluğu halinde kalmışlardır.

Bu hal, yalnız Türkler için değil, Osmanlı boyunduruğu altına düşmek felakatine maruz kalmış olan diğer milletler için de sözkonusudur. Osmanlı insanlık medeniyetinin ilerleyiş seyrini takip edemiyecek bir kötürümlüğe sebep olmuş ve garbın amansız ekonomik hakimiyeti Yakın-Doğu'yu kolaylıkla istila edebilmiştir.

Türk-Osmanlı devleti, yaklaşık dört buçuk yüzyıl, göçebe-askeri devlet vasfını muhafaza etmiş, devam ve bekasını istilalarda aramış, İslamlaştırarak ordusunu kabarttığı hüviyetsiz Yeniçeri gürhuyla çapulculuğa ve soygunculuğa devam etmiş ve istila kuvvetinden mahrum kaldığı tarihten itibaren de iç soygunculuğa, hükümrان olduğu

bedbaht milletlere çullanmağa başlamıştır.

Avrupa'da derebeyliği sosyal kurumu tasfiyeye uğrarken, Türk-Osmanlı devleti dahilinde en iptidai (ilkel) sosyal kurum ve derebeyliği yan yana yaşıyor ve devleti asri şekillere uydurmak Türk ricalinin aklından bile geçmiyordu.

Batı devletlerinde istikrar ve suretle inkişaf eden burjuvazi haki-miyeti milli hudutları haricine taşmağa başlayınca, hemen ilk istila dalgaları yaşlı Osmanlı İmparatorluğu'na çarpıyor ve içerde yankılar uyandırmıyordu. Bu iktisadi ve siyasi saldırılara sed çekmek için, Osmanlı Devleti de ondokuzuncu yüzyılda, iç siyasi ve sosyal düzenle-meler yapmak zorunda kaldı. "Osmanlı Milleti" adıyla bir iç yapı bir-leşmesi meydana getirmeğe teşebbüs etti. İmparatorluk dahilinde yaşayan muhtelif tarihi varlıkları (millet) çemberleyerek bir birlik ya-ratmağa çalıştı, fakat bu teşebbüs başarısız kaldı. Çünkü; "Os-manlılaştırma" adı altında, hak ve borçlarda eşit bir hukuki milliyet ya-ratılmak, her milletin kendi öz dil ve kültürü ile gelişmesi temin edil-mek icap ederken, bilakis bir Türkleştirme gayesi takip edildi. Dilleri ve kültürleri Türkler'inkinden pek çok iyade gelişmiş, medeniyetleri Türkler'e model olabilecek milletlere, iptidai Türk dil ve kültürü zorla kabul ettirilmek yoluna gidildi. Bu yol; bir zamanlar din birliğiyle hüvi-yetlerini unutmak derecesine gelmiş, eski bir medeniyet ve kültüre malik milletlere tarihi hüviyetlerini hatırlattı. Türk olmayan İslam mil-letlerinde öyle bir tepki uyandırdı ki, onlar kökenlerine, tarihlerine dönüp bakma zaruriyetini duydular. Osmanlı sultanlarının dini vasfı (hilafet) etrafında toplanmış olan İslam milletlerin, bu mihvere bağlılıkları gevşedi, devlet dayandığı mesnetleri kaybetmeye başladı.

Müslüman olmayan milletlere gelince:

Bu milletler "Raya" aşağılama ünvanıyla vasıflandırılan, asırlar-dan beri mal, can ve ırzından emin olmayan, Osmanlı devletine karşı durumu sırf köle ve esir durumundan ibaret olan bedbaht insan yığınlarından başka bir şey olmadıkları için, kurtuluş ümidiyle gözleri-

ni Batıya dikmiş, Batıyı kendilerine kıblegah ittihaz etmiş olmaları ferd ve kitle psikolojisi bakımından pek tabii idi. Osmanlı İmparatorluğu'nu idare edenlerin bu ruhi hali taktir ederek asrın icaplarına uygun insani tedbirler almaları gerekirken, bu milletleri bağıllık ve itaat altında tutmak için yegâne çare olarak yağmacılık ve katliamlara müracaat ettiler. Türkün bu siyasi hareketini hem Batı ve hem de Doğu devletleri istismar ederek, Hıristiyanlığı ve insan haklarını korumak düsturu ile İmparatorluğun iç işlerine müdahale fırsatını bulmuş, İmparatorluğun bünyesinde çatlaklar yaratmış ve Osmanlı Hıristiyan milletler birer ikişer ayrılarak kendilerine müstakil milli varlıklar temin edebilmişlerdir.

İslamlaştırma ve Türkleştirme siyaseti, göçebe askeri devlet zihniyetinin pek tabii inancını teşkil eden cebir ve zora dayandığı için, hüsrana ile neticelenmiş ve yıkımı hızlandırmıştır.

Çapulcu ve göçebe Osmanlı devletinin Avrupa'dan kovulması, bu devleti idare edenleri nihayet kendi milli iç durumlarına gözetmeye mecbur etmiş ve zavallı Anadolu'nun muharebelerde hesapsız harcanan biçare Türk köylüsünden de boşlanmış olduğu acı hakikatiyle karşı karşıya bulundurmıştır.

"Zıllullah" ve "Halife-i Ruhi Zemin" ünvanlarıyla böbürlenen sultanların diyarı, emperyalist devletlerin çiftliği haline gelmiş, ecnebi nüfuzu Türkün ve Türk idaresi altında yaşayan zavallı milletlerin mukadderatına hakim olmuş fakat bu faciaya rağmen Türk idarecilerinde uyanışa ve kurtuluşa doğru hiçbir ciddi meyil uyanmamıştır. Dış baskı zoruyla konan Meşrutiyet komedyası ve keza bir sergüzeşt harbi neticesinde ilan edilen Cumhuriyet yıldızı, Türk idareciliği karakteristiğinden hiçbir şeyin değişmemiş olduğuna delalet etmekte olması şöyle dursun, ecnebi üfürüğü ile şişirilen iğrenç bir şövenizm ve Türkçülük vasıflarını daha da ortaya koymuştur.

Bu gulyabani, İslam milletlere musallat olmuş ve bunlar için çetin ve kanlı bir tarih sayfası açmıştır.

Arabi, Kürdû, Çerkezi, Türkleştirmek ve Anadolu'nun zavallı Türk köylüsû gibi muharebelerde sarf etmek ,Türk azınlığını bu yol ile çoğaltmanın imkansız olduğu, Türk olmayan İslam Osmanlı devleti ricaline hatırlatılmışsa da, kâr etmemiş ve tarih amansız seyrini takip etmiştir.

Büyük çoğunluğu Arap ve Kürtler'den müteşekkil Osmanlı-Türk olmayan milletler, öz ana yutlarında esir ve köle muamelesine maruz kalmağa, dilleri, ananeleri hararete hedef olmağa devam etmiş; Türk idaresi bu milletler arasında iç fesat ve fitneler yaratmış, bu milletlerin çektiği ızdıraptan doğan ayaklanmaları kan içinde boğmuştur.

Türk ve İslam olmayan ve bugünkü Türk aydınlarının (!) Türk mimarisini, Türk güzel sanatı diye benimsediği sanat eserlerini yaratan Ermeni milleti ise yarattığı medeniyetin enkazı altında ebediyen gömülmek istenmiştir.

Osmanlı-Türk idaresinden gördükleri mezalim ve bozgun, Arap milletlerini dahi milli kurtuluş mücadelesine girmeye zorlamış ve bu mücadele, göçebe Türk saltanatının bu milletler üzerine çöken kâbusun kalkmasıyla sona ermiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler

Kürt milletine gelince:

İnsanlık tarihinin şafağı ağarırken adı anılan, bugün bile yaşadığı topraklarda önemli bir çoğunluk teşkil eden nevi şahsına has başlıbaşına bir dili, ananesi, folkloru, karakteristik milli inanç ve dini, en eski tarih ve coğrafyacılardan bile tarif ve tavsif edebildikleri muayyen bir vatani olan, bu vatanında uzun yüzyıllar bağımsız yaşamış büyük istila dalgalarına rağmen bile hiç olmazsa yurdunun dağlarında benliğini mertçe korumuş olan bu millet için Türk hakimiyeti bir felaket ve facia devresi olmuştur.

Çünkü;

İslamiyetin Kürtler arasında yayılmasından sonra, bir kısım Kürtler eski dini ananelerine bağlı kalmış, İslam olan kitleler arasında ise çok geçmeden mezhep farkları meydana gelmiştir. Tarihin Kürt milletinin bünyesinde hasıl ettiği bu tezatlara, bir yandan din ayrılığı hesabıyla ırkdaş bir millete karşı sertlik duygularının ecnebiler tarafından istismarına yolaçmış diğer taraftan da Osmanlı-İran siyasi rekabet ve çarpışmalarında Kürdü her iki safta yer almağa sevketmiştir. Fakat tarihin bütün bu değişimleri içerisinde, Kürt en önemli milli bağını, ana dili Kürtçeyi koruyabilmiş olduğu için, milli hüviyet ve karakteristiğine esaslı bir halel gelmemiştir.

İran şahları ve bilhassa Osmanlı sultanları, idareleri altında yaşayan Kürtler'in milli hüviyetlerini mahvetmek ve onları kendi bünyeleri içinde eritmek için, Kürt dilinin ortadan kaldırılması hedefini gütmüştür ve hedefe varmak için de, Kürt nesillerini tahsilsiz ve maafrifsiz bırakmak gerektiğini hesaba katmışlardır. Fakat binlerce yıldardan beri sevincini, zaferini, aşkını, ızdıraplarını ve kahramanlıklarını bu tatlı dil ile seslendirmiş olan Kürdün dudaklarından onu hiç bir kuvvet, hiç bir hile gasp etmedi.

Osmanlı sultanları, Kürdün yaratılıştan gelen yiğitliğini asırlarca istismar ederek muazzam komşulara karşı ona hudut muhafızlığı yaptırmış, Kürt çocukları birçok defalar Türk ordularının başına geçerek Türke zaferler temin etmiş olmalarına rağmen; Türk idarecileri Kürtler arasında ayrılık ve bölünme yaratmayı, kardeş katliamları tertip etmeyi kendilerine bir kural bilmişler ve bu siyasi meslek her asrın, her rejimin, her icraatın başında gelen değişmez bir anane haline gelmiştir.

Osmanlıoğulları'nın adını taşıyan İmparatorluk tarihe mal olunca-ya kadar, Kürtler de diğer milletler gibi ıstıraplar çekmiş fakat tarihin feci bir cilvesi Kürdü, Türkün modern (!) idaresinin kurbanı ittihaz etmiştir.

Anadolu Türk devleti, "saltanat" kelimesini "cumhuriyet" kelimesiyle değiştikten sonra dahi göçebe askeri devlet ve onun feodal kurumları ekonomik ve siyasi vasfını muhafaza etmiş olduğu için, öncekilerin yürümüş olduğu yolu takipte bir dakika bile tereddüt etmemiş, Türk soyundan olmayan unsurların son mümessili olan Kürt milletini cezri tasfiyeye başlamıştır.

Medeni dünya ile alay edercesine İnsan ve Vatandaş Hakları Paktını imza ve bu suretle son zamanlarda yeni bir medeniyet maskesi dahi takınmış olan bu devlet, emperyalizmin taş kesilmiş olan vicdanı önünde insan ve vatandaş Dersim(1) Kürtleri'ni, kadın, kız ve yavru çocuklarını, tarihten önceki devirleri andıran vahşetlerle keza imha ve katl etmekte hiç bir tereddüt göstermemesi; şühesiz ki bu onun demokrasisinin ayarını ölçmek için mevcut delillerden birisidir.

Asri Türk devleti imhasına uğraştığı betbaht milletlerin yalnız maddi servetlerini değil, tarihi ve manevi servetlerini dahi gasp etmek için elinden gelen bütün vasıtalara başvurduğu, kiraladığı yerli ve ecnebi kalemlerle tarihi hakikatları tahrif ve hatta Kürdün kırk asırlık milli varlığını inkâr yolunu tuttuğu şu devirde, ilk önce kendi öz kardeşlerimize ve daha sonra da bizzat zavallı ve cahil bırakılmış olan Türk çoğunluğuna, geniş halk kitlelerine tarihi hak ve hakikatları anlatmak kutsal bir görevdir.

Kürt Ulusal Hareketleri

İşte bu münasebetle Kürtler'in milli haklarının korunması için asırlardan beri yapmış oldukları mücadele ve muharebeleri bir yana bırakarak son yüz senelerden itibaren benliklerine karşı Türk saltanat ve cumhuriyet askeri tedhiş harekâtinin tarihçesini öz kardeşlerimize bildirmeyi bir vazife bildim. Şöyle ki:

1) 1788/1806- Abdurrahman Paşa Babanîn'in Süleymaniye'de yaptığı muharebeler yıllarca devam etmiştir.

2) 1812-Ahmet Paşa Babanîn'in Süleymaniye'de yaptığı muha-

rebeler Bağdad havalisine kadar uzanmıştır.

3) 1820- Zaza-Kürt aşiretlerinin milli varlıkları için yaptıkları savaşlar Sivas mıntikasına dayanmıştır.

4) 1821-Emir Bedirhan Cezire'de Botan emirliğini işgal ederek Kürdistan'ın Osmanlı idaresinden ayrılmasını istemiş ve para basarak sikkesini (Botan Emiri Bedirhan 1258 h.d.) diye ilan edip fütuhatını Van, Savuçpulak, Revanduz, Musul, Sincar, Siirt, Viranşehir, Siverek ve Diyarbakır surlarına kadar ilerletmişti. Bir ihanet ve muazzam Türk orduları karşısında Eruh kalesine çekilerek sekiz aylık muhasara neticesinde mağlup olmuştur.

Osmanlı-Tük hükümeti, seneler sonunda bu muharebelerin muzaferiyet hatırası olarak "Kürdistan" madalyasını (Eruh Kalesi 1846) diye neşir etmiştir.

5) 1825/1829- Muhamed Paşa Babanî, Hakkari, Revanduz, Turabidin mıntıklarında yaptığı Kürt milli harekâtı 1839 senesine kadar devam etmiştir.

6) 1830-Sincar Dağında yapılan Kürt varlık isyanı üç sene devam etmiştir.

7) 1834- Bitlis Emiri Şerif Han emaretinin imtiyazı hakkında büyük isyanlar yapmıştır.

8) 1862/1866- Derviş Paşa kumandasındaki Osmanlı Türk ordusu Dersim Kürtler'i harekatında inhizama uğratılmıştır.

9) 1877/1878 Samih, Kurt (Kürt) İsmail ve Muhtar Ahmet Paşalar kumandalarındaki Osmanlı ordularının Dersim Kürtler'ine yaptıkları askeri hareket tamamen akamete uğratılmıştır.

10) 1879- Bedirhan Hüseyn Kenan ve Osman Paşa'ların Botan Emeretini tekrar elde etmeleri ve muharebeleri neticesinde Osmanlı-Türk hükümetinin hile ve desisesi galebe çalmıştır.

11) 1881- Şeyh Ubeydullah, Osmanlı Türk siyaseti şartıyla Şem-

dinan mıntıkasında Kürt dahil muhtariyetini istemiş ve şiddetli muharebelerle İran ordularının müdahalesi üzerine hareket bastırılmıştır.

12) 1889- Bedirhan Mıthat ve Emin Ali tarafından Erzincan, Bayburt mıntıklarında yapılan muharebelerde muvaffakiyet elde edilememiştir.

13) 1895- Maktu bir vergi Musul vilayeti hazinesine verilmek suretiyle Kürdistan'ın Ararat Dağıyla Zagros Dağları bölümlerinden olan Zibar,Şirman,Şirin ve Barus gibi yüksek dağlar ve güneşli yaylalar uzun vadilere ve muazzam ormanlarla süslenmiş Barzan,Margesor ve Müzevri (Erbil) bölgesinde bağımsız bir surette yaşamakta olan Kürt aşiretlerine Musul valisi Ferik Abdullah Paşa kumandasındaki Osmanlı Türk ordularının bir çok defa yaptıkları askeri hareket akamete uğratılmış ve Aşiret reisi Abdusselam Barzani ve arkadaşları tarafından muhtariyeti idare rejimiyle Osmanlı sultanına bağlı kalacakları telgrafla Babıaliye bildirilmişti. *O sırada Kürt ekabirinden Diyarbakır'lı meşhur Sait Paşa'nın oğlu ve bir Yezidi Kürt anneden doğma ve turancığılıyla maaruf, İttihat Terakki Cemiyeti'ne mensup Süleyman Nazif adında bir Kürt Musul valiliğine tayin edilmişti. Mu-maileyh Barzan aşiretlerine karşıt aşiretlerden teşkil ettiği kuvvetleri Türk ordularına öncü yapmak suretiyle Barzan bölgesine hücum ederek, tekkeleri ve zaviyeleri tahrip ve birçok mezalim icra etmiş ve İran'a iltica tasavvurunda bulunan Şeyh Abdülsalam Barzani'yi bir ihanet neticesi Musul merkezine getirtmiş ve düzmece divanı örfi teşkil ederek İstanbul'un tastikini beklemeden, kendisine devlet namına vermiş olduğu şeref sözü hilafına olarak üç arkadaşıyla birlikte Musul'da idam etmişti.* Mezkur hadisenin tesiri uzamış, yıllar boyunca devam eden harpler neticesinde dökülen kanların teranesiyle kurtuluş ve intikam gününün güneşi ancak şu son devirlerde aynı bölgeyi nurlandırmıştır.

14) 1906/1907- Dersim Kürtleri'ne hücum eden Neşat Paşa kumandasındaki Osmanlı-Türk orduları yenilerek geri çekilmişlerdir.

15) 1909 - Dersim Kürtleri aşiretlerini tedibe giden İbrahim Paşa

kumandasındaki ordular yenilmişlerdir.

16) 1912- Dersim Kürtleri için planlanan cezri tasfiye geri kalmıştır.

17) 1913- Molla Selim ve Şahabettin tarafından Bitlis'te yapılan milli Kürt isteklerine Türk ordusunun müdahalesinden Molla Selim ve arkadaşının Rus Konsolosluğuna iltica etmeleri Türkiye hükümetinin Rusya'ya harp ilan etmesine yolaçtığından, Konsolosluk Molla Selim ve Şahabettin'i Türkler'e teslim etmiştir. İkisi de Bitlis'te idam edilmişlerdir.

18) 1916- Miralay Galatalı Şevket kumandasındaki Osmanlı ordusunun Dersim Kürtlere tecavüzü geriletmiştir.

19) 1920/21- Dersim/Koçgiri Kürt İstiklal Savaşında Nurettin Paşa kumandasındaki Türk ordusu ve Topal Osman emrindeki Laz milli kuvvetleri çok zaiyata uğramışlardır.

20) 1925- Kürt istiklal savaşlarında Şeyh Sait hareketinde Türk ordularına Fransızların yardımı ve yol açım. Rusya'nın da siyasi menfaatını insani çıkarların üstünde tutarak Türk hükümetine manevi yardımı yüzünden Türk orduları karşısında Kürt milleti büyük mezalime uğramıştır.

21) 1927/28/29/1930-Ihsan Nuri Paşa kumandasında ki Ağrı Kürt istiklal savaşlarında evvelemerde Türk orduları acz gösterdiler. 1930 sonlarında birkaç ordu ile başarı elde ettiler. Bu savaşın yalan olarak bir İngiliz parmağı olduğuna dair Türk idaresinin yaptığı hilekâr siyaset yüzünden hemhudut bulunan doğu devletleri (Rusya-Iran) insani ilkelere siyasi emellere feda etmek suretiyle mazlum Ağrı Kürtler'ine iltica hakkını reddederek Türkler'e maddi ve manevi yardımda bulunmuşlardır.

22) 1930- Ağrı savaşlarını desteklemek için Doğu Dersim isyan etmişti. Müşir Fevzi Paşa ordusuyla Kolonel Rüştü kumandasındaki askeri fırkalar Dersim isyanını bastırmağa gelmişlerdi. 27.10.1930'da

kumandan Sırrı fırkası tamamen Kürtler'e teslim olmuştu. 7.11.1930'da Ağrı'dan dönen üçüncü fırka komutanı Ömer Halis Paşa, Kolonel Rüştü kuvvetlerini takviye ederek harbe iştiraka etmişti. Dersim dağlarında kış fırtınaları yüzünden Türk orduları Erzincan'a dönmeye mecbur kalmışlardı.

23) 1936/1938- Üç sene müddetle Türk orduları hava kuvvetleriyle Dersim Kürtleri'ne yaptıkları hücum ve zehirli gaz kullanmak suretiyle Roma kölelik devrinin gaddarlığını gölgede bırakan zulüm ve katliamlar, tehcirler icra edildi.

Sonuç

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını asırlar boyunca koruyan Kürt milletinin fedekârlığına karşı altmış asırlık mükemmel dilinin kendisine unutturulması çabası, milli değerlerine hakaret, esir ve köle muamelesi, katliamlar, tehcirler, milli ızdıraplarıyla, milli şeref ve namusuna karşı türlü hakaretler; Kürdün hür yaşamak azmini çeliklemiş, Kürt milletini artık hür ölmeye karar verdirtmiştir. Evet, Kürdistan savaşlarında mukadder talihin makus cilvesi, toplumsal örgütlenme ve orta halk tabakasının noksanlığı başarısızlığa sebebiyet vermekle beraber, Türk devlet adamlarının hilekâr harici siyaseti yüzünden gerek doğu ve gerekse batı ecnebi ve hatta İslam devletlerinden hiç biri Kürdistan meselesiyle alakadar olmayıp bilakis Türk kuvvetlerini desteklemek suretiyle Kürdistan olaylarını söndürmekte doğrudan etken olmuşlardır.

Esasen yapılan savaşlar Batı ve Doğu devletlerinin tahriklerine bağlı olmadan ancak Kürdün vicdanından kopan milli hürriyet aşkı dolayısıyla yapılmış ve kan dökülmüştür. Fakat dökülen bu kanların duygusuyla milli hisler kamçılanmış, intikam için ruhlar alevlenmiş, milli kurtuluş aşkı her Kürdün vicdanında volkanlanmıştı.

Meşhur yazar **Lucien Rambout** mazlum bir Kürdün milli duygusunu Kürtçe'den Fransızca'ya tercüme ederken Kürt milli davası

hakkındaki eserinin yüzelliüçüncü sayfasında açıkladığı aşağıdaki şiirin anlamı iddiamızın müsbet dellillerinden birisi olsa gerektir: (2)

"Mourir pour toi, Kurdistan, rien n'est lus beau
Etre maître chez soi et fierement chanter en kurde
Dans la flamme de nos armes célébrant la gloire
De notre race millénaire, de notre terre chérie
Etre libre, aimer, croire et mourir
Interroge cette fontaine, elle te dira

Que dans sa murmure, il y a mille soupis,
Mille larmes, mille révoltes et mille espérances".

Türkçesi:

*Kürdistan, senin için ölmek kadar tatlı bir şey yoktur
Yurdunda efendi olmak ve gururla Kürtçe konuşmak
Silahlarımızın alevleri içinde senin şerefini
Binlerce yıllık ırkımızın, tatlı yurdumuzun şanını ilan etmek*

*Hür olmak, sevmek, inanmak ve ölmek
Sor şu çeşmeye... o sana diyecek ki!...
Çağlayışımda bin ah, bin gözyaşı, bin insan ve bir ümit var!*

İşte bu mukaddes gaye ile birçok Kürt bilgin ve vatanperverleri başka memleketlere sığınarak mili kurtuluş hakkında çalışmalarda bulunmuşlardı. Bu çalışmalar Türk hükümetinin nazarı dikkatini celb etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti onuncu yıldönümünü bahane ederek hilekâr bir umumi af kanunu ilan etmişti.

Bu kanunun mahiyet itibarıyla Kürtler'e aidiyeti sebebiyle 1933 senesi sonlarında Kürt mütefferiklerinden Celadet Ali Bedirhan, (Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Açık Mektup) adlı bir risale neşir ederek affın mahiyetini ve öteden beri Türk devlet başkanlarının Kürt milletinin varlığını inkârla tetrik, katletme ve tecir siyasetini ve işbu yoketme rejimine karşı Kürdün azim ve irade ile benliğini ve hassaten öz dilini muhafaza etmekte bulun-

duğunu ilme, edebi bir surette açıklamıştı. İşbu Mektubun kıymetini takdirle Arapça harflerle yazılmış olan nüshasını latin harfleriyle tab ederek Kürt gençliğinin nazarı dikkatine arz etmeyi çok faydalı gördüm.

Bu fırsatla hürmetkârı bulunduğum vatansever **Dr. Kamuran Ali Bedirhan**'dan müsaade istedim. "Mektubun neşriyle ağabeyimin ruhunu şat etmiş olursunuz" cevabını aldığımdan müsaadeleri hususundaki lütufkârlığa teşekkür eder ve merhum **Celadet Bedirhan**'ın ruhu önünde manevi bir tazimle eğilerek bu büyük alimin kaybindan Kürt milletinin duymuş olduğu elem ve kedere iştirak eyler, açık mektubun aynısını ehemmiyetine binaen neşretmeyi bir vazife bilirim.(3)

Halep
Dr. Mohamed Nuri Dersimi
(Imza)

NOTLAR

(1) Kürt milletini askeri ordularla imha ve Kürdistan topraklarını kana boyadıktan sonra en son olarak Dersim.

(2) Burada amaçlanan, Lucien Rambout'nun "**Çağdaş Kürdistan Tarihi**" adlı eseridir. (y.n.)

(3) Bilindiği gibi, sözkonusu açık "**Mektup**" **Dersimi**'den sonra 1978'de Komal Yayınevi'nce yayımlanmıştır.

FOTOĞRAFLAR
VE
RESİMLER

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER
KAYNAKÇASI

1. Vet. Dr. Nuri Dersimi: **Kürdistan Tarihinde Dersim**
2. Vet. Dr. Nuri Dersimi: **Hatıratım**
3. Nazmi Sevgen: **Tarih Dünyası Dergisi** (Yazı Dizisi)
4. Nazmi Sevgen: **Yeni Tarih Dünyası Dergisi** (Yazı Dizisi)
5. Sabiha Gökçen: **Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti**
6. Prof. Dr. Bayram Kodaman: **Sultan II.Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**
7. Niyazi Ahmet Banoğlu: **Yeni İnci Dergisi** (Yazı Dizisi)
8. **2000'e Doğru Dergisi**
9. **Yankı Dergisi**
10. **Berhem Dergisi**
11. Kadri Cemil Paşa: **Doza Kurdistan**
12. Moltke: **Unter dem Holbmund/Erlebnisse in der alten Türkei 1835-1839**, Ed. Erdmann, Stuttgart-1981
13. Vital Cuinet: **La Turquie d'Asie**, Paris-1891
14. D. Butyka: **Das Ehemalige Vilajet Dersim**, Viyana-1892
15. L. Molyneux-Seel: **A Journey in Dersim**, London-1914
16. Pars Tuğlacı: **Osmanlı Şehirleri**
17. **Özet derlemeler.**

**FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER
KAYNAKÇASI**

1. Vet. Dr. Nuri Dersimi: **Kürdistan Tarihinde Dersim**
2. Vet. Dr. Nuri Dersimi: **Hatıratım**
3. Nazmi Sevgen: **Tarih Dünyası** Dergisi (Yazı Dizisi)
4. Nazmi Sevgen: **Yeni Tarih Dünyası** Dergisi (Yazı Dizisi)
5. Sabiha Gökçen: **Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti**
6. Prof. Dr. Bayram Kodaman: **Sultan II.Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**
7. Niyazi Ahmet Banoğlu: **Yeni İnci** Dergisi (Yazı Dizisi)
8. **2000'e Doğru** Dergisi
9. **Yankı** Dergisi
10. **Berhem** Dergisi
11. Kadri Cemil Paşa: **Doza Kurdistan**
12. Moltke: **Unter dem Holbmund/Erlebnisse in der alten Türkei 1835-1839**, Ed. Erdmann, Stuttgart-1981
13. Vital Cuinet: **La Turquie d'Asie**, Paris-1891
14. D. Butyka: **Das Ehemalige Vilajet Dersim**, Viyana-1892
15. L. Molyneux-Seel: **A Journey in Dersim**, London-1914
16. Pars Tuğlacı: **Osmanlı Şehirleri**
17. **Özet derlemeler.**

-Nuri Dersimi, Sivas Hapishanesinde münferit locasında (1931).

-Vet. Dr. Nuri Dersimi, "Kürdistan Tarihinde Dersim"i yazarken.

-Nuri Dersimi'nin "büyük yurtsever" olarak nitelediği Seyid Rıza.

-Taralı saçları, makas değmemiş bıyık ve sakalıyla bir halk filozofu görüntüsü veren Seyid Rıza.

-Seyid Rıza, Rehber ve başka bir aşiret mensubuylar birlikte.

-Dersim İsyanı'nın lideri Seyid Rıza, Hüseyin ve Fındık ile.

-Seyid Rıza, isyandan önce devlet görevlileriyle.

-Alişer ve karısı Zarife, dağlarda silahlı gezdikleri zaman.

-Alişer ile eşi ve mücadele arkadaşı Zarife dağda silahlı dolaşırken
(Özgün fotoğraftan çizgi-resim).

-Dersim mebusu Hasan Hayri.

-Dersim mebusu Ahmed Ramiz.

-Dersim mebusu Meço Ağa.

-Mustafa Kemal, Dersim Mebusu Diyar Ağa ile kolkola.

–Mustafa Kemal ve Dersim mebusu Diyar Ağa, "Türk ve Kürtler'in Meclisi"nin önünde.

-1926'da M. Kemal'in daveti üzerine Ankara'ya gidip, 1938'de hemen tamamı imha edilen Dersim aşiret reisleri heyeti (55 nolu dipnota bakınız).

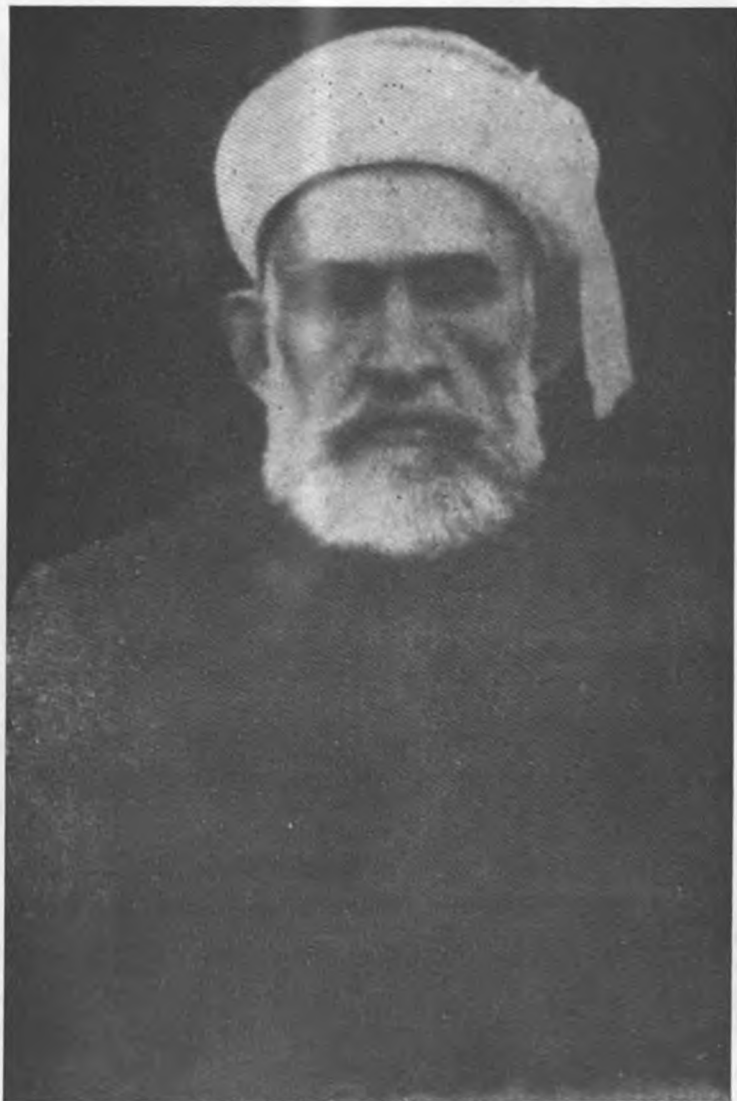
Koçgiri aşiret reislerinden Alişan Bey'in kardeşi **Haydar Bey**, muhafızları ile.

-Alişer'in kendisine manzum bir mektup yazdığı yurtsever Şahin Fethi Bey.

- Ağrı İsyanı'nın lideri İhsan Nuri eşi ile.

– Divan-ı Harb Reisi Kürt Mustafa Paşa'ya yazdığı bir mektupla, Nuri Dersimi'yi tutuklanmaktan kurtaran Kürdistan Teâli Cemiyeti Reisi Seyid Abdulkadir.

—Osmanlı Devletine bağılı özerk bir Kürt yönetimi savunan Meclis-i Mebusan'daki Dersim mebusu **Lûtfi Fikri (Düşünsel)**, İstiklâl Mahkemesi'nde.

– Türk Hükümeti'nin ve Fransız manda yönetiminin sıkıştırılmaları sonucu Nuri Dersimi'yi birkaç kez çağırarak Ürdün'ü terke zorlayan Kral Abdullah.

– Nuri Dersimi'nin son dönemlerini birlikte çiftçilik yaparak geçirdiği Erganli Kürt aydınlarından Dr. Ahmet Nafiz (Yekbun) Bey.

-Manda yönetimindeki Hatay ve sonrasında Dr. Nuri Dersimi'yi koruyan Sinemilli aşiretinden **Koco Ağa'nın (Elbistan)** Kürt milli giyimli gençlik resmi.

- Koco Ağa, gençlik yıllarında iki eşi ile.

-Dersim İsyanı'na katılan aşiretlerden bir grup.

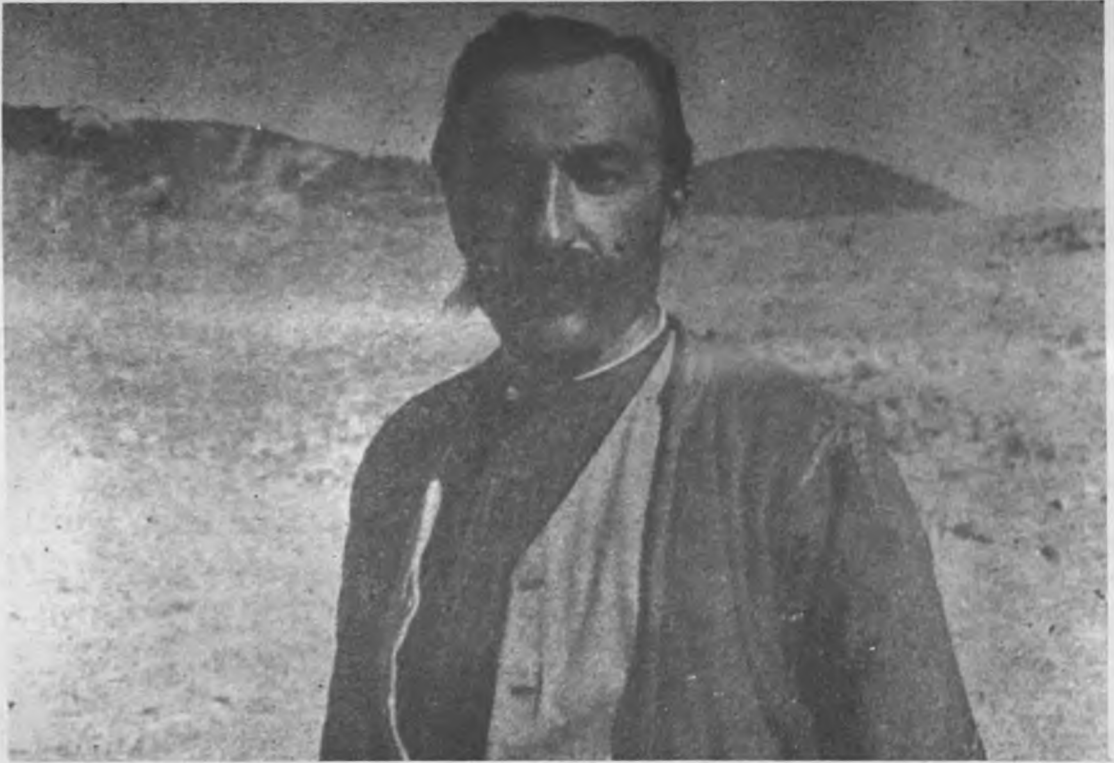
-Dersim isyancularından bir grup.

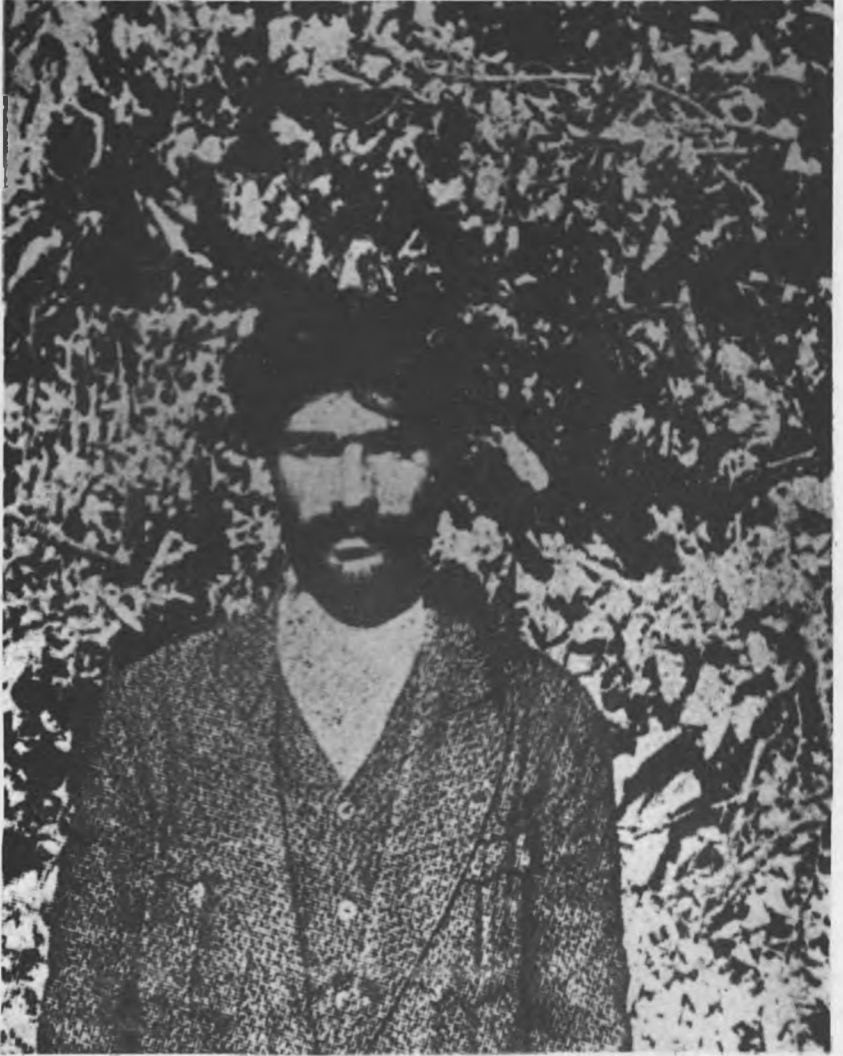
-Seyid Rıza'nın büyük kardeşi Şex Hüseyin.

-Alişêr'in, kalleşçe öldürüldükten sonra Zeynel tarafından kesilen başı.

-Şair ve Kürt önderi Alişer'i kallesçe öldüren Zeync!.

-Zeynel'le birlikte Alişer'i öldürdükten sonra, Zarife'nin tek kurşunuyla ölen Vanklı Efendi.

-Dersim'i çeşitli kıklarda dolaşan gazeteci Niyazi Ahmet Banoğlu, Alişêr'i ve karısı Zarife'yi öldüren Rehber ve Zeynel adlı ihanetçilerle birlikte.

-Niyazi Ahmet Banoğlu, Dersim yöresinde çoban kılığında.

-Atatürk'ün manevi kızı ve ilk Türk kadın pilot Sabiha Gökçen.

-Sabiha Gökçen, Dersim'i bombalamak üzere hareket etmeden birkaç dakika önce Atatürk'le birlikte.

-Türkiye'nin ilk kadın pilotu Sabiha Gökçen, Dersim Harekâtı öncesinde manevi babası Atatürk tarafından uğurlanırken.

-Atatürk, manevi kızı Sabiha Gökçen'in Dersim'e gitmek üzere havalanan uçağını yerden izliyor.

-Atatürk ve kurmay heyeti, Dersim katliamı sonrasında Elazığ yöresinde.

- Dersim Harekâtı sonrasında Sabiha Gökçen, İsmet İnönü tarafından madalya ile ödüllendiriliyor.

-Dersim İsyanı sırasında Türk ordusunun bir kurmay grubu harekât alanında.

-Dersim Isyanı'nda devrin Başbakanı İsmet İnönü, bir harekât sırasında General Salih Omurtak'la.

-Dersim-1938'den bir görüntü.

-Prangaya vurulmuş Dersim sürgünleri.

-Buğün adı bilinmeyen bir Dersim sürgünü.

-Dersimli isyancılardan birkaçı askerler arasında.

-Dersim harekâtı sırasında Hükümetle birleşen aşiret reislerinden bazıları.

-Seydan aşiretlerinin kutsal bir varlık gibi korudukları "**Şecere**"nin baş kısmı.

–Seydan aşiretlerine ilişkin Şecere'ye ek olarak sonradan çeşitli Osmanlı yönetimlerince verilen İcazetnâme ve Fermanlar'dan kesitler.

-Şeyh (Şix) Hasan Türbesi'nin dıştan görünüşü.

-Dersimli bir Alevi Kürt, Zerdüşt inancından bir etkilenmeyle güneşe karşı dua ederken.

-19. Yüzyılda bir Yezidi Kürdü. Yezidi Kürtler'in çoğunluğunun Dersim'den göçtükleri söylenir. Aralarındaki tip ve yapı benzerliği inkâr edilemez.

– **Hatıralar** döneminde bir Koçgiri Kürdü (M. Sykes'den aktarılarak Berhem der. Sayı: 6/1989)

-**Hatıralar**'ın geçtiği dönemde, çubuğunu tellendiren tütün tiryakisi bir Dersimli.

-**Hatıralar**'a ilişkin dönemde, özgün giyimiyle saz çalan bir Dersimli Alevi Kürt.

-Makas vurulmayan sakal ve bıyıklarıyla Dersimli Alevi - Kürt tipler.

-Hatıralar'ın geçtiği dönemde Dersim'de özgün ve modern giyimleriyle erkek tipleri.

-Dersim'de karakteristik iki Alevi/Zaza (Kürt) tipi.

-Dersim yöresinde bir Alevi Kürt imanı.

-**Hatıralar**'a ilişkin dönemde Dersimli bir Kürt kadının özgün giyimi "üç peşli entari".

-**Hatıralar** döneminde, ağır yük işçisi görünümünde bir Dersimli kadın.

–Kürdistan genelinde ve Dersim'de kış şartlarında karda rahat yürümek için ayağa takılan "hedik".

-Orta Anadolu'da (Maraş-Malatya-Sivas-Kayseri/Sarız) yerleşik en büyük Alevi-Kürt aşiretlerinden Sinemilli aşiretinin önde gelen isimlerinden Mehmet Kâhyaoğlu Abdullah'ın milli giysileriyle bir gençlik resmi.

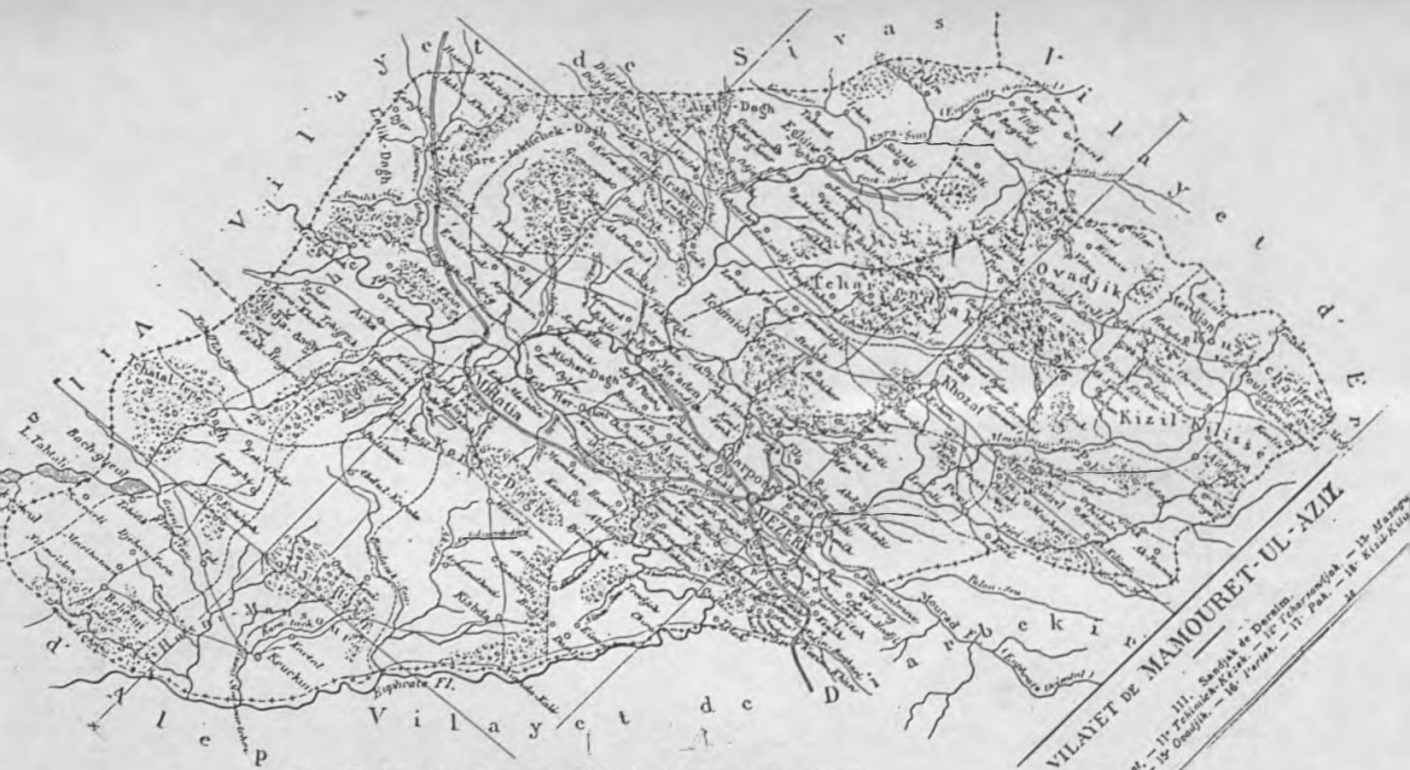
-Dersaadet Aşiret Mektebini bitirerek yüzbaşı rütbesiyle memleketlerindeki birliklerine gidecek olan subaylar Erzincan'a hareket etmeden önce.

-Urfa'da kurulan "Harran" Hamidiye Süvari Alayı subay ve erleri.

-Hamidiye Hafif Süvari Alayları Alay Komutanlarından biri.

-Vital Cuinet: La Turquie d'Asie, Paris-1891, Cilt-2.

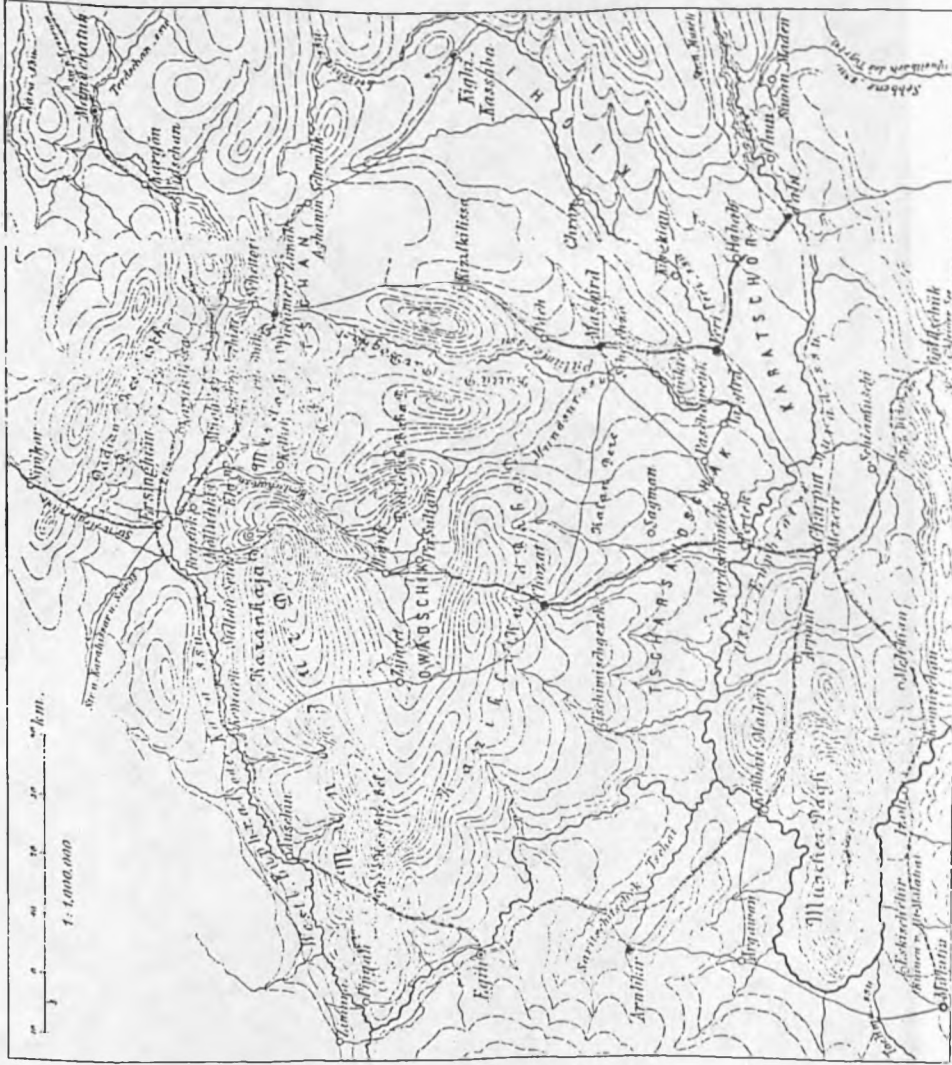
VILAYET DE MANOURET-UL-AZIZ

111. Samsat de Derentim.
 112. Tschinca-Kiraz. — 113. Tchoumoujik. — 114. Pasa. — 115. Parak. — 116. Kizilirmak.

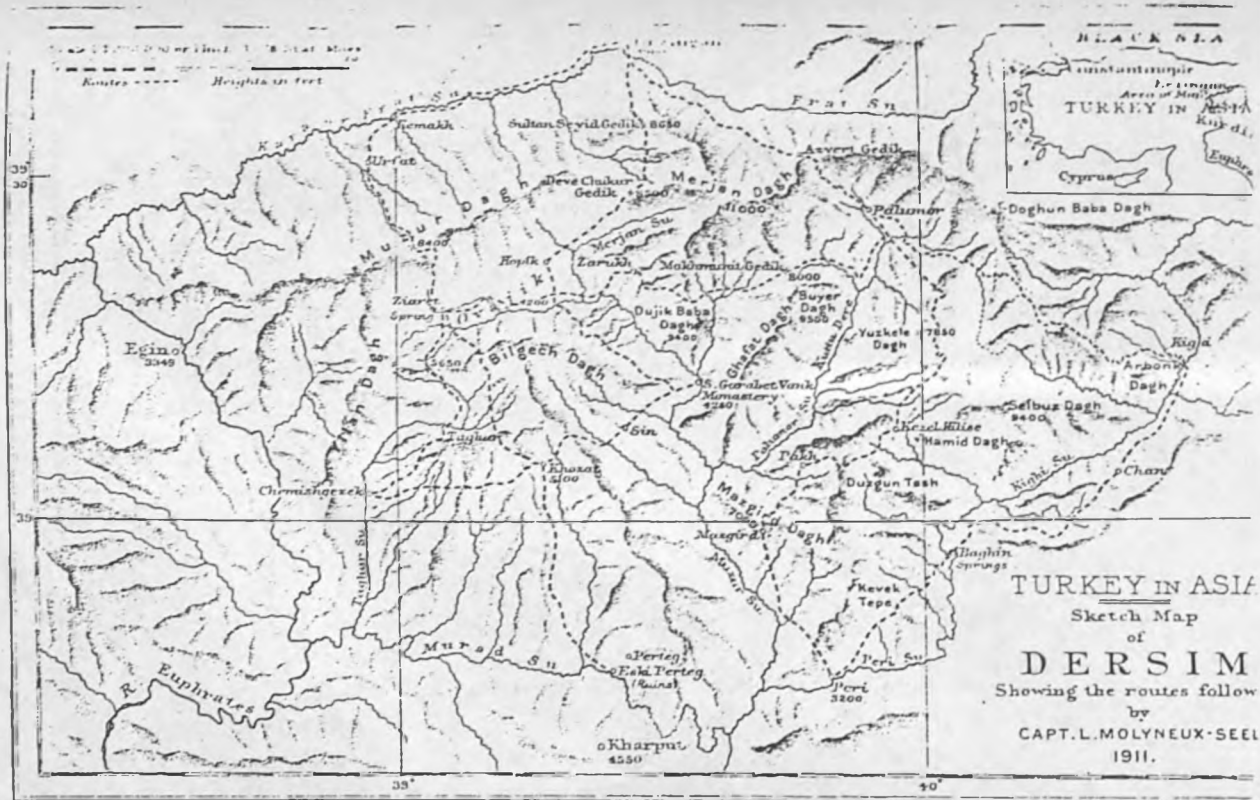
Carte: 10. Fozat. — 11. Koullouhan. — 12. Manouret-ul-Aziz.

Mithlan, d. k. k. geogr. Gesellschaft in Wien, 1892.

Skizze der kurdischen Landschaft DERSSIM nach Dr. Butyka.

-D. Butyka: Das Ehemalige Vilajet Dersim (Eski Dersim Vilayeti), Viyana-1892.

- L. Molyneux - Seel: **A Journey in Dersim** (Dersim'de Bir Seyahat), *The Geographical Journal*, Vol. 94, London-1914.

دەرسیم وێڵایەتی

DERSİM VİLİYETİ

**DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE
GERİKALMIŞLIK SORUNU**

MİRZALİ ÇİMEN

Mirzali Çimen
**DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE,
GERİKALMIŞLIK SORUNU**

120s, 15.000TL.

(Kürdistan'ın Sosyo-
Ekonomik Durumu)

TOPLATILDI

VII. -X. YÜZYILLARDA
KÜRTLER

ARŞAK POLADYAN

Arşak Poladyan
**VII.-X. YÜZYILLARDA
KÜRTLER**

112s, 15.000TL.

(7,8,9,10'uncu yüzyıllar Kürt
tarihinin en boyutlu ve en
ilginç incelemesi. Eser,
Rusça'dan çevrilmiştir.)

KÜRT HALK TÜRKÜLERİ

(KILAM Û STRANÊN KURD)

Hazırlayan
MEHMET BAYRAK

Hazırlayan
Mehmet Bayrak
KÜRT HALK TÜRKÜLERİ
(KILAM Û STRANÊN
KURD)

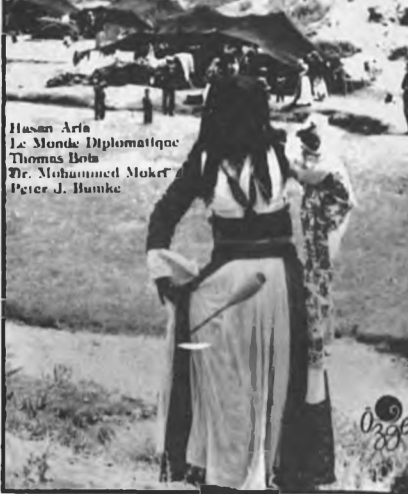
300s, 40.000TL.

(Türkiye'de ilk kez yayımlanan
Kürt Halk Türküleri inceleme-
antolojisi)

TOPLATILDI

KÜRTLER ÜZERİNE (TARİH - FOLKLOR YAZILARI)

Hasan Arfa
Le Monde Diplomatique
Thomas Bois
Dr. Mohammed Mokri
Peter J. Bumke

Hasan Arfa, Le Monde Diplo-
matique, Thomas Bois, Dr.
Mohammed Mokri, Peter J.
Bumke

KÜRTLER ÜZERİNE
(Tarih ve Folklor Yazıları)

184s, 15.000 TL.

Kadri Cemil Paşa
(ZINAR SİLOPİ)

DOZA KURDİSTAN

(Kürdistan Davası)

Kürt Milletinin
60 Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı
Hatıraları

Doza
30

Kadri Cemil Paşa
(Zinar Silopi)

DOZA KURDİSTAN

320s, 35.000TL.

(Kürt Milletinin 60 Yıllık
Esaretten Kurtuluş
Savaşı Hatıraları)

Toplatıldı

XIX. Yüzyıl
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
KÜRTLER

Doza
30

Dr. Celilê Celil
XIX. Yüzyıl
Osmanlı İmparatorluğu'nda

KÜRTLER

264S, 25.000TL.

(Resimlerle 19. Yüzyıl Kürt Tarihi)

Martin van Bruinessen

AĞA, ŞEYH ve DEVLET

Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi

Martin Van Bruinessen

AĞA, ŞEYH ve DEVLET

Büyük boy 506s, 60.000TL

(Kürdistan'ın Sosyal ve
Politik Örgütlenmesi)

KÜRT KİMLİĞİ MÜCADELESİ

Özgür Gelecek Dava Dosyası

Av. Yusuf ALATAŞ
Mehmet BAYRAK
İsmail BESİKÇİ
Av. Serhat BUCAK
Av. Halil CELENK

Hazırlayan

Mehmet Bayrak

Red ve İnkâdan Kabullemeye...

KÜRT KİMLİĞİ Mücadelesi

320s, 25.000 TL

(Özgür Gelecek Dava Dosyası)

Vet. Dr. M. Nuri DERSİMİ

Dr. Nuri Dersim'nin diğer eseri "**Kurdistan Tarihinde Dersim**", Kadri Cemil Paşa'nın "**Doza Kurdistan**", Ekrem Cemil Paşa'nın "**Muhtasar Hayatım**", İhsan Nuri Paşa'nın "**Ağrı Dağı İsyanı**" ve Musa Anter'in "**Hatıralarım**" gibi, Kürt aydın ve önderlerinin doğrudan gözleme dayalı az sayıdaki ürünlerinden biri olan "**Hatıratım**" adlı eseri de, Kürt yaşam ve ulusal mücadelesi açısından büyük önem taşıyor. Bu nedenle eserin, sadeleştirilip ara başlıklarla beslenerek ve notlanarak bugünkü kuşaklara ulaştırılması bir görevdi.

Yirminci yüzyılın başından itibaren Kürt ulusal uyanışını bizzat yaşayan, Koçgiri ve Dersim Hareketlerini doğrudan yönlendiren aydın ve önderlerden biri olan Nuri Dersim'in, çok yakın gözlem ve değerlendirmeler içeren bu anılar kitabı, açıktır ki birinci elden bir kaynak olarak Kürdoloji çalışmalarının vazgeçilmez kaynaklarından biridir.